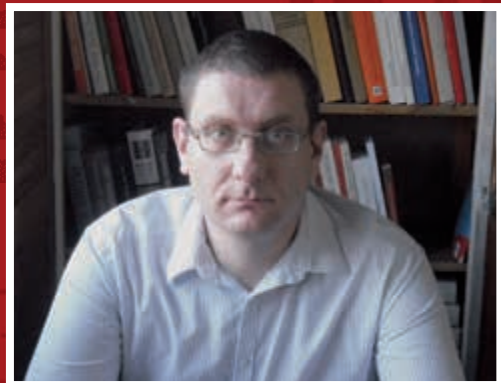

Vychádza tri razy do týždňa :
v utorok, štvrtok a sobota.
Predplatná cena pre Rakúsko-Uhorsko
na celý rok 16 k., na pol roka 8 k.,
na štvrt roka 4 k., na mesiac
1 k. 80 h.

Mgr. Karol HOLLÝ, M.A., PhD. (1980), od roku 2004
pracuje na Oddelení dejín vied a techniky Historického ústavu
Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Venuje sa predovšetkým
dejinám historického a politického myslenia v rámci slovenskej
národoveckej society, dejinám vedeckých inštitúcií a dejinám
slovenského ženského hnutia na prelome 19. a 20. storočia.
Je autorom viacerých vedeckých štúdií publikovaných doma
aj v zahraničí.

978-80-89396-16-0

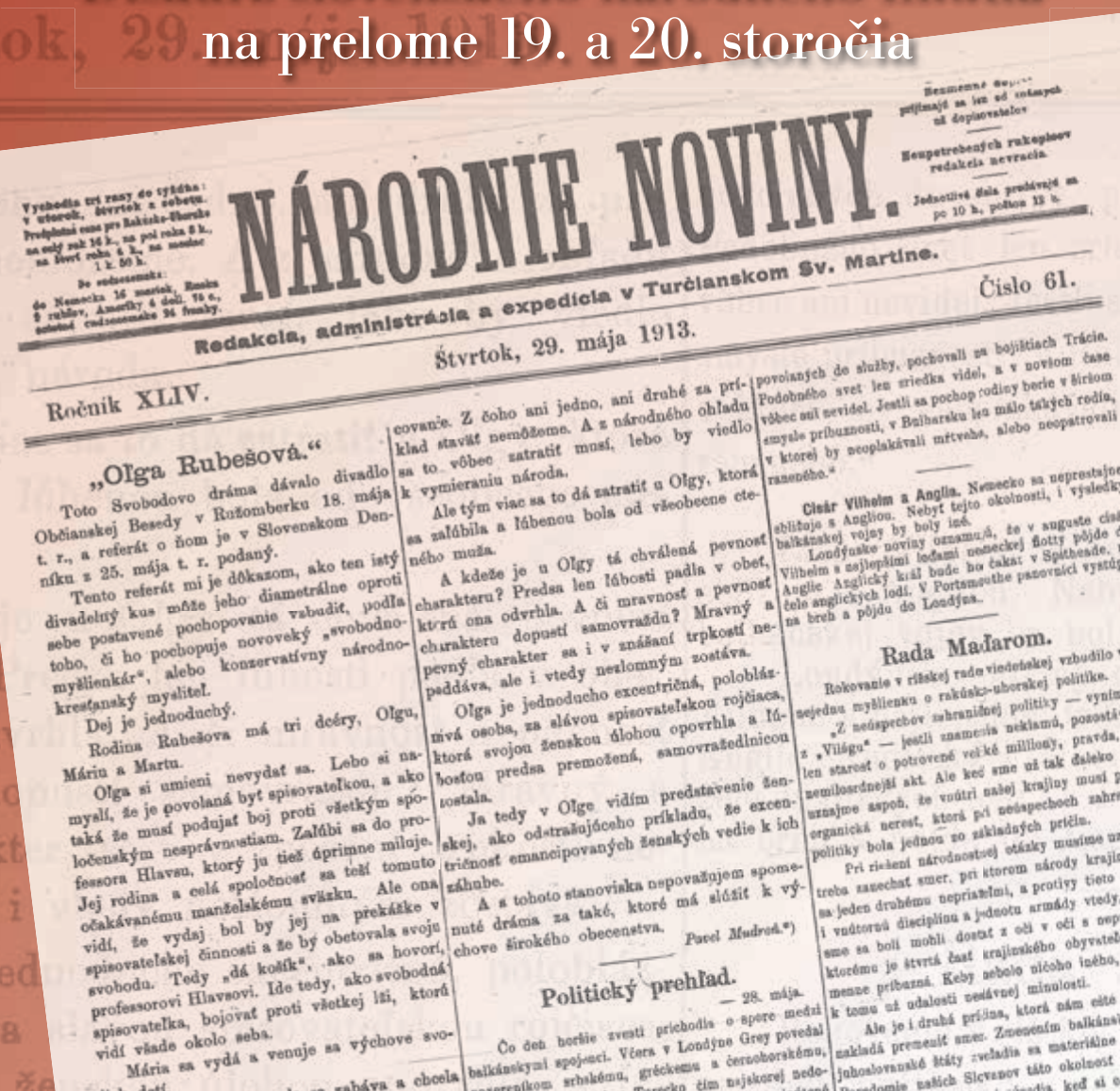

KAROL HOLLÝ Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia

KAROL HOLLÝ

ŽENSKÁ EMANCIPÁCIA

Diskurz slovenského národného hnutia
na prelome 19. a 20. storočia

KAROL HOLLÝ

ŽENSKÁ EMANCIPÁCIA

**Diskurz slovenského národného hnutia
na prelome 19. a 20. storočia**

Bratislava 2011

© Mgr. Karol Hollý, M.A., PhD.
© Historický ústav Slovenskej akadémie vied

Recenzenti:
Mgr. Gabriela Dudeková, PhD.
PhDr. Daniela Kodajová

Jazykový redaktor:
Mgr. Peter Macho, PhD.

Návrh obálky:
Jozef Hupka

Grafická úprava:
Jozef Hupka

Technický redaktor:
Jozef Hupka

Obálka:
Fragment z článku Pavla Mudroňa „Ol'ga Rubešová.“
(*Národné noviny*, 29. mája 1913)

Vydal:
Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, spol. s r. o.

Publikácia vychádza v rámci projektu Centra Excelentnosti
„Slovenské dejiny v dejinách Európy“ (CE SDDE) a v rámci VEGA grantu č. 2/0044/11
„Slovensko v druhej polovici 19. storočia“, riešených v Historickom ústave Slovenskej akadémie
vied. Publikáciu podporil Literárny fond.

Bratislava 2011

ISBN 978-80-89396-16-0

KAROL HOLLÝ

ŽENSKÁ EMANCIPÁCIA

**Diskurz slovenského národného hnutia
na prelome 19. a 20. storočia**

Bratislava 2011

OBSAH

Úvod	7
1. Podmienky pre ženské vzdelávanie v dualistickom Uhorsku a diskurz slovenskej národoveckej society	12
1.1 Inštitucionálno-právne aspekty ženského vzdelávania	13
1.2 Postoje k vzdelávaniu žien v diskurze slovenskej národoveckej society	16
1.3 MUDr. Mária Bellová – príklad úspešnej edukácie Slovenky v Uhorsku	25
2. <i>Dennica</i>, prvý slovenský ženský časopis v kontexte slovenskej národoveckej society	32
2.1 Genéza <i>Dennice</i>	33
2.2 K charakteru <i>Dennice</i> a jej hodnoteniu v rámci národného hnutia	40
3. Česko-slovenská spolupráca a vplyv ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov na slovenské ženské hnutie	55
4. Tzv. výšivkárske hnutie na prelome 19. a 20. storočia	73
5. Emancipácia žien v diskurze národoveckej tlače. Dva príklady z roku 1913	86
5.1 Reflexia ženskej konferencie v Prahe a kongresu v Budapešti	86
5.2 Názory na emancipáciu žien v diskusii o divadelnej hre <i>Ol'ga Rubešová</i>	97

Záver	113
Pramene a literatúra	116
Zoznam skratiek	130
Summary	131
Register	133
Textové prílohy	136
Obrazové prílohy	169

KAROL HOLLÝ

ÚVOD

Dejiny ženskej emancipácie nemožno vnímať izolovane od iných fenoménov politických, sociálnych a intelektuálnych dejín. Je nesporné, že v období prelomu 19. a 20. storočia bol v strednej Európe dominujúcou ideológiou nacionalizmus.¹ Toto tvrdenie platí ešte výraznejšie v rámci dejín jednotlivých národných hnutí v Rakúsko-Uhorsku. Myšlienky emancipácie žien a snahy o ich praktické naplnenie v prostredí národoveckých komunit sa teda rozvíjali v rámci nacionalistického diskurzu. Bolo to celkom prirodzené, keďže „nacionalizmus znamenal pre rozvoj emancipácie žien výrazný impulz.“² Úzka súvislosť medzi dejinami ženskej emancipácie a dejinami nacionalizmu predstavovala základné východisko pri koncipovaní predkladanej publikácie. Budem sledovať fenomén emancipácie žien primárne z pozície dejín ideí, ktoré boli nevyhnutne súčasťou dobového nacionalistického myslenia. Predmetom môjho záujmu tak bude myšlienkový svet slovenskej národoveckej society na konci 19. a začiatku 20. storočia. V tomto kontexte budem sledovať rozvoj ideí emancipácie žien v diskurze slovenského národného hnutia. Zaujímať ma budú vzájomné interakcie medzi nacionalizmom a feminizmom, ktoré v tomto prípade samozrejme nemožno od seba oddeliť.³

Primárne sa teda sústreďujem na slovenské národné hnutie a jeho integrálnu súčasť, slovenské ženské hnutie.⁴ Z toho vyplýva, že sa nebudem zaoberať mnohými aspektmi, ktoré sú z hľadiska

1 Nacionalizmus ako predmet historického výskumu najnovšie analyzoval L. Vörös. Vo svojej metodologickej práci poukazuje na potrebu analytického prístupu k výskumu „národov“, ktorý kladie do protikladu k tradičnému písaniu národných príbehov. Pozri: VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny. „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Edizioni Plus – Pisa University Press, 2010. Citovaná kniha bola vo viacerých ohľadoch inšpirujúca pre predkladanú monografiu.

2 DUDEKOVÁ, Gabriela. Konzervatívne feministky? Ženské hnutie na Slovensku v kontexte Uhorska a medzinárodných aktivít. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 235.

3 Tieto východiská korešpondujú s najnovšími výskumami slovenskej historiografie. Porovnaj k tomu najmä práce Eleny Mannovej, Gabriely Dudekovej a Daniely Kodajovej citované nižšie. Na tomto mieste chcem upozorniť na skutočnosť, že podstatu problémov, ktoré analyzujem v tejto knihe, nemožno pokladať za špecifikum slovenskej národoveckej society, resp. (homo)uhorskej spoločnosti. Komparácia s inými národoveckými komunitami, resp. spoločenstvami pôsobiacimi v rámci iných štátnych útvarov, by nepochybne priniesla mnoho analógií a podobných záverov. Z množstva literatúry týkajúcej sa situácie za hranicami Uhorska spomeniem aspoň: ALBISETTI, James C. Female education in german-speaking Austria, Germany, and Switzerland, 1866–1914. In GOOD, David - GRANDNER, Margarete - MAYNES, Mary J. (eds.). *Austrian women in the nineteenth and twentieth centuries: Cross-disciplinary perspectives*. Oxford/Providence : Berghahn Books, 1996, s. 39-57; LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha : Mladá fronta, 1999; MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky přijí žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri/Slon, 2005; PUŠKARIEWA, Natalia. U źródeł rosyjskiego feminizmu. „Historia kobiet“ w Rosji w XIX wieku i formy uczestnictwa w życiu społecznym. JANIĄK-JASIŃSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 221-238; ŻARNOWSKA, Anna. *Writing Women's History in Poland*. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajiť historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 41-68.

4 Pojem „slovenské ženské hnutie“ v tejto práci definujem ako úzku skupinu žien participujúcu na aktivitách slovenskej národoveckej komunity, ktoré sa v tomto rámci usilovali o presadenie svojich cieľov. V zásade pôjde o ženy-národovkyne združené okolo časopisov *Dennica* a *Živena* a spolku *Živena*. Kritickú teoretickú reflexiu pojmu „ženské hnutie“ prináša najnovšie E. Mannová, pozri: MANNOVÁ, Elena. *Mužské a ženské svety v spolkoch*. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 193-195.

dejín rodových vzťahov (*gender history*) nesporne zaujímavé.⁵ V tomto kontexte spomeniem napr. fenomén ženského združovania a ženských spolkov⁶ či viaceré aspekty sociálnych a právnych dejín.⁷ Nevenujem sa ani dejinám feministických aktivít v Uhorsku, hoci tento kontext treba reflektovať, lebo slovenská národovecká komunita nebola (a nemohla byť) od uhorského kontextu izolovaná. Ako vyplýva z najnovších výskumov Gabriely Dudekovej,⁸ ženské hnutie v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia vykazovalo značnú rozvinutosť a diferencovanosť. Vyčlenila jeho tri základné prúdy: kresťansko-konzervatívny, sociálno-demokratický a radikálny feministický. V rámci týchto prúdov bol rozvíjaný bohatý spolkový život, vychádzali ženské periodiká a organizovali sa rôzne verejné akcie.⁹ Je teda zrejme, že predstaviteľky slovenského ženského hnutia museli tieto aktivity prinajmenšom vnímať a možno predpokladať, že najväčším zdrojom inšpirácie bol pre nich kresťansko-konzervatívny prúd ženského hnutia v Uhorsku. Na druhej strane si treba uvedomiť prepojenosť orientácie slovenského ženského hnutia s politickým smerovaním slovenského národného hnutia. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že tento faktor bol jednou z najviac relevantných prekážok pre možnú programovú orientáciu na uhorské ženské hnutie.¹⁰ Napokon, táto izolovanosť slovenského ženského hnutia od uhorského dobre dokladuje prioritu nacionalizmu pred feminizmom. Tzv. ženská otázka hrala popri tzv. slovenskej otázke vždy sekundárnu rolu – prinajmenšom u tých osobností, ktorých argumentácia a činy sú predmetom tejto práce.¹¹

5 K vymedzeniu predmetu dejín rodových vzťahov a ku kategórii rodu (*gender*) v historickej analýze pozri napr.: TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdna kategória? Od (wo)men's history k gender history v západoevropskej historiografii posledných desiatich 20. storočia. In ČADKOVÁ - LENDEROVÁ - STRÁNIKOVÁ, ref. 3, s.19-32; RATAJOVÁ, Jana. *Gender history* jako alternativní koncept dějin. In ČADKOVÁ - LENDEROVÁ STRÁNIKOVÁ, ref. 3, s. 33-40; DUDEKOVÁ, Gabriela. Úvod: rodové vzťahy v historickej perspektíve. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 9-14.

6 Tejto problematike sa systematicky venuje E. Mannová, pozri napr.: MANNOVÁ, Elena. Stowarzyszenia kobiece i „społeczności cząstkowe“ w przestrzeni wielokulturowej (na przykładzie XIX-wiecznej Słowacji). In JANIÁK-JASIŇSKA - SIERAKOWSKA - SWARC, ref. 3, s. 131-146; MANNOVÁ, Elena. Verejnosc' verzus rodinný krb? Ženy v spolkoch na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 4. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/index.html>>; MANNOVÁ, ref. 4, s. 175-195.

7 Pozri napr.: DUDEKOVÁ, Gabriela. Právne postavenie ženy v 19. storočí. Hranice a limity. In DARULOVÁ, Jolana - KOŠTIALOVÁ, Katarína (eds.). *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici; Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe, 2004, s. 377-390; DUDEKOVÁ, Gabriela. Postavenie muža a ženy v zrkadle práva. Manželské právo na prelome 19. a 20. storočia. In *Pamiatky a múzeá*, 2004, č. 4, s. 48-51; DUDEKOVÁ, Gabriela - LENGYELOVÁ, Tünde. Premeny právneho postavenia žien. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 293-315.

8 Pozri napr.: DUDEKOVÁ, Gabriela. Emancipácia a ženské hnutie v Uhorsku. Možnosti a výsledky nových výskumov. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 4. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/index.html>>; DUDEKOVÁ, Gabriela. Międzynarodowa działalność kobiet w Austro-Węgrzech i VII Kongres Międzynarodowego Stowarzyszenia na Rzecz Praw Wyborczych Kobiet w Budapeszcie w 1913 r. In JANIÁK-JASIŇSKA - SIERAKOWSKA - SWARC, ref. 3, s. 147-169; DUDEKOVÁ, Gabriela. Radikálny alebo konzervatívny? : nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In ČADKOVÁ - LENDEROVÁ - STRÁNIKOVÁ, ref. 3, s. 145-158; DUDEKOVÁ, Gabriela. Radikálny alebo konzervatívny? : nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In CVIKOVÁ, Jana - JURÁŇOVÁ, Jana - KOBOVÁ, Luba (eds.). *História žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 80-95; DUDEKOVÁ, Konzervatívne, ref. 2, s. 232-257.

9 Podrobnejšie pozri: DUDEKOVÁ, Konzervatívne, ref. 2, s. 236-238.

10 Pramene však naznačujú, že isté kontakty predsa len existovali, čo sa týka napr. Hany Gregorovej, pozri: DUDEKOVÁ, Konzervatívne, ref. 2, s. 239.

11 Hoci výnimky z tohto pravidla, t. j. osobnosti ktoré by uprednostňovali feministické požiadavky pred národnými, by sme v danom období v slovenskej národoveckej komunite len ťažko našli. Tradične sa v tomto kontexte poukazuje na Hanu Gregorovú. Aj ona však bola napriek jej v danej dobe nesporne radikálnym požiadavkám súčasťou nacionalistického diskurzu. Je to zrejme napr. z jej práce *Slovenka pri krbe a knihe*, z ktorej jasne vy-

Spravidla ma bude totiž zaujímať len úzka skupina národovcov a národovkýň, a nie široké vrstvy uhorskej či hornouhorskej populácie. Upozorňujem, že keď používam označenie „slovenské ženy“ alebo „Slovenky“,¹² často ide o označenie cieľovej skupiny, ktorú sa snažilo osloviť, resp. v mene ktorej hovorili predstaviťky a predstavitelia slovenského ženského a národného hnutia. Táto cieľová skupina bola prirodzene často skôr imaginárna ako reálna, lebo identifikácia ženského obyvateľstva so slovenskou národnou ideou bola značne limitovaná. To sa prirodzene týkalo aj mužskej časti spoločnosti,¹³ pričom nešlo o nejaké hornouhorské špecifikum.¹⁴ V danom období totiž bola „väčšina vidieckeho obyvateľstva [...] všade v Európe národne a politicky indiferentná, ľahostajná a nevyhranená – mali, skrátka, iné starosti a preferencie, a identifikovali sa väčšmi sociálne, konfesionálne, regionálne a pod.“¹⁵

V práci sa ďalej koncentrujem na vedúce osobnosti slovenského národného hnutia, keďže budem analyzovať ich argumentáciu v prospech a v neprospech myšlienok ženskej emancipácie. Okrem toho budem sledovať vplyv konfliktu národných ideológií – medzi ideológiou samostatného slovenského národa a ideológiou národnej jednoty Čechov a Slovákov na slovenské ženské hnutie. Z hľadiska prepojenia slovenského ženského hnutia a slovenského národného hnutia ma bude zaujímať aj fenomén výšivkárstva. Táto zdanlivo podružná téma je mimoriadne zaujímavá predovšetkým kvôli nacionalistickému kontextu výšivkárstva. Záujem o výšivky, ich prezentácia či organizovanie ich výroby a predaja boli nevyhnutne spojené so šírením idey „svojho“ (*dobrého*) národa a zároveň s poukazovaním na „cudzí“ (*zlý*) národ. Keďže v rámci tzv. výšivkárskeho hnutia registrujeme vysokú koncentráciu ženských osobností, ktoré boli spravidla inštitucionálne naviazané na slovenské ženské hnutie, je zrejme, že analýza tohto fenoménu tu má svoje miesto.

Základným prameňom mojej analýzy je popri korešpondencii najmä dobová tlač. Textová analýza príspevkov v národoveckej tlači je snáď najdôležitejšou metódou poznávania diskurzu národného hnutia. V tomto zmysle sa snažím zohľadniť diferencovanosť periódík, ktorá reflektovala diferenciáciu slovenského národného hnutia. Tu sledujem základné delenie medzi tzv. martinským centrom Slovenskej národnej strany (ďalej SNS) a hlasisticko-prúdistickou líniou národoveckého

plýva jej profil stúpenkyne ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Porovnaj: GREGOROVÁ, Hana. *Slovenka pri krbe a knihe*. Praha : Mazáč, 1929. Hoci táto práca bola písaná až v období po rozpade Rakúsko-Uhorska, nie je dôvod predpokladať, že by pred rokom 1918 boli jej postoje nezávislé na národnej ideológii. V tomto zmysle by si však určite zasluhovala podrobnejší výskum. V tejto súvislosti možno ešte upozorniť na Izabelu Textorisovú. Predpokladám, že výskum jej postojov na tzv. ženskú otázku by priniesol nesporné zaujímavé výsledky. Upozorňujem na tieto osobnosti najmä preto, že v práci sa ich postojom venujem len okrajovo.

12 V niektorých prípadoch sa budú tieto označenia vzťahovať aj na skupinu žien či dievčat hovoriacich po slovensky, ktoré sa však nevyhnutne nemuseli identifikovať s príslušnosťou k slovenskému národu v zmysle ideológie nacionalizmu slovenského národného hnutia – to sa týka napr. „slovenských dievčat študujúcich na českých školách“, alebo „slovenských výšivkárok“ a pod.

13 Stupeň rozšírenia slovenskej identity bol ešte koncom 19. storočia vnímaný z hľadiska národných ideológov ako vážny problém. Porovnaj: Všetci sme Slováci! In *Národné noviny*, 20. 1. 1896, roč. 27, č. 10, s. 1.

14 Zámerne používam označenie „Horné Uhorsko“. Domnievam sa totiž, že striktné vyčleňovať predmet výskumu hranicami dnešného Slovenska nie je adekvátne. Vychádzam z neexistencie takejto územnosprávnej jednotky pred rokom 1918, uvedomujúc si pri tom, že v dobovom myslení pojem Slovenska existoval. Z toho dôvodu „dejiny Slovenska“ pred rokom 1918 majú zmysel predovšetkým ako dejiny *idey Slovenska*, teda patria do dejín ideí. Napriek tomu veľké množstvo prác vychádza pri koncipovaní svojho predmetu výskumu z koncepcie dejín „územia dnešného Slovenska“, resp. „slovenských žúp“ v Uhorsku alebo často len bližšie nedefinovaného „Slovenska“. Keďže pracujem aj s výsledkami takto koncipovaných výskumov, musím v týchto prípadoch aplikovať aj ich východiská. V tomto kontexte treba vnímať používanie termínov ako „slovenské župy“ či „Slovensko“ v ďalšom texte. (Týka sa to predovšetkým prvej kapitoly.) Podrobnú teoretickú reflexiu a analýzu tejto otázky pozri: VÖRÖS, ref. 1, s. 58-63. Námet do diskusie na túto tému poskytuje aj text: HOLEC, Roman. „Krátko“ dejiny „dlhého“ storočia. In *Historický časopis*, 2007, roč. 55, č. 1, s. 75-94.

15 MANNOVÁ, ref. 4, s. 181.

myslenia (to sa týka predovšetkým obdobia pred Veľkou vojnou). Reflexiám tzv. ženskej otázky zo strany katolíckeho ľudového a sociálno-demokratického prúdu sa venujem len v minimálnej miere. Táto nepochybne zaujímavá otázka by mala byť predmetom ďalších výskumov.

Okrem primárnych prameňov reflektujem samozrejme aj poznatky a závery zo sekundárnej odbornej a vedeckej literatúry. Treba povedať, že dejiny ženskej emancipácie v kontexte slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia boli v slovenskej historiografii dlhodobo obchádzanou témou. Z prác staršieho dáta upozorňujem aspoň na práce Štefany Votrubeovej a Jarmily Tkadlečkovej-Vantuchovej. Tieto dve monografie boli dlhodobo jedinými odbornými spracovaniami a dodnes majú svoj význam prinajmenšom z hľadiska faktografie.¹⁶ Zásadnú zmenu tohto stavu možno evidovať až v produkcii slovenskej historiografie za posledné desaťročie. Ženská emancipácia, dejiny žien, resp. dejiny rodových vzťahov sa stali výskumnými úlohami viacerých vedeckých projektov,¹⁷ čoho výsledkom je už slušný počet prác, ktoré sú zaujímavé nielen z hľadiska nových poznatkov ale aj nových metodologických prístupov k problematike.¹⁸ Najnovšia publikácia z roku 2011 *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku* je nielen vďaka svojmu rozsahu najdôležitejším vedeckým spracovaním problematiky slovenských dejín rodových vzťahov. Som rád, že som mohol túto kolektívnu monografiu využiť ako významný zdroj sekundárnej literatúry v mojej práci, keďže vyšla len krátko pred odovzdaním môjho textu do tlače.

Z hľadiska vymedzenia predmetu výskumu treba ešte dodať, že moju prácu nemožno klasifikovať ani ako dejiny ženskej emancipácie vo všeobecnosti, ani ako dejiny slovenského ženského hnutia, ale len (ako napovedá jej názov) ako dejiny ženskej emancipácie v diskurze slovenského národného hnutia. Prirodzene, aj v rámci takto vymedzeného predmetu som k nemu pristupoval selektívne. Snažil som sa vybrať také tematické okruhy, ktorých analýza je z hľadiska predmetu práce relevantná. V prvej kapitole sa venujem základnej otázke vzdelávania žien, resp. ženskej vzdelanosti, a to z hľadiska inštitucionálno-právneho ako aj z hľadiska diskurzu slovenskej národoveckej society; súčasťou tejto kapitoly je aj opis priebehu edukácie Márie Bellovej, ktorá dosiahla na dané pomery exkluzívny stupeň vzdelania. V druhej kapitole analyzujem problematiku komplikovaného zrodu prvého samostatného slovenského časopisu pre ženy a jeho hodnotenia v diskurze národného hnutia. Tretia kapitola je venovaná kľúčovej otázke česko-slovenských vzťahov v kontexte konfliktu národných ideológií. Predmetom štvrtej kapitoly je tzv. výšivkárske hnutie. Piata kapitola má charakter prípadových štúdií. Je rozdelená na dve časti, ktoré predstavujú

16 VOTRUBOVÁ, Štefana. *Živena. Jej osudy a práca*. [Martin] : Živena, spolok slovenských žien, 1931; TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila. *Živena – spolok slovenských žien*. Bratislava : EPOCH, 1969. Cenné poznatky prináša aj práca H. Gregorovej, pozri: GREGOROVÁ, ref. 11; podobne prínosná je aj edícia jej spomienok, pozri: GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Ed. Dagmar Gregorová-Prášilová. Bratislava : Tatran, 1979. V rámci heuristiky treba aspoň spomenúť autorku Margitu Valehrachovú-Matulayovú, ktorej početné popularizačné práce sú taktiež zaujímavé. Zo staršej literatúry treba venovať pozornosť viacerým zborníkom z konferencií, ktoré tematicky korešpondovali s dejinami slovenského ženského hnutia. Pozri napr.: SEDLÁKOVÁ, Viera (ed.). *Zborník z osláv 125. výročia Živeny, spolku slovenských žien v Martine*. Martin : Živena, spolok slovenských žien, 1995.

17 Podrobnejšie pozri napr.: DUDEKOVÁ, ref. 5, s. 13-14.

18 Na viacero z týchto prác odkazujem ďalej v texte. Podrobný prehľad vedeckých výstupov v tejto oblasti pozri: DUDEKOVÁ, Gabriela. Learning to crawl before we can walk: Gender in historical research (not only) in Slovakia. In HOLEC, Roman - KOŽIAK, Rastislav (eds.). *Historiography in Motion*. Bratislava : Institute of History of Slovak Academy of Sciences; Banská Bystrica : State Scientific Library 2010, CD-ROM, s. 146-167. Možno tu ešte dodať, že dejiny slovenského ženského hnutia v danom období sú predmetom aj zahraničných publikácií, pozri napr.: WEBER, Nora. Feminism, patriarchy, nationalism, and women in *fin-de-siècles* Slovakia. In *Nationalities Papers*, 1997, Volume 25, Number 1, s. 42-50.

podrobné analýzy diskurzu národoveckej tlače o základných problémoch ženskej emancipácie. Na konci jednotlivých kapitol resp. podkapitol je zhrnutie základných poznatkov a záverov z nich vyplývajúcich. V niektorých prípadoch sú súčasťou zhrnutia aj nové informácie, ktoré sú relevantné pre vysvetlenie kontextu jednotlivých tematických okruhov. Na konci knihy publikujem okrem obrazovej prílohy aj niekoľko vybraných prameňov, ktoré sú zaujímavé z hľadiska analyzovaných tém.¹⁹

Napokon, považujem za potrebné ešte zdôrazniť, že táto práca má analytický charakter, teda mojou ambíciou je pristupovať k daným témam podľa možnosti bez hodnotiacich súdov. Inými slovami, mojím cieľom je opísať spôsob, akým boli v diskurze slovenskej národoveckej komunity normované a konštruované predstavy o žene a jej mieste v spoločnosti. Zmysel tejto práce sa naplní, ak poslúži ako seriózny zdroj poznatkov a interpretácií pre širokú bádateľskú obec. Ostáva mi ešte poďakovať Mgr. Gabriele Dudekovej, PhD., ktorá svojimi radami, záujmom a nadšením pre problematiku významným spôsobom pomohla vzniku tohto textu. Za ochotný prístup a odbornú pomoc patrí vďaka tiež pracovníčkam Slovenskej národnej knižnice – Archívu literatúry a umenia v Martine a zamestnancom Literárneho archívu Pamätníku národného písemníctví v študovni v Starých Hradoch.

Edičná poznámka

Táto práca je výsledkom niekoľkoročného výskumu a niektoré jej časti už boli publikované vo forme vedeckých štúdií,²⁰ ktoré som v niektorých prípadoch len čiastočne, v iných zas podstatne prepracoval. Tieto texty boli východiskom pre monografiu, ktorej súčasťou sú aj doposiaľ nepublikované texty.

19 Pri výbere dokumentov do pramennej prílohy som sa snažil, aby tematicky korešpondovali s monografiou. Príloha obsahovo dopĺňa monografiu, nie je však pramennou edíciou v pravom slova zmysle, keďže publikované dokumenty sú bez poznámkového aparátu. Vedecká edícia prameňov k dejinám myslenia o ženskej emancipácii v diskurze slovenského národného a ženského hnutia ostáva úlohou do budúcnosti. Nie je potrebné zvlášť zdôrazňovať, že jej realizácia by bola vskutku užitočným počínom.

20 HOLLÝ, Karol. Mária Bellová – „prvá slovenská lekárka“. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 631-643; HOLLÝ, Karol. Volebné právo pre ženy na stránkach slovenskej tlače roku 1913. Reflexia kongresov ženských organizácií v Prahe a v Budapešti. In HUŤKA, Miroslav - ZMÁTLO, Peter (eds.). *Ružomberký historický zborník II*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2008, s. 133-144; HOLLÝ, Karol. Kobiectvo rzemioslo ludowe na Słowacji na przetomie XIX i XX wieku. Organizacja i dystrybucja. In JANIÁK-JASIŇSKA - SIERAKOWSKA - SWARC, ref. 3, s. 457-475; HOLLÝ, Karol. Ženský a chlappský svet. Prvý slovenský časopis pre ženy ako ideologický konflikt. In BYSTRICKÝ, Valerián - ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2008, s. 35-42; HOLLÝ, Karol. Česko-slovenské vzťahy a „ženská otázka“ na prelome 19. a 20. storočia. In ČADKOVÁ - LENDEROVÁ – STRÁŇKOVÁ, ref. 3, s. 335-356; HOLLÝ, Karol. Kauza „Olga Rubešová“. Názory na emancipáciu žien v publicistickej diskusii k divadelnej hre. In CVIKOVÁ - JURÁŇOVÁ - KOBOVÁ, ref. 8, s. 240-266; HOLLÝ, Karol. Genéza Dennice, prvého ženského časopisu na Slovensku. In *Aspekt : feministický kultúrny časopis*, 2004, roč. 10, č. 1, s. 62-71.

I. PODMIENKY PRE ŽENSKÉ VZDELÁVANIE V DUALISTICKOM UHORSKU A DISKURZ SLOVENSKEJ NÁRODOVECKEJ SOCIETY

Vzdelanie, spoločenský status či možnosti a limity profesionálnej realizácie žien v Uhorsku, resp. na území dnešného Slovenska koncom 19. a začiatkom 20. storočia boli v porovnaní s krajinami s rozvinutejšou občianskou spoločnosťou v mnohých ohľadoch horšie.²¹ Pri analyzovaní tejto problematiky je nevyhnutné mať na zreteli všeobecné charakteristiky vtedajšej spoločnosti,²² keďže ženy boli jej neoddeliteľnou súčasťou a faktory ako napr. rurálne, resp. mestské prostredie, majetnosť či sociálny status a pod., ovplyvňovali charakter životov tak mužov, ako aj žien. Situácia žien však mala svoje špecifiká, ktoré sa týkali predovšetkým väčšej uzavretosti žien v tzv. súkromnej sfére (v domácnosti). Jedným zo základných limitov pre prenikanie ženy do verejnej sféry bol nízky stupeň normovaného vzdelania žien.²³ Táto skutočnosť vyplývala nielen z dobovej legislatívy (obmedzený prístup k vyššiemu vzdelaniu, štruktúra študijných programov a ďalšie), ale aj z prevažujúcej mienky spoločnosti (vrátane veľkej časti žien), podľa ktorej sa žena mala realizovať predovšetkým ako gazdina a matka. Ambície presahujúce rolu, ktorú žene určila spoločnosť v súlade s dobovými predstavami o jej prirodzenosti či Božom pôvode, boli vnímané ako škodlivé. Nevyhnutne sa to odrzkadlilo aj na charaktere projektov, zameraných na edukáciu dievčat, ktoré vzišli z prostredia slovenskej národoveckej society. V dobovom diskurze slovenského nacionalizmu boli snahy o rozšírenie možností vzdelania pre ženy zdôvodňované predovšetkým potrebou posilniť slovenské národné hnutie. Malo sa tak diať „zvnútra“, teda podporovaním mužov-národovcov, starostlivosťou o domácnosť a najmä výchovou detí v národnom duchu.²⁴

21 Takéto hodnotenie samozrejme platí iba v hodnotovom systéme boja za emancipáciu žien, v rámci ktorého sa ako „lepšie“ hodnotí viac práv, resp. väčšie možnosti spoločenskej a profesionálnej realizácie pre ženu, a *vice versa*. Niet pochýb, že v rámci iných hodnotových, resp. svetonázorových systémov by označenia „lepšie“ a „horšie“ mali odlišnú, aj úplne opačnú konotáciu či definíciu.

22 Pozri podrobnejšie napr. MESÁROŠ, Július. Obyvateľstvo. In PODRIMAVSKÝ, Milan (ed.). *Dejiny Slovenska III (od roku 1848 do konca 19. storočia)*, Bratislava : Veda, 1992, s. 472-506; JAKEŠOVÁ, Elena. Spoločnosť. In KOVÁČ, Dušan et al. *Slovensko v 20. storočí. Prvý zväzok. Slovensko na začiatku storočia 1901-1914*. Bratislava : Veda, 2004, s. 33-79.

23 Okrem nevzdelanosti bolo prenikanie ženy do verejnej sféry limitované najmä ekonomickou a právnou závislosťou od muža. Pozri o tom literatúru uvedenú v ref. 7.

24 K problematike ženskej vzdelanosti v dualistickom Uhorsku a v kontexte aktivít slovenskej národoveckej society máme k dispozícii už viacero odborných textov. Treba však skonštatovať, že širšie koncipovaná monografia A. Tokárovej na túto tému nespĺňa požiadavky na serióznú vedeckú analýzu. Ak aj odhliadneme od faktografických nepresností, musím konštatovať, že autorka pracuje so zjednodušenou koncepciou postupnej obtiažnej, ale napokon produktívnej kumulácie ženského úsilia o rovnoprávnosť s mužskou časťou spoločnosti. Podľa mojej mienky obsah historických prameňov nekorešponduje s takouto „čierno-bielou“ interpretáciou. Pozri a porovnaj: TOKÁROVÁ, Anna. *Vzdelávanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze*. Prešov : Akcent Print, 2003. Existuje viacero omnoho prínosnejších textov k danej problematike, z najnovších na tomto mieste upozorním aspoň na práce D. Kodajovej: KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia. In ČADKOVÁ - LENDEROVÁ - STRÁNÍKOVÁ, ref. 3, s. 391-302; KODAJOVÁ, Daniela. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 4. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/index.html>>; KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelávanie dievčat na Slovensku a prvé učiteľky. In MICHALIČKA, Vladimír (ed.). *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku : zborník z konferencie konanej dňa 28. 11. 2007 v Bratislave*. [Bratislava] : Ústav informácií a prognóz školstva, 2008, s. 170-182; KODAJOVÁ, Daniela. Odborné vzdelávanie ako predpoklad a prostriedok emancipácie. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 149-175.

Budem sa snažiť poukázať na skutočnosť, že odlišné koncepcie edukácie dievčat, vychádzajúce napr. z požiadavky ekonomickej samostatnosti ženy, mali omnoho menší vplyv.

Kapitolu tematicky delím na tri podkapitoly. V prvej sa venujem legislatívnemu rámcu ženského vzdelávania, otázkam ženskej gramotnosti a vzdelávacím inštitúciám. V druhej sa koncentrujem na ženské vzdelávanie z pohľadu dejín slovenského národoveckého myslenia, ako aj v kontexte aktivít a projektov slovenského národného hnutia. Predmetom tretej podkapitoly je prípadová štúdia o úspešnej edukácii Márie Bellovej.

1.1 INŠTITUCIONÁLNO-PRÁVNE ASPEKTY ŽENSKÉHO VZDELÁVANIA

Základný legislatívny rámec: školský zákon č. 38/1868

Základnou legislatívnou úpravou pre výskum ženského vzdelávania v období dualizmu bol zákon č. 38 z roku 1868,²⁵ ktorý definoval školský systém v nových pomeroch Uhorska po roku 1867. Tento zákon viacerí autori pokladajú za pozitívny medzník v otázke vzdelávania žien, keďže sprísňoval povinnú školskú dochádzku pre dievčatá a umožňoval im študovať na vyšších ľudových či meštianskych školách.²⁶ Z hľadiska cieľov slovenského národného hnutia znamenal relatívne pozitívnu legislatívnu normu najmä vďaka tomu, že umožňoval vyučovanie v materinskej reči.²⁷

Dôležitý bol hneď § 1, ktorý stanovil povinnú školskú dochádzku pre deti (teda aj dievčatá) od šiesteho do dvanásteho, resp. pätnásteho roku, a čo je dôležité, v § 4 a 5 stanovoval aj konkrétne sankcie v prípade porušenia tejto povinnosti.²⁸ Zákon vymedzoval základné ľudové školy, vyššie ľudové školy, meštianske školy a školy na výchovu učiteľov (§ 8), pričom vyučovanie sa mohlo realizovať v súkromných alebo verejných školách (§ 9).²⁹ Podľa zákona sa mali chlapci a dievčatá učiť zvlášť a pokiaľ to bolo možné, aj v oddelených miestnostiach (§ 29).³⁰ Zákon v § 64 definoval odlišný obsah výučby pre chlapcov a dievčatá na vyšších ľudových školách³¹ a nerovnako dlhú

25 DEZSÓ, Márkus (ed.). *Corpus iuris Hungarici: Magyar törvénytar. 1836–1868. évi. Törvényczikkek*. Budapest : Franklin-Társulat, 1896, s. 449-469.

26 Pozri napr.: KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství I*. Praha : Sfinx Bohumil Janda, 1929, s. 475; POTEMLA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918. Bibliografický prehľad*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990, s. 510 a 523; VANĚKOVÁ, Daniela. *Ženská otázka a problematika žien v druhej polovici 19. storočia na Slovensku*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, Katedra pedagogiky, 1979, s. 40-41. K. Nagyné-Szegvári však poukazuje na diskriminačné ustanovenia zákona voči ženám, ktoré sa týkali najmä dĺžky školskej dochádzky a obsahu výučby. Pozri bližšie: NAGYNÉ-SZEGVÁRI, Katalin. *Út a nők egyenjogúságához*. Budapest : Kossuth, 1981, s. 121-127. Pozri k tomu nižšie.

27 Z prehľadov dejín slovenskej pedagogiky o zákone pozri: SCHUBERT, Jozef. *Školstvo, výchova a pedagogika na Slovensku v rokoch 1867–1918*. In MÁTEJ, Jozef et al. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 282-302 (autor sa venuje zákonu aj v súvislosti so vzdelávaním dievčat); BRŤKOVÁ, Milada. *Kapitoly z dejín pedagogiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995, s. 85-87.

28 DEZSÓ, ref. 25, s. 449-450.

29 DEZSÓ, ref. 25, s. 451.

30 DEZSÓ, ref. 25, s. 454. Boj za koedukáciu (spoločné vyučovanie chlapcov a dievčat) v Uhorsku popisuje S. Zimmermann, pozri: ZIMMERMANN, Susan. *Die bessere Hälfte? Frauenbewegungen und Frauenbestrebungen im Ungarn und Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien : Promedia-Verlag; Budapest : Napvilág Kiadó, 1999, s. 136-139.

31 DEZSÓ, ref. 25, s. 458-459. Dievčatá sa nemali na rozdiel od chlapcov učiť nasledovným predmetom: základy poľnohospodárstva, národné právo, jednoduché účtovníctvo, telocvik so zreteľom na vojenský výcvik. Chlapcom sa zas nepredpisovali ženské ručné práce. Prírodovedu a prírodopis sa chlapci mali učiť so zreteľom na poľnohospodárstvo a priemysel, dievčatá zas so zreteľom na záhradkárstvo a ženské práce. Spoločný predmet zemepis a dejepis bol pre chlapcov špecifikovaný ako všeobecný a národný. Dievčatám sa predpisovala iba aritmetika, chlapci mali tento predmet obohatený o geometriu a cvičenia pre praktické využitie. Ďalšie

školskú dochádzku (§ 61).³² Na meštianskych školách sa chlapci a dievčatá mali učiť oddelene (§ 71), pričom školská dochádzka bola pre dievčatá stanovená na štyri a pre chlapcov šesť rokov (§ 68).³³ Učebný plán na meštiankach nebol diferencovaný pre chlapcov a dievčatá (§ 74), ale minister mal právo z neho vybrať predmety, ktoré sa nebudú dievčatá učiť a určiť namiesto nich alternatívu (§ 78).³⁴ V školách na výchovu učiteľov bola dĺžka štúdia pre chlapcov a dievčatá rovnaká (tri roky – § 87 a § 109).³⁵ Obsah vyučovania bol určený osobitne pre budúcich učiteľov a pre budúce učiteľky (§ 88 a § 111).³⁶

Ženská vzdelanosť v zrkadle údajov o gramotnosti z rokov 1870 a 1900

Pri analýze ženskej vzdelanosti v súdobej spoločnosti sú zaujímavé údaje o gramotnosti a školskej dochádzke.³⁷ Z podrobného výskumu Daniely Vančkovej som vybral niektoré údaje a závery. Zaujímavé je, že pokiaľ sa sleduje negramotnosť (neznalosť písania a ani čítania), nepozorujeme výrazné rozdiely medzi mužmi a ženami. Roku 1870 sa v „slovenských župách“ v rámci Uhorska eviduje 55,9 % negramotných žien oproti 51,7 % negramotných mužov. Roku 1900 je to 41,4 % negramotných žien oproti 37,1 % negramotných mužov. Aj keď v analyzovanom období gramotnosť vo všeobecnosti stúpla, rozdiel medzi mužmi a ženami zostal nezmenený (niečo vyše 4 %) v neprospech žien.³⁸ Tu možno dodať, že negramotnosť žien súvisela s nižším sociálnym statusom. Približne 80% analfabietiek v Uhorsku pochádzalo z nižších vrstiev.³⁹ Výraznejšie rozdiely medzi mužmi a ženami však pozorujeme pri analýze údajov o gramotnosti (znalosť písania a čítania) a pologramotnosti (len čítania). Roku 1870 tvorili gramotné ženy z celkového počtu žien len 19,6 %, kým medzi mužmi bolo evidovaných 32,6 % gramotných. Pozorujeme tu teda výrazne vyšší rozdiel – až 13%. Situácia bola opačná pri pologramotnosti, kde bol pomer 24,4% : 15,6 % v prospech žien.⁴⁰ Tieto údaje svedčia podľa autorky o nižšom spoločenskom postavení žien a tiež o tom, že „muž bol ekonomicky a spoločensky nútený viac užívať písomný styk ako žena.“⁴¹

Keď však sledujeme údaje z roku 1900, evidujeme výrazný rast ženskej gramotnosti a vyrovnávajúcu tendenciu v ich zastúpení v kategórii plne gramotných. Roku 1900 zaznamenávame

predmety (náboženstvo, krasopis a kreslenie, materinská reč /v nemaďarských školách aj maďarčina/ a spev) boli spoločné. Pozri: DEZSÓ, ref. 25, s. 458-459.

32 DEZSÓ, ref. 25, s. 458. Pre chlapcov to boli tri roky, pre dievčatá dva.

33 DEZSÓ, ref. 25, s. 459-460.

34 DEZSÓ, ref. 25, s. 460-461. Nariadenie z roku 1877 počítalo s možnosťou, že žena bude pomáhať mužovi v obchode, a zaviedlo na dievčenských meštiankach povinné vyučovanie účtovníctva a nemčiny. Pozri: NAGYNE-SZEGVÁRI, ref. 26, s. 125-126. V učebnom pláne (§ 74) však bola zastúpená nemčina a účtovníctvo, je teda pravdepodobné, že spomínané predmety sa do roku 1877 dievčatá na meštiankach neučili v dostatočnej miere.

35 DEZSÓ, ref. 25, s. 462 a 464. Od roku 1883 to boli štyri roky, pozri: POTEMRA, ref. 26, s. 515.

36 DEZSÓ, ref. 25, s. 462 a 464-465. Učebný plán pre budúce učiteľky bol okrem spoločných predmetov viac zameraný na výučbu ženských prác, čo korešponduje s § 106 (pozri: DEZSÓ, ref. 25, s. 464) ktorý hovorí o tom, že učiteľky mali v budúcnosti učiť dievčatá. Ďalšie podmienky štúdia pozri v § 106-115: DEZSÓ, ref. 25, s. 464-465.

37 Opieram sa tu o prácu D. Vančkovej z Múzea školstva a pedagogiky v Bratislave, ktorej sa touto cestou chcem poďakovať za poskytnutie jej diplomovej práce a tiež za ďalšiu odbornú pomoc. Pozri: VANĚKOVÁ, ref. 26.

38 Porovnaj: VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 27-28.

39 NAGYNE-SZEGVÁRI, ref. 26, s. 122.

40 Porovnaj: VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 28. Tento údaj korešponduje s hodnotením Jozefa Maliaka: „U nás premeškalo sa veľmi mnoho práve na poli ženskej výchovy. I samé cirkevné školy zanedbávaly zúmyselne v istom období vzdelanie ženského pohlavia, obmedzivo sa na nauku v čítaní, ale naučiť dievča písať, to už pokladala stará škola za vec zbytočnú.“ Pozri: MALIAK, Jozef. Nové položenie – nové úlohy. In *Dennica*, 1902, roč. 5, č. 8, s. 163.

41 VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 28.

48,9 % žien schopných čítať a písať (čo je v porovnaní s rokom 1870 nárast o 29,3 %). U mužov sa roku 1900 eviduje 59,8 %-ná gramotnosť, čo predstavuje nárast o 27,2%. Zo skúmaných štatistík autorka vyvodila nasledovné závery: 1. počet plne gramotných žien stúpala, aj keď ani na konci storočia nedosahoval 50 %; 2. celoslovenský priemer gramotnosti žien bol vyšší ako celouhorský; 3. evidujú sa veľké rozdiely nielen medzi jednotlivými župami, ale aj medzi východnou a západnou časťou Slovenska.⁴²

D. Vaněková podrobne analyzovala aj štatistické údaje o školopovinnosti a reálnej návštevnosti školy. Okrem iného z nich vyplýva, že skutočná návštevnosť základných a opakovacích škôl bola nepriaznivejšia v prípade dievčat, než v prípade chlapcov; rozdiely však neboli také závažné ako v prípade návštevnosti stredných škôl, kde boli obrovské.⁴³

Vyššie dievčenské školy a ženské univerzitné štúdium v Uhorsku

Do roku 1875, kedy bola v Uhorsku zriadená prvá vyššia dievčenská škola v Budapešti, sa vyššie vzdelávanie žien realizovalo v súkromných alebo cirkevných (rádových) ústavoch. Dievčatá z chudobnejších rodín si ho však spravidla nemohli dovoliť.⁴⁴ Ako som už uviedol, školský zákon z roku 1868 umožňoval zakladať dievčenské meštianske školy. Od roku 1874 mali väčšie mestá povinnosť zakladať takéto školy.⁴⁵ Minister školstva Ágoston Trefort založil prvú vyššiu dievčenskú školu v Budapešti (1875) a podobné školy sa zakladali aj na území dnešného Slovenska⁴⁶ (Trenčín – 1877, Levoča – 1879, Bratislava a Banská Bystrica – 1883, Košice – 1892). Tieto šesťročné školy nenahradzovali úplné stredoškolské vzdelanie, ale na základe neskorších úprav sa vývoj uberal práve týmto smerom (prvé dievčenské gymnázium v Uhorsku vzniklo v roku 1896 v Budapešti). Okrem toho, že sa tieto inštitúcie podieľali na pomáňarčovaní dievčenskej mládeže, znamenali významný medzník v rozširovaní možností dosiahnutia vyššej kvalifikácie pre dievčatá.⁴⁷ Činnosť ženských organizácií v Uhorsku sa v značnej miere koncentrovala na cieľ, aby bolo ženám umožnené aj univerzitné štúdium. Hoci bolo vzdelávanie dievčat na ľudových a meštianskych školách koncom 19. storočia v Uhorsku pomerne akceptované, požiadavku ženského univerzitného vzdelávania vnímala značná časť verejnosti kontroverzne. Úsilie ženských organizácií napokon korunoval úspech, keď bolo v decembri roku 1895 povolené univerzitné štúdium pre ženy na lekárskech, farmaceutických a filozofických študijných odboroch.⁴⁸

Zhrnutie

Inštitucionálno-právny aspekt ženského vzdelávania sa v dualistickom Uhorsku vyznačoval postupným rozširovaním možností vyššieho vzdelávania dievčat, a teda aj profesionálnej realizácie žien vo verejnej sfére. Koncom 19. storočia existovala v Uhorsku pomerne slušná sieť škôl, ktoré umožňovali dievčatám a ženám získanie vyššieho vzdelania či odbornej kvalifikácie. Pri-

42 Pozri a porovnaj: VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 28-30. Autorka podrobne spracovala údaje o gramotnosti aj k jednotlivým „slovenským župám“.

43 Bližšie pozri: VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 30-37.

44 Pozri o tom a tiež o predchádzajúcom vývoji: VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 37-41. Pozri tiež: KÁDNER, ref. 26, s. 475.

45 POTE MRA, ref. 26, s. 510.

46 Dievčenské školstvo na území dnešného Slovenska pred rokom 1918 mapuje vo svojej štúdiu J. Drenko, pozri: DRENKO, Jozef. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, 2006, roč. 58, č. 1, s. 80-96.

47 Bližšie pozri: POTE MRA, ref. 26, s. 510-515. M. Potemra uvádza aj konkrétne počty dievčat na týchto školách, pozri: POTE MRA, ref. 26, s. 513. Pozri tiež: VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 44-45.

48 ZIMMERMANN, ref. 30, s. 106 a 139. O ženskom univerzitnom štúdiu v Uhorsku pozri podrobnejšie: ZIMMERMANN, ref. 30, s. 139-149.

rodzene, nevyhnutnou podmienkou pre toto štúdium bola dobrá znalosť úradného jazyka, teda maďarčiny. Na druhej strane však charakter týchto edukačných inštitúcií vyplývajúci z príslušných právnych noriem do istej miery aj utužoval vo vtedajšej spoločnosti dominujúce presvedčenie o rozdielnych spoločenských rolách mužov a žien (napr. diferencované učebné plány, odlišná dĺžka štúdia, selekcia fakúlt umožňujúcich ženské univerzitné štúdium). Analýza gramotnosti poukázala na veľké rozdiely medzi mužmi a ženami v schopnosti čítať, v schopnosti písať však boli tieto rozdiely väčšie.

1.2 POSTOJE K VZDELÁVANIU ŽIEN V DISKURZE SLOVENSKEJ NÁRODOVECKEJ SOCIETY

V tejto podkapitole predstavím niekoľko vybraných postojov z dobovej publicistiky, programových dokumentov a korešpondencie, ktoré sa dotýkajú problematiky vzdelania žien. Vzhľadom na veľký rozsah pramenného materiálu som k nemu musel pristupovať selektívne. Snažil som sa vybrať reprezentatívnu množinu postojov z hľadiska dejín myslenia o uvedenej téme.⁴⁹ Ešte predtým však uvediem niekoľko poznámok ohľadom dievčenských škôl v kontexte slovenských národoveckých aktivít.

Dievčenské školy a slovenské národné hnutie

V prvom rade chcem upriamiť pozornosť na Vychovávaci ústav dievčenský vo Veľkej Revúcej. Jeho výnimočnosť spočívala skôr v pedagogickej koncepcii než v reálnom dosahu na výchovu a vzdelávanie dievčat. Tento projekt z prvej polovice 70. rokov 19. storočia⁵⁰ je totiž napriek krátkemu trvaní a malému počtu žiačok svedectvom nezvyčajne otvoreného myslenia jeho tvorcov vo veci vzdelávania žien.⁵¹ Veľkorevúcky ústav mohol byť realizovaný aj vďaka tomu, že v tomto období sa základné legislatívne normy určujúce pomery v Uhorsku po roku 1867 (predovšetkým

49 Zdôrazňujem však, že veľa dobových textov ešte nikto neanalyzoval, resp. historiografia sa uvedenej problematike venovala iba okrajovo, a je tu teda široké pole pre ďalší výskum. Z doterajších odborných spracovaní možno spomenúť aspoň: KAČÍREK, Ľuboš. Vnímame emancipácie žien v slovenskej spoločnosti v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In DARULOVÁ - KOŠŤIALOVÁ, ref. 7, s. 391-401; POTEMLA, ref. 26, s. 431-437, 510-515 a inde (na túto prácu nadväzuje: POTEMLA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918. Bibliografický prehľad*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach; Martin : Matica Slovenská 1993, s. 428-434, 478-480 a inde).

50 Z vývoja pred rokom 1867 možno upozorniť aspoň na skutočnosť, že šiesty bod *Žiadostí slovenského národa* obsahoval požiadavku zakladania dievčenských škôl so slovenským vyučovacím jazykom. Pozri: *Žiadosti slovenského národa*. In BARNOVSKÝ, Michal et al. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej kultúry, 1998, s. 308. K obdobiu pred rokom 1867, resp. aj k ranej fáze dualizmu v kontexte edukácie dievčat pozri napr.: KAČÍREK, ref. 49; KODAJOVÁ, Vzdelávanie dievčat, ref. 24; KODAJOVÁ, Odborné vzdelávanie, ref. 24; KARŠAI, František. Výchovný ústav dievčenský v Revúcej. In SROGOŇ, Tomáš (ed.). *Sto rokov Revúckeho gymnázia 1862–1962*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965, s. 70-77.

51 Skúmanie dejín tohto ústavu je spojené s viacerými nejasnosťami; uvedený projekt revúckych národovcov a pedagógov si však zaslúži samostatnú štúdiu. Nateraz uvádzam iba základné pramene a literatúru: ORMIS, Samuel. Vychovávaci ústav dievčenský vo Veľkej Revúci. In *Obzor*, 1871, roč. 9, č. 3 a č. 4, s. 24 a 32; PEPICH, E. P. - PEPICH, H. Príhlas. In *Orol*, 1871, roč. 2, č. 8, s. 254-255; MALIAK, Jozef. Pokus so slovenským dievčenským ústavom vo Veľkej Revúci a v Iloku. In *Domácnosť a škola*, 1913, roč. 3, č. 8 a 9, s. 225-229 a 257-261; ORMIS, Ján Vladimír (ed.). *Marína Ormisová spomína*. Martin : Osveta, 1979, s. 74-75; ČEČETKA, Juraj. *Zo slovenskej pedagogiky*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 81-83; KARŠAI, ref. 50 [obsahuje prepis archívnych materiálov z mestského magistrátu vo Veľkej Revúcej]; GALLO, Ján. *Revúcke gymnázium (1862–1874)*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1969, s. 70-73; VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 60-68. Najnovšie: KODAJOVÁ, Odborné vzdelávanie, ref. 24, s. 169-171

ohľadom práv príslušníkov jednotlivých *národností* v rámci uhorského politického *národa*) aplikovali v praxi do väčšej miery, ako neskôr.⁵² V období po zatvorení slovenských gymnázií (1874, 1875) bol v školskej politike uhorských vlád naďalej aktuálny maďarizačný trend, čo sa prirodzene dotýkalo aj rozvíjajúceho sa dievčenského školstva v Uhorsku.⁵³ Predstavitelky a podporovatelia slovenského ženského hnutia sa snažili umožniť slovenským dievčatám študovať v slovenčine. Napriek tomu, že spolok Živena sa od svojho vzniku stále usiloval založiť slovenskú dievčenskú školu, počas existencie Rakúsko-Uhorskej monarchie sa mu to nepodarilo⁵⁴ (o koncepcii týchto snáh pozri nižšie). Určité riešenie vzniknutej situácie predstavovalo navštevovanie českých dievčenských škôl v Predlitavsku.⁵⁵ Z ďalších pokusov o založenie slovenskej dievčenskej školy je potrebné spomenúť aspoň projekt Jozefa Maliaka (v Iloku zo začiatku 20. storočia)⁵⁶ a ďalší výskum by nemal obísť ani evanjelickú vyššiu dievčenskú školu v Modre, v ktorej registrujeme snahy o zavedenie slovenského vyučovania.⁵⁷ Ako poukážem nižšie, programovým dôsledkom absencie slovenských dievčenských škôl pre vedúce osobnosti slovenského ženského hnutia bolo odporúčanie pestovať samovzdelávanie v domácom prostredí a súčasne odmietnutie vyššieho vzdelania pre dievčatá v školách s povinným maďarským vyučovacím jazykom.

Faktor spoločenských predsudkov voči ženám a ženskej vzdelanosti

Edukácia dievčat reálne ovplyvňovali nielen inštitucionálno-právne limity. Rovnako dôležitý faktor predstavovali aj hodnotiace postoje a náhľady na možnosť vzdelávania dievčat, ktoré existovali v súdobej spoločnosti. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že tieto všeobecne rozšírené postoje sa nachádzali v úplnom protiklade voči predstavám o plnohodnotnom dievčenskom vzdelávaní. V tejto súvislosti má výpovednú hodnotu spomienka Vilmy Sokolovej na Vansovej charakteristiku vtedajšej situácie: „U nás, žiaľ Bohu, sú predsudky oproti ženskému štúdiu také zakorenené a také bludné, že to až žiaľ. Najvynikajúcejší mužovia naši myslia, že keď by už raz voľno bolo ženám študovať, že už vtedy nebude dobrých manželiek, ani hospodyniek, že to už všetko bude na univerzitách.“⁵⁸ Z citátu vyplýva, že predstava ženy s univerzitným diplomom nebola vôbec samozrejmalá.

52 Porovnaj napr. argumentáciu v prospech Výchovávacieho ústavu dievčenského vo Veľkej Revúcej: „aby sa tak rečená opätovacia škola zriadila, čo tým súrnejšie sl. mestu odporúča, že je to škola takáto už i krajinským zákonom naložená.“ Pozri: KARŠAI, ref. 50, s. 71. Zatvorenie gymnázia vo Veľkej Revúcej znamenalo koniec aj pre tamojší Výchovávací ústav dievčenský.

53 Na trpké skúsenosti s maďarským vyučovaním, ktorému žiačky nerozumeli, spomína napr. H. Gregorová. Pozri: GREGOROVÁ, Spomienky, ref. 16, 1979, s. 54-59. Zaujímavé je však jej retrospektívne hodnotenie tohto problému, keď v ňom vedela s odstupom času nájsť aj pozitíva: „Ani tie trpké chvíle nad maďarskými knihami dnes už nevidím také čierne. Veď vďaka nim som pozdejšie mohla čítať maďarských autorov v originále.“ Pozri: GREGOROVÁ, Spomienky, ref. 16, s. 59. O skúsenostiach E. Šoltésovej s maďarským vyučovaním pozri: MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Sedemdesiat rokov života. In BOSÁKOVÁ, Viera (ed.). *Elena Maróthy-Šoltésová. Výber I.* Bratislava : Tatran, 1978, s. 461-463 a inde.

54 Pozri o tom napr.: TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, ref. 16, s. 53-60; PŠENÁK, Jozef. Elena Maróthy Šoltésová a jej snahy o zriadenie slovenských dievčenských škôl. In *Pedagogická revue*, 2000, roč. 52, č. 2, s. 160-169. Vansová, však upozorňovala, že vzhľadom na skutočnosť, že Živena mala v oficiálne potvrdených stanovách zakomponovanú požiadavku na zriadenie takejto školy, potvrdenie od vlády nepotrebovala. Avšak podľa Vansovej: „keď by sa škola horko-ťažko a po biede založila, tam hore bola by prvá starosť ju rozpustiť a zničiť pod akoukoľvek lichou zámenkou.“ Pozri: T. V. [VANSOVÁ, Terézia]. „Živena“ a hospodárska škola pre dievčatá. In *Revue Naše Slovensko*, 1910, roč. 3, č. 7, s. 252.

55 Pozri k tom podrobnejšie v štvrtjej kapitole.

56 MALIAK, Jozef. Pokus so slovenským dievčenským ústavom vo Veľkej Revúci a v Iloku. In *Domácnosť a škola*, 1913, roč. 3, č. 10, s. 297-301.

57 Pozri prehľad publicistiky o tejto škole: POTEMLA, ref. 49 [1993], s. 430-431.

58 SOKOLOVÁ, Vilma. Ze vzpomínek na Slovensko. In *Průdy*, 1936, roč. 20, č. 2, 1936, s. 98.

Nasledujúci fragment z korešpondencie Izabely Textorisovej s V. Sokolovou ilustruje skutočnosť, že negatívne predstavy o univerzitnom štúdiu žien boli rozšírené aj v rámci ženskej časti spoločnosti. Textorisová v ňom spomína na svoju polemiku s Ľudmilou Podjavorinskou na jar 1898, kedy sa ich na prvý pohľad priateľský rozhovor počas prechádzky jarnou prírodou otočil na nepríjemné témy: „Potom prišlo vyzvedanie. Doniesla reč na emancipáciu, osvedčivši ovšem úprimne hneď vopred[,] že ona je nepriateľka všetkých takých snáh; potom opýtala sa zrovna o moju mienku. Nuž, reku, ak mienite tú emancipáciu ostrihanú, fajčiacu a popfájajúcu v kompánii veselých kamarátov, tej emancipácii nie som priateľka. Ale tej emancipácii, do ktorej zahrnuli všetky vyššie snahy ženy, som horlivá privrženkyňa. Ona čosi nato, že študovať na vysokých školách, je predsa len neženské.“⁵⁹ Istým paradoxom zostáva, že práve konzervatívne orientovaná Podjavorinská si ako dopisovateľka slovenských periodík v Amerike samostatne zarábala „duševnou prácou“.⁶⁰

Predpoklad postupného prenikania žien do verejnej sféry: koncepcia Vychovávacieho ústavu dievčenského z r. 1871

Napriek tomu, že Podjavorinskej konzervatívne postoje voči ženskému vzdelávaniu boli v rámci diskurzu slovenského národného hnutia charakteristické, zaznamenávajúce aj odlišné koncepcie. V tomto kontexte chcem upriamiť pozornosť na významného pedagogického mysliteľa Samuela Ormisa,⁶¹ ktorého postoje sú pre túto kapitolu kľúčovým prameňom. Ako prvý z jeho textov som vybral dvojdielny programový text z *Obzoru* (1871), v ktorom sa venuje koncepcii a programu už spomenutého Vychovávacieho ústavu dievčenského vo Veľkej Revúcej. Zaujme na ňom predovšetkým Ormisova argumentácia, založená na predpoklade realizácie žien mimo súkromnej sféry, teda sféry domáceho hospodárstva. V prvej časti textu zdôvodňuje potrebu takejto inštitúcie a argumentuje pritom zmenou spoločenských pomerov. Očakáva totiž, že v krátkej budúcnosti bude spoločnosť od ženy vyžadovať omnoho viac ako doteraz. V tejto súvislosti formuloval argument zabezpečenia nevydatej ženy: „[...] vtedy za povinnosť, a to svätú, kresťanskú povinnosť pokladať si musíme, dcéry svoje tak vychovávať, aby boli v stave **poctive hľadať si výživnosť** [zvýraznené v origináli – K. H.], [...] žeby aj úrad zastávať mohli, čo dnes zajtra do života vstúpi, že budeme mať nielen učiteľkyne, ale i poštárky, telegrafistky, lekárky atď. ženské.“⁶² Tu stačí spomenúť, že ešte v roku 1913 sa v tlači rozvinula nezvyčajne ostrá polemika o tom, či má žena právo ostať slobodná (pozri piatu kapitolu tejto knihy). V uvedenom kontexte si citované Ormisove závery skutočne zaslúžia pozornosť.

Jeho otvorené myslenie možno vidieť aj v druhej časti textu, v ktorej sa venuje učebnému plánu pre túto vzdelávaciu inštitúciu. Predmety pre dievčatá delí na riadne a mimoriadne. Z tých prvých je vhodné spomenúť, že v „II-ročnom behu“ sa v rámci počtovedy mali dievčatá učiť aj praktickým zručnostiam: „[...] obznámenie sporitelien a assekurácií; vedenie kníh“. Mimoriadne predmety sa okrem hry na klavír sústreďovali na výučbu jazykov – francúzštiny a latinčiny (nemčina a maďarčina mali miesto medzi riadnymi predmetmi). Za pozornosť stojí najmä Ormisova argu-

59 List I. Textorisovej V. Sokolovej z 13. 10. 1898. Literárny archív Památníku národného písmeňctví (ďalej LA PNP), f. Sokolová-Seidlová, Vilma.

60 Podjavorinská si spisovateľskou činnosťou ako jedna z mála žien celkom slušne privyrábala: ako prispievateľka do periodík amerických Slovákov zarábala začiatkom 20. storočia okolo 120 korún mesačne. Pozri: VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. *Ženská otázka v tvorbe Ludmily Podjavorinskej* [prednáška v Bojniciach, 1972]. Slovenská národná knižnica-Archív literatúry a umenia (ďalej SNK-ALU), sign. 198 N 32, s. 5.

61 O S. Ormisovi pozri: SROGOŇ, Tomáš. *Samuel Ormis. Život a dielo*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976.

62 ORMIS, Vychovávaci ústav, ref. 51, s. 24.

mentácia v prospech vyučovania latinčiny: „Jestliby kto žiadal, jako to už v Temešváre sa stalo, aby jeho dcéra i z latinskej reči složila zkušku na gymnasiume, a tak pripravovala sa na universitu, snád' lekárstvo študovať, tomu k vůli i latinsky privátne za osobytný plat sa bude učít.“⁶³ Začiatkom 70. rokov v Uhorsku, t. j. viac ako dvadsať rokov pred povolením univerzitného štúdia žien, to bol učebný plán skutočne priekopnícky. Ako však ukážem nižšie, Ormis v jednom zo svojich ďalších textov *de facto* negoval citované myšlienky. To však súviselo s dominujúcou ideológiou nacionalizmu, ktorá nepochybne ovplyvnila aj charakter oficiálnych či mienkotvorných projektov edukácie dievčat v rámci slovenského národného, resp. slovenského ženského hnutia. Na rozdiel od citovaných myšlienok S. Ormisa sa v nich nekládol dôraz na alternatívu samostatnej realizácie žien vo verejnej sfére, ale práve naopak, utvrdzovali uzatvorenie žien do rámca súkromnej sféry.

Domácnosť ako priestor pre plnenie ženskej „služby národu“

Začiatkom 70. rokov 19. storočia písal Ambro Pietor, že nepriatelia ženskej emancipácie tvrdili, že ženy sú len ozdobou spoločnosti a sú tu len na to, „aby osladovali trpké okamihy pohlaviu mužskému“. Tomu je podľa neho prispôsobená aj výchova a vzdelávanie dievčat: „Naše dievčatá nevychovávali sa posiaľ pre život, pre dom, ale len preto, aby sa skveli.“⁶⁴ Parafrazujúc Pietra, žena teda nemala byť len peknou a milou spoločníčkou muža, ale mala by nadobudnúť vedomosti a zručnosti potrebné pre praktický život v domácnosti. Dom ako priestor pre realizáciu žien bude typickým a dominujúcim východiskom náhľadov na vzdelanie žien v prostredí slovenskej národoveckej society aj v neskoršom období.⁶⁵ Toto však treba doplniť druhou základnou charakteristikou, vyplývajúcou z prevažujúceho nacionalistického diskurzu – teda konkrétne v tom zmysle, že rola gazdinej a matky sa chápala ako „služba národu“ a naopak, napr. rozhodnutie ženy nevydať sa, a teda nevykonávať stanovenú rolu manželky a matky, sa hodnotilo ako nemravné stanovisko,⁶⁶ ktoré bolo navyše v rozpore s „národným záujmom“. Ešte aj v roku 1913 sa v tejto veci jasne vyjadril predseda SNS Pavel Mudroň v tom zmysle, že žena bola hodnotnou ľudskou bytosťou iba ako rozmnožovateľka národného spoločenstva. Vedomé a nijakými inými okolnosťami nezapríčené odmietnutie tejto roly by ženu eticky degradovalo.⁶⁷ Hoci Mudroňove myšlienky sa môžu zdať krajne konzervatívne, treba upozorniť na to, že išlo o líniu myslenia v zásade totožnú s tou, akú nachádzame v programovom dokumente Živeny už na začiatku 70. rokov. *Príhlas k ct. obecnstvu slovenskému*, ktorý vydalo vedenie Živeny roku 1872, propaguje ciele Živeny, najmä zakladat' dievčenské vzdelávacie ústavy a ich prostredníctvom vplývať na osobnosť a charakter žien budúcich generácií: „A či nezaslúža snahy tie podpory aj od pohlavia mužského, pre ktoré chce sa spolok náš starať, aby malo na budúce milú ale i výdatnú podporu v svojich namáhavých prácach, v svojich trpkých bojoch za volnosť a blahobyť národov a vlasti? [...] Či národ nemá radosť z takých dcér, ktoré vedia si viesť vzornú domácnosť, a ktoré vychovávajú mu zdarné deti, čo zastanú si neohrozene za jeho život a za jeho práva? [...] A hľa takéto dcéry, manželky i občanky

63 ORMIS, Vychovávaci ústav, ref. 51, s. 32.

64 PIETOR, Ambro. Vzdelanie žien. In *Orol*, 1870, roč. 1, č. 10, s. 326-327.

65 Porovnaj napr.: URAM-PODTATRANSKÝ, Rehor. Naším slovenským matkám. In *Dom a škola*, 1895, roč. 11, č. 8, s. 286-290.

66 Argumentácia prostredníctvom kategórie mravnosti bola typická aj pre E. Maróthy-Šoltésiovú, pozri napr.: MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena. Potreba vzdelanosti pre ženu, zvlášť so stanoviska mravnosti. In *Letopis Živeny II*. Turčiansky Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1898, s. 154-190; MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena. Ženská otázka a mravnosť. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6 a 7, s. 168-174 a 189-208. Pozri tiež: MINÁRIKOVÁ, Marianna. Zápisníky Eleny Maróthy-Šoltésovej. In *Literárny archív* 21/84, Martin : Matica slovenská, 1985, s. 7-39; WEBER, ref. 18.

67 Porovnaj: MUDROŇ, Pavel. „Ol'ga Rubešová.“ In *Národné noviny*, 29. 5. 1913, roč. 44, č. 61, s. 1. Podrobnejšie o kontexte a súvislostiach tohto textu pozri v piatej kapitole.

chce vychovávať „Živena“ vo svojich dievčenských ústavoch!“⁶⁸ Snahy Živeny o slovenskú gazdinskú školu netreba vnímať iba ako „skromnú požiadavku v ťažkých pomeroch“, ale skôr ako programový postulát, kompatibilný s náhľadmi národovcov a národovkýň na spoločenskú rolu ženy.⁶⁹ Napríklad v súvislosti s odporúčaním českých gazdinských škôl (vzhľadom k tomu, že podobná slovenská škola nebola povolená) sa môžeme v *Dennici* roku 1906 o tom dočítať: „Zvlášte odporúčajú sa pre nás tieto hospodyňské školy, **lebo nám teraz najviac o to ide, aby sme mali zdravé a poriadné domácnosti** [zvýraznenie moje – K. H.]“⁷⁰

Všeobecným východiskom týchto postojov bolo presvedčenie o rozdieloch medzi mužmi a ženami, čo sa konkrétne týkalo aj rozumových schopností, spôsobov vnímania sveta, a teda aj konania.

Presvedčenie o esenciálnych rozdieloch medzi mužmi a ženami

Vymedzenie priestoru pre realizáciu žien súkromnou sférou vyplývalo aj z rozšírenej mienky o esenciálnych odlišnostiach medzi mužskou a ženskou psychikou, resp. ich duševnými schopnosťami. V tomto kontexte si znova zasluhuje pozornosť S. Ormis. Vo svojom známom diele *Výchovoveda* písal: „Žena je presebná, muž pre iných pracujúci. Žena má byť krásna, mierna, pokorná, trpezlivá, opatrná, domasedná, počestná a stydlivá: muž má byť mocný, smelý a odvážny. Nič tak nešpatí muža ako bojazlivosť, a ženu smelosť a netrpelivosť [...] V malých prácach, kde netreba presilenia, dlhší čas vydrží žena, na pr. pri domácich prácach: ťažké ale práce vykonať vládze len muž. [...] Pri dievčatách prevahu má cit, pri chlapcoch myseľ [...] Pri výchove dôležitejšie je účinkovanie matky, pri výučbe otcovo. A zkušenosť dosvedčila, že veľkí mužovia mali šľachetné a dobré matky.“⁷¹ Z týchto vývodov o rozdieloch medzi mužmi a ženami nie je potrebná dlhá argumentácia k záveru, že je žiadúce, aby žena pôsobila viac v domácnosti než vo verejnom živote.

V druhom diele *Výchovovedy (Učboveda)* nachádzame stať, v ktorej Ormis obhajoval právo ženy vykonávať učiteľské povolanie. Treba konštatovať, že toto povolanie pre ženu nebolo v danom období ničím samozrejým.⁷² V tomto kontexte možno Ormisove uvažovanie hodnotiť

68 PIETOR, Ambro - PIVKOVÁ, Anna - MUDRŇOVÁ, Anna. Príhlas k ct. obecnstvu slovenskému. In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1872, s. 231.

69 Por. napr. SOLTÉSZOVA, Elena. Dozvuky ku poslednému valnému shromáždeniu Živeny. In *Slovenské pohľady*, 1882, roč. 2, č. 5, s. 433-437, najmä s. 433.

70 Hospodyňská škola v Kroměříži. In *Dennica*, 1906, roč. 9, č. 4, s. 160.

71 ORMIS, Samuel. *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov, diel prvý*. Veľká Revúca : Majetok nakladateľského spolku, 1871, s. 72-73.

72 Povolanie učiteľky nebolo všeobecne prijímané ani o niekoľko desaťročí neskôr, čo možno ilustrovať textom z roku 1912, ktorý upozorňuje na nevhodnosť ženského vyučovania chlapcov, pozri: S. S. Možno-li učiteľkám so zdarom sveriť výchovu detí mužského rodu? In *Domácnosť a škola*, roč. 2, 1912, č. 7, s. 201-203. Redakcia (pravdepodobne Jozef Maliak, ktorý časopis redigoval) však v poznámke pod čiarou vyjadrila kritiku tohto príspevku. Na druhej strane sa na prelome storočí stretávame so špeciálnym záujmom o ženy-učiteľky: „**Súbeh** vypisuje dcéru-cirkev ev. a. v. sklabinská v Turci na uprázdnenú stanicu **riadneho učiteľa, poť ažne učiteľky**. [zvýraznenia v origináli, kurzíva moja – K. H.] Plat 600 korún, poť ažne pri podpore štátnej 800 korún, bývanie, záhrada a kurivo. O stanicu túto uchádzať sa chcejúci nech zašlú s prosbopisom svoj učiteľský diplom na **evanjelický farský úrad v Hornom Jasene** (Felső Jeszen p. Turócz Szt. Márton) **do 20. augusta 1900**. [zvýraznenia v origináli – K. H.]“ Pozri: Súbeh. In *Národné noviny*, 7. 7. 1900, roč. 31, č. 78, s. 3. V súvislosti s touto výzvou sa žiada vysloviť predpoklad (ktorého platnosť môže potvrdiť len seriózny výskum), že prostredie evanjelických farských rodín vytváralo priaznivé podmienky pre edukáciu dievčat. Vyplýva to napr. z listu E. Šoltésovej V. Sokolovej, v ktorom pisateľka postrehla, že spisovateľky zväčša pochádzajú z evanjelických farských rodín. Pozri: list E. Šoltésovej V. Sokolovej z 2. 1. 1897. SNK-ALU, sign. M 98 H 27. K povolaniu učiteľky v danom období pozri najnovšie: KODAJOVÁ, Daniela. Povolanie učiteľka. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 541-563.

ako novátorské. Svoju argumentáciu však v súlade s vyššie citovanou časťou *Výchovovedy* zakladal na predpoklade prirodzených rozdielov medzi mužom a ženou pri výkone učiteľského povolania: „ani čisto mužská, ani čisto ženská učba je nedostatočná, obe sú potrebné: a síce do 6-ho roku prevažne ženská, od 6–12-ho rovnomerne mužská ženská, od 12–18-ho prevažne mužská.“ Argumentuje tým, že „žena pôsobí na cit, muž na rozum a keďže je potrebné vzdelávať ako rozum tak aj cit, učiť by mali ženy aj muži“.⁷³

Z diferencie medzi mužom a ženou na základe prevahy rozumu na jednej strane a citu na strane druhej sa vyvodzovala aj intelektuálna prevaha muža nad ženou. Jasne to vyjadrila jedna z prvých absolventiek medicíny v Uhorsku, Mária Bellová: „[...] vtedy všeobecná mienka bola tá, že dievčenský mozog je nie tak dokonale vyvinutý ako u chlapcov a dievčatá sa nehodia pre duševné práce.“⁷⁴ Túto „všeobecnú mienku“ v istom zmysle zdieľala aj popredná osobnosť slovenského ženského hnutia, Elena Maróthy-Šoltéssová. U muža predpokladala prevahu rozumu, u ženy zas citu,⁷⁵ muža teda pokladala za viac predurčeného pre duševnú činnosť než ženu: „[...] ovšem netreba upierať, že umová prevaha je na strane muža, prečo v mnohých duchovných úkoloch žena muža vo všeobecnosti nedostihne ani v úplne rozvítenom stave.“ Šoltéssová z toho prirodzene nevyvodila záver, podľa ktorého by mala žena zotrvať v nevzdelanosti: „No toto jej ničoho neujíma, ona veľmi čestne obstojí, keď náležite vzdelá sa len po tie hranice, ktoré povolujú jej duševné schopnosti.“⁷⁶

Možno si položiť otázku, kde boli podľa Šoltéssovej hranice týchto duševných schopností žien. Určitú odpoveď možno vyčítať v jej článku *Prečo má byť žena vzdelaná?* Uverejnila ho v *Dennici* (1898). Táto obhajoba ženskej vzdelanosti⁷⁷ je založená na troch zásadných argumentoch. Prvý patrí do široko ponímanej etickej sféry, v rámci ktorej sú si muž a žena úplne rovní – žena má byť teda vzdelaná: „Najprv preto, že je tiež človekom usposobeným, i povinným duševne zdokonaľovať sa. Zodpovednosť za mravný pokrok, alebo úpadok človečenstva je tak na nej, ako na mužovi.“ V druhom argumente prechádza zo všeobecnej, resp. teoretickej roviny ku konkretizácii priestoru pre uplatnenie ženskej vzdelanosti: „Potom preto, aby prešľachtено ponímala i prevádzala svoje dôležité a neľahké ženské povolanie ako manželka, matka-vychovateľka i správkyňa domácnosti.“ Až v treťom argumente pripúšťa možnosť uplatnenia ženskej vzdelanosti za hranicami súkromnej sféry: „A konečne preto, aby, jestli nastane jej potreba toho, vedela sa i mimoriadnym, samostatným povolaním počestne vyživiť a byť užitočným členom spoločnosti.“⁷⁸ Šoltéssová teda úplne neodmietala predstavy o možnej profesionálnej realizácii žien; je však zrejmé, že sa stotožňovala s konceptom ženy ako primárne manželky, matky a gazdinej.

73 ORMIS, Samuel. *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov, diel druhý: Učboveda*. Veľká Revúca : Nákladom Samuela Ormisa 1874, s. 105. Okrem povolania učiteľky Ormis obhajoval aj možnosť lekárskej profesie pre ženy.

74 BELLOVÁ, Mária. *Curriculum vitae [vitae]*. SNK-ALU, sign. 150 BS 1, s. 1. O Bellovej pozri podkapitulu 1.3.

75 „V Šoltéssovej reflexiách tvoria vzájomné protipóly muža a ženy um a cit – oboje spolu vedie k dokonalosti.“ Pozri: MINÁRIKOVÁ, ref. 66, s. 16.

76 MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Potreba vzdelanosti, ref. 66, s. 166.

77 Nesamozrejmosť ženskej vzdelanosti, resp. potrebu zdôvodňovať a verejne obhajovať vzdelávanie žien v rámci národoveckého diskurzu možno dobre ilustrovať na nasledovnom fragmente z textu K. Kálala: „Konajú sa veľmi nákladné pokusy s pestovaním tabaku v rôznych krajinách, s pestovaním holandských králikov a iných zverov – nestálo by za pokus založiť rôzne školy ženské, či sa tiež osvedčia? Ženy činia polovičku ľudstva; snád by tá polovička za zkušku stála.“ Pozri: Neklan, K. [KÁLAL, Karel]. *Ženská otázka*. In *Dom a škola*, 1896, roč.12, č. 10, s. 313.

78 ŠOLTÉSOVÁ, Elena. *Pravá vzdelanosť*. (Úvahy). *Prečo má byť žena vzdelaná?* In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 49.

Výchova manželiek, matiek a gazdiniek so vzdelaním prekračujúcim rámec domácnosti

Šoltéssová však zároveň obhajovala právo žien na vzdelávanie presahujúce rámec domácnosti: „A jestli v tuhom, náramnom konservatisme i naďalej nechceli by sme žene vyššie dať vzhliadnut' od varešky, ihly a motyky, nuž ani pravé národné povedomie sa nerozšíri u nás.“⁷⁹ Pracovala teda s konceptom gazdinej a matky, ktorá mala byť natoľko vzdelaná, aby bola schopná šíriť ideu národa, resp. slovenské národné povedomie v rámci rodiny či domáceho hospodárstva. Zrejme išlo o víziu programového rozvíjania vedomostí a zručností zameraných na slovenský jazyk a literatúru, resp. na vzdelanie humanitného charakteru vo všeobecnosti. Nepriamo tomu nasvedčuje aj jej list Vilme Sokolovej, v ktorom písala: „[...] keby všetky Slovenky dostávaly základnejšiu, duchovne záživnejšiu výchovu, nuž i viac spisovateliek vyskytovalo by sa medzi nimi.“⁸⁰ Domnievam sa, že nebude nekorektné, ak Šoltésovej koncept pomenujem ako samovzdelávanie sa žien prostredníctvom poučných a zábavných publikácií a časopisov v domácnosti. Faktom je, že aj takáto umiernená požiadavka narážala na odpor väčšinovej spoločnosti vrátane vodcov národného hnutia. Túto situáciu celkom výstižne opísala v kľúčovom texte o potrebe vzdelanosti pre ženu: „Akási vzdelanosť ducha nie za výhodu, lež za nehodu je považovaná; v očiach muža každá chvíľa, ktorú žena snáď pri knihe by strávila, bola by prehrešením proti povinnosti, lebo bola by na ujmu inej, makave užitočnej práce.“⁸¹ Tu možno ešte dodať, že roly matky a gazdinej neboli vo vylučujúcom sa vzťahu k takémuto druhu vzdelávania sa. Domácnosť síce netvorila ideálne podmienky pre štúdium, ale ako nepriamo vyplýva z fragmentu z autobiografie L. Podjavorinskej, samovzdelávanie bolo možné zostádnúť z domácimi prácami: „Verše písavala som pri varení. Mala som nachystanú ceruzku a kúsok papiera, a kým som miesila na rezance, lebo cesto rozval'kávala, zatiaľ sa mi zrodila myšlienka a sypali rýmy.“⁸²

K charakteru požiadaviek slovenského ženského hnutia: vzdelanosť vo všeobecnosti alebo „slovenská“, „svojská“ vzdelanosť?

Z doteraz analyzovaných postojov je zrejmé, že ich integrujúcim rámcom bola predovšetkým ideológia nacionalizmu slovenského národného hnutia, resp. slovenského ženského hnutia. Tento komplexný a zložitý fenomén mal niekoľko typických prejavov, z ktorých chcem poukázať predovšetkým na – vyjadrené Vajanského terminológiou – „svojskosť“, t. j. „slovenskosť“ či „slovanskosť“.⁸³ Inými slovami, želaný cieľ predstavovala „slovenská vzdelanosť“ pre ženy, a nie vzdelanosť vo všeobecnosti, čo rozmenené na drobné znamená, že poznatky a zručnosti rozširujúce obzory mladých žien v rámci výučby v maďarčine vlastne neboli žiadúce. K priblíženiu tohto problému bude užitočné vrátiť sa ešte raz k Samuelovi Ormisovi. Vieme, že pri koncipovaní učebného plánu pre veľkorekvičky Výchovný ústav dievčenský zohľadnil aj vyučovanie cudzích jazykov. Fragment z ďal-

79 MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Potreba vzdelanosti, ref. 66, s. 188.

80 List E. Šoltésovej V. Sokolovej z 2. 1. 1897, ref. 72.

81 MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ Potreba vzdelanosti, ref. 66, s. 162.

82 KOCÁK, Michal. Ludmila Riznerová-Podjavorinská: Autobiografia. In *Literárny archív*, 28/91. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 30.

83 Odmietavé stanovisko Vajanského k požiadavkám ženskej emancipácie je známe. Domnievam sa však, že napriek tomu sú koncepcie tohto nepochybne mienkotvorného národovca nevyhnutným kontextom pre analýzu textov – taktiež mienkotvornej – Šoltésovej. K Vajanskému pozri napr.: HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia S. H. Vajanského (1881–1897). In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 2, s. 243–269; TARANENKOVÁ, Ivana. Sformovanie koncepcie: 1879–1881 (K literárnoestetickým názorom S. H. Vajanského). In *Slovenská literatúra*, 2006, roč. 53, č. 1, s. 24–31; TARANENKOVÁ, Ivana. Potvrďovanie východísk (Názory S. H. Vajanského na kultúru, umenie a literatúru v priebehu rokov 1882–1890). In *Slovenská literatúra*, 2006, roč. 53, č. 2, s. 110–129.

šieho Ormisovho textu Domáca ženská výchova, publikovaného už v nasledujúcom roku (1872), je však s týmto učebným plánom v zjavnom protiklade: „*dcéra slovenská nemá sa učiť žiadnej cudzej reči* [kurzíva v origináli – K. H.], ani maďarskej, ani nemeckej, ani francúzskej alebo anglickej, lebo ktorúkoľvek sa z nich naučí, už jej srdce otraví, tak že nikdy nebude dokonalou Slovenkou.“⁸⁴ Obdobne argumentovala napr. E. Šoltésová, ktorá otvorene označila (len nedávno vzniknuté) vyššie dievčenské školy ako nevhodné pre Slovenky. Okrem praktických problémov, súvisiacich s vyučovaním špecializovaných predmetov v nezrozumiteľnom jazyku (čo vyplývalo zo slabej znalosti maďarčiny), jej negatívny postoj nepochybne vyplýval aj z obavy, že po slovensky hovoriace dievča, potenciálna stúpenkyňa ideálov slovenského národného hnutia, sa tejto vlastnej komunite „odcudzí“.⁸⁵ Šoltésová v tomto kontexte celkom otvorene a programovo vyzýva k uzavretiu edukácie dievčat v hraniciach súkromnej, domácej sféry: „Pestujeme v domoch našich čistý plameň lásky, nešpiňme krby svoje draho kúpenými otrokami, ktorí nám za peniaze naše nesú do rodín jed zradu! Čo vyhnali z poradných sieň, vysokých škôl, celého verejného života, nech najde sväté miesto na čistej ženskej hrudi, v tichom útulku slovenských domov!“⁸⁶ Týmto citátom Šoltésová zakončila relatívne obsiahle pojednanie programového charakteru, ktoré celkom zjavne poukazuje na nadradenosť nacionalizmu nad – vo svojej podstate univerzálnymi – myšlienkami ženskej emancipácie.

V kontexte diferencovaných prúdov slovenského národného hnutia by podrobná analýza možno podporila v historiografii tradovanú tézu, že mladšia hlasisticko-prúdistická línia bola otvorenejšia voči úsiliu o emancipáciu žien.⁸⁷ Ide však o analyticky náročnú problematiku, a to najmä kvôli často prehliadanej súvislosti, že hlasisticko-prúdistická (či masarykovsko-slovakofilská) opozícia voči tzv. martinskému centru SNS bola napriek svojim heslám liberalizmu, humanizmu či kozmopolitizmu nacionalistická rovnako, ako martinskí národovci. Výstižne to ilustruje napr. text Antona Štefánka Slováci vo Viedni, v ktorom sa venuje aj problematike „Slovenky vo Viedni“. Štefánek tu predstavil ženu ako „nositeľku národnej uzavrenosti a slovenskej myšlienky“ a ako imúnnu voči „veľkomestským špatnostiam a zvláštnostiam“. Rolu „cudzieho“, charakteristickú pre nacionalistické myslenie, zohrávali v tomto prípade *Nemci* a Štefánek v tejto súvislosti konštatoval: „Menovite Slovenka opovrhne Nemcom.“ Štefánek ďalej zdôrazňuje mravnosť Sloveniek vo Viedni, ktoré sa usilujú obmedzovať prehrešky proti morálke zo strany ich manželov. Prostredníctvom udržiavania „populačnej sily“ zdôrazňuje aj ústrednú materskú rolu ženy. Možno zhrnúť, že podľa Štefánka (hovoriaceho v mene slovenských národovcov vo Viedni) plnili ženy funkciu „servisu“, bez ktorého by sa sotva dočkali výraznejších úspechov.⁸⁸ Je teda celkom zrejmé, že

84 ORMIS, Samuel. Domáca ženská výchova. In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1872, s. 174.

85 Porovnaj: SOLTÉSZOVA, ref. 69, s. 434-435.

86 SOLTÉSZOVA, ref. 69, s. 437.

87 Toto by však malo byť predmetom ďalších výskumov, pozri o tom podrobnejšie v tretej kapitole.

88 Porovnaj originál parafrázovaného fragmentu zo Štefánkovho textu: „Doplniť musím obraz viedenskej Slovenky ešte tým, že ona je hlavne nositeľka národnej uzavrenosti a slovenskej myšlienky. Ovšem ako pri každom národne neuvedomelom človeku pochádza táto myšlienka z konservatismu a hlbšej výchovy slovenskej. Muž ide na vojnu, do sveta, stýka sa s cudzinou [cudzinou] a navykne jej, žena sa nestýka s cudzími len jak ďaleko to obchodné záležitosti vyžadujú, preto je aj miešané manželstvo medzi Slováckmi a Nemcami veľmi zriedkave [zriedkavé]. Menovite Slovenka opovrhne Nemcom. Ona je to spojivo, ktoré udržuje celistvosť kolonie slovenskej vo Viedni. Na ňu nemajú veľkomestské špatnosti a zvláštnosti pražiadneho vlivu. Ona udržuje integritu a sílu populačnú. Ona sdržza muža pred pijatikou, pred zlou spoločnosťou, ona okúzlí svojou čistotou, strojnou a prirodzenou stydlivosťou. Ona zachováva rodinu pred úplným odnárodnením. Dlhé roky som pozoroval tieto pekne vlastnosti slovenskej ženy a prišiel som k poznaniu, že **jestli sa podarí inteligencie intenzívnejší rozmach národnej myšlienky vo Viedni vyvinúť, tak sa jej to podarí iste len**

v rámci diferencovaných prúdov v slovenskej národoveckej societe bolo dôležitým spoločným prvkom práve jednotné, resp. veľmi podobné chápanie úlohy ženy v národe, čo malo prirodzene ďalekosiahle dôsledky pre formovanie postojov k jej sociálnemu statusu, ako aj ku koncepciám vzdelávania žien.

Alternatíva samostatnej profesionálnej realizácie ženy

Plánovaná gazdinská škola Živeny mala vychovávať predovšetkým národne uvedomelé ženy v domácnosti. Nepriamo sa tak predpokladala ekonomická závislosť ženy od muža. V tomto kontexte možno považovať za charakteristické, že apel Klemy Ruppeldtovej z roku 1896, aby Výbor Živeny rozšíril program plánovanej dievčenskej školy, nebol (prinajmenšom v oficiálnych deklaráciách) zohľadnený. K. Ruppeldtovej sa totiž plánovaná gazdinská škola zdala málo efektívna z hľadiska skutočných potrieb žien, a teda navrhovala, „že by dl'a okolností živote požadujúcich, viacej zreteľ obrátený bol na výchovu dcér slovenských pre samostatné postavenie, t. j. aby sa dievčence naše vychovávali aj k prácam, ktorými by si prípadne samie čestne chlieb vydobyť mohli.“⁸⁹ Ako som už poukázal, Šoltésová síce prijímala predstavu samostatne zarábajúcej ženy, avšak len v druhom pláne, resp. ako eventualitu, s ktorou je možné rátať. V podmienkach dualistického Uhorska však získanie vyššieho vzdelania pre ženy bolo v istom zmysle v rozpore s konzervatívnym stanoviskom Šoltésovej, ktorá podriaďovala všeobecné požiadavky emancipácie žien nacionalistickému chápaniu funkcie edukácie dievčat, ktorú videla najmä vo sfére šírenia a utužovania národného povedomia.

Na prelome storočí sa stávala čoraz aktuálnejšou aj ekonomická motivácia edukácie. Potreba vzdelávania sa žien bola totiž priamo úmerne s modernizáciou a industrializáciou spoločnosti čoraz viac motivovaná potrebou získať kvalifikáciu, na základe ktorej si žena mohla nájsť zamestnanie. Tento aspekt sa s plnou naliehavosťou prejavil v čase Veľkej vojny,⁹⁰ keď mužská časť obyvateľstva odišla od svojich rodín (žien a detí) na front.⁹¹ Analýza vzdelania, kvalifikácie a zamestnaneckej štruktúry žien pod zorným uhlom ich sociálnej situovanosti (napr. problematika nevydatých žien) je jednou z tém, na ktoré by sa mal sústrediť ďalší výskum.⁹²

Zhrnutie

Z analýzy diskurzu slovenského národného hnutia ohľadom ženského vzdelávania vyplýva ako najdôležitejší záver dominancia ideológie nacionalizmu vo vzťahu k požiadavkám ženskej emancipácie. Snahy E. Šoltésovej zastrešené spolkom Živena o založenie gazdinskej, a nie inej dievčenskej školy, považujem za konzekventné s programovými postulátmi slovenského národného hnutia. Žena v ponímaní národovcov a národovkýň mala primárne plniť rolu „servisu“ pre národné

s pomocou ženy. [zvýraznenie v origináli – K. H.] Muž úplne odovysí od nej, keď ona ide do spoločnosti, ide aj on a naopak.“ Pozri: ŠTEFÁNEK, Anton. Slováci vo Viedni. In *Slovenský prehľad. Sborník statí. Dopisův a zprávy ze života slovanského*, 1904, roč. 6, s. 154-155.

89 List K. Ruppeldtovej (výborničky Živeny) slávnemu Výboru z 5. 7. 1896. Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Živena, k. 21, č. j. 133.

90 Vplyv Veľkej vojny na rodinu analyzovala najnovšie G. Dudeková, pozri: DUDEKOVÁ, Gabriela. Stratégie prežitia v mimoriadnej situácii. Vplyv Veľkej vojny na rodinu na území Slovenska. In *Forum Historiae*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 1-15. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2009/texty_1_2009/dudekova.pdf>.

91 V tejto veci je zaujímavý apel *Robotníckych novín* už v súvislosti s mobilizáciou v kontexte prvej balkánskej vojny, pozri: Pečujte o ženy a deti mužov do zbrane povolanych! In *Robotnícke noviny*, 19. 12. 1912, roč. 9, č. 51, s. 1.

92 Cenné údaje o zamestnaneckej štruktúre žien uvádza vo svojej práci D. Vaněková, bližšie pozri: VANĚKOVÁ, ref. 26, s. 15-23.

hnutie (starostlivosťou o manželov a domácnosť a predovšetkým realizovaním svojej materskej role). Oficiálne deklarované požiadavky slovenského ženského hnutia spravidla neprekračovali rámec obhajoby práva ženy na rozšírenie elementárnej vzdelanostnej úrovne poznatkami o literatúre a kultúre. Týmto spôsobom mali byť lepšie pripravené na vykonávanie „služby národu“ ako manželky, matky a gazdiné. Predpokladám, že tento postoj bol v princípe spoločný tak pre martinských národovcov, ako aj pre generácie mladších hlasistov (u prúdov v období pred Veľkou vojnou možno badať isté posuny v chápaní tzv. ženskej otázky; pozri v piatej kapitole tejto knihy). Na vzdelávanie žien, ktoré prekračovalo rámec „servisu“ pre národné hnutie, oficiálne programové dokumenty a mienkotvorné texty z prelomu storočí spravidla nereflektovali, resp. nepovažovali takýto obsah edukácie za prioritný.⁹³

Toto tvrdenie možno ilustrovať skutočnosťou, že napr. erudícia a odbornosť I. Textorisovej, ktorú vtedajšia vedecká komunita uznávala ako botaničku,⁹⁴ nebola v národoveckom diskurze pozitívne zdôrazňovaná. Za charakteristické taktiež považujem, že jedna z prvých absolventiek medicíny na budapeštianskej univerzite, Mária Bellová, sa nestala súčasťou kánonu slovenského ženského hnutia. Práve Bellovú pokladám za dobrý príklad pre konkretizovanie možností edukácie žien zo slovenského prostredia v Uhorsku. Jej životné osudy s dôrazom na priebeh jej vzdelávania sú predmetom nasledujúcej podkapitoly.

1.3 MUDR. MÁRIA BELLOVÁ – PRÍKLAD ÚSPEŠNEJ EDUKÁCIE SLOVENKY V UHORSKU

Mária Bellová predstavuje pozoruhodný príklad mimoriadne úspešného priebehu vzdelávania, na ktorého počiatku bola ľudová škola a na konci dosiahnutie vysokoškolského titulu. Hneď na úvod treba zdôrazniť, že išlo o edukáciu dievčaťa zo slovenskej národoveckej rodiny v podmienkach Uhorska na začiatku 20. storočia.⁹⁵ M. Bellová sa narodila 10. novembra 1885. Jej otec Štefan Bella (1844 – 1909) pôsobil ako evanjelický farár v Liptovskom Sv. Petre, za manželku mal Janu, rodenú Karlovskú.⁹⁶

Priebeh Bellovej inštitucionalizovanej edukácie bol pozoruhodný: navštevovala ľudovú školu v Liptovskom Sv. Petre a následne v Kovačici. Vo Vojvodine (v Pančeve) získala tiež prvé skúsenosti s dievčenskou školou. Vyššie vzdelanie si ďalej rozširovala – po návrate do rodného Liptova – štúdiom na meštianskej škole v Liptovskom Sv. Mikuláši.⁹⁷ Tieto jej skúsenosti s práve moder-

93 Tu treba podotknúť, že napriek takto deklarovaným postojom existovalo v slovenskej národoveckej komunite viacero erudovaných žien, ktoré však zostávali „v tieni mužov“. Pozri k tomu: KODAJOVÁ, Daniela. Ženy v tieni mužov: spisovateľky, redaktorky a prekladateľky. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 563-586. Zaujímavým prameňom k erudovanosti jednotlivých ženských osobností sú ich osobné knižnice. Najnovšie k tomu pozri: SABOV, Peter. Knižnica Izabely Textorisovej. In SABOV, Peter et al. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. III. zväzok*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 13-16; SABOV, Peter. Osobná knižnica Drahotíny Kardosovej-Križkovej. In SABOV, Spríevodca, ref. 93, s. 17-19.

94 O I. Textorisovej pozri napr.: HRABOVEC, Ivan. Slovenská botanika Izabela Textorisová. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku IX*. Bratislava : Veda, 1979, s. 371-391; HRABOVEC, Ivan. Izabela Textorisová. In TIBENSKÝ Ján et al. *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku 2*. Bratislava : Obzor, 1998, s. 892-899.

95 Národovecké zázemie M. Bellovej dokladujú viaceré skutočnosti: jej otec participoval na národoveckých aktivitách, jej študijné výsledky sa stali objektom verejných osláv v kruhu národovcov a v neposlednom rade sa ona sama počas vysokoškolského štúdia v Budapešti angažovala v slovenských spolkoch (pozri k tomu nižšie).

96 MAŤOVČÍK, Augustín et al. *Biografický lexikón Slovenska I. A – B*. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002, s. 323; VALENTOVIČ, Štefan (ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). I. zväzok A – D*. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 196.

97 MAŤOVČÍK, ref. 96, s. 323.

nizovaným systémom vzdelávania dievčat v Uhorsku, ktoré prekračovali geografický horizont rodného Liptova, možno považovať z hľadiska jej ďalšej profesionálnej realizácie za faktor zásadného významu. Je zrejmé, že práve v tomto období sa budovali jej vlastnosti, ktoré ju odlišovali od väčšiny rovesníčok: najmä jej nezlomná viera v možnosť dosiahnuť neľahké ciele prostredníctvom vlastnej usilovnosti a cieľavedomosti.

Ďalšia edukácia M. Bellovej bola v dobovom kontexte exkluzívna: v rokoch 1901–1905 ju nachádzame ako externú študentku na banskoštiavnickom lýceu a po úspešnom zložení maturitnej skúšky ju prijali za mimoriadnu a neskôr riadnu poslucháčku na lekársku fakultu budapeštianskej univerzity. Vysokoškolské štúdium taktiež absolvovala s úspechom a 26. novembra 1910 bola slávnostne promovaná za doktorku lekárskeho vied.⁹⁸

Mária Bellová ako cieľavedomá študentka, ktorá túži pomáhať chorým

Matka M. Bellovej, o ktorej možno predpokladať, že svojej dcére pomáhala a podporovala ju (Bellová ju vo svojich spomienkach spomína ako „obetavú“⁹⁹) sa nedožila prvého významného úspechu svojej dcéry – maturity; zomrela v roku 1904.¹⁰⁰ Z februára tohto roku sa však ešte zachoval jej list synovi, Máriinmu bratovi, Štefanovi Vladimírovi Bellovi¹⁰¹ v ktorom spomína psychické rozpoloženie Márie v čase blížiacej sa maturitnej skúšky: „[...] Mariša ta sa len pilne učí, a bojí sa[,] že na mature prepadne [...]“¹⁰² Tento fragment teda naznačuje usilovnosť a ambicióznosť Márie. Uvedenú skutočnosť dobre ilustruje zmienka jej otca, ktorý svojmu synovi priblížil akým spôsobom trávi Mária čas v rodičovskom dome: „[...] a Mariška bude v druhej izbe hlavu si lámať dakým problémom; [...]“¹⁰³ Tieto vlastnosti tvorili jednu z nevyhnutných podmienok jej neskorších úspechov. Treba tu zdôrazniť, že vonkoncom nešlo o samozrejmosť; naopak, príklad jej sestry Nataše ilustruje prekračovanie dobových štandardov a limitov zo strany Márie. Otec Štefan Bella, ktorý Máriino snaženie a chuť do práce podporoval, písal svojmu synovi o dcére Nataši nasledovne: „Nataška zostane doma, jej nevola k učeniu, kratkozrakosť a tá okolnosť, že učenie dráhy nevyplácajú sa pre mužov, nieto by pre ženy; a ona je s týmto rozhodnutím spokojná [...]“¹⁰⁴ V tomto kontexte je zaujímavá zmienka samotnej Bellovej, ktorá spomínala, že v tom čase bola rozšírená mienka, že žena nemá schopnosť vzdelávať sa na takej úrovni ako muž.¹⁰⁵

Ako vyplýva z Bellovej spomienok, jej rozhodnutie pre „učené dráhy“ motivovala túžba pomáhať chorým. V súvislosti s obdobím mladosti Bellová zdôraznila svoje osobné skúsenosti s tragickým dosahom infekčných chorôb: „[...] veľmi [som sa] kamarátila, priateľila s dievčatmi z dediny. Chodili sme spolu do spevokolu, hrávali sme divadlá a mala som ich veľmi rada. Ich otcovia boli murári a boli cez leto v Budapešti, kde stávali Pešť a susedné maďarské mestá. Keď sa vrátili, prišli veľmi ubiedení, lebo tam mali zlé byty, pivnice a mali zlú stravu a tak doniesli so sebou aj tuberkulózu. [...] A keď nakázali [nakazili] celú rodinu, celé rodiny vymierali. A zomierali aj tieto moje priateľky a mne bolo veľmi ľúto. Vzbudila sa vo mne túha, túžba, aby som mohla pomáhať, aby som ich mohla nejako chrániť. Ale ako chrániť? Veď vtedy nedalo sa študovať, len ako sestra. Pre ženy bolo len

98 MAŤOVČÍK, ref. 96, s. 323.

99 Národný biografický ústav Slovenskej národnej knižnice (ďalej NBÚ SNK), f. Bellová Mária. *Zápisky, ev. fara Príbovce*, nestráňkované.

100 MAŤOVČÍK, ref. 96, s. 323.

101 MAŤOVČÍK, ref. 96, s. 321–322. Štefan V. Bella sa stal významným hydrológom, odborníkom na melioračné stavby európskeho významu.

102 List [J. Bellovej] Š. V. Bellovi z 22. 2. 1904. SNK-ALU, sign. 145 B 4.

103 List Š. Bellu Š. V. Bellovi z 19. 7. 1904. SNK-ALU, sign. 145 B 4.

104 Ref. 103.

105 Porovnaj ref. 74.

varenie, šitie a tak ďalej.“ Následne prechádza ku kľúčovej role svojho otca: „Môj otec bol evanjelický kňaz a veľmi rozumný človek, ktorý ovládal latinčinu, gréčtinu. A keď som sa mu zdôverila, že chcem pomáhať ľuďom, sa usmial a povedal: ‘No, uč sa latinčine’ a začala som s ním preberať latinskú a grécku reč.“¹⁰⁶

Otcova podpora

Z citovaného fragmentu vyplýva, že prostredie svätopeterskej fary, v ktorom Mária spolu so šiestimi súrodencami vyrastala,¹⁰⁷ možno považovať za určujúci faktor jej ďalšej životnej dráhy. Na tomto mieste sa žiada zvlášť zdôrazniť, že stimuly z rodinného prostredia, ktoré Máriu podporovali v jej usilovnosti a celkom zrejmej vôli vzdelávať sa, boli v dobovom kontexte nepochybne výnimočné. Faktom je, že Bellovej cieľavedomosť a usilovnosť a morálna podpora zo strany rodičov by nestačili na úspešné ukončenie lýcea a ďalšiu kariéru na univerzite: nevyhnutná bola aj materiálna a organizačná podpora. V tejto veci figuruje jej otec ako mimoriadne aktívny, ale ako významná osobnosť sa tu javí aj jej brat, ktorý v tom čase pôsobil v Prahe a neskôr v Berlíne.¹⁰⁸

Bellová na inom mieste spomínala, že otec ju učil po latinsky „skôr z kuriozity“; keď sa však presvedčil, že Mária je schopná naučiť sa túto komplikovanú reč, rozhodol sa zapísať ju na evanjelické lýceum v Banskej Štiavnici. V spomínanej škole vtedy riaditeľoval profesor Károly Jezsovics,¹⁰⁹ u ktorého Štefan Bella svojho času maturoval. Po preskúšaní Márie z latinčiny mal profesorský zbor rozhodnúť o jej prijatí. Ako Bellová spomína, proti prijatiu sa postavil najmä biskup Fridrich Baltík, ktorému sa nepozdávalo, že primát prvého študenta ženského pohlavia na evanjelickom lýceu získa dcéra panslávskeho farára. Vďaka Jezsovicsovi ju na lýceum prijali ako externú študentku. Na skúšky sa pripravovala doma pod dohľadom otca, pričom všetky okrem maďarčiny („môj otec sám zle rozprával maďarsky“) zložila s vyznamenaním a štúdium skončila maturitou.¹¹⁰

Hoci Bellová študovala externe, v období pred maturitnou skúškou musela byť prítomná v Banskej Štiavnici. Organizačne a materiálne tento pobyt ochotne zabezpečoval jej otec. Brat jej zas pomáhal v príprave na skúšky, a to konkrétne z matematiky, a zrejme jej poskytol aj finančnú podporu.¹¹¹ Otec a brat jej teda vytvorili podmienky, v rámci ktorých dosiahla výnimočný úspech. Mária si ako čerstvá úspešná maturantka mohla užiť príjemný pocit z výsledku svojej usilovnosti. Treba zdôrazniť skutočnosť, že jej maturita bola predmetom verejných oslavných akcií („Všeobecne sa jej gratulovalo [...]“), bola usporiadaná oslava v kasíne v Liptovskom Sv. Mikuláši a oslavovalo sa tiež „v prítomnosti Martinov“ na obede po seniorálnom konvente. M. Bellová tak prvý raz vošla do povedomia širšej verejnosti. Otec však v čase, keď sa Mária tešila zo zaslúženého oddychu, myslel na organizačno-technické a materiálne zabezpečenie ďalšej kariéry svojej dcéry: „Teraz prejdem k páľčivej otázke. Mariška predsa si len vary vyberie medicínu“. Š. Bella síce písal o Máriinom rozhodnutí, ale do veľkej miery išlo tiež o jeho rozhodnutie podporovať

106 Reč Márie Bellovej v televíznom dokumente *Život pre druhých* odvysielanom 24. 4. 1967 v Slovenskej televízii; vedúca výrobného štábu Marta Lhotská, kamera Mojmír Tomašovič, scenár a réžia Eugen Šinko. Citované z DVD-kópie dokumentu vyhotovenej v Archíve Slovenskej televízie.

107 MAŤOVČÍK, ref. 96, s. 321 a 323.

108 Porovnaj list Š. Bellu Š.V. Bellovi z 18. 4. 1904. SNK-ALU, sign. 145 B 4 a list Š. Bellu A. Halašovi z 27. 7. 1900. SNK-ALU, sign. 37 A 23.

109 Károly Jezsovics (1834 – 1924), dlhoročný profesor matematiky, fyziky a prírodovedy, neskôr riaditeľ evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici. Bližšie pozri: CSÁKY, Károly. *Híres Selmebányai tanárak*. Dunaszerdahely : Lilium Aurum, 2003, s. 91-92.

110 BELLOVÁ, Zápisky, ref. 99; BELLOVÁ, Curriculum, ref. 74; j. h. [HUŠKOVÁ, Jindra]. Prvá slovenská lekárka spomína (k pražskému sjazdu vysokoškolsky vzdelaných žien). In *Čas*, 22. 3. 1947, roč. 4 [citované zo zbierky výstrižkov v NBÚ SNK].

111 list Š. Bellu Š.V. Bellovi z 27. 1. 1905. SNK-ALU, sign. 145 B 4.

svoju dcéru. Spomínal, že štúdium medicíny bude pre rodinu veľkou finančnou záťažou, avšak následne myslel už na konkrétne zabezpečenie jej štúdia: „Najťažší bod v tejto otázke je hľadanie primeranej hospody.“¹¹²

Mária Bellová úspešne študuje medicínu na budapeštianskej univerzite

Na prijatie na štúdium medicíny si Bellová spomínala nasledujúcim spôsobom: „Po jarnom čase povedal mi otec: ‘Zaveziem ťa do Budapešti. Snáď ťa tam príjmu.’ Prišli sme do Budapešti na univerzitu [...] Rektorm bol Genersich¹¹³ zo Spiša, starý človek, ale európejského chýru, patologický anatóm. V predsieni prišiel tajomník k nám a spýtal sa v akej záležitosti chceme rozprávať s rektorom. Pri tom sa podíval na mňa, uškrnul sa, lebo bledá, chudá dievčina, v domácich šitých šatách [...]. A odišiel. Otec mi povedal: ‘Moje dieťa, mne sa zdá, že my budeme čakať do večera. Pozri, predsieň je plná čakateľov a my budeme poslední.’ Ale tajomník sa vrátil a povedal: ‘Pán rektor vás vypočuje.’ Išli sme [...] ku pánovi rektorovi [...], ktorý s otcom rozprával latinsky. A keď mu otec povedal, že sa jedná o prijatie jeho dcéry na univerzitu, usmial sa a povedal: ‘Ja sa teším vám, lebo vy ste mi doniesli pozdrav zo susedného Spiša. Ja zo Spiša pochádzam a vy z Liptova.’ A mne položil ruku na plece a povedal: ‘Dcéra moja, je to pekné, že chceš pomáhať tým biednym, chudobným ľuďom. Príjmem ťa ako mimoriadnu poslucháčku s červeným indexom na univerzitu.’“¹¹⁴ Genersich jej aj počas štúdia venoval čas a Bellová mala naňho príjemné spomienky. Po úspešnom zložení troch kolokvií bola prijatá ako riadna poslucháčka.¹¹⁵

Počas štúdia však Bellová zápasila s dobovými predsudkami, keď jej napr. profesor Lenhossék¹¹⁶ pri pitve odporúčal, aby si vybrala nejaké ženskejšie povolanie. V Budapešti sa zúčastňovala spolkového života tamojších slovenských univerzitných študentov, čo bolo spojené s rizikom vylúčenia z univerzity, keďže pestovanie slovenskej literatúry bolo vnímané ako panslavizmus. M. Bellová vnímala vtedajšie emancipačné snahy žien a ako svoj príspevok v literárnom odbore Slovenského spolku napísala prácu na tému: „Emancipácia“.¹¹⁷ S odstupom času tento svoj text komentovala nasledovne: „Viem, že práca bola azda naivná, ale píšem o nej len preto, aby som dokumentovala, aké hnutie bolo vtedy v ženských dušiach; „ex manucipio“ (zpod otroctva).“¹¹⁸

Výstižne charakterizoval budapeštianske pôsobenie Bellovej Dr. Jozef Uram: „Lež šťastná jej povaha premožla všetky jej nepríjemnosti a peštianska slovenská študujúca mládež našla v nej čoskoro milú a úprimnú družku a priateľku. Často vídávali sme ju v kruhu našom vždy veselú a roztomilú. Pilne navštevovala i literárne schôdzky peštianskeho Slov. spolku, na ktorých svojou prednáškou ‘O feminisme’ získala si všeobecnej pochvaly a uznania. V národnom ohľade vystupovala vždy smele a otvorene. Týmto, ako i vážnym chovaním a príkladnou pilnosťou nadobudla si zvláštnej úcty v kruhu spoluposlucháčov a pochvaly u profesorov.“¹¹⁹

112 List Š. Bellu Š.V. Bellovi zo 6. 7. 1905. SNK-ALU, sign. 145 B 4

113 Anton Genersich (1842–1918), v r. 1895–1913 profesor patológie a v r. 1910–1911 rektor budapeštianskej univerzity. Bližšie pozri: KENYERES, Ágnes (ed.). *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*. Upravené, prepracované vydanie. Neustráňované. Dostupné na internete: <<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>>. Bellová tu zrejme omylom spomínala Genersicha ako rektora už v čase jej prijatia na medicínu.

114 Život pre druhých, ref. 106.

115 Ref. 110.

116 Mihály Lenhossék (1863–1937), od r. 1894 profesor anatómie a riaditeľ I. anatomického inštitútu na budapeštianskej univerzite. Bližšie pozri: KENYERES, ref. 113.

117 J. Uram spomína tento text pod názvom: O feminizme, pozri ref. 119.

118 [HUŠKOVÁ], ref. 110.

119 URAM, Jozef. Prvá slovenská lekárka. [K našim obrázkom]. In *Dennica*, 1911, roč. 13, č. 1, s. 13.

Úspešné zavŕšenie štúdia medicíny

Úspech Bellovej bol podobne ako jej maturita predmetom verejných osláv: „Z Mikuláša sa ohláša sa začínala básnička, ktorou ma moji kolegovia slovenskí, poslucháči university v Budapešti pozdravili po úspešnom rigorosume [...]“¹²⁰ Treba však dodať, že otec, ktorý sa snáď najviac zaslúžil o Máriino štúdium, sa tohto úspechu nedožil: zomrel roku 1909.¹²¹ O úspešnom zavŕšení Bellovej štúdia medicíny informovali širšiu verejnosť periodiká slovenskej národoveckej komunity. Aktuálne, v deň promócie – 26. novembra 1910 – informovali o absolútoriu M. Bellovej *Národné noviny*: „**Mária Bella** [zvýraznené v origináli – K. H.], dcéra nebohého P. [Š. (?)] Bellu, ev. kňaza v Liptovskom Sv. Petre, poskladala na peštianskej univerzite lekárske zkušky a bude v sobotu, dňa 26. novembra, v aule univerzity za doktorku medicíny promovaná. Blahoželáme!“¹²² Novozaložený mesačník *Živena*, ktorého hlavnou redaktorkou bola popredná osobnosť slovenského ženského hnutia E. Šoltésová, taktiež informoval o Bellovej úspechu už v decembrovom čísle. Treba však povedať, že vzhľadom k tomu, že išlo o tlačové fórum ženského hnutia, priestor venovaný tejto udalosti bol viditeľne malý: „**Prvá slovenská lekárka**. [zvýraznené v origináli – K. H.] Slečna *Mária Bellová* [kurzíva v origináli – K. H.], dcéra neb[ohého]. Štefana Bellu, evanj. farára v Liptovskom Sv. Petre, složila v novembri posledné medicínske rigorosum a bola dňa 26. novembra povýšená na univerzite v Pešti za doktora lekárskej vedy. Blahoželáme!“¹²³ Krátku informáciu o Bellovej promócií priniesli tiež *Prúdy*.¹²⁴

Väčší priestor Bellovej úspechu venovala *Dennica*, ktorá uverejnila text Jozefa Urama, ako aj fotografiu M. Bellovej: „Na peštianskej univerzite povýšená bola dňa 26. nov. m. r. za doktorku veškerého lekárstva naša rodáčka slečna Mária Bellova [Bellová]. Kto by ju neznal aspoň dlhá mena? Je dcérou nebohého, na cirkevnom i národnom poli zaslúženého ev[anjelického]. farára Štefana Bellu zo Sv. Petra v Liptove. Duševne nadané dievča už od malička bažilo za niečim vyšším, za vedou a vzdelaním. Mikulášske dievčenské školy nedostačily jej a preto privátnou pilnosťou skončila gymnaziálne triedy i maturitu v B. Štiavnici. Už i tu bojovala s mnohými ťažkosťami a intrikami, ktoré prekážky sa len zväčšily, keď r. 1905 prišla do Pešti a venovala sa medicíne.“ Uram zdôraznil spoločenský význam úspechu Bellovej, ktorú dával za vzor aj ďalším „naším slovenským dievčatám“: „[...] Sme pyšní na našu prvú lekárku a obdivujeme jej nadanosť, odhodlanosť a vytrvalosť, že vzdor toľkým prekážkam a ťažkosťam na čas a s tak pekným výsledkom zavŕšila ťažké štúdia, a že prelomila ľad a dokázala, že i naše slovenské dievčatá vedia študovať, – jestli chcu. Jej príklad nech dodá vôle a smelosti tým, v ktorých tlie utajený plamienok túžby za vzdelaním. Keď milej našej rodáčke k zdarnému jej úspechu srdečne blahoželáme, prajeme jej mnoho zdraru i k ďalším jej štúdiám a neskoršiemu odbornému i spoločenskému účinkovaniu.“¹²⁵ Tento článok bol uverejnený v čase, keď už na *Dennicu* mali zásadný vplyv aj iné osobnosti ako jej zakladateľka Terézia Vansová (napr. František Votruba, pozri k tomu nasledujúcu kapitolu), pričom ho napísal osobný priateľ M. Bellovej. Na túto skutočnosť upozorňujem preto, lebo citovaný článok J. Urama rozsahom a intenzitou ďaleko prevyšoval tematizáciu úspechu M. Bellovej, ktorú na stránkach svojho periodika (*Živeny*) prezentovali predstavitelky slovenského ženského hnutia.

120 List M. Bellovej I. Stodolovi zo 14. 12. 1967. SNK-ALU, sign. 112 A 9; FERENČUHOVÁ, Bohumila. Štúdiá a literárne začiatky. In MICHÁLEK, Slavomír et al. *Juraj Slávik Neresnický od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969)*. Bratislava : Prodama, 2006, s. 58.

121 MAŤOVČÍK, ref. 96, s. 321.

122 Chýrník. In *Národné noviny*, 26. 11. 1910, roč. 41, č. 139 (46), s. 3.

123 Všeľičo. In *Živena*, 1910, roč. 1, č. 12, s. 287.

124 *Prúdy*, 1910–1911, roč. 2, č. 2, s. 83.

125 URAM, ref. 119, s. 13–14. Na s. 13 fotografia: „Dr. Mária Bellova.“

Po skončení školy absolvovala prax v Pécsi, potom v Trenčíne. Svoje vedomosti si ešte rozšírila počas stáže v Berlíne; podnikla tiež exkurziu do Paríža. Prostredníctvom tejto praxe sa stala skutočne odborne spôsobilou lekárkou: „Diplom lekársky bol vystavený len po jednoročnej lekárskej praxi v nemocnici na rozličných oddeleniach. Rozličné odbory, gynekológia, chirurgia, interná, psychiatria boli predpísané. Cieľom týchto znalostí som aj ponavštevovala viaceré nemocnice.“ Počas prvej svetovej vojny pôsobila ako vojenská lekárka v meste Marosvásárhely v Sedmohradsku (dnes Târgu Mureș v Rumunsku), kde bola ocenená jej činnosť vojnovým krížom Červeného kríža a vojenským insígniom „Pro patria et humanitate“.¹²⁶ Ján Jesom (Štefan Krčméry)¹²⁷ uvádza, že v Marosvásárhely ju vymenovali za primárku detskej nemocnice.¹²⁸

Zhrnutie

Priebeh edukácie a následné rozbehnutie kariéry M. Bellovej bolo teda mimoriadne úspešné a v kontexte doby nepochybne výnimočné. Hoci musela bojovať s dobovými predsudkami voči ženskému vzdelávaniu a profesionálnej realizácii, jej cieľavedomosť a podpora najbližšieho okolia stačili na prekonanie týchto prekážok. Paradoxom zostáva, že až po rozpade Rakúsko-Uhorska, keď túžila pokračovať vo svojej kariérom raste na Slovensku, postavili sa jej do cesty nečakané prekážky. To je však už súčasť ďalšej problematiky, ktorá svojimi špecifikami prekračuje rámec tejto práce.¹²⁹ V kontexte slovenského ženského hnutia je však zaujímavá marginálna pozornosť, ktorú jeho predstaviteľky tejto osobnosti venovali.¹³⁰ Myslím si, že to súvisí s charakterom ich požiadaviek, ktorých analýza bola predmetom tejto kapitoly. Povolanie lekárky jednoducho nebolo z hľadiska potrieb národného hnutia príliš atraktívne. Podobne vidíme nedocenenie vedeckej erudovanosti na poli botanizovania u I. Textorisovej. To súvisí so všeobecnejším javom, a totiž, že rozvoj prírodných vied nebol pre nacionalizmus (prinajmenšom v kontexte slovenského národného hnutia na začiatku 20. storočia) vnímaný ako potrebný či žiadúci.¹³¹ Úspechy žien na poli spoločenských či humanitných vied boli preto z hľadiska nacionalizmu nepochybne atraktívnejšie. Napríklad úspech ďalšej vysokoškolsky vzdelanej a pozoruhodnej ženy, Heleny Turcero-

126 [HUŠKOVÁ], ref. 110.

127 Ján Jesom – jeden zo pseudonymov Štefana Krčméryho, pozri ROSENBAUM, Karol et al. *Encyklopédia slovenských spisovateľov. 1. Zväzok: A – O*. Bratislava : Obzor, 1984. s. 343.

128 JESOM, Ján [KRČMÉRY, Štefan]. Prebytok slovenskej inteligencie? In *Národné noviny*, 7. 8. 1920, roč. 51, č. 177, s. 1.

129 Podrobnejšie k tomu pozri: HOLLÝ, Mária Bellová, ref. 20, s. 641-643.

130 Treba však dodať, že Bellovej úspechy zdôraznila roku 1913 H. Gregorová: „Naša prvá lekárka Dr. Mária Bellova sa tiež osvedčila. Štúdium skončila rýchle. Teraz sa zdokonaľuje v trenčianskej nemocnici, čo je tiež pekná známka, že sa neženie za pohodlím samostatného postavenia, ale túži v prvom rade po zdokonalení sa v svojej vede. Ačkoľvek ona svojou znalosťou už dnes vyvolala taký obdiv, že ju sám hlavný lekár nevie ako vynachváliť, vzdor tomu, že je vyhlásená za panslávku, čo jej postavenie pri odvislosti od stoličného a štátneho platu, len obťažuje. Preto žije utiahnute a svoj svobodný čas venuje štúdiu.“ Pozri: GREGOROVÁ, Hana. Zenská [Ženská] otázka na Slovensku. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1913*, roč. 21, č. 22. Vydal Národný Slov. Spolok v S. Š. A. Sostavil Ignác Gessay, s. 217-218.

131 Pozri k tomu podrobnejšie: HOLLÝ, Karol. Otázka prírodných vied v spore medzi ideou „univerzálnej“ a „národnej“ vedy v programovej orientácii Muzeálnej slovenskej spoločnosti pred rokom 1914. In *MES-DEF 2009. 16. Medzinárodný seminár dejín fyziky. Martin. 3.-5. 9. 2009*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 2011 (v tlači).

vej-Devečkovej,¹³² bol reflektovaný vo väčšej miere. E. Šoltéssová jej napr. venovala samostatný článok väčšieho rozsahu.¹³³

Príklad Márie Bellovej však v každom prípade svedčí o skutočnosti, že pomery v dualistickom Uhorsku umožňovali cieľavedomému dievčaťu pochádzajúcemu z národoveckej rodiny získať vysokoškolský diplom a úspešne začať profesionálnu realizáciu ženy-lekárky.

132 H. Turcerová-Devečková obhájila roku 1913 na parížskej Sorbonne dizertačnú prácu o Ludovítovi Štúrovi (*Louis Štúr et l' idée de l' indépendance Slovaque (1815–1856)*). Pozri o nej napr.: MOJDIS, Ján. Úloha osobných priateľstiev pri „objavovaní“ Slovenska vo Francúzsku (1900–1918). In FERENČUHOVÁ, Bohumila (ed.). *Francúzsko a stredná Európa. Vzťahy medzi Francúzskom a strednou Európou v rokoch 1867–1914. Vzájomné vplyvy a predstavy. Materiály z česko-slovensko-francúzskeho kolokvia historikov Bratislava 12.–13. novembra 1992*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1995 [Slovanské štúdie. Zvláštne číslo 2], s. 123-135.

133 Pozri: MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, E[lena]. Dr. Helena Turcerová. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 5, s. 150-153.

2. DENNICA, PRVÝ SLOVENSKÝ ŽENSKÝ ČASOPIS V KONTEXTE SLOVENSKEJ NÁRODOVECKEJ SOCIETY

Z predchádzajúcej kapitoly je zjavné, že predstaviteľky slovenského ženského hnutia sa usilovali predovšetkým o rozšírenie vzdelanosti v slovenskom národnom duchu medzi širšie vrstvy ženského obyvateľstva. Za týmto účelom mali byť vydávané publikácie určené pre slovenské ženy. Napokon, táto úloha tvorila základný programový postulát *Živeny*. Je známe, že výsledky týchto snažení boli viac ako skromné.¹³⁴ Dobré si to uvedomovala aj Šoltéssová, ktorá sa roku 1886 v liste Vansovej vyjadrila v tejto veci kritickým tónom: „Veď vnašej spisbe pre nás Slovenky skutočne ničím je nie postarané, ani jedinej knihy nemáme ktorá by naše záujmy reprezentovala a vôbec naším náklonnosťam zodpovedala. Lebo k. p. i náš ‘Almanach *Živeny*’, minulého roku vydaný,¹³⁵ ač je chvala Bohu sám v sebe knihou dobrou, predsa nie je rázu takého ktorýby zvláštnejším spôsobom zodpovedal požiadavkam a náklonnosťam duševným, ženského sveta. [...] I v tej *Živene* od kedy už sľubujeme vydávanie kníh, a len nám to akosi nikam neide. Mimo toho Almanachu sa niečím nevieme preukázať. Mrzí ma to náramne.“¹³⁶

Neúspešný pokus o vydanie kalendára pre ženy (1886)

Šoltéssová a Vansová si teda dobre uvedomovali, že ich cieľu by najlepšie zodpovedalo nejaké periodikum s jednoduchším, resp. zábavnejším obsahom. Myšlienkou vydávania špecializovaného ženského periodika sa Šoltéssová zaoberala už roku 1886,¹³⁷ ale kým uzrelo svetlo sveta prvé číslo slovenského ženského časopisu, prešlo ešte viac než desaťročie. Vansová roku 1886 predostrela projekt vydania kalendára pre ženy, ktorý v porovnaní s projektom časopisu vyzeral realistickejšie: „Čo týče sa toho Kalendára pre hospodyne, aký aby ‘*Živena*’ vydávala, si praješ, by som ja celkom súhlasila s Tebou. Keďže časopis naše ženské záujmy pestujúci nemožeme mať[,] nuž vskutku ozaj aspoň na dáky dobrý kalendár by sme sa mali zosbierať, na taký ktorý bolby nám vskutku užitočnou, cennou knihou. Myslím žeby to i našmu obecenstvu, menovite ženskému, vítané bolo.“¹³⁸

Šoltéssová sa teda dala do práce a predostrela tento návrh Ambrovi Pietrovi, tajomníkovi *Živeny*. Pietor ho však zamietol s odvolaním sa na očakávanú nerentabilitu projektu, čo v konečnom dôsledku znamenalo neuskutočnenie zámeru Vansovej a Šoltéssovej.¹³⁹ Z tejto epizódy vyplýva dôležitá skutočnosť, že pre realizáciu podobných ideí bolo potrebné získať buď súhlas martin-ských národoveckých autorít, alebo podporu iných vplyvných osôb. Pokiaľ Pietor na tomto mieste argumentoval len ekonomickými výhradami, o desaťročie neskôr boli negatívne argumenty voči myšlienke ženského časopisu už rôznorodejšie.

134 Z najnovších prác pozri k tomu napr.: KODAJOVÁ, Daniela. Stowarzyszenie Kobiet Słowackich *Živena*. In JANIAK-JASIŇSKA - SIERAKOWSKA - SWARC, ref. 3, s. 477-487; KODAJOVÁ, Daniela. *Živena* – spolok slovenských žien. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 215-232.

135 Ide o publikáciu *Živeny* z roku 1885. Šoltéssová v ňom publikovala jednu úvahu, pozri: [ŠOLTÝSOVÁ, Elena]. Úloha „*Živeny*“ (Výtáh z reči, ktorú predniesla podpredsedníčka pani Elena Šoltýsová vo valnom zhromaždení dňa 5. augusta 1885.). In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „*Živena*“, spolok slovenských žien, 1885, roč. 2, s. 299-308.

136 List E. Šoltéssovej T. Vansovej zo 7. 3. 1886. SNK-ALU, sign. 198 Z 8.

137 ULRICOVÁ, Vlasta. Biografické kalendárium Eleny Maróthy-Šoltéssovej. In *Biografické štúdie 12*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 100.

138 List E. Šoltéssovej T. Vansovej zo 7. 3. 1886, ref. 136.

139 List E. Šoltéssovej T. Vansovej z 11. 4. 1886. SNK-ALU, sign. 198 Z 8. Pozri prílohu na konci knihy.

2.1 GENÉZA DENNICE

Karel Kálal vyzýva k založeniu ženského časopisu (1896)

Ústrednou postavou v procese genézy slovenského ženského časopisu bol nepochybne K. Kálal. V časopise *Dom a škola*, ktorý vydával Karol Salva¹⁴⁰ v Ružomberku, verejne vyzval k vydávaniu ženského časopisu. Pod pseudonymom K. Neklan¹⁴¹ publikoval článok *Ženská otázka*.¹⁴² Vyslovoval sa v ňom za ženské vzdelávanie, ktorému sa snažil určiť aj obsah: „Najprirodzenejší úkol ženy je byť ženou, matkou a gazdinou. To sa všeobecne uznáva a netreba tu nič dokladať. Ale vyslovujem podiv, že ani pre tieto úkony sa žena nepripravuje.“ Pripúšťal však aj iné možnosti profesionálnej realizácie žien: „Keď je žena spôsobná byť lekárom, nech ňou je; keď je spôsobná byť professorkou, nech ňou je. Udusovať v žene dary Tvorcom jej poskytnuté nemá muž práva. Spôsobnosť alebo nespôsobnosť ženinu k tomu alebo onomu zamestnaniu nedá sa theoreticky vopred ustanoviť.“¹⁴³ Kálal ďalej odporúčal zakladať ženské spolky, dievčenskú školu, a čo je dôležité, navrhol vydávať ženský časopis: „Lacný mesačník za 1 zl. ročne, ktorý by sa výhradne len ženskou otázkou zabýval, aby nebol konkurenčný ani 'Pohl'adom', ani 'Obzoru' a i. – mám nádej, že by sa udržal. Taký časopis je nevyhnutel'ný, má-li sa otázka ženská vyniesť na povrch. Škola 'Živeny', hodne ženských spolkov a konečne ženský časopis – bol by to veľký činiteľ pre vzdelanie a národnosť našu. Dosiaľ pracovali verejne len muži, potom by nás bolo dva razy toľko.“¹⁴⁴ Zmysel Kálalovho návrhu teda spočíval v posilnení národnej angažovanosti slovenských žien prostredníctvom periodika špeciálne určeného pre ženy.

V *Dome a škole* vyšla nadšená reakcia na tento článok od Klementíny Ruppeldtovej.¹⁴⁵ Pod pseudonymom Slovenka uverejnila text pod názvom *Ženská otázka*. Vzor pre slovenský ženský časopis nachádzala u „českých sestier“: „Tu sú najbližšie naše sestry Češky, na ktoré poukazujem a odkazujem na výtečný jich časopis 'Ženské Listy' čo rok zaujímavejší, cennejší.“ Dodala však, že: „my potrebujeme náš svojský, rýdži prameň tatranský rozumie sa samo sebou.“ Ruppeldtová tiež v skratke zhrnula vtedajšie ženské požiadavky: „Živena, časopis a škola, toto troje buď heslom každej opravdovej Slovenky.“ Nakoniec vyzvala k aktivite napriek očakávaným ťažkostiam: „Rozmýšľajte, prehovorte, píšete k tomu povolání a povolanejší muž či žena. Vymieňajte mienky i náhlady. Počnime pripravené súc na mnohé úsmešky a výsmešky! – oj čo toho bude! Povedomé svojej slabosti – nezľaknime sa, dobré dielo ťažko sa tvorí.“¹⁴⁶

140 O Salvovi a jeho spolupráci s Kálalom pozri podrobnejšie: HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy : 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 134-154.

141 Skutočnosť, že pod pseudonymom Neklan sa skrýva Kálal, nám dokumentuje sám K. Kálal: „Na Radhošti už zvlášte mnoho som sa napremýšľal. Tam napísal som tiež článok 'Ženská otázka', ktorý bol uverejnený v 10. čísle 'Dom a školy'.“ Pozri: KÁLAL, Kar[el]. *Dopisy*. Z Frenštátu p. R. na Morave. (*Z dejín nášho časopisu*). In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, 1898, s. 14.

142 Neklan [KÁLAL], ref. 77, s. 311-315.

143 Neklan [KÁLAL], ref. 77, s. 313.

144 Neklan [KÁLAL], ref. 77, s. 314.

145 Kálal vo svojej rekapitulácii vzniku *Dennice* na tento text nezabudol: „Pani Ruppeldtová z Lipt. Sv. Mikuláša prijala myšlienku krásnym, nadšeným dopisom ujavneným tiež v *Dome a škole*.“ Pozri: KÁLAL, ref. 141, s. 14.

146 Slovenka [RUPPELDTOVÁ, Klementína]. *Ženská otázka*. In *Dom a škola*, 1897, roč. 13., č. 1, s. 21. Tento text ocenila v liste Kálalovi aj Vansová, pozri: list T. Vansovej K. Kálalovi z 3. 12. 1896 SNK-ALU, sign. 41 TTT 55.

Karel Kálal oslovuje Elenu Šoltéssovú a Teréziu Vansovú

Kálal však neostal len pri spomenutej verejnej výzve, ale začal celú záležitosť organizovať. Prvoradou úlohou bolo nájsť osobu, ktorá by bola ochotná a schopná stať na čele časopisu. Nie náhodou sa obrátil práve na E. Šoltéssovú a T. Vansovú. Vansová koncom roku 1896 písala Kálalovi o súhlasnom postoji Šoltésovej: „Posielam Vám list p. Šoltészovej v záležitosti založiť sa majúceho ‘Ženského listu’. Ja som jej Váš návrh sdělila a ona, ako vidíte tenže aj schvaluje.“¹⁴⁷ Vansová tiež súhlasila s myšlienkou ženského časopisu.¹⁴⁸ Tento všeobecný súhlas však určite nebol nerealistickým nadšením. Jasne o tom písala Kálalovi Šoltéssová: „Slečna Langová¹⁴⁹ posmeľuje nás založiť ten žen. časopis, ale kto zná naše okolnosti, každý odrádza.“¹⁵⁰ Charakter týchto ťažkostí dobre vystihla Vansová v liste Kálalovi z decembra 1896. Reagovala v ňom na jeho ponuku stať sa redaktorkou plánovaného periodika (Kálal zrejme súčasne oslovil aj Šoltéssovú, ktorá však túto ponuku napokon odmietla, pozri nižšie). Vansovej reakcia vyjadrovala prekvapenie nad týmto návrhom a zároveň pochybnosti o tom, či Kálal oslovil tú správnu osobu: „Váš vzácný dopis prekvapil ma tak zjavom, ako aj obsahom svojím. Veď ja nikdy neprišla som na tú myšlienku, aby som dakedy vstave bola redigovať jeden časopis! Na to sú moje známosti nie dosť rozsiahle, menovite ale času tak málo!“ Z pokračovania listu je však zrejmé, že Vansová si napokon pripustila myšlienku redigovania ženského časopisu. Kálalovi však jasne vyjadrila, že úspešná realizácia tohto projektu bude sprevádzaná mnohými ťažkosťami. Okrem praktických námietok („[...] či by mal dosť predplatiteľov. Či udržali by sme ho?“) Vansová videla významnú prekážku predovšetkým v postojoch okruhu okolo S. H. Vajanského a Jozefa Škultétyho: „Potom, čo povedali by na to páni Martinci, ktorí naučení sú len to považovať za dačo [podčiarknuté v origináli – K. H.] čo z ich dielni výnde.“ Tento postoj podporila konkrétnym príkladom o reálnom fungovaní spolku slovenských žien: „Veď ja tam nemám hlasu! Vzdor tomu, že som podpredsedníčka ‘Živeny’, ja neviem, čo oni majú pred sebou. Nemožno mi chodiť na porady – a na valných shromaždeniach [...] príde len to na pretras, čo už vopred vyvarilo sa. Volných návrhov niet, ako vtedy, keď posledný raz som bola tam a chcela som predniesť návrh, aby D. a Šk. [*Dom a škola* – K. H.] stala sa orgánom Živeny, býv. p. tajomník¹⁵¹ s tým najzdvorilejším usmevom povedal, aby sme zakľúčili zasadanie, lebo že na javišti majú sa ladiť hudobné nástroje.“ Napriek tomu, že v liste prevažujú pochybnosti, Vansová nakoniec predsa vyjadrila ochotu pustiť sa „s Božou pomocou“ do Kálalovho projektu: „Keby som vedela, že Vy, vysokocotený Pane, radil a pomáhal by Ste mi aspon prvé časy, nuž vo jméno Božie, začali by sme to, veď obetovali sme mnoho a môžeme ešte i viac.“ Kálalovi predostrela aj podstatu očakávaných negatívnych reakcií na jeho projekt: „Vy Ste temer jediný na Slovensku, ktorý tak šlechetne, k tomu aj objektívne myslí o ženskej otázke. Naší páni a to menovite tí u vesla, tak radi lámu palicu nad studiumom žien. Že vraj, ktožebý potom pestoval deti, varil a pod. Ako čoby razom všetky [podčiarknuté v origináli – K. H.] ženy staly sa učeními.“¹⁵² Ako sa ukázalo neskôr, tieto obavy pred možnými dôsledkami rozvíjania ženskej vzdelanosti boli tiež jadrom negatívneho postoja k ženskému časopisu.

Aj v liste z januára 1897 Vansová reflektovala možnosť svojej zodpovednosti za chod časopisu. V tomto kontexte upozorňovala Kálala na svoje každodenné problémy: „Ja som si to v duchu

147 List T. Vansovej K. Kálalovi z 19. 12. 1896. LA PNP, f. Kálal, Karel.

148 Pozri napr.: list T. Vansovej K. Kálalovi z 3. 12. 1896, ref. 146; list T. Vansovej K. Kálalovi z 18. 1. 1897. LA PNP, f. Kálal, Karel.

149 Aloisie Langová, osobnosť českého ženského hnutia, ktorá sa svojimi aktivitami významne zaslúžila o rozvoj česko-slovenskej spolupráce medzi ženami. Pozri podrobnejšie v nasledujúcej kapitole.

150 List E. Šoltésovej K. Kálalovi z 23. 4. 1897. LA PNP, fond Kálal, Karel.

151 Ide o Ambra Pietra.

152 List T. Vansovej K. Kálalovi z 3. 12. 1896, ref. 146.

už asi vypracovala. Ach, ja by tak mnoho a tak rada vykonať, keby som si tak nerozdrobila sily a schopnosti v malicherných starostiach všedného dňa! Ja som zdravá [...] Ale mám toľké práce, toľké povinnosti, lebo musím teraz viesť účty spolkov mojím mužom založených [...] Cirkevné záležitosti sú tiež na mňa nehané [...].“ Napriek tomu však bola odhodlaná ísť aktívne do tohto projektu, ktorý považovala za „prepotrebný“ a „veľevýznamný“. Spomenula ďalej problém s vydavateľom, ale upozornila aj na zásadnejšiu otázku budúceho čitateľstva: „My pravda, musíme si stvoriť nie len pracovníce, ale aj čitateľky. U nás panie a slečny rady čítajú, ale najradšej romány. Poučné články a ťažšie básne ostanú i v Pohľadoch [v *Slovenských pohľadoch* – K. H.] nepovšimnuté. A čo hovoriť o ‘Dom a Škole!’“¹⁵³ Podobnú obavu vyjadrila aj na inom mieste. Vansová analyzovala možnosti úspešnej realizácie projektu ženského časopisu a ako významný nepriaznivý faktor videla „ľahostajnosť nášho ženského sveta.“ Dokladovala to svojou konkrétnou skúsenosťou: „Na moje prosby a nahovárania, aby sa predplatily (v Tisovci) na ‘Ženskou bibliotéku’ a ‘Ženský svět’, mi povedala jedna pani: ‘To je len pre teba a pre Marínu Ormisovu, lebo my tomu nerozumieme.’“¹⁵⁴ Neprekvapuje preto, že meniť túto situáciu bolo jedným zo základných cieľov nového časopisu (pozri nižšie).

Neúspešný pokus o propagáciu českého *Ženského světa* v *Národných novinách*

Z hľadiska témy ženskej emancipácie v slovenskom národnom hnutí je zo všetkých načrtnutých problémov najzaujímavejší odmietavý postoj martinských národovcov k tomuto projektu. Ich postoj si mohli Šoltésová s Vansovou „otestovať“, keď sa pokúšali o propagáciu českého periodika *Ženský svět* na stránkach *Národných novin*. *Ženský svět* začal vychádzať roku 1896, čo predstaviteľky slovenského ženského hnutia uvítali,¹⁵⁵ a zároveň sa zaviazali nové periodikum spropagovať v slovenskej tlači. Vansová teda napísala text propagujúci *Ženský svět*, Šoltésová ho redakčne upravila a ponúkla redakcii *Národných novin* na uverejnenie. Negatívne reakcie s ktorými sa stretla, výstižne vyjadrovali postoj martinských autorít k myšlienke ženského časopisu, ako aj k myšlienkam ženskej emancipácie vo všeobecnosti. Šoltésová opísala svoju skúsenosť v liste adresovanom Vansovej nasledujúcim spôsobom: „A hneď pri tej príležitosti i on [S. H. Vajanský – K. H.], i Škultéty (Pietor nebol tam) vyslovili nechut’ proti ženským osobitným časopisom vôbec a proti tomuto ‘Ženskému světu’ zvlášte, že je to len také nútené delenie sa, že vydavateľský časopis nemá byť špeciálne ženský, alebo špeciálne mužský, že čo to má za zmysel; že čo by sme my povedali, keby oni počali vydávať ‘Chlapský svet’ (toto, pravda, znie komicky), že sú to darobné veci s tým ženským „urownoprávnením“, ženy sú urownoprávnené vo všetkom, čo im patrí, tieto časopisy že majú príchut’ socialistickú, a **propagovanie ženskej rovnosti s mužom, že je k tomu i protináboženské, lebo ‘Sväté písmo’ hovorí žene, aby bola podriadená mužovi, i všetky prirodzené poriadky hovoria jej to samé** [zvýraznenie moje – K. H.] atď.“

Šoltésová však napriek tomu dúfala v uverejnenie článku, keďže na ňom nevidela nič zlého: „Nuž, tak mala som takú šarvátku s redaktormi, ale predsa som myslela, že rukopis uverejnia, keď ho prečítajú. Ja aspoň nevidím v tom nič nebezpečného pre slovenské ženy, keď čítali by ‘Ženský svět’, ktorý je, dl’a môjho zdania, celkom v dobrom duchu vedený.“ Po tejto šarvátko jej Vajanský odkázal, že príde k nej domov a objasní celú vec. Keďže však nechodil „podľa svojej známej akurátnosti“, Šoltésová sa rozhodla urobiť druhý pokus: „Nuž dnes z kostola idúc, ohlásila som sa v redakcii – a tam sa mi osvedčili, že oni nemôžu takýmto vážnym spôsobom odporúčať

153 List T. Vansovej K. Káralovi z 18. 1. 1897, ref. 148.

154 List T. Vansovej nezistenému adresátovi [predstaviteľke českého ženského hnutia], pravdepodobne písaný v roku 1897. SNK-ALU, sign. 198 A B 9.

155 Viac v tejto súvislosti pozri v nasledujúcej kapitole.

‘Ženský svět’ a jemu podobné věci, lebo že by to bolo proti programu ‘Nár. novín’ – Ja som ostala trochu ‘verblüfft’ [ohromená – K. H.] – lebo, musím sa priznať, nemala som posiaľ príležitosť nadobudnúť si takú vysokú mienku o ich prísnej vernosti k programu. Vypýtala som si rukopis naspäť, zažalajúc redaktorom, aby sa vždy vo všetkom tak prísne verne k programu držali ako teraz s týmto. Trochu trafení odvetili (vlastne hovoril za to len Hurban [Vajanský – K. H.], lebo bol náhodou len sám tam, ale mi tvrdil, že Pietor nechce článok uverejniť), že v malých veciach síce udávajú sa chyby alebo odchýlky, ale toto, že považuje za vec vážnu.“ Treba však dodať, že Šoltésová do istej miery súhlasila s postojom redakcie: „Ináč ich proti dôvody nie sú bezpodstatné, ja by som veru tiež nechcela ženy nakaziť akýmisi protimyselnými vrtochmi a bludmi, menovite nechcela by som sa prehrešiť proti náboženstvu – no či a nakoľko sa ‘Ženský svět’ proti náboženstvu prehrešuje, by potrebovalo náležité posvietenia. Aspoň i samy ‘Nár. noviny’ zas v iných veciach prehrešujú sa proti nemu.“

Šoltésová sa však cítila trápne, keďže bola voči českej strane zviazaná sľubom odporučiť *Ženský svět* v slovenskom periodiku. Je preto vcelku pochopiteľné, že sa o odmietavom postoji *Národných novín* hanbila hovoriť: „Mňa mrzí, že nemôžeme si sľubu dostať (že ‘Ženský svět’ budeme verejne odporučiť)... A Čechám nechcela by som prezradiť, že nám ‘Nár. noviny’ neprijali to odporúčanie ich časopisu, lebo to by ony brali za neprajnosť proti nim, proti Čechom vôbec, a to by zase kazilo všetku vzájomnosť. [...] Vskutku som ja nemyslela, že nám takto zahudú tí naši náramne strachovliví páni.“ Šoltésová videla nepriechodnosť tohto článku v *Národných novinách*, preto odporúčala Vansovej, aby ho poslala do Salvovho periodika *Dom a škola*, ale s charakteristickým odporúčaním: „to urovnoprávnenie a emancipáciu nespomínať, aby sa strachu nenarobilo“.¹⁵⁶

Vansová nakoniec článok uverejnila v *Dome a škole* pod názvom *Sestrám slovenským*.¹⁵⁷ Vyzdvihovala v ňom aktivity a národnú uvedomelosť českých žien: „Právom riecť možno: Čo Česka, to vlastenka. A neustávajú ale kráčajú vždy napred.“¹⁵⁸ V tomto kontexte informovala o vychádzaní *Ženského světa*: „Najnovšie ich dielo je životaschopný podnik: List venovaný cele záujmom ženským. Pod názvom ‘Ženský svět’ donáša zprávy o nás, pre nás, zblízka i zďaleka. [...] Obsah listu je vážny, tak že sklamala by sa každá, ktorá domnievala by sa nájsť v ňom zábavné vyrazenie. Ale užitočného poučenia mnoho nájdeme v ňom takého, akého doma, v našich obmedzených pomeroch sa nám nedostáva a nie sme mu navyklé.“ O emancipačnom charaktere *Ženského světa* sa vyjadřila (zrejme aj pod vplyvom Šoltésovej rady) opatrne: „Ženský svět’, pravda, je ducha takrečeného emancipačného, ale cieľ a čisto a prísno mravného, smeru zdravého. Jeho snahou nie je tá emancipácia, ktorá dla bežných obžalôb robí zo ženy akúsi pomýlenú bytosť, chápujúcu sa za mužskými právami a zabúdajúcu na svoje povinnosti, ale tá zdravá, žiadúcna emancipácia, ktorá chce ženu sprostíť ohlupujúcich predsudkov, udržujúcich v žene temnotu, lieň a prázdnotu duševnú; chce ju pozdvihnúť zo zaostalosti a rozšíriť jej duchovný obzor [...] Takúto emancipáciu napomáha ‘Ženský svět’, preto ho s dobrým svedomím vrelo odporúčam i našim slovenským ženám.“¹⁵⁹

Z citovaných fragmentov je zrejmé, že aj prostredníctvom argumentácie v prospech *Ženského světa* sa pripravovala cesta pre projekt slovenského ženského časopisu. Opatrnosť pri verejnom formulovaní týchto argumentov svedčí o trepezlivej snahe vysvetliť národovcom potrebu takéhoto periodika, resp. jeho neškodnosť. V súkromnej korešpondencii však možno nájsť otvorene vyjad-

156 List E. Šoltésovej T. Vansovej zo 14. 2. 1897. Korešpondencia. In BOSÁKOVÁ, ref. 53, s. 540-542. Originál listu pozri: SNK-ALU, sign. 198 Z 8.

157 VANSOVÁ, Terézia. *Sestrám slovenským*. In *Dom a škola*, 1897, roč. 13, č. 4, s. 126-129.

158 VANSOVÁ, ref. 157, s. 126-127.

159 VANSOVÁ, ref. 157, s. 127.

rené postoje k stanovisku redakcie *Národných novín*. V jednom z listov Vansovej „českým sestrám“ (adresáta sa nepodarilo zistiť) sa nachádza obsažný opis situácie okolo plánovaného časopisu pre ženy. Vansová ocenila záujem Češiek o Slovenky, ale zároveň priznala, že Slovenky neopätujú túto náklonnosť dostatočným spôsobom. Chýba im na to príležitosť a priestor. Vhodné riešenie tohto problému nachádzala vlastne v Kálovom projekte ženského časopisu. Ďalej opisovala spomínané odmietnutie propagácie *Ženského sveta* v *Národných novinách*. Písala teda o rozhovore Šoltésovej v redakcii *Národných novín* „kde vyslovil sa p. redaktor pred p. Šoltésovou, že ako je to smiešne, tak deliť sa, že načo sú nám Ženské listy, alebo Ženský svet a jak by to – vraj – vyzeralo keby si muži založili ‘Mužský svet!’ Mne to prichodí k nevereniu smiešné – nepouchívajúc iného výrazu. Ja bývam na dedine, ale toto mi za veľmi malým ‘Kocúrkovom’ zaváňa!“¹⁶⁰

Vansová napokon svoje postoje otvorene adresovala aj samotnému Škultétymu v liste z novembra 1897. Tento list mnoho vypovedá nielen o kauze propagácie *Ženského sveta*, ale najmä o tom, že negatívnych reakcií voči Vansovej aktivitám bolo zrejme oveľa viac, než vypovedajú pre nás dostupné a známe pramene. Škultétymu teda v súvislosti s jeho negatívnym postojom k propagácii *Ženského sveta* vyčítala, že ju považuje za nebezpečnú šíriteľku ženskej emancipácie, a to napriek tomu, že sa „nespreneveruje“ domácim povinnostiam: „Vzdor tomu, že verne konám všetko, čo koná každá domáca pani a ‘kňazovka’ k tomu, Vy mňa za akúsi ‘emancipovanú nestvoru’ považujete a keď prosím, aby Ste mi uverejnili malý článok, ktorý len na prosbu ‘spolusestry[.]’ a pracovníčky napísala som, uzavierate hrdo stĺpce svojich listov s tým osvedčením, že to, čo ja odporúčam protiví sa Vaším zásadám, zákonom kresťanským atd. Nuž, takéto, mne, ev. farárke vrhnuté slová nemajú bolet?“ Vansová tu narážala na skutočnosť, že kritické, resp. hanlivé poznámky na jej adresu neboli ojedinelé, keďže: „citlivých dôkazov nepriazne dostalo sa mi už viac.“ Ako ďalej konštatovala, na tieto pre ňu nepríjemné reakcie či ironické poznámky si už aj postupne zvykla: „Zprvu ma všetko ranilo, – teraz ponímam všetko rovnodušnejšie. Konajúc verne svoje povinnosti budem aj naďalej žiť a pracovať v tom smere, ktorý určila som si už dávno, čo aj tých¹⁶¹ nie celkom podarených vtipov bude viac.“ Na záver bez okolkov formulovala svoj postoj: „Rada vtipy, ale len keď sú dobré! Zdrastvujte!“¹⁶²

„I riekol Škultéty: ‘prečo má moja žena čítať iný časopis, než ja?’“ (T. Vansová, 1897)

Postoj redakcie *Národných novín* Vansová pokladala za podstatnú prekážku pre založenie slovenského ženského časopisu. S tým môže súvisieť aj skutočnosť, že napokon sa k redigovaniu nového periodika odhodlala ona, a nie Šoltésová. Káral totiž spočiatku uvažoval aj o Šoltésovej, ktorá najprv súhlasila, ale „po istež zkušnosti obávala sa, že sa mu nedostane dostatočnej podpory duchovnej aj hmotnej.“¹⁶³ Nie je vylúčené, že táto spomenutá „skúsenosť“ bola práve návšteva v redakcii *Národných novín*, keď sa neúspešne pokúsila spropagovať *Ženský svet*. Šoltésová, ktorá pôsobila priamo v centre národného diania, by sa zrejme musela konfrontovať s negatívnymi reakciami na ženský časopis.¹⁶⁴ Túto situáciu jasne charakterizoval Andrej Mráz: „Vajanský Šoltésovej mohol radiť rozhodnúť sa len v zmysle negatívnom.“¹⁶⁵ V Turčianskom Sv. Martine to totiž Šoltésová nemala jednoduché. Výstižne sa v tejto veci vyjadrila I. Textorisová v liste V. Sokolovej:

160 List T. Vansovej nezistenému adresátovi [predstaviteľke českého ženského hnutia], ref. 154.

161 V liste je na tomto mieste prečiarknuté slovo: „trošku“.

162 List T. Vansovej J. Škultétymu z 15. 11. 1897. SNK-ALU, sign. 49 AV 18.

163 KÁLAL, ref. 141, s. 14.

164 Podľa Vansovej Šoltésová neprijala ponuku byť redaktorkou ženského časopisu, lebo vedela že by tým „siahla do osieho hniezda.“ Pozri: HUČKOVÁ, Dana. Reflexia postavenia žien v časopise „Dennica“ v rokoch 1898 – 1903 a dobový literárny obraz ženy. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 63.

165 MRÁZ, Andrej. *Literárne dielo Terézie Vansovej: štúdia*. Martin : Živena 1937, s. 32.

„Šoltésová, tá dakedy tak umne prepláva pomedzi všetky úskalia, – ale mne by sa to nedarilo. Ba veď v očiach našich praprpra [martinských národovcov – K. H.] je ona už tá najnebezpečnejšia emancipistka.“¹⁶⁶ Redaktorstva nového periodika sa teda napokon ujala Vansová, ktorá pôsobila v Píle pri Tisovci. Práve vzdialenosť od Turčianskeho Sv. Martina v tejto veci zrejme rozhodla.¹⁶⁷

Formálne sa na vydávaní časopisu dohodli Kálal, Salva a Vansová 20. augusta 1897 v kúpeľnom mestečku Lúčky, kde sa Vansová práve zdržiavala. Na tomto stretnutí sa rozhodlo aj o vydavateľovi časopisu: „Vážna bola otázka: kto bude nakladateľom? Menovali sme toho a onoho, až brat Salva, vždy odhodlaný, dúfajúci a obetavý, prehlásil, že bude list vydávať svojím nákladom.“ To umožnilo uzavrieť definitívnu dohodu: „Stisli sme si srdečne ruky, slúbili vzájomnú pomoc a rozhládli sa po útulnej izbičke, v ktorej sme uzavreli tak dôležitú smluvu literárnu. Prítomné ešte dve dámy, pani Kyčková a slečna Zvarova z Tisovca, tešily sa s nami.“¹⁶⁸

Vansová na podnet svojho manžela, ktorý v tom čase síce nepodporoval časopis pre ženy, ale bol „aj nie celkom proti nemu“, navrhla, aby sa nové periodikum volalo *Dennica*.¹⁶⁹ Ako je známe, tento názov sa ujal. Vansovej list Kálalovi zo septembra 1897 poukazuje na to, že obavy z mienky „Martinov“ boli jednoznačne opodstatnené: „V Martine sú nám nie naklonení, teraz to viem iste. Je v tom ale moc nedorozumenia. Oni naše snahy zaznávajú, oni vidia i v tomto **rúcanie starého a konkurenciu** [zvýraznenie moje – K. H.]. Menovite Škultéty vari ponosuje sa, že [...] Pohľady majú málo predplatiteľov a my ešte chceme dať im iný, čo hneď lacnejší list!“ Tieto dôvody však neboli prvoradé. Podstatu problému výstižne vyjadruje pokračovanie listu: „I riekol Škultéty: ‘prečo má moja žena čítať iný časopis, než ja?’“ Neprijemnosti však spôsobilo aj „načasovanie“ nového časopisu, keďže v tom čase sa pripravovalo vydávanie ďalších dvoch periodík, ktoré tvorili z ideového hľadiska opozíciu a konkurenciu *Národných novín*: „Veľmi nepríjemne dotklo sa Martinov aj to, že aj mládež ide zakladať nový časopis.¹⁷⁰ Nuž ide aj p. Salva vydávať politický týždenník¹⁷¹ [...]“ „čo sa podľa Vansovej zdalo ľuďom v Turčianskom Sv. Martine priveľa. Vansová tieto okolnosti zohľadnila a Kálalovi predostrela návrh Václava Vraného, aby *Dennica* vychádzala ako príloha *Domu a školy*.¹⁷² Tento návrh sa neujal a napokon časopis *Dom a škola* roku 1897 po trinástich rokoch svojej existencie zanikol.¹⁷³ Vansová však napriek nesúhlasu vplyvných osôb našla podporu u niektorých jednotlivcov. Napr.: „Pán dr. Samo Daxner¹⁷⁴ (čo ma veľmi teší) je za tento podnik. A to znamená veľa. Lebo tento pán nepodujme nič, ani nerobí nič, čoby nemalo úspechu.“¹⁷⁵ Ďalší vývoj, keď sa *Dennica* úspešne ujala, potvrdil tento Vansovej odhad.

Zaujímavý postoj v súvislosti s pripravovaným časopisom pre ženy vyjadrila I. Textorisová. Svojej českej priateľke V. Sokolovej v júli 1897 napísala: „Slýchala som tiež, že je v otázke časopis ženský slovenský. Ó, tie naše rozmilé ženy, a tí ich rozmilí velitelia! Už vopred ľutujem nádejnú redaktorku za útrapy, aké bude jej treba vystáť aby podávala dačo nejalového... Tou redaktorkou spomína sa Vansová. Bližšieho neviem nič.“¹⁷⁶ Textorisová zrejme zaujímala skeptický postoj

166 List I. Textorisovej V. Sokolovej z 13. 10. 1898, ref. 59.

167 Porovnaj: MRÁZ, ref. 165, s. 32.

168 KÁLAL, ref. 141, s. 15.

169 List T. Vansovej K. Kálalovi z 15. 9. 1897. SNK-ALU sign. 41 TTT 55.

170 Ide o prípravu na vydávanie *Hlasu*.

171 K. Salva začal od roku 1898 vydávať *Slovenské listy*.

172 List T. Vansovej K. Kálalovi z 15. 9. 1897, ref. 169.

173 POTEMRA, Michal (ed.). *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958, s. 25 a 68.

174 Samo Daxner, národovec pôsobiaci v Tisovci, povoláním advokát. Podrobnejšie pozri: VALENTOVIČ, ref. 96, s. 452.

175 List T. Vansovej K. Kálalovi z 15. 9. 1897, ref. 169.

176 List I. Textorisovej V. Sokolovej zo 16. 6. 1897. LA PNP, f. Sokolová-Seidlová, Vilma.

vzhl'adom na spoločenskú klímu nepriaznivú k projektu ženského časopisu. V každom prípade, keď sa Vansová pokúšala získať Textorisovú pre spoluprácu, nepochodila: „Jedna zo spolupracovníc, na ktorú som sa upierala, tiež nesúhlasí. Je to Bella Textorisová.“¹⁷⁷ V súvislosti s postojmi Textorisovej predbehnem udalosti a doplním, že po vyjedení prvých čísel *Dennice* už Vansovú jednoznačne podporila. V liste z 28. marca 1898 jej vyjadrila podporu a vyzdvihla najmä skutočnosť, že *Dennica* je svojím obsahom prístupná aj menej vzdelaným a chudobnejším vrstvám ženského čitateľstva. Zaujímavá je v tom liste jej reflexia negatívnych postojov, s ktorými musela Vansová zápasit': „Počujem ale tie všelijaké nepriaznivé, sprostácke zvuky (sprostáctvo úžasne šíri sa v našom národnom žití!) [...] Povedomie poctivej snahy čisto kultúrneho cieľa, a plný súhlas niekoľkých opravdových nech obrní sluch Váš proti zvukom sprostáctva, a nech otuží Vás v prevádzaní peknej missie proti všetkým ťažkostiam na ktoré príde Vám naraziť.“¹⁷⁸ Tu možno dodať, že aj Textorisovej sestra Oľga podporila Vansovú a vyjadrila poľudovanie nad negatívnymi reakciami na projekt *Dennice*: „Prekvapilo ma, že sestry Češky majú až toľko časopisov. [...] Divno, že naši páni robili neslané poznámky pre ten jediný, ktorý vtedy ešte ani vstúpený nebol do života.“¹⁷⁹

Zdržanlivosť a ľahostajnosť Ľudmily Podjavorinskej

Pokiaľ teda I. Textorisová bola napriek pochybnostiam a počiatočnej nechote spolupracovať jednoznačne na strane stúpcov *Dennice*, komplikovanejšia situácia bola v prípade L. Podjavorinskej. Keďže túto osobnosť možno považovať v rámci slovenského ženského hnutia za jednu z tých vplyvnejších, bude užitočné pozrieť sa bližšie na jej stanovisko k vznikajúcej *Dennici*. Vopred treba zdôrazniť, že Podjavorinská už v tomto období aktívne prispievala do národoveckých periodík. Vansová pri tvorení okruhu prispievateľov *Dennice* prirodzene neobišla ani Podjavorinskú. Požiadala ju o príspevok do pripravovaného prvého čísla *Dennice*. Podjavorinská ju v liste z 8. novembra 1897 informovala, že príspevok nepošle, čo odôvodnila tým, že minulý rok bola veľmi chorá, a lekár si bol celkom istý, že jej choroba bola následkom „ustavičného prepínania mozgu“. Ďalej uviedla, že sa síce už úplne zotavila, no „bolo by hriechom mrhať si nadobudnuté zdravie kvôli tej alebo onej redakcii.“ No a napokon tvrdila, že nateraz úplne rezignovala na literárne aktivity, a to napriek tomu, že písanie vždy pokladala za svoju povinnosť: „Pravda: ku písaniu vždy núkalo ma povedomie povinnosti a veľiká potreba písania – avšak, konečne, národu neprospejem veľa a sebe uškodím. Zaumienila som si teda, že za istý čas nebudem pracovať. Žijem si cele odlúčené od literárneho sveta a cítiam sa v každom ohľade prevýborne, ani nenapadá ma túžba po duševnej práci. Ba táto čarovná lieň je mi skoro príjemnou a sladkou...“ Vyjadrila sa tiež k projektu *Dennice*: „Teším sa, že pohýbali ste, milosť pani, týmto svojím podnikom do väčšej činnosti – ale jedno ľutujem: že Vy potom zabúdať budete na Pohľady [*Slovenské pohľady* – K. H.]. Meno Vaše je im vzácnou ozdobou – kto Vás nahradí...?“¹⁸⁰ Tento list nepôsobí úplne dôveryhodne a treba za ním vidieť skutočnosť, že Podjavorinská nepodporovala projekt *Dennice* najmä z dôvodu svojej lojálnosti voči martinským národovcom. To naznačuje jednak citovaná zmienka o *Slovenských pohľadoch*, ale predovšetkým to vyplýva z analýzy obsahu jej ďalších listov zo spomínaného obdobia. Jej korešpondencia s Ľudovítom V. Riznerom síce potvrdzuje, že Podjavorinská si dopriala oddych po zotavení sa z choroby, ale márne by sme v nej hľadali také jednoznačné proklamácie škodlivosti písania na jej zdravotný stav a uprednostnenia vlastného zdravia pred

177 List T. Vansovej K. Káralovi z 15. 9. 1897, ref. 169.

178 List I. Textorisovej T. Vansovej z 28. 3. 1898. SNK-ALU sign. M 120 D 44.

179 List O. Textorisovej T. Vansovej z 18. 10. 1898. SNK-ALU, sign. 198 Z 13.

180 List E. Podjavorinskej T. Vansovej z 8. 11. 1897. In KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Ľudmily Riznerovej-Podjavorinskej I (1889–1918)*. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 124-125.

„vecou národnou“, ako v citovanom liste Vansovej. Naopak, Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi ešte v auguste písala: „Veď ešte ani teraz nič iné nerobím, iba čo v šlafroku špacírujem, užívajúc to blahé, dobré farniente i doma. Keď ale nalezem sa dost' silnou, pokojnou – potom zase do práce! Úfam, že opäť budem môcť pracovať tak ako prv – ale ešte s vážnejšími úmyslami.“¹⁸¹ V novembri, teda približne v čase písania listu Vansovej, Riznera zas informovala, že „už mám dačo napísané (besednica) a **Salvovi ešte v lete sľúbila som prispievať – avšak pretože N. nov.** [*Národné noviny* – K. H.] **dostávam darmo, obávam sa, že tie potom zastavili by mi.** [zvýraznenie moje – K. H.] Porad' mi, prosím Ťa, čo urobiť?“¹⁸² Tieto zmienky teda významne relativizujú dôvody na neposlanie príspevku do *Dennice*. Podstatnejšie sú však jej pochybnosti ohľadom spolupráce so Salvom, ktorej dôsledkom mohlo byť narušenie vzťahov s redakciou *Národných novín*. Jej vzťah k okruhu okolo Vajanského a Škultétyho sa zrejme vyznačoval veľkou mierou vzájomnej lojality. Možno tak usudzovať na základe hodnotenia I. Textorisovej z roku 1898. V liste V. Sokolovej spomínala negatívne postoje martinských národovcov k ženskej emancipácii a konkrétne tiež k E. Šoltésovej. V tomto kontexte sa zmienila o opačnom hodnotení Podjavorinskej vodcami národného hnutia: „V očiach tých je len jediná Ludmila Podjavorinská pravá ženština, preto tú martin-ský aeropag v prísnom zmysle slova nekritizuje.“¹⁸³ Z citovaných fragmentov korešpondencie tak možno dospieť k záveru, že Podjavorinská neodmietla spoluprácu s Vansovou náhodne. Naopak, jej rozhodnutie vyjadrovalo principiálnu nepriazeň voči *Dennici*, ktorá vyplývala z odmietavého postoja martinských národovcov. Podjavorinská sa s ním v zásade stotožňovala, resp. snažila sa o zachovanie nadštandardného vzťahu s „Martinčanmi“. Celá záležitosť jej však určite nebola ľahostajná, akoby sa to mohlo zdať na základe listu, ktorý poslala Vansovej. Poukážem na to ďalej v rámci analýzy situácie po vzniku a etablovaní sa *Dennice*.

2.2 K CHARAKTERU DENNICE A JEJ HODNOTENIU V RÁMCI NÁRODNÉHO HNUTIA

Zo spomenutých postojov je zrejmé, že *Dennica* vznikala v dost' nepriaznivých spoločenských podmienkach. Podstatná časť vedúcich osobností slovenskej národoveckej society, ako aj taká výrazná osobnosť, akou bola Podjavorinská, tomuto projektu nepriali. Podporilo ho iba niekoľko jednotlivcov. Napokon, sama existencia *Dennice* spočiatku závisela od aktivity troch ľudí: Vansovej (morálne podporovanej Šoltésovou), Salvu¹⁸⁴ a samozrejme Kálala. Kálal usilovne dbal o realizáciu svojho zámeru až do konca. Ako vyplýva z listu Vansovej z decembra 1897, rukopis prvého čísla *Dennice* sa nachádzal práve u neho: „Prosím Vás, ráčte bezodkladne poslať rukopis ‘Den-

181 List E. Podjavorinskej E. V. Riznerovi z 15. 8. 1897. In KOCÁK, ref. 180, s. 123.

182 List E. Podjavorinskej E. V. Riznerovi z novembra 1897. In KOCÁK, ref. 180, s. 126; datovanie listu podľa editora, pozri s. 331. V tomto kontexte pripomínam, že vzťah martinských národovcov ku K. Salvovi bol do veľkej miery negatívny. Porovnaj ref. 200.

183 List I. Textorisovej V. Sokolovej z 13. 10. 1898, ref. 59. Treba tu však podotknúť, že Podjavorinská sa napokon stala prispievateľkou *Dennice*. Pozri napr.: HUČKOVÁ, ref. 164, s. 66-67. Pozri k tomu aj nižšie.

184 Salva zohral v procese genézy *Dennice* významnú rolu aj ako vydavateľ časopisu *Dom a škola*, v ktorom vyšlo viacero kľúčových textov, ktoré som spomenul vyššie. Z textov v tomto periodiku v danom období možno ešte upozorniť napr. na článok J. Felixy Vlastenectví žen. Vyzdvihuje sa v ňom význam ženy pre národ. Spomínajú sa tu viaceré ženy z histórie (napr. spartánske ženy, kráľovná Esther alebo kňažná Libuša, ale aj Božena Němcová, Eliška Krásnohorská či Karolína Světlá), ktoré majú slúžiť ako vzor aj pre súčasnosť. Národná uvedomelosť žien je tu vyzdvihovaná ako nanajvýš potrebná cnosť: „**Jste nepřemoženi, dokud na prahu jízby domu vašeho vládne národní žena.** [zvýraznené v origináli – K. H.]“ Autor zároveň predostrel aj iné vlastnosti, ktoré očakáva od vlasteneckej ženy: „*Žena vzdělaná, rozvážlivá, márná, zbožná a mravná je pravým požehnaním božím každé rodiny...* [kurzíva v origináli – K. H.]“ Pozri: FELIX, Jur. Vlastenectví žen. In *Dom a škola*, 1896, roč. 12, č. 8–9, 258–265, citáty zo s. 264.

nice' do Ružomberka, p. Salva ho pýta už druhý raz a veľmi súri zaň. Poslala som ešte jednu báseň do prvého čísla. Snad' neztratil sa rukopis?'¹⁸⁵ Rukopis sa nestratil a v januári 1898 uzrelo svetlo sveta prvé číslo *Dennice* s podtitulom: ženský list pre poučenie a zábavu. Išlo o časopis malého formátu, ktorý mal len 16 strán.¹⁸⁶ Popri úvahách, básňach, kratších beletristických príspevkoch, správ zo ženského sveta, či aforizmov tu boli publikované aj dva texty, ktoré možno považovať za programové. Z toho dôvodu im venujem viac pozornosti. Úvodný článok *Nový rok, nový krok* je napísaný opatrne: nespomínajú sa v ňom ani ženské časopisy, ani ženská emancipácia. Zdôrazňujú sa tu však vtedy v rámci národoveckej society akceptované a žiadané motívy, predovšetkým otázka pestovania slovenčiny: „A reč naša milá, Bohom nám daná, s'ťa Popelka, nemá viac miesta vo verejnosti, v spoločnosti a školách. Ona nemá viac inde útulku – len v našich domácnosťach, v našich srdciach, u ohniska našej vrelej lásky. [...] V našej moci je zachovať ju v rýdzej čistote a krásy, aby potešilo sa raz nad jej jasným zjavom šťastnejšie potomstvo naše.“¹⁸⁷ Ako vyplýva z ďalšieho fragmentu tohto textu, zámerom Vansovej¹⁸⁸ bolo poskytnúť mravné poučenie a zábavu na úrovni vzdelania vtedajšieho ženského čitateľstva a odvrátiť ho od „bezduchých zábaviek“: „V rámci nám prístupnom, dostačiteľnom hľadáme ušľachtilú zábavu a poučenie, ponechajúc prázdne duchomorné zábavy a pohul'aniky ľuďom, nemajúcim vyššieho vzletu, ani svätých povinností.“¹⁸⁹

„Vidíte, aký význam má žena pre národnosť.“ (Karel Kálal, 1898)

V prvom čísle *Dennice* vyšiel v rubrike *Dopisy* aj text K. Kálala nazvaný *Z dejín nášho časopisu*. Rekapituluje v ňom základné medzníky genézy *Dennice*.¹⁹⁰ Okrem toho však venoval priestor aj zdôvodňovaniu potreby tohto periodika. Neprekvapuje, že argumentoval predovšetkým z pozície nacionalizmu, keď zdôrazňoval úlohu ženy v národnom spoločenstve: „Kto chce vidieť, uvidí, že žena má veľký úkol v národe. Šťastie rodiny, výchova detí závisí najviac na žene. Kde mohla byť ľudská spoločnosť, keby bola postrehla dôležitosť ženy, prvej vychovateľky ľudstva! U národov malých a prenasledovaných, má žena význam tým väčší. Národnosť slovenská skrýva sa bezmála už len v rodinách a matka je strážnym anjelom rodiny.“ Podľa Kálala by teda žena mala z pozície manželky a matky pestovať slovenčinu a národné povedomie. Táto úloha je podľa neho zvlášť aktuálna v rámci „malých a prenasledovaných“ národov. Takto ponímaná úloha žien legitimizovala ich status národovkýň, ktoré majú rovnako dôležité úlohy ako muži-národovci: „Prečo sa jazyk národný zove **materinským** [zvýraznené v origináli – K. H.]? Vidíte, aký význam má žena pre národnosť. Hovoríme, že je málo pracovníkov, vychovajme si ženy aj pre prácu spoločenskú a národnú a bude nás dvakrát toľko. Ale o tejto otázke bude list častejšie pojednávať.“ Naplnenie tohto účelu je podľa neho skutočným zmyslom *Dennice*. Jej úlohu konkretizoval nasledovne: „Časopis náš bude zvlášť podporou 'Živene', bude školou pre mladé ženské talenty spisovateľ-

185 List T. Vansovej K. Kálalovi zo 14. 12. 1897. LA PNP, f. Kálal, Karel.

186 Možno tu spomenúť, že český *Ženský svět* zaregistroval vznik *Dennice*: „Na Slovensku začal mesiacem lednem vycházeti v Ružomberku u K. Salvy slovenský ženský časopis *Dennica* redakci i u nás známé spisovatelky Terezy Vansové. Předplatné činí 1 zl. ročně.“ Pozri: *Ženský svět*, 1898, roč. 2, č. 4, s. 57. Vansovej určite dobre padlo aj súkromné pozitívne hodnotenie od redaktorky *Ženského světa* Terézy Novákovéj: „Dennica plní svůj úkol statečně a nevím, nemá-li více abonentů než náš Ž. Svět! U Vás jest ještě povinností odebrati knihy a listy!“ Pozri: list T. Novákovéj T. Vansovej (?) z 18. 12. 1898. SNK-ALU sign. 230 B 13. Aj v prípade, že adresátom listu nebola Vansová (podľa archívneho inventára je Vansová len pravdepodobnou adresátkou) je pravdepodobné, že bola o postojoch Novákovéj informovaná.

187 *Nový rok, nový krok*. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, s. 1.

188 Text nie je podpísaný, je však pravdepodobné, že za ním stála hlavná redaktorka T. Vansová.

189 *Nový rok, nový krok*, ref. 187.

190 KÁLAL, ref. 141, s. 14-15.

ské, **bude radcom matkám ako vychovateľkám, bude radcom gazdinám** [zvýraznenie moje – K. H.], bude radcom a vychovateľom mladým dievčaťom našim, odvracajúc ich od marnivosti a k vážnym myšlienkam a k vážnej práci ich privádzajúc... [...] Nikto nemôže spravodlivo riecť, že je náš časopis zbytočný.“ Kálal sa nezabudol vyjadriť ani k obavám Škultétyho, že *Dennica* bude konkurenciou voči *Slovenským pohľadom*: „Žiadnemu časopisu nebude náš konkurentom, naopak budeme o všetkých uviedomovať a ku čítaniu povzbudzovať.“¹⁹¹

„Načo sú tie ženské časopisy?“

V rámci analýzy týchto úvodných programových textov nemožno obísť text E. Šoltésovej z druhého čísla *Dennice* nazvaný príznačne: Načo sú tie ženské časopisy? Argumentácia Šoltésovej korešponduje s obsahom jej iných textov: ide tu v podstate o charakteristiku jej chápania potreby ženskej emancipácie s dôrazom na zdôvodnenie legitimity existencie slovenského ženského časopisu. V príspevku sa vyjadrila v tom zmysle, že na jednej strane existujú časopisy zamerané na módu a ženské ručné práce, ktoré sú určené pre ženy, a na druhej strane existujú vedecké, resp. „prakticky odborné“ periodiká určené pre mužov.¹⁹² Medzi týmito dvoma pólmi jestvuje veľká množina literárnych žánrov, ktorá by v ideálnom prípade mala byť, „nakoľko len možno, spoločná pre obidvoje pohlavie, i aby obidvoje s rovnakým záujmom a porozumením malo sa k nej a nerozhodilo sa v osobitných časopisoch.“ Ďalej však poukazovala na potrebu takéhoto štiepenia z dôvodu iného postavenia muža a ženy v spoločnosti: „Ale toto znamená žiadať stav tak pokročilý, aký žiadať ešte nemáme práva a aký môže nastúpiť až potom, keď obidvojím bude sa dostávať pomerne rovnakej výučby, rovnakého umového vzdelávania, až vynajde a ustáli sa pravý, prirodzený duševný rozdielnosť do povahy berúci a ju vždy šetriaci spôsob k tomu.“ Momentálna situácia takémuto stavu nezodpovedala; Šoltésová poukazovala na základnú skutočnosť, že ženy vo všeobecnosti boli zakotvené v hraniciach súkromnej sféry (domácnosti), a to nielen prakticky, ale aj myšlienkovo. A preto akákoľvek snaha prekročiť túto hranicu bola považovaná za neadekvátu („za pošetilosť, za bláznivý, jestli nie za zvrhlý rozmar“). Dôsledkom toho ženy rezignovali na rozvíjanie svojich duševných schopností, prenechajúc túto aktivitu „výlučne mužským“. Muži, ktorí takýmto pomerne ľahkým spôsobom získali rozumovú prevahu, si s obľubou robili a robia „posmešky z dlhých vlasov a krátkeho rozumu žien.“ Charakter tejto situácie tvorí kontext pre Šoltésovej obhajobu existencie ženských časopisov. Tie totiž majú slúžiť „ako prostriedok k ľahšiemu dosiahnutiu tej úrovne vzdelanostnej, o ktorej ženy už s porozumením môžu sa rozhliaďnúť i po veciach mimo a vyše ich obyčajného obzoru, ktoré bez ponúknutia v ženskom časopise nevzbudily by ich záujem.“ Ženské časopisy majú byť teda impulzom pre rozvoj duševného života žien a zaslужujú si podporu ako ktorýkoľvek iný druh časopisu „dobrého zamerania“. Zabrániť ich vydávaniu treba len v tom prípade, „keby sledovali zlý, mravne záhubný smer.“¹⁹³ Šoltésová sa napokon ešte dotkla vtedy kontroverzného problému agitácie ženských časopisov za „všemožnú i občiansku samostatnosť a ušľachtilosť k mužským povolaniam.“ Potenciálnych odporcov upokojovala, že táto otázka „je vec náhľadu a svobodnej vôle, to nik nemusí prijať.“ Svoju úvahu ukončila vystríhaním pred tým, aby v ženských časopisoch neboli „ženské skutky, ženská práca i akékoľvek zásluhy [...] prílišne zvelebované.“ Ženy totiž podľa jej mienky majú pracovať pre dobro vecí a nečakať za to zvláštnu pochvalu.¹⁹⁴

191 KÁLAL, ref. 141, s. 15.

192 Hoci to Šoltésová takto explicitne neformulovala, takýto záver z jej textu vyplýva. Porovnaj: ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Načo sú tie ženské časopisy? In *Dennica*, roč. 1, č. 2, s. 17-18.

193 ŠOLTÉSOVÁ, ref. 192, s. 18.

194 ŠOLTÉSOVÁ, ref. 192, s. 19.

Z analyzovaných programových textov v úvodných číslach *Dennice* možno vyvodit', že jej účelom malo byť pozdvižnutie ženských duševných daností, či rozšírenie ich duševného obzoru. Toto však bolo chápané v striktne nacionalistickom kontexte, t. j. edukačná funkcia *Dennice* bola nevyhnutne prepojená s chápaním úlohy ženy v národnom spoločenstve. Požiadavky prekračujúce tento rámec, ktoré smerovali k spoločenskej rovnoprávnosti mužov a žien, nepredstavovali program *Dennice*. Šoltésová tu navyše ohraničovala všetky ženské snahy základnou požiadavkou mravnosti, ktorú treba chápať v zmysle kresťanských a národných hodnôt. Napriek tomuto umiernenému programu *Dennica* vyvolala negatívne reakcie v okruhu okolo redakcie *Národných novín*. Napokon, v kontexte udalostí sprevádzajúcich genézu *Dennice* to nie je príliš prekvapujúce.

Jozef Škultéty hodnotí *Dennicu* ako „pokútny plátok“, ktorý je na hanbu

Vansová napísala 4. februára 1898 list J. Škultétymu, z ktorého vyplýva, že na prvé číslo *Dennice* reagoval mimoriadne kriticky: „Nemožno mi pominúť bez slova tie Vaše ostré výpady[ly] na biednu 'Dennicu'. Dajúc jej názov – 'pokutného plátku', 'za ktorý sa máme hanbiť.'“¹⁹⁵ Vansová na toto jednoznačné hodnotenie reagovala a obhajovala novovzniknuté periodikum, za ktoré zodpovedala. Keďže Škultéty bol hlavným redaktorom *Slovenských pohľadov*, je pochopiteľné, že venovala pozornosť otázkam vzťahu *Dennice* k tomuto periodiku: „Čo sa zovňajšku *Dennice* týče, pravda, ona nemôže sa rovnať *Pohl'adom*, na to sme príliš chudobní. Ale ona takto snadnejšie najde cestu do chudobných domčekov nižšej, mešťanskej triedy a do chalúp sedliackých, ako v rúchu skvelejšom.“ Práve faktor sociálneho postavenia, resp. najmä vzdelanostnej úrovne je východiskom Vansovej obhajoby *Dennice* v komparácii so *Slovenskými pohľadmi*, resp. aj *Národnými novinami*. Škultétyho upozorňovala, že „aj ženy rady čítajú, vzdelávajú sa“, a zdôraznila diferenciáciu ženského čitateľstva na základe príslušnosti k „vyššej“ alebo „nižšej“ sociálnej vrstve. Podľa Vansovej pokiaľ ženy z „vyšších“ vrstiev siahali najmä po románoch, medzi „nižšími“ vrstvami ženy okrem Biblie a niektorých zábavných publikácií takmer vôbec nečítali. V tomto kontexte Škultétyho objasňovala fakt, že národovecká tlač medzi tieto vrstvy ženského čitateľstva nemohla preniknúť: „Ony tiež chcú sa poučiť, ale kde to majú urobiť? Národné noviny nevniknú do ľudu, ja to viem, lebo žijem s ním, tým menej *Pohl'ady*, ktoré predpokladajú už vyšší stupeň vzdelanosti. Keby sme chceli ísť rad radom po odberateľoch *Pohl'adov*, nuž na prstoch zpočítat' môžeme tie panie a slečny, ktoré od počiatku do konca vyčítajú *Pohl'ady*. Ja pokladám si to nie len za povinnosť ale aj pôžitok mám z toho veľiký, no hneď v T. [v Tisovci – K. H.] keď dohováram, že sú *Pohl'*. nerozrezané, mi odseknú: my tomu nerozumieme, to je len pre Teba a pre Marínu Ormisovú.“ Z toho samozrejme nevyplývalo, že by *Slovenské pohľady* nemali význam: „A predsa absurdum by bolo tvrdiť, že sú nám *Pohl'ady* netreba. Ba, my ich musíme mať[.] sú nám životnou potrebou, ale pri nich môže jestvovať aj taký úbohý 'plátok'.“ Vansová tu mala na mysli prirodzene *Dennicu*, prostredníctvom ktorej chcela oslovovať tie vrstvy ženského čitateľstva, u ktorých nemohli uspieť tlačové orgány martinských národovcov. Takýmto spôsobom chcela vykonávať svoju prácu na „národnom poli“: „Každý dl'a svojho najlepšieho zdania, svedomia a mravnosti pracuje na poli národa. 'Cesty mohou byti [býti] rozličné.'“ V tomto liste je tiež explicitne vyjadrené, že *Dennica* pod Vansovej vedením nemala zámer šíriť myšlienky ženskej emancipácie: „Vy snád' vidíte v *Dennici* ale iné, než čím je a vlastne má byť, keďže tak ostro napádate ju temer ešte keď ničím nebola. Zdá sa, že Vy hľadáte v nej orgán tej zlopovestnej emancipácie [...] A to je veru nie pravda. Musela by som byť hodne mechom udretá, keby som nevedela, že u nás je pre takzvanú ženskú otázku pole neúrodné.“ Vansová tu teda argumentovala najmä domácimi pomermi, ktoré

195 Škultétyho kritika smerovala aj ku konkrétnemu článku z prvého čísla *Dennice*, pozri: O nás. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, s. 11-12. Tento text uverejňujem v prílohe na konci knihy.

takýto profil časopisu jednoducho vylučovali: „Keby som Dennicu chcela spraviť orgánom emancipačným, vopred vykrútila by som jej grg [nár. krk – K. H.] u nás.“¹⁹⁶ Tento list dokladuje skutočnosť, že Vansová nevidela v *Dennici* nič, čo by siahalo na „národné hodnoty“, naopak, jej úlohu definovala ako jednu z potrebných foriem národoveckej aktivity. Významným poznatkom je aj explicitné dištancovanie sa Vansovej od propagácie emancipačného hnutia žien. Napriek tomu sa musela Vansová vyrovnávať s kritikou, ktorej dal verejnú podobu na stránkach *Národných novín* Ján Alojz Wagner.

„Najvyššie povolanie ženskej je domácnosť!“

(J. A. Wagner v kritike *Dennice* v *Národných novinách*)

Kritickú recenziu na prvé číslo *Dennice* z pera J. A. Wagnera¹⁹⁷ publikovali *Národné Noviny* 3. februára 1898.¹⁹⁸ Beletriu, na ktorú bolo zamerané prvé číslo, Wagner nepokladal za vhodný obsah ženského časopisu: „od ženského časopisu očakávam iné veci, než samé rozprávky, rozjímania a básničky. Nevieť, či súhlasí mnohovážená redaktorka so mnou, keď myslím, že najvyššie povolanie ženskej je domácnosť!“ Tu sa potvrdzujú Šoltésovej postrehy o dopredu určenom životnom priestore pre ženy a s tým spojeným aj úzkym duševným obzorom. Wagner negatívne hodnotil, že obsah *Dennice* je príliš málo orientovaný na domáce práce: „Aká pestrosť obsahu by to bola, keby sme už v prvom čísle ‘Dennice’ čítať boli mohli niečo o kuchyni (na pr. nejaké kuchárske recepty, jedlopis), o výchove domácej, o terajšom zamestnaní ženských, ako sa solídne slovensky zabaviť, nejaký životopis vynikajúcich žien, atď. atď. Pritom mohla by byť i nejaká novellka.“ Je príznačné, že kritizoval aj prítomnosť českých príspevkov: „[...] v ‘Dennici’, ale nájdeme medzi desiatimi článkami tri české a jeden dopis z Moravy! Nuž či pre nepatrných 16 strán, nebolo by sa našlo dosť slovenského materiálu?“ Ďalej sa mu nepozdával ani formát časopisu, ktorý pre svoju skromnosť „nie je dôstojný našich žien.“ V tomto kontexte dodal nekompromisne, že: „‘Dennica’ vypadá skôr ako detský časopis, než ako časopis slovenských žien! Veď tým majú sa pýšiť naše dámy, majú si ho vylážiť na stolík!“¹⁹⁹

Slovenské listy obhajujú *Dennicu*

O vychádzaní *Dennice* vyšla správa aj v Salvových *Slovenských listoch*.²⁰⁰ Po uvedení obsahu prvého čísla nasledovalo povzbudenie pre celý projekt: „Tento krásny obsah zaiste priláča a slovenským ženám a my presvedčení sme, že ony iste rozhodly dávno nad otázkou, či im je

196 List T. Vansovej J. Škultétymu zo 4. 2. 1898. SNK-ALU, sign. 49 AV 18.

197 J. A. Wagner bol známy predovšetkým ako autor popularizačných článkov z fyziky a astronómie, ale je považovaný aj za priekopníka slovenského poisťovníctva. Pozri o ňom napr.: FERENCOVÁ, Elena - KUKUROVÁ, Elena. Popredná osobnosť slovenskej astronómie – dr. Ján Alojz Wagner (1864–1930). In MOROVICS, Miroslav Tibor - HYMPÁNOVÁ, Ingrid (eds.). *Osemnásť zborník dejín fyziky*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV; Odborná skupina dejín a metodológie fyziky SFS, 2001, s. 95-100.

198 Vansová teda v citovanom liste Škultétymu (z 4. 2. 1898) bola zrejme už s týmto textom oboznámená, hoci ho v liste nespomína.

199 WAGNER, Ján A[lojz]. *Dennica*. Ženský list pre poučenie a zábavu. Číslo 1. In *Národné noviny*, 3. 2. 1898, roč. 29, č. 26, s. 4.

200 V tomto kontexte treba zdôrazniť, že *Slovenské listy* (ako aj ich redaktor K. Salva) boli zo strany martinských národovcov vnímané jednoznačne negatívne. Dobré to ilustruje fragment z listu J. Škultétyho Gustávovi Augustínymu: „Nikde nestojí napísané, že by Slováci navždy mali zostávať pri samých Nár. novinách; ale mrzkosť je – vždy, pri akejkoľvek veci – v záujme toho, čo ešte len povstáva, špintat’ na to, čo je už tu, hotové. A taký bol vznik Slovenských listov. So Salvom – daj si pozor. Individuum na zaplútie. Ja ho len zďaleka pozorujem, ale mrzkosť raz objavené pri ňom ukazujú sa mi zakaždým, pri všetkom. Element jeho je lož, lživosť. Človek bez teploty duše vôbec. Ak sa v budúcnosti ukáže inakším, ak sa mýlim – ja budem rád; veď

treba zvláštny ženský časopis a rozšíria si ho vo svojich rodinách a okolí čím najmožnejšie.”²⁰¹ Stretávame sa tu teda s opačným postojom, ako bol prezentovaný v *Národných novinách*, čo je samozrejme v danom kontexte úplne prirodzené. Neprekvapuje preto, že keď Salva zaregistroval Wagnerovu kritiku v *Národných novinách*, vzápätí reagoval publikovaním článku Slovo o Denníci, taktiež v *Slovenských listoch*. Kritizoval v ňom Wagnerove ostré formulácie a obhajoval celý projekt časopisu, ako aj jeho redaktorku: „Lúto nám je zvlášte to, že ‘Národné Noviny’ priniesli tento bezohľadný súd *ačkoľvek len to najlepšie mieniaceho p. dra Wagnera*, lebo tu hovorilo sa o podniku *začiatocnom* – o ženskom časopise, akého doposiaľ u nás nebolo, teda o podniku, ktorý sa ešte len má u nás vypestovať; hovorilo sa o spisovateľke, *ktorej menom rada sa zdobí, nie jedna knižka a strana slovenských časopisov*. Takýmto spôsobom veru nikoho k práci nepovzbudíme, ale šľachetnú snahu už v zárodku zmárnime [kurzívy v origináli – K. H.]” Ďalej upozornil na rozdiel medzi pracovnými podmienkami u mužov a žien: „To je iné, keď sa o prvom čísle niektorého časopisu, ktorý chopili sa vydávať muži, napíše rezné slovo. Dobré je tak; nech si dajú pozor! veď jest mužov na stá, ktorí píšú. Ale ženy máme dve–tri!” V článku sa korigujú aj Wagnerove námietky k formálnej úprave časopisu: „O vystrojení tlačiarskemu priznávam, že je nie nádherné, ale aspoň slušné. Mám v rukách ‘Ženské Listy’ Elišky Krásnohorskej, ale vystrojenie takýchto ani tlačou ani papierom neprestihuje Dennicu.” Hoci článok nie je podpísaný, je zrejme, že jeho autorom bol samotný vydavateľ *Dennice*, K. Salva. Budúcich kritikov na záver upozornil na svoje skromné podmienky, za akých sa podujal *Dennicu* vydávať: „Preto majte, milí rodáci, pred očami, že podnik tento vzal na seba jeden človek a nie celý spolok so shromaždeným kapitálom [...]”²⁰²

Kritika *Dennice* na stránkach *Národných novín* prirodzene zarezonovala aj u jej iniciátora, K. Kálala. V liste Vansovej písal, že ho tento Wagnerov článok zamrzal.²⁰³ Tá mu obratom poslala vysvetlenie širšieho kontextu tejto Wagnerovej kritiky: „Vy o všetkom neviete – dobre že neviete. Veď i mne tak bolo dakedy do zaplakania, ba dost’ vyplakala som sa po tie časy. Nie div, že i Váš roztrpčil Vágnerov výpad na úbohý ‘pokutný plátok’ (to výpoved’ Škultétyho), no Vágner bol len nástrojom [...] Vágner ako i Lichard (kritik Svedomia [divadelná hra T. Vansovej – K. H.]) boli najatí – z Martina. I prorokovali nám, že Dennica pri treťom čísle zanikne. [...] Pravda, že bola som na tom, že vtedy keď nám Dennica bude najmilšou, prestanem ju vydávať, t. j. na konci roka. Ale teraz už nie.”²⁰⁴ Tento fragment z Vansovej listu veľmi jasne vypovedá o atmosfére v slovenskej národoveckej societe vo vzťahu k novovzniknutej *Dennici*. Možno teda konštatovať, že hlasy z Turčianskeho Sv. Martina boli celkom jednoznačne negatívne. Okruh okolo Vajanského a Škultétyho zrejme organizoval tiež zákulisné boje, ktoré mali vyvolať nepriazeň voči novému periodiku. L. Podjavorinská totiž v liste K. Kálalovi v apríli 1898 spomenula ohľadom *Dennice*, že „**súkromne dostáva sa nám pokynov nie práve lichotivých**“ [zvýraznenie moje – K. H.].²⁰⁵ Istou zhodou okolností sa Podjavorinská práve v tomto čase začala aktívne angažovať v súvislosti s *Dennicou*.

je Slovák.“ Pozri: list J. Škultétyho G. Augustínymu z 28. 11. 1897. In KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Jozefa Škultétyho 1. 1871–1910*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 144.

201 *Slovenské listy*, 15. 1. 1898, roč. 1, č. 9, s. 6.

202 Slovo o Denníci. In *Slovenské listy*, 12. 2. 1898, roč. 1, č. 13, s. 6. V kontexte pozitívnych ohlasov na *Dennicu* v tlači možno spomenúť aj *Hlas*, ktorý začal vychádzať v júli 1898, preto reagoval až na júlové číslo *Dennice*. Po základných informáciách sa našli aj slová chvály: „Júlové číslo prišlo vo vkusnej obálke; obsahove sa list dvíha.“ Pozri: *Hlas*, 1898, roč. 1, č. 2, s. 50.

203 List. K. Kálala T. Vansovej z 21. 6. 1898, SNK-ALU, sign. 41 N 19.

204 List T. Vansovej K. Kálalovi z 23. 6. 1898. SNK-ALU, sign. 41 TTT 55.

205 List L. Podjavorinskej K. Kálalovi z 8. 4. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 129.

Ľudmila Podjavorinská a *Dennica*

Podjavorinská, ako som naznačil vyššie, bola proti vzniku *Dennice*. Explicitne to vyjadrila vo svojom liste Vansovej z apríla 1898: „Priznám sa, ja sama nevedela som sa oduševniť za žen. časopis v *takýchto* [kurzíva v origináli – K. H.] pomeroch [...]“ Bez ohľadu na jej mienku sa však *Dennica* stala realitou a nenechala Podjavorinskú chladnou. Rozhodla sa v tejto veci konať a apelovala na Vansovú: „[...] no keď je už tu [*Dennica* – K. H.], nesmieme blamávať sa pred svetom! Verím, že o mojej nezištnej dobroprajnosti v tomto ohľade ste presvedčená – preto dovoľte mi byť priamou v úsudku...“ Podjavorinská teda vsadila na možnosť implementovať do už existujúceho časopisu svoju koncepciu. Tú charakterizovala – odvolávajúc sa pritom na kritické hlasy z Čiech – v tom zmysle, „aby časopis *budil* [kurzíva v origináli – K. H.]. Nuž veľmi žiadúco by bolo, keby do každého čísla prišla stať písaná v takom tóne. Ak súhlasíte, započnite mojimi riadkami [...]“²⁰⁶ Podjavorinská tu mala na mysli svoju stať nazvanú *Načo je slovenský ženský časopis?* [kurzíva v origináli – K. H.]²⁰⁷ Tento text je žiaľ nateraz nezvestný.²⁰⁸ Jeho obsah však priblížila Podjavorinská v liste K. Kálalovi, ktorý bol pre jej zábery v tejto záležitosti aspoň tak dôležitou osobou, ako Vansová. Písala mu teda: „Hneď na začiatku pochybne vyslovujem sa o programe *Dennice* (odpustite, prosím, odpustite!)[.] menovite napádam jeden bod: venovať časopis počiatočníckym pokusom – vychovávať talenty. Toto potrebovala som k tomu, aby ďalej rozvinúť mohla som myšlienku, čomu mal by byť venovaný, aby zodpovedal našim *skutočným* [kurzívy v origináli – K. H.] potrebám! Narádzam, aby – ako počiatočný podnik – najprv prebudil nás, prebudil k povedomiu národnému a k povedomiu povinnosti – slovom: ja sama dovolila som si rozvinúť program nový. A úfam, že Vy, blahorodý pane, a s Vami i pani redaktorka i p. red. Salva budete so mnou uzrozumení.“ Podjavorinská ďalej vysvetľovala, prečo sa práve ona angažuje v tejto otázke. Priznala síce, že je „najmenej povolaná“ (pripomeňme ľahostajnú reakciu na požiadavku Vansovej v čase priprav prvého čísla *Dennice*), ale „nadšenie, túžba po práci dľa môjho vkusu (takej horlivej, skutočne precítenej!) je u mňa väčšia[,] než aby sa dala potlačiť.“ Túto iniciatívu očakávala od povolanejších, no zdalo sa jej, že „nezajímajú sa naše dámy tak ako mali by sa!“ Následne upozornila na možnosť, že ženy okolo spolku *Živena* (pripomínam, že Vansová a Šoltésová pôsobili ako funkcionárky *Živeny*) jej iniciatívu možno neprijmú s pochopením, ale zároveň dodala, že „ja nie som viazaná korit' sa mienke iných!“ Legitimitu svojho postoja podporila zmienkou o súhlasnom postoji L. V. Riznera a prof. Eduarda Krajňáka,²⁰⁹ s ktorými svoj text konzultovala.²¹⁰

V komunikácii medzi Podjavorinskou a Vansovou sa v tejto súvislosti nachádza zaujímavá zmienka: „Neviem, ako stojíte s Martinom. Myslím, toto čo som Vám tu napísala (v rukopise), neodponíži ma u nich [...]“ Toto zjavné odhalenie svojej ideologickej zakotvenosti však následne zjemnila deklaráciou svojej objektívnosti. Použila pritom takmer rovnakú frázu ako v liste Kálalovi: „[...] no ja nie som viazaná prispôsobovať svoju mienku k cudzej.“²¹¹ Vansová na Podjavorinskej iniciatívu reagovala jednoznačne: jej text odmietla uverejniť a poslala jej list, v ktorom obhajovala svoju koncepciu *Dennice*.²¹² Tento dokument má z hľadiska poznania Vansovej koncepcie

206 List Ľ. Podjavorinskej T. Vansovej z 2. 4. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 128.

207 Informovala o tom následne K. Kálala. Pozri: list Ľ. Podjavorinskej K. Kálalovi z 8. 4. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 129

208 KOCÁK, ref. 180, s. 333, poznámka č. 2 k listu č. 72.

209 Eduard Krajňák (Krajnýák), kultúrny pracovník a profesor gymnázia v Bratislave, pozri: KOCÁK, ref. 180, s. 333, poznámka č. 3 k listu č. 72.

210 List Ľ. Podjavorinskej K. Kálalovi z 8. 4. 1898. KOCÁK, ref. 180, s. 129.

211 List Ľ. Podjavorinskej T. Vansovej z 2. 4. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 128.

212 List T. Vansovej Ľ. Podjavorinskej z 10. 4. 1898 uverejnil M. Kocák, pozri: KOCÁK, ref. 180, s. 333, poznámka č. 1 k listu č. 71.

ženského časopisu veľkú výpovednú hodnotu. Podjavorinskej príspevok odmietla, lebo „už je raz Dennica tým, čím je, t. j. buditeľkou tých, ktoré v nečinnom, bezmyšlienkovitom hľvení utrácajú tie málo neveľa chvíľ, ktoré im zbudli po práci. Dennica nie žeby mala vychovávať talenty (kto Vám to povedal?),²¹³ ale má učiť čítať a čítané stroviť... [kurzíva v origináli – K. H.] Ale viest' menej nadané, aby kedy-tedy i ony skúsili sa v niečom malom; aspoň v napísaní jednoduchého listu alebo receptu kuchynského, to môže a má Dennica.“ Vansová však svoj list nezakončila konfliktne, ale naopak, výzvou k spolupráci. Verila, že by bolo možné dosiahnuť istý kompromis medzi nimi („naše úlohy aj zahrnúť dovedna“), a že jej text po určitých úpravách možno aj uverejniť. Podjavorinskej odporučila, aby písala takým štýlom, „aby to rozumieť mohla každá[.] i jednoduchejšia [čitateľka].“²¹⁴

Podjavorinská toto odmietnutie zobrala vcelku konštruktívne; v listoch Vansovej a Káalovi sa nevyjadřila v tom zmysle, že by sa jej to priveľmi dotklo (hoci svoj príspevok pre *Dennicu* zaslala aj Káalovi).²¹⁵ Paradoxne práve spor medzi Podjavorinskou a Vansovou stál na počiatku vzájomnej spolupráce týchto dvoch žien. Po prekonaní počiatkovej nedôvery²¹⁶ prispievala Podjavorinská do *Dennice* čoraz častejšie. Prostredníctvom svojej poézie uverejňovanej v *Dennici* priam vzorovo naplnila programový postulát tohto časopisu, ako ho formuloval K. Káal propagujúci koncept „matky-vychovávateľky národa“.²¹⁷

Možno k tomu ešte dodať, že Podjavorinskej iniciatíva zrejme oslovila aj Káala so Salvom, ktorí sa v nasledujúcom období pohrávali s myšlienkou udeliť redaktorský post práve jej.²¹⁸ Je príznačné, že Podjavorinská prosila v tejto veci o radu Škultétyho: „Zverím sa Vám, že tak zďaleka bola mi ponúknutá Dennica v tom páde, žeby p. Vansová ustala. Čo myslíte, pane redaktore? Ja nie som náchylná. Mne ešte treba vyvinovať sa – tým zahatila by som si vol'nú cestu. Či nie pravda?“²¹⁹ Tento zámer sa však napokon nerealizoval. Napriek tomu Podjavorinskej prienik do okruhu prispievateľiek *Dennice* možno považovať za určitú formu zmiernenia napätia, ktoré charakterizovalo jej genézu od samotných počiatkov. Podjavorinská totiž nepochybne názorovo inkl-

213 Podjavorinská pri rekapitulácii tohto listu Káalovi podotkla, že túto myšlienku má z jeho príspevku v prvom čísle *Dennice*. Pozri: list E. Podjavorinskej K. Káalovi z 3. 5. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 135. Káal vo vyššie citovanom texte skutočne písal, že *Dennica* „bude školou pre mladé ženské talenty spisovateľské.“

214 List T. Vansovej L. Podjavorinskej z 10. 4. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 333, poznámka č. 1 k listu č. 71.

215 Pozri: list E. Podjavorinskej T. Vansovej z apríla 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 133-134, datovanie listu podľa editora, pozri: KOCÁK, ref. 180, s. 334; list L. Podjavorinskej K. Káalovi z 3. 5. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 134-135; list L. Podjavorinskej K. Káalovi z 24. 5. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 137-138.

216 O prvých publikačných aktivitách v *Dennici* Podjavorinská informovala Škultétyho, pričom poukazovala na kvalitu jeho redaktorských schopností v konfrontácii s Vansovou: „Práve posielam i Dennici veršík. Mám s ňou mnoho starostí, bo ukladá mi ťažkú úlohu a ja – chcela by som písať len tak. Keby som i tam mala takého redaktora, ako pri Pohl'adoch. Som nesmelá pustiť sa *samosťatne* [kurzíva v origináli – K. H.].“ Pozri: list L. Podjavorinskej J. Škultétymu zo 17. 5. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 136.

217 Pozri podrobnejšie: HUČKOVÁ, ref. 164, s. 66-67. Možno to dobre ilustrovať napr. prostredníctvom jej básne Matkám slovenským, pozri: PODJAVORINSKÁ, Ludmila. Matkám slovenským. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 3, s. 34-36. Túto básen publikujem v prílohe na konci knihy.

218 KOCÁK, ref. 180, s. 341, poznámka č. 7 k listu č. 102.

219 List E. Podjavorinskej J. Škultétymu, nedatovaný. In KOCÁK, ref. 180, s. 158. M. Kocák uvádza ako pravdepodobný dátum písania listu október-november 1899, pozri: KOCÁK, ref. 180, s. 341. K tejto veci sa bude možné fundovanejšie vyjadriť až prostredníctvom ďalších možných prameňov. Nateraz len upozorním, že v záležitosti Podjavorinskej ako potenciálnej redaktorky treba zohľadniť aj jej vzťah ku K. Salvovi, s ktorým Podjavorinská túžila spolupracovať. Zdá sa, že sa oňho zaujímala aj ako o potenciálneho životného partnera (Salva bol čerstvým vdovcom a mal nejednu ponuku na sobáš, pozri podrobnejšie: HOLEC, ref. 140, s. 139-140). Salva však Podjavorinskej očakávania nenaplnil. Pozri k tomu napr.: list E. Podjavorinskej L. Riznerovi z apríla 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 131-132, datovanie listu podľa editora, pozri: KOCÁK, ref. 180, s. 334.

novala k odporcom *Dennice* a v otázkach ženskej emancipácie zastávala vyhranene konzervatívne pozície. Ako sa však ukázalo, jej názory neboli natoľko odlišné od koncepcie *Dennice*, že by vylučovali vzájomnú spoluprácu. Keď sa zmierila s faktom, že tento časopis vôbec vznikol, postupom času zistila, že môže tvoriť platformu pre šírenie jej vlastných predstáv o určení ženy v spoločnosti. Tie boli definované prostredníctvom kresťanských a národných kategórií a súčasne založené na striktnom odmietaní vtedajšieho emancipačného ženského hnutia. V liste Vansovej sa k tomu vyjadrila nasledovne: „Ja neviem, ale ja za emancipáciu žien nemôžem sa oduševniť! U nás nie je to otázkou ešte časovou. Nám treba hlavne dobrých *matiek*, pracovitých, umných, *ženských* žien [kurzívy v origináli – K. H.]. A to i môj ideál. Pravda: Slovenka v druhom, kresťanka v prvom rade.“²²⁰ Takéto východiská boli vo všeobecnosti komplementárne s koncepciami tak Šoltésovej, ako aj Vansovej.²²¹ Opísaný konflikt Podjavorinskej s Vansovou preto treba vnímať viac v rovine preferencie rozličných metód než v rôznorodosti ich samotných cieľov.

K zameraniu *Dennice* na domáce práce a „jednoduchšie čitateľky“

Úsilie Vansovej „budit“ národné vedomie ženy skôr jednoduchším štýlom vyplývalo z nižšej vzdelanostnej úrovne čitateľiek. Vansová sa totiž pri tvorení koncepcie časopisu po vydaní jeho prvých čísel musela vyrovnávať nielen s hodnoteniami zvonku, ale už aj s reflexiou samotných čitateľiek *Dennice*. V aprílovom čísle prvého ročníka sú uverejnené postrehy čitateľky Miloslavy Hermíny Moštenanovej (vystupujúcej pod značkou A. K.)²²² v texte nazvanom Čo máme žiadať od *Dennice*? Jeho autorka spomínala list, ktorý dostala od priateľky z Dolnej zeme: „V svojom liste priateľka moja hovorí, že nerozumie, čo vlastne chce *Dennica*? Že ak má blahodárne účinkovať nadol a preniknúť i do nižších vrstiev tak, že by jej rozumela i tá najjednoduchšia osoba, prečo tedy také úvahy, akú podáva článok: Načo sú tie ženské časopisy?“ Určitá časť čitateľiek teda mala problém s pochopením zmyslu spomenutej Šoltésovej úvahy. Samotná čitateľka síce deklarovala svoje nadšenie z obsahu Šoltésovej myšlienok, ale zároveň priznala, že skutočné porozumenie textu prišlo až po treťom prečítaní: „a dnes čítala som ho po tretí raz, i podivila sa nad tým, že podáva nám tak jasné pokynutia o tom všetkom, čo sa týka ženskej otázky.“ Vychádzajúc zo svojej skúsenosti vyzvala ostatné čitateľky, aby ich prvotné neporozumenie textom podobného charakteru neodradilo: „Keď sme už raz pri *Dennici*, prosím ctené čitateľky, aby si prečítali podobné úvahy, dva, tri razy. (Možno, že páni zasmejú sa pri tom, ale: ničev!) Potom napadne nám to, čo pri prvom čítaní sme ani nezbadali.“²²³

Je teda zrejmé, že čitateľky *Dennice* neboli úplne pripravené prijať poučenie z časopisu. Keď Vansová tvorila koncepciu časopisu, nepochybné zohľadňovala aj túto okolnosť, a Wagnerovu kritiku preto do určitej miery prijala. Na konci májového čísla *Dennice* nachádzame poznámku nazvanú Milým čitateľkám „*Dennice*“, v ktorej sa deklaruje modifikácia obsahu časopisu. Treba povedať, že avizované zmeny korešpondovali s koncepciou, ktorú v *Národných novinách* predstrel J. A. Wagner: „Od týchto čias bude donášať *Dennica* viac praktických pokynov pre našu domácnosť, ako i drobnejšie, nášmu oboru zaujímavé článočky.“ V texte ďalej nachádzame výzvu pre Slovenky, aby sa o svoje zručnosti podelili s ostatnými: „Daktoré panie nerady sdelia spôsob pripravovania toho, čo tvorí ich chľúbu. To je veľká chyba. Boh dal nám dary naše, aby sme ich užili v prospech svojich spolublžných, nie aby sme tieže sŕa tú hrivnu, zakopali.“ *Dennica* teda

220 List E. Podjavorinskej T. Vansovej z 3. 9. 1900. In KOCÁK, ref. 180, s. 170.

221 Domnievam sa však, že Podjavorinská prezentovala v porovnaní s Vansovou a Šoltésovou výraznejšie konzervatívne stanoviská voči emancipácii žien.

222 Identifikácia autorky podľa: HUČKOVÁ, ref. 164, s. 70.

223 A. K. [MOŠTENANOVÁ, Miloslava Hermína]. Čo máme žiadať od *Dennice*? In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 59.

vyzývala svoje čitateľky k zasielaniu kuchynských receptov.²²⁴ Ženy, ktoré boli ochotné podeliť sa o skúsenosti z vlastnej kuchyne, si mali byť vedomé skutočnosti, že tým aktívne participujú na živote národného spoločenstva: „I takto slúžiť môžeme dobrej veci, i takto staneme sa činnými údami nášho milého národa a pomôžeme pozdvihnúť, zveladiť ho.“²²⁵ Recepty a rady do domácností sa stali súčasťou ďalších čísel časopisu, no nerezignovalo sa ani na poučné články a beletriu. Potvrzuje sa tým skutočnosť, že obsah pojmu ženská emancipácia bol primárne ovplyvnený túžbou žien zúčastňovať sa na národnom živote, hoci aj prostredníctvom ochoty podeliť sa so zručnosťami pri vedení domácnosti.

V tejto súvislosti je zaujímavé hodnotenie *Dennice* po roku jej existencie na stránkach *Slovenských listov*. Hovorí sa tam o „všestranosti“ jej obsahu (čo korešponduje so spomínanou úpravou obsahu podľa Wagnerových požiadaviek), pričom hodnotenie časopisu vyznieva vcelku pozitívne. Na druhej strane však musíme priznať, že táto správa o *Dennici* je v porovnaní s jej obhajobou (vyššie citovanou – Slovo o *Dennici*) pred Wagnerovými námietkami písaná nadľahčene, čo môže svedčiť aj o tom, že *Dennica* si po roku svojej existencie vydobyla určité postavenie a nepociťovala sa potreba obhajovať jej prítomnosť na slovenskej žurnalistickej scéne. Teda 21. januára 1899 sa o *Dennici* v *Slovenských listoch* písalo: „*Dennica* vykazuje vo svojom obsahu rozhodný pokrok. V poslednom čase prináša články so [zo] všetkých oborov, poskytuje každému aspoň len niečo. Belletria je dobre zastúpená. Ohľadom požívania mäsa je časopis nie na čistom; no jestli nás zdanie neklame, nepovažuje za obrovský malheur, keď človek naje sa mäsa, bo v rubrike kuchynskej radí ako pripraviť zakrúcanú pečenku.²²⁶ – S radosťou badáme, že rovesné sily družia sa okolo *Dennice*, ktorá – dosvedčí mi pán dr. Wagner, – je na najlepšej ceste, stať vo slovenskej domácnosti a v kruhoch ženských časopisov užitočným, ba nevyhnutným s' a sústo chleba.“²²⁷

Vansová sa teda cieľavedomo orientovala na menej vzdelané vrstvy žien, ktoré mala ambíciu vychovávať, prirodzene v „národnom duchu“. Toto ocenila roku 1903 aj Šoltésová, keď Vansovej písala, že „tak sa zdá, že *Dennicu* si obľubujú i také jednoduchejšie čitateľky, a to je dobre. Tie by bez *Dennice* vari nemaly žiadnej povedome-slovenskej duševnej stravy.“²²⁸ Z načrtnutých príkladov možno získať predstavu o tom, aké ciele *Dennica* sledovala. Je zrejmé, že v kontexte dobového emancipačného pohybu *Dennica* nereprezentovala jeho radikálnejšie varianty, naopak, presadzovala umiernený feminizmus zdôrazňujúci kresťanské a národné hodnoty.²²⁹

224 V tejto veci, zvlášť vyjadruje sa zvláštny záujem o skúsenosti žien pri príprave špecialít v kuchyni, konkrétne o „nitrianske (menovite) skalické **zázvořníky**, prešporské **makovníky**«, dolňozemské »paprikáše« a výborné zavareniny – a naše ratkovské **gufky**« [zvýraznenia v origináli – K. H.].“ Pozri: Milým čitateľkám „*Dennice*“. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 5, s. 80.

225 Milým čitateľkám „*Dennice*“, ref. 224.

226 Ide o narážku na príspevok K. Kálala v januárovom čísle *Dennice*, ktorý zaregistroval a pozitívne zhodnotil aj *Hlas*: „V 1. č. ‘*Dennice*’ K. Kálal píše o svojom hodnom, zdravom a milom – znám ho – synčekovi, ktorý nepožíva mäsa a žiadnych liehovín a odporúča rodičom vrele a presvedčivo, aby deťom mäsitých pokrmov nedávali. Vďaka mu za to, že upozorňuje na túto predôležitú vec.“ pozri: *Hlas*, 1899, roč. 1, č. 8, 1899, s. 256. Vansová prosila Kálala o posielanie podobných článkov. Ako dôkaz ich významu mu opisovala príklad jedného dievčatka, ktoré okrem toho, že mäsom „ho kfmilí“ aj „vínom opojili.“ Pod vplyvom Kálalovej publicistiky v *Dennici* došlo k prehodnoteniu týchto zvykov. Podrobnejšie: list T. Vansovej K. Kálalovi z 19. 8. 1899. SNK-ALU, sign. 41 TTT 55.

227 Besednica. In *Slovenské listy*, 21. 1. 1899, roč. 2, č. 10, s. 2.

228 List E. Šoltésovej T. Vansovej zo 7. 10. 1903. SNK-ALU, sign. 198 Z 8.

229 HUČKOVÁ, ref. 164, s. 64. Na tomto mieste sa nebudem podrobnejšie venovať obsahu jednotlivých ročníkov *Dennice*. Kvalitnú analýzu tejto problematiky pozri: HUČKOVÁ, ref. 164, s. 62-78.

Zásluhy Vansovej na úspešnom rozvoji *Dennice*

Chcem ešte upozorniť na organizačno-praktický aspekt tejto problematiky. Projekt *Dennice* sa totiž netešil všeobecnej podpore a mnohí jej predpovedali skorý zánik. Fakt, že sa *Dennica* v skutočnosti ujala veľmi dobre, nie je samozrejímavý. Bola to predovšetkým zásluha obetavej práce T. Vansovej, ktorá prijala úlohu redaktorky, čo v praxi znamenalo, že prevzala osobnú zodpovednosť za prípravu a vydávanie časopisu: „Založila ho i vzala na seba ťarchu všetkej práce okolo neho, bola mu redaktorkou i spisovateľkou i zakladateľkou i administrátorkou.“²³⁰ Spočiatku mala jedinú oporu iba v Šoltésovej: „Ja sama, ako som dosiaľ temer sama (vyjmúc p. Šoltésovej, buď jej vďaka a chvála) [...]“ O osud *Dennice* sa síce obávala, ale jej úspech po prvých vydaných číslach ju nabádal skôr k optimizmu: „Ja nijak nesúdím optimisticky o Dennici. Nateraz síce sme nad očakávania dobre. Máme už vyše 400 platiaciach predplatiteľiek... [...] Dennica môže mať budúcnosť krásnu, ale nie bez veľkej práce...“²³¹

Prácu redaktorky robila Vansová popri mnohých iných povinnostiach. V liste Andrejovi Halašovi opísala svoju situáciu krátko pred vyjdením prvého čísla *Dennice* nasledovne: „Môj muž je nemocný, lekár a apateka nás už tohoto roku do 100 zl. stála – a ešte je len začiatok liečenia. Na mne je viest' nie len celú domácnosť, ale jeho ošetrovať a cirkevné i spolkové záležitosti, učty, matriky a iné viest'. Na písanie nedostáva sa mi už času [...]“²³² Ako vyplýva z korešpondencie, táto situácia sa u Vansovej ani v ďalších rokoch nezmenila.²³³ Napriek tomu sa jej darilo zvyšovať záujem o *Dennicu*. Napríklad v roku 1900 referovala Káralovi: „A teraz konečne k Dennici. Ako stojíme? Dosiaľ dost' dobre. Máme 42 odpadlých, ale i 139 nových odberateľiek. Nuž o sto je počet predplatiteľov zvýšený. Začala som pol hárka pridávať, ale nemožno – lebo neviem, či dostanem dostatočný počet nových [podčiarknuté v origináli – K. H.] odberateľov. Dennica sa ujíma, nabýva pôdy, len že by zaslúžila ešte viac péče, práce a pilnosti, ako jej ja venovať môžem.“²³⁴ V dôsledku svojej zaneprázdnenosti, ktorá vyplývala z jej každodenných povinností v rodine a v domácnosti,²³⁵ uvažovala o tom, že rezignuje na redaktorskú a spisovateľskú činnosť: „Preto si vždy umienim, že nechám písanie a redigovanie a utiahnem sa úplne do mojej súkromnej domácnosti, ale keď vidím, že nemožno sa odtiahnuť bez uškodenia samej veci, poddám sa nutnosti a pracujem ďalej – rovne nedostatočne, ako dosiaľ.“ Pokúšala sa preto nájsť niekoho, kto by prebral jej redaktorskú úlohu, ale bez úspechu: „I vlni som sa všade dozvedala, kto by Dennicu prevzal, ale nikto sa nepodujímam na to. Takí sme chudobní, že ani na tento malý podnik nechce sa nikto odhodlať. A teraz už možno bez obavy, lebo je cesta narazená, ľad na viac mestách prelomený.“²³⁶ Vansová

230 SOLTÉSOVÁ, Elena. Terézia Vansová (Dokončenie.). In *Živena*, 1910, roč. 1, č. 2, s. 34.

231 List T. Vansovej E. Podjavorinskej z 10. 4. 1898. In KOCÁK, ref. 180, s. 333, poznámka č. 1 k listu č. 71.

232 List T. Vansovej A. Halašovi z 6. 4. 1897. Citované podľa: Z korešpondencie Terezie Vansovej. In *Živena*, 1937, roč. 27, č. 3, s. 79.

233 Napr. roku 1899 reagovala na Vajanského kritiku ženskej emancipácie opisom svojich každodenných povinností. Po ich obsírnom vymenovaní si ironicky povzdychla: „A potom hovorme o našej emancipácii!“ Pozri: list T. Vansovej S. H. Vajanskému z 8. 8. 1899. In PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II (Výber listov z rokov 1890-1916)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972, s. 158.

234 List T. Vansovej K. Káralovi z 19. 3. 1900. LA PNP, f. Káral, Karel.

235 Vansová popísala svoje každodenné povinnosti, ktoré jej neumožňujú naplno sa venovať redaktorskej činnosti nasledujúcim spôsobom: „Môj muž cez December a Január je chorý a potrebuje nie len laskavú opateru, ale i veselú, k tomu tíšiacu uspokojujúcu spoločnicu. [...] Lebo nechcem, aby pre moje spisovateľstvo trpelo jeho pohodlie, alebo zanedbané boly iné povinnosti. Vždy ešte i takto stane sa, že mi to vyčíta – a to ma bolí nadovšetko iné.“ Pozri: list T. Vansovej K. Káralovi z 19. 3. 1900, ref. 234.

236 List T. Vansovej K. Káralovi z 19. 3. 1900, ref. 234.

v tomto roku ponúkla miesto spoluredaktorky aj L. Podjavorinskej, ktorá v tom čase už aktívne do *Dennice* prispievala. Podjavorinská však túto ponuku odmietla: „Preto aj, milosť pani moja drahá, hrdý titul spoluredaktorky zo skromnosti odmietam, súc len, ako sme riekli, prispievateľkou. Vedť do dostačí – však?!“²³⁷

Zodpovednosť za *Dennicu* tak ostávala len na Vansovej. Napriek tomu možno konštatovať, že *Dennica* vstúpila do 20. storočia ako stabilné periodikum, ktoré malo potenciál ďalšieho rozvoja. Vyskytovali sa však problémy s vydavateľom. K. Salva síce prejavoval ochotu vydávať *Dennicu* aj naďalej, ale vzhľadom na mnoho iných povinností a problémov nebol vždy schopný plniť si svoje záväzky voči tomuto časopisu a jeho redakcii.²³⁸ Vansová sa už roku 1900 zaoberala myšlienkou presunúť vydávanie *Dennice* od Salvu k Šimonovi Roháčkovi do Modry.²³⁹ Keďže Š. Roháček pracoval dlhé roky v Salvovom podniku,²⁴⁰ u ružomerského vydavateľa sa uvedená alternatíva nestretla s prílišným pochopením.²⁴¹ Nateraz si Salva *Dennicu* ešte udržal,²⁴² ale do roku 1903 sa problémy nakopili tak, že Vansová sa definitívne rozhodla ukončiť spoluprácu so Salvom a vydávanie *Dennice* zverila do rúk Roháčkovi. Vansová sa tak rozhodla napriek tomu, že: „cítila som, že Salva má právo na *Dennicu*.“ Narážala tým na skutočnosť, že Salva stál pri zrode celého projektu a podporoval ho, ale v tomto období už brzdil rozvoj dynamicky sa rozvíjajúceho periodika²⁴³: „No ako on to právo užil? Nepodbal na to, že miesto, aby napredovala, ona zrejme upadávala tohto roku, lebo mnoho predplatiteľov odpadlo – a mnohí z bázni pred neriadnym objavením sa listu, neprihlásili sa. Je to škoda mravná i hmotná.“²⁴⁴

Stabilizácia *Dennice* na slovenskej časopiseckej scéne

U Roháčka sa *Dennica* tlačila a distribuovala bez problémov a stávala sa čoraz populárnejšou. Vansová tak mohla v liste Káralovi spokojne konštatovať, že: „budem Vám skoro písať o našej *Dennici*, snáď dotiahneme do 1000 predpl. Kto by si to bol myslel, keď nám predpovedali včasný koniec! Len výchova je zanedbaná!“²⁴⁵ Negatívne ohlasy na Vansovej prácu však naďalej existovali. Vansová napr. spomínala, že u Vajanského stratila podporu práve kvôli *Dennici*, keďže nepokladal existenciu ženského časopisu za potrebnú.²⁴⁶ Vajanského postoj musela redaktorka ženského časopisu vnímať veľmi bolestivo, lebo martinský bard si často nedával servítku pred ústa. V jeho korešpondencii možno nájsť napr. aj takéto hodnotenie *Dennice*: „A tým feministickým

237 List L. Podjavorinskej T. Vansovej z 3. 9. 1900. In KOCÁK, ref. 180, s. 169.

238 K. Salva bol v danom období evidentne preťažený, pozri: HOLEC, ref. 140, s. 141.

239 Išlo vlastne aj o iniciatívu samotného Roháčka: „Dnes som odpísala do Ružomberku, ako i do Modry, že *Dennicu* prepustím Roháčkovi do práce. Prosil ma o to opätovne a sľubuje, že si dá záležať na zveľadení tohto listu. I v Tisovci mi tak poradili, že je dobre i toho napomôcť, je snaživý, začiatočník a náš človek. Salva sa nebude hnevať, keď som mu to rozložila tak šetne, ako len možno.“ Pozri: List T. Vansovej K. Káralovi, nedatovaný (podľa poštovej počiatky zo 16. 11. 1900). LA PNP, f. Káral, Karel.

240 Salva dal Roháčkovi po 14 rokoch práce výpoveď, pozri: HOLEC, ref. 140, s. 143.

241 Zmienka v nedatovanom liste Vansovej Káralovi sa možno týka práve tejto otázky: „Salva sa iste ešte hnevá, ale ho to prejde. Dobré bude i takto.“ Pozri: list T. Vansovej K. Káralovi, nedatovaný. LA PNP, f. Káral, Karel.

242 „Uctíve Vám oznamujem, že je spor vyrovnaný a *Dennica* predbežne tlačíť sa bude len tam, kde dosiaľ.“ Pozri: list T. Vansovej K. Káralovi z 23. 11. 1900. LA PNP, f. Káral, Karel.

243 Porovnaj napr. Šoltésovej postrehy v liste Vansovej z januára 1903: „Soznam martinských predplatiteľiek *Dennice* mi len pošli, pomaly budem to krebkať a škrabkať. Ak zavedies [zavedieš] 3 kor. predplatného, Ti bezpochyby nejedna predplatiteľka odpadne, ale ja myslím, že zase potom aj nejedna sa vráti, o rok, o dva. Raz predsa musíš započat’, ak sa zväčšenie má previesť.“ Pozri: list E. Šoltésovej T. Vansovej zo 6. 1. 1903. SNK-ALU, sign. 198 Z 8.

244 List T. Vansovej K. Káralovi z 17. 6. 1903. LA PNP, f. Káral, Karel

245 List T. Vansovej K. Káralovi, nedatovaný (podľa poštovej počiatky z roku 1906). LA PNP, f. Káral, Karel.

246 HUČKOVÁ, ref. 164, s. 64.

flandrá (Dennici) nech dá pokoj! To sú husi na kubus!!²⁴⁷ Na druhej strane však treba dodať, že všeobecné brojenie proti *Dennici* ustalo a časopis sa stal akceptovaným. Vansová sa o tom výstižne vyjadrila roku 1907 v liste M. Ormisovej: „Zpytuješ sa, čo súdia o Dennici tí, čo ju s počiatku tak nemilo prijali, ale sú ticho, aspon chcú umlčať [mlčať?], kritizovať nemôžu.“²⁴⁸ Skutočnosť, že *Dennica* bola relatívne úspešným projektom, ktorý obstál na vtedajšom časopiseckom trhu a prinášal aj určitý finančný zisk, potvrdila samotná Vansová: „I *Dennica*, ktorú som za deväť rokov nielen redigovala, ale i administrovala, doniesla mi posledné tri roky niekoľko sto korún.“²⁴⁹

Vansová, zavalená mnohými inými povinnosťami, napokon našla človeka, ktorý bol ochotný prevziať zodpovednosť za chod *Dennice*. Bol ním František Votruba. V novembri 1906 uzavrel v tejto veci zmluvu s T. Vansovou a od roku 1907 prevzal redakciu časopisu.²⁵⁰ V tom čase mal však rozpracované viaceré projekty,²⁵¹ a *Dennica* sa tak na konci roku 1908 dostala do vážnych problémov, ktoré hrozili prerásť do zániku prvého slovenského ženského časopisu.²⁵² V roku 1909 vyšli len zameškané čísla z roku 1908 a vydávanie *Dennice* sa obnovilo až roku 1910.²⁵³ Vansová však s časopisom nestratila kontakt a od roku 1910 sa znova aktívne podieľala na jeho tvorbe.²⁵⁴ Pod Votrubovým vedením zmenila *Dennica* svoj charakter, keď získala podobu spoločenského a literárneho časopisu.²⁵⁵ Naďalej sa však venovala aj problematike ženskej emancipácie.

Význam *Dennice* dobre vystihla Vansová, keď ju porovnávala s časopisom *Slovenská žena*, ktorej bola už v období Československej republiky redaktorkou. S týmto časopisom sa nestotožnila do takej miery, ako s *Dennicou*: „Nebola to moja *Dennica*, nebol to časopis, do ktorého som ukladala svoje skromné myšlienky, v ktorom som sa prihovárala svojim sčiasťky ešte skromnejším sestram Slovenkám, z ktorých nejednu učila *Dennica* myslieť a čítať o svojej materskej reči.“²⁵⁶

Dennica bola popri *Živene* vychádzajúcej od roku 1910 jediným periodikom, ktoré programovo informovalo o emancipačnom hnutí žien a analyzovalo súbor problémov zviazaných s tzv. ženskou otázkou. *Dennica* zanikla roku 1914.²⁵⁷ O význame *Dennice* možno uvažovať aj v komparácii so

247 List S. H. Vajanského V. Hurbanovi zo 6. 4. 1905. In PETRUS, ref. 233, s. 230.

248 List T. Vansovej M. Ormisovej-Maliakovej z 4. 5. 1907. SNK-ALU sign. 198 AB 2.

249 VANSOVÁ, Terézia. *Ján Vansa (Výber)*. Zlatý fond denníka SME 2009, s. 140 [cit. 5.10.2011]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber>; http://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber/8#ixzz1ZtUPj7K5.

250 S tým boli spojené finančné záväzky voči zakladajúcej redaktorky T. Vansovej. Pozri: *Smluva* [november 1906]. Ústredný archív Slovenskej akadémie vied, f. František Votruba, k. 1, inv. č. 10. O praktických dôsledkoch tejto zmeny pozri napr.: list T. Vansovej M. Ormisovej-Maliakovej z februára 1908. SNK-ALU, sign. 198 AB 2.

251 Pozri k tomu (aj v kontexte *Dennice*) napr.: HOLLÝ, Karol. K aktivitám Igora Hrušovského v prvom decéniu 20. storočia a jeho údajným „Dejinám národa slovenského“ z roku 1907. In *Studia Bibliographica Posoniensia*. Ed. Miriam Poriežová. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2009, s. 111-131, najmä s.121-126.

252 Pozri k tomu napr.: list F. Votrubu H. Gregorovej z 27. 1. 1909 a list J. Hallu F. Votrubovi z 30. 1. 1909. In ŠIMKOVIČ, Alexander - VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.). *Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 154-160.

253 Pozri: VOTRUBOVÁ, Štefana. Vzťahy Františka Votrubu a Jozefa Gregora Tajovského. In ROSENBAUM, Karol - MATUŠKA, Alexander (eds.). *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 165, poznámka č. 10.

254 Porovnaj: HUČKOVÁ, ref. 164, s. 65.

255 HUČKOVÁ, ref. 164, s. 64-65.

256 VANSOVÁ, ref. 249, s. 158. S týmto hodnotením korešponduje aj záver A. Mráza. Oprávnenosť existencie *Dennice* spočívala podľa neho v tom, že „i ženské rady čítajú a naše noviny a časopisy im nevyhovujú. *Dennicou* chce [Vansová – K. H.] zo slovenských rodín vytisnúť inorečové čítanie, závadné národne i mravne.“ Pozri: MRÁZ, ref. 165 s. 36-37.

257 Z ďalšej literatúry o *Dennici* pozri napr.: VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. Redaktorská činnosť Terezie Vansovej. In *Obzor Gemera*, 1971, roč. 2, č. 3, s. 85-91; KOVAČKA, Miloš. Vajanský a *Živena*

spomenutou *Živenou*. Jej vznik roku 1910 totiž nesprevádzali nijaké podobné ideové spory, ako v prípade *Dennice*. Rovnako sa stala bez diskusií²⁵⁸ orgánom spolku Živena. Z toho možno usudzovať, že *Dennica* ako prvý ženský časopis zohral svoju pioniersku úlohu a v rámci slovenskej národoveckej society umožnil všeobecnú akceptáciu existencie ženského periodika.

Zhrnutie

Vznik *Dennice* patrí nepochybne k základným medzníkom dejín slovenského ženského hnutia a jeho analýza je z hľadiska dejín myšlienky ženskej emancipácie v slovenskom prostredí mimoriadne poučná. Výsledky tejto analýzy treba rozdeliť do dvoch základných rovín. Na jednej strane je to charakter argumentácie v prospech samostatného časopisu pre ženy a na strane druhej sú to dôvody pre jeho striktné odmietnutie. Argumenty v prospech *Dennice* vychádzali z predpokladu, že prostredníctvom časopisu sa zvýši národná uvedomelosť širších vrstiev ženského obyvateľstva. Z toho vyplýva, že bol presadzovaný koncept ženy zakotvenej v domácnosti, ktorá svojou každodennou činnosťou podporuje svojho manžela a vychováva potomkov v národnom duchu. Aby ženy boli schopné túto úlohu zodpovedne plniť, bolo potrebné ich k tomu vychovať. A tu treba vidieť základný zmysel *Dennice*. Na možnosť prekročenia súkromnej sféry, resp. na spoločenské a občianske zrovnoprávnenie žien sa poukazovalo s veľkou opatrnosťou. Konzekventne sa táto možnosť ohraničovala kategóriou mravnosti, ktorá sa chápala tak v kresťanskom a národnom zmysle, ako aj v tradičnom rozdelení mužských a ženských spoločenských rol. Požiadavky na rozšírenie duševného obzoru žien v princípe nijako významne nenarušovali v danej societe dominantné predstavy o spoločenskom statuse mužov a žien.

Na druhej strane sa treba zamyslieť nad príčinami odmietavého postoja martinských národovcov k takto ponímanému projektu ženského časopisu. Martinskí národovci konzekventne deklarovali podriadené postavenie žien voči mužom a odmietali snahy o rozšírenie duševného obzoru žien, a preto odmietali aj ženský časopis. Napriek tomuto ideovému konfliktu si nemyslím, že ich ideové východiská vo všeobecnosti stáli v úplnom protiklade voči koncepciám T. Vansovej alebo E. Šoltésovej. Nasvedčuje tomu príklad L. Podjavorinskej, ktorý do veľkej miery relativizuje bipolárne hodnotenie konfliktu medzi stúpenkami a odporcami *Dennice*. Podjavorinská ako odporkyňa vzniku *Dennice* zastávajúca pozície martinských národovcov sa napokon stala mienkotvornou prispievateľkou tohto časopisu. Dôležitá je skutočnosť, že v spomínanej pozícii sa ocitla bez toho, aby musela ustúpiť zo svojho konzervatívneho stanoviska.

Domnievam sa teda, že hlavným zdrojom negatívnych reakcií martinských národovcov bol strach z narušovania tradičného usporiadania vecí verejných. Tento strach zrejme nevyplýval ani tak zo samotného faktu, že ženy dostanú svoj časopis (napr. s ich odporom voči požiadavke samostatnej slovenskej gazdinskej školy pre dievčatá sa nestretávame!), ako skôr z dlhodobejších dôsledkov, ktorý tento počin vyvolá. V tomto zmysle mal odpor voči *Dennici* svoje racionálne jadro: *Dennica* nepochybne rozšírila myšlienky ženskej emancipácie (samozrejme, ohraničené nacionalistickým rámcom) v rámci komunity slovenských národovcov. Fakt, že sa tento projekt úspešne zrealizoval, svedčí tak o mimoriadnej schopnosti a obetavosti T. Vansovej, ako aj o tom, že na prelome storočí existoval v slovenskej komunite potenciál na jeho realizáciu.

Pri hľadaní odpovedí na príčiny týchto negatívnych reakcií však treba mať na zreteli nielen odmietanie ženskej emancipácie, ale aj skutočnosť, že vznik *Dennice* znamenal úspešné zavŕšenie

(Skica ku genéze Vansovej *Dennice*). In *Literárny archív Matice Slovenskej*, 1994, roč. 29–30, č. 29/92, 30/93, s. 230–236; KUSÝ, Ivan. Jesenský a Tajovský v Dennici. In *Literárny archív* 31/94. Martin : Matica slovenská 1995, s. 145–149.

258 Nateraz mi aspoň nijaké nie sú známe.

projektu K. Kálala.²⁵⁹ Aktivity tejto osobnosti neboli koncom 19. storočia národovcami v Turčianskom Sv. Martine vnímané neutrálne, ale v čoraz evidentnejšom kontexte šírenia ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Pre analýzu príčin negatívnych ohlasov na projekt *Dennice* je potrebné uvedomovať si aj tento kontext. V tomto zmysle je zaujímavé hodnotenie *Dennice* zo strany poslanca uhorského parlamentu Imre Haydina. Ten poukazoval na nebezpečný rozmach idey česko-slovenskej jednoty, ktorá diferencovala slovenské politické spektrum. Do ostrého protikladu voči *Národným novinám*, ktoré zaujímali k spomínanému hnutiu negatívne stanovisko, staval periodiká, ktoré ho, naopak, aktívne propagovali a podporovali. Medzi tie druhé zaradil aj *Dennicu*, ktorú považoval za „propagandu česko-slovenskej jednoty“.²⁶⁰ V rovnakej súvislosti spomínal *Dennicu* aj Samuel Czambel vo svojej známej politickej brožúre z roku 1902, prostredníctvom ktorej upozorňoval na nebezpečenstvo česko-slovenskej vzájomnosti pre Uhorsko.²⁶¹ Faktom zostáva, že v *Dennici* vychádzalo mnoho českých príspevkov a boli v nej propagované možnosti česko-slovenskej spolupráce napr. v oblasti dievčenského školstva. Domnievam sa však, že toto hodnotenie vyplývalo najmä zo skutočnosti, že za celým projektom stál K. Kálal. Šoltésová a Vansová totiž nemožno hodnotiť ako stúpenkyne ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Ako poukážem v nasledujúcej kapitole, práve ideológia národnej jednoty Čechov a Slovákov bola dôležitým diferenciačným faktorom v rámci vzťahov medzi slovenským a českým ženským hnutím. V dôsledku tejto skutočnosti predstaviteľky slovenského ženského hnutia nehodnotili Káralove aktivity jednoznačne pozitívne, hoci si nepochybne uvedomovali jeho zásluhu na založení časopisu *Dennica*.

259 Pozri k tomu napr.: ČAPLOVIČ, Radovan. Význam osvety v publicistickej činnosti Karla Kálala na poli česko-slovenskej vzájomnosti (1885–1901). In *Česko-slovenská historická ročenka 2004*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 209-231. Prirodzene, ani fakt, že vydavateľom *Dennice* bol Karol Salva, neprispel k upokojeniu tohto konfliktu.

260 PODRIMAVSKÝ, Milan. Emancipácia žien optikou slovenských politikov. Politický a spoločenský rozmer vnímania ženského hnutia na prelome 19. a 20. storočia. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 270-271.

261 CZAMBEI, Samu. *A Cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője. Közművelődési és politikai tanulmány*. [Budapest] : Moszkóci Ferenczné, 1902, s. 9.

3. ČESKO-SLOVENSKÁ SPOLUPRÁCA A VPLYV IDEOLÓGIE NÁRODNEJ JEDNOTY ČECHOV A SLOVÁKOV NA SLOVENSKÉ ŽENSKÉ HNUTIE

Ako integrálnu súčasť slovenského národného hnutia ovplyvňovala slovenské ženské hnutie vzrástajúca sa činnosť českých slovákofilov a ďalších stúpcov národnej jednoty Čechov a Slovákov koncom 19. storočia.²⁶² Výstižne sa v tejto veci vyjadrila roku 1896 jedna z protagonistiek česko-slovenskej spolupráce medzi ženami, Aloisie Langová: „Radost mám, že se to v národním životě našem hýbe. Československá vzájemnost' přišla už do mody [...]“²⁶³ V tejto kapitole sa pozriem pozornejšie na niekoľko vybraných príkladov aktivít žien na poli česko-slovenskej vzájomnosti²⁶⁴ a načrtnem tiež ideové spory sprevádzajúce túto činnosť.

Ženský svět a jeho programová orientácia na slovenské ženské hnutie

Z predchádzajúcej kapitoly je zrejmé, že aj vznik *Dennice* možno analyzovať ako úspešnú aktivitu hlásateľa ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov, K. Kálala. Spomenul som tiež význam časopisu *Ženský svět* pri genéze *Dennice*. Tomuto českému periodiku, ktorého prvé číslo vyšlo v decembri 1896, sa oplatí venovať väčšiu pozornosť, keďže deklarovalo programovú orientáciu na slovenské prostredie. Ako vyplýva z úvodníka prvého čísla *Ženského světa*, redakcia v tejto veci vychádzala z ideologického predpokladu národnej jednoty Čechov a Slovákov. Cieľ časopisu bol deklarovaný ako „poučovati a vychovávati české pohlaví ženské, spojití je v jednu obec sesterskou poutem upřímné lásky a snažení ušlechtilého [...]“ Čo je dôležité, do tohto spoločenstva českých žien mali integrálne patriť aj Slovenky: „A k obci té sesterské čítáme nejen paní a dívky našich zemí korunních, ale i ony družky rodem nijak, nářečím jen málo od nás Češek se lišící, s nimiž za časů pěvce Slávy dcery byly jsme za jedno. My šťastnější pracujmež s nimi nesnadně zápasícími, ony povznášejte nás svým čistým nadšením, my důvěry jim dodávejme dobytými úspěchy. Viditelným znamením spojení našeho se sestrami na Slovensku budou práce jejich. Češkám předkládané, a pozornost, se kterou kruh našeho spolupracovníctva sledovati bude neustále jejich kroky.“²⁶⁵

V citovanom fragmente sú prítomné základné premisy ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Slovenky boli považované *de facto* za Češky („rodem nijak se lišící“), ktoré sa od

262 Spolupráca medzi českými a slovenskými ženami má samozrejme dlhšiu tradíciu, ktorá sa začala pred koncom 19. storočia. Pozri k tomu napr.: GREGOROVÁ, ref. 11, s. 142-172. Zaujímavé sú v tejto veci tiež spomienky V. Sokolovej, pozri: SOKOLOVÁ-SEIDLOVÁ, ref. 58, s. 95-99; SOKOLOVÁ-SEIDLOVÁ, Vilma. Z mých vzpomínek na Slovensko. In *Slovenské pohľady*, 1929, roč. 45, č. 6-8, s. 453-483.

263 List A. Langovej E. Šoltésovej z 18. 12. 1896. SNK-ALU, sign. A 880.

264 Napriek tomu, že spolupráca medzi slovenským a českým ženským hnutím bola limitovaná rôznymi ideologickými východiskami (ako poukážem nižšie), jej konkrétne prejavy tvoria dôležitú súčasť dejín ženských aktivít na prelome 19. a 20. storočia. Tieto aktivity boli založené predovšetkým na osobných priateľstvách, ktoré sa udržiavali prostredníctvom korešpondencie, výmeny periodík a literatúry, návštevami atď. Tu sa možno zmieniť napr. o priateľstve I. Textorisovej s V. Sokolovou. Ich vzájomná korešpondencia by si nepochybne zaslúžila samostatné spracovanie. Menší výber z listov týchto dvoch žien publikovala M. Mináriková, pozri: MINÁRIKOVÁ, Marianna. Z listov Izabely Textorisovej Vilme Sokolovej-Seidlovej. In *Slovenské pohľady*, 1993, roč. 109, č. 4, s. 116-124. V úvodnej štúdii autorka upozorňuje na ich vzájomné priateľstvo, ale tiež na rozpory, ktoré pramenili z rôznych koncepcií česko-slovenských vzťahov. Pozri: MINÁRIKOVÁ, ref. 264, s. 116-117. Treba však dodať, že Sokolová komunikovala aj s manželkami Škultétyho a Vajanského. Prostredníctvom Bohdany Škultétyovej si napr. zabezpečovala príjem *Slovenských pohľadov*, pozri: list B. Škultétyovej V. Sokolovej z 28. 5. [1890?]. LA PNP, f. Sokolová-Seidlová, Vilma. Pozornosť by si zaslúžila aj bohatá korešpondencia medzi V. Sokolovou a Idou Hurbanovou uložená v SNK-ALU, sign. 138 V 7.

265 Redakce. Naším čtenářkám! In *Ženský svět*, 1896, roč. 1, č. 1, s. 1.

nich odlišujú len malými rozdielmi v jazyku. Tie sa datujú od štúrovskej kodifikácie slovenčiny, ktorá znamenala „odtrhnutie“ od Kollárovej koncepcie československého kmeňa, a teda aj jazyka. Toto implicitne vyplýva zo zmienky o „pevcovi Slávy dcéry“. Pripomínam, že Štúra kodifikácia slovenčiny sa v českom patriotickom a politickom diskurze chápala negatívne ako separatizmus sprevádzaný výčitkou: „Proč jste se odtrhli?“²⁶⁶ Hoci si českí slovakofili v priebehu vývoja začali uvedomovať kontraproduktívnosť tejto výčitky, ostávala naďalej aktuálna aj na prelome 19. a 20. storočia. Môžeme tu však pozorovať aj ďalší rozmer tohto prúdu národnej ideológie: Česi, t. j. v tomto prípade Česi sú v pozícii „šťastnejších“ a „úspešnejších“, a tak vďaka priaznivejším okolnostiam môžu Slovenkám dodávať sebavedomie.²⁶⁷ Od Sloveniek sa zasa očakávalo, že svoje české priateľky obohatia vlastným „nadšením“. Napokon tu nachádzame aj konkretizovaný program pestovania „sesterskej vzájomnosti“: dielo slovenských žien, rovnako ako kľúčové udalosti vo vývoji slovenského ženského hnutia, sa mali programovo predstavovať českým ženám. Išlo teda o typický program kultúrnej spolupráce. Takto deklarovaný program nenarazil u vedúcich predstaviteľiek slovenského ženského hnutia na odpor. Naopak, ako som analyzoval v predchádzajúcej kapitole, všetkými silami sa snažili *Ženský svět* spropagovať v slovenskej národoveckej tlači. Napriek tomu, ako ukázal ďalší vývoj, v týchto ideologických predpokladoch bol obsiahnutý zárodok neskorších neporozumení, resp. priamo konfliktov.

„Slovenky – naše najbližšie sestry“

Programová orientácia na Slovenky sa na stránkach *Ženského světa* realizovala najmä vďaka V. Sokolovej, ktorá v ňom viedla pravidelnú rubriku Slovenky – naše najbližšie sestry. V nej informovala o postavení a problémoch Sloveniek v Uhorsku, ale najmä oboznamovala české čitateľstvo so slovenskou ženskou literatúrou.²⁶⁸ Sokolová sa v tejto súvislosti obávala, či nie je v hodnotení slovenských spisovateľiek príliš prísna. Šoltéssová ju však po prvých publikovaných príspevkoch upokojila: „Dušička moja, povedz že mi, prečo si sa Ty obávala, že sa po Tvojom článku v *Žen. Světe* budeme my Slovenky na Teba hnevať? Veď si nám posial ešte nič nevytýkala, len nás chváliš. Veď nás trochu prísnejšie pochyt!“²⁶⁹ Možno aj pod vplyvom tejto výzvy napísala kritickejší príspevok k literárnej tvorbe T. Vansovej. Vyčítala jej napríklad, že: „příliš se nese za svými německými vzory [...]“²⁷⁰ I. Textorisová vystihla dilemu Sokolovej pri písaní tohto príspevku:

266 František L. Rieger použil tento argument pre programové ignorovanie tzv. slovenskej otázky v politickom zmysle. Pozri k tomu napr. BUTVIN, Jozef. Česko-slovenské vzťahy koncom 19. a začiatkom 20. storočia (1880–1914). In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica*, 1978–79, roč. 29–30, s. 15–16.

267 Tento motív sa často vyskytoval v silnejšej formulácii, keď boli Slováci zobrazovaní v role trpiteľov (ako dôsledok maďarskej hegemonie) a Česi, podávajúc im nápomocnú ruku, si plnili svoju civilizačnú povinnosť „staršieho brata“. Ako poukážem nižšie, vďaka K. Káralovi bol tento koncept dôsledne aplikovaný v programových textoch, týkajúcich sa vzťahov Česiek k Slovenkám.

268 Priestor venovaný Slovenkám v *Ženskom světe* je viditeľný najmä v počiatkoch jeho vydávania a bol do veľkej miery viazaný na osobnosť V. Sokolovej. Jej úprimný záujem o tzv. slovenskú otázku bol všeobecne známy. Roku 1909 sa E. Krásnohorská v tejto veci vyjadrila nasledovne: „Nejvhovější však účast, vedle lásky k rodné vlasti, měla pro drahé nešťastné Slovesko.“ Pozri: Eliška [KRÁSNOHORSKÁ, Eliška]. Vilma Sokolová. In *Ženské listy*, 1909, roč. 37, č. 1, s. 3. Aj keď nemám spracované príslušné štatistické údaje, je celkom viditeľné, že v neskorších ročníkoch *Ženského světa*, sa priestor venovaný Slovenkám výrazne zmenšil.

269 List E. Šoltéssovej V. Sokolovej zo 16. 2. 1897, LA PNP, f. Sokolová-Seidlová, Vilma.

270 Napriek miernej kritike však Sokolová mala pre Vansovú aj slová chvály. Odporučila napr. jej dielo *Pani Georgiadesová na cestách*, v ktorom Vansová stvárnila zážitky z Národopisnej výstavy v Prahe r. 1895. Sokolová tu však konštatovala, že je škoda, že sa nemôže takto pozitívne vyjadriť o všetkých jej dielach. Pozri: SOKOLOVÁ, Vilma. Slovenky – naše najbližšie sestry. In *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 7, s. 97–98.

„Tak sa človek často octne medzi sympatiou a spravdnosťou, a ťažko obom pánom slúžiť.“²⁷¹ Sokolová sa prirodzene obávala názoru Vansovej. Mienka Textorisovej ju v tomto ohľade zrejme príliš neuspokojila,²⁷² túto úlohu však vykonala Šoltésová: „Že sa ona nehnevá na Teba pre Tvoje strizlivé, nepredpojaté posúdenie jej ako spisovateľky, o tom môžem Ťa uistiť. Ona je úprimne skromná, vie o svojich nedostatkoch, a tie nemecké vplyvy i tu veľmi sa jej vytýkali. Ona, keď píše, nie je toho vedomá, že podáva, čo inde nasbierala. Naschvál, vedome to nerobí, no i tak je to veľká chyba, a potrebuje práve upozornenia.“²⁷³ Tieto fragmenty svedčia o úlohe osobných kontaktov, ktoré stáli v pozadí spomínaných publikačných aktivít.

Slovenky boli zas v *Ženskom svete* zastúpené E. Šoltésovou, ktorá informovala české čitateľky o politickej situácii v Uhorsku a problémoch, s ktorými zápasili predstaviteľky slovenského ženského hnutia.²⁷⁴ Šoltésová tu napr. vyzvala Slovenky k programovej orientácii na české prostredie: „Preto nerozpakujeme sa podať ruku silnejším, v práci už dokázavším sa sestram českým, dôverujúc si, že staneme sa hodnými ich družkami, keď v snahách i skutkoch sa s nimi spojíme.“²⁷⁵ Z aktivít v tomto období možno ešte spomenúť, že Šoltésová prispela referátom pod názvom O pohostinnstvu prostom na Prvom zjazde československých žien, ktorý sa uskutočnil v dňoch 15. – 17. 5. 1897 v Prahe. Keďže E. Šoltésová nebola prítomná, prečítala jej referát v slovenčine „známa priateľka Slovákov a organizátorka výletů na milou Slovač“, A. Langová.²⁷⁶

Šoltésovej román *Proti prúdu* vychádza v českom preklade

Súčasne so *Ženským svetom* bola založená edičná séria „Ženská Bibliotéka“.²⁷⁷ Samozrejme nie je náhoda, že jej prvý diel tvoril román *Proti prúdu* od E. Šoltésovej. Išlo o viditeľné naplnenie deklarovaného programu orientácie na Slovenky. Pozitívne to hodnotila T. Vansová v článku spomenutom v predchádzajúcej kapitole, ktorý propagoval *Ženský svět*: „[...] sestry Češky tak krásne dokázaly, ako za nás zaujímajú sa na prvom mieste, keďže prvý román v Bibliothéke je román slovenský [kurzíva v origináli – K. H.], čím predo všetkým pouctily našu slovenskú spisbu.“²⁷⁸ Táto záležitosť však poodhalila typický problém stúpcov národnej jednoty Čechov a Slovákov – problém češtiny a slovenčiny. Tento román totiž nevyšiel v slovenčine, ale v preklade V. Sokolovej do češtiny.²⁷⁹ V *Ženskom svete* sa v tejto súvislosti uvádzalo: „Vzbudí snad podiv, že nepřinášíme román ten v původním znění. Zdá se nám však, že svého cíle sblížiti a srozuměti spolu ženy české a slovenské, dosáhneme jistěji, budeme-li čtenářky české statěmi zprvu malými zvykatí na odchyly slovenského jazyka.“²⁸⁰ Deklarovanú tézu o „nepatrnej odlišnosti v nářečí“ teda prax zre-

271 List I. Textorisovej V. Sokolovej z 13. 10. 1898, ref. 59.

272 Textorisová spomenula napr. negatívnu reakciu Vansovej na obdobnú výčitku zo slovenskej tlače. Pozri: list I. Textorisovej V. Sokolovej z 13. 10. 1898, ref. 59.

273 List E. Šoltésovej V. Sokolovej z 26. 11. 1897. LA PNP, f. Sokolová-Seidlová Vilma.

274 Treba tu dodať, že Šoltésová prispievala aj do *Ženských listov*, pozri o tom: GREGOROVÁ, ref. 11, s. 153-154.

275 Pozri: MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Dopisy. Turč. Sv. Martin 27./XI. 1896. In *Ženský svět*, 1896, roč. 1, č. 1, s. 18. Češky a aktivity českého ženského hnutia ako vzor pre Slovenky opisuje T. Vansová, pozri: VANSOVÁ, ref. 157, s. 126-129.

276 Pozri o tom aj uverejnený referát Šoltésovej v: První sjezd žen československých. In Příloha k „*Ženskému světu*“, 1897, roč. 1, č. 11, s. 21-24.

277 Redakce, ref. 265

278 VANSOVÁ, ref. 157, s. 127.

279 Organizačné, ale aj lingvistické problémy pri preklade podrobne opisuje E. Šoltésová v listoch V. Sokolovej zo 14. 11. 1896 a 23. 11. 1896. LA PNP, f. Sokolová-Seidlová, Vilma. Pozri tiež list E. Šoltésovej V. Sokolovej z 22. 11. 1896. Korešpondencia. In BOSÁKOVÁ, ref. 53, s. 560-561.

280 *Ženský svět*, roč. 1, č. 1, 1896, s. 13.

lativizovala. Túto otázku treba vidieť v dvoch rovinách. Po prvé treba konštatovať, že slovenčina skutočne nebola v českom prostredí všeobecne zrozumiteľná. V tejto súvislosti je dobré venovať pozornosť aktivite A. Langovej, ktorá propagovala v českom prostredí román *Proti prúdu* ešte pred tým, ako vyšiel jeho český preklad. Langová informovala Šoltésiovú, že desať exemplárov románu²⁸¹ predala a zasiała jej peniaze. Uvádza ďalej, že čitateľ románu *Proti prúdu* „rád prekonával **překážky, jež slovenčina mu činila** [zvýraznenie moje – K. H.]. Není to neláska nebo slabý zájem k Vaší věci, že u nás slovenské písemnictví neproniklo, nýbrž vinu nesou sami knihkupci.“ Následne požiadala o ďalších 10 exemplárov.²⁸² Predaj týchto bol však už komplikovanejší; ako jednu z príčin Langová uviedla, že Šoltésovej román už vyšiel v rámci „Bibliothéky žen“. V tejto súvislosti vyjadrila údiv nad prekladom: „Divila jsem se, proč jej překládaly!“²⁸³ Langová si teda uvedomovala praktickú rovinu problému, ale nevidela dôvod na prekladanie Šoltésovej románu do češtiny.

Druhá možná interpretácia dôvodov, prečo román *Proti prúdu* vyšiel v českom preklade vychádza z ideologických motívov. Dilema medzi jednotným jazykom (ktorým mala byť prirodzene čeština s jej prípadnými obohateniami „slovenským nárečím“) a samostatnou slovenčinou sa v ideologických sporoch pravidelne objavovala. Predpokladám, že aj hlasistami deklarovaný ústup od jazykového nacionalizmu bol skôr ideologickým heslom, ako skutočným zámerom. Išlo jednoducho o taktickú reakciu na realitu spisovnej slovenčiny.²⁸⁴ Vydanie románu *Proti prúdu* v Čechách v pôvodnom jazyku by teda zrejme nemalo všeobecnú podporu, čo súviselo práve s chápaním jazykovej otázky v rámci ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Pripomínam však, že v tejto veci nepanovala jednota ani v tábore slovakofilov a ich stúpencov, keďže u nich nachádzame aj vyjadrenia v prospech šírenia slovenčiny v českom prostredí. Považovali to totiž za produktívnejšiu cestu z hľadiska želaného cieľa, ktorým bolo všeobecné rozšírenie idey národnej jednoty Čechov a Slovákov a ich jednotného jazyka. Zaujímavé je v tomto kontexte napr. hodnotenie českého prekladu *Proti prúdu* zo strany K. Salvu. V liste V. Sokolovej písal: „Ale prekladaním zo slovenčiny do češtiny robíte proti vzájomnosti. Čítať máme navzájom svoje knihy, aby sme sa čím skorej v jednu reč sblížili. Prekladaním dokazujeme, že sme my skutočne dve rozdielne reči.“²⁸⁵ Naopak, I. Textorisová reagovala na preklad pozitívne: „Za ‘Proti prúdu’ v českom rúchu prijmi vrelé poďakovanie. Prečo podotýkaš, že prekladom si mu neposlúžila? Či že to, čo možno menovať v ňom naivným, lepšie by sa čítalo v slovenčine? Mne len to jedno napadlo; ináč tak dúfam, že si veľmi poslúžila nám, umnožiac u Vás čerpanie známostí o našom živote z ‘Proti prúdu’. Za výtvor umelecký to nikdy nikto nedržal, myslím že najmenej Šoltésová sama.“²⁸⁶ Rôzne hodno-

281 Bola to iniciatíva Langovej. Propagovaním *Proti prúdu* v Čechách chcela zlepšovať chabú popularitu slovenskej spisby vo všeobecnosti: „Prosím Vás, aby ste laskavé poslala mi 10 výtisků svého románu „Proti prúdu“. Jistě se mi podaří mezi známými je rozprodati. To je veliká vada, a nad tím jsme se opravdu hanbily, že – ač u Vás v chrámě, domácnosti a sklepě knihkupeckém českou knihu viděti, – u nás po literatúře slovenské téměř vidu a slechu není. A přece slovenčinu u nás velmi máme rádi, a slovenské pohádky jsou dětem pravou pochoutkou. Ale to se zajistě změní. Mladší pokolení chybu starých napraví.“ Pozri: list A. Langovej E. Šoltésovej zo 16. 9. 1896. SNK-ALU, sign. A 880

282 List A. Langovej E. Šoltésovej z 18. 12. 1896, ref. 263.

283 List A. Langovej E. Šoltésovej zo 17. 3. 1897. SNK-ALU, sign. A 880. Langová napokon knihy predala a peniaze Šoltésovej zaslala, pozri: list A. Langovej E. Šoltésovej z 19. 5. 1897. SNK-ALU, sign. A 880. Napriek existencii českého prekladu si Langová od Šoltésovej vypýtala ešte ďalších päť exemplárov, pozri: list A. Langovej E. Šoltésovej z 18. 7. 1897. SNK-ALU, sign. A 880.

284 HOLLÝ, Karol. *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia*. Dizertačná práca. Školiteľ: Dušan Kováč. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008, s. 226, 463-464.

285 List K. Salvu V. Sokolovej z 8. 1. 1897. LA PNP, f. Sokolová-Seidlová, Vilma.

286 List I. Textorisovej V. Sokolovej z 13. 10. 1898, ref. 59.

tenia prekladu *Proti prúdu* naznačujú dôležitosť jazykovej otázky, ktorá nebola len formálna, ale naopak, zásadná. K dokladovaniu tohto predpokladu poskytujú cenný materiál aj ďalšie postoje vyjadrené na stránkach *Ženského sveta*, ako aj zachovaná korešpondencia.

Diskusia Šoltésovej so Sokolovou o jazykovej otázke

Je príznačné, že skutočnosť, že Šoltésová písala do *Ženského sveta* po slovensky, nebola taká nepodstatná, aby sa obišla bez vysvetlenia: „Ako Slovenka z vreleho, úprimného srdca prihlasujem sa k sestram českým, súc presvedčená, že od nich tiež láskave, po sestersky budem prijatá. Prihlasujem sa v reči svojej slovenskej, dúfajúc, že najde ona otvorené srdcia a že bude porozumená od tých svojich najbližších, ktorých reč navzájom u nás na Slovensku všade je známa a vo vážnosti držaná.“ Ďalej zdôrazňovala dobrú znalosť češtiny v slovenskom prostredí: „Sotva jest intelligentného slovenského domu, v ktorom nečítaly by sa české knihy, a i sám ľud so zvláštnou úctou má sa k češtine.“ Šoltésová v ďalšom slede svojej úvahy o úlohe jazyka pri vytváraní vzájomnosti zdôrazňuje potrebu všeobecnej znalosti češtiny v slovenskom prostredí, ktorá však nemôže byť šírená na úkor slovenčiny. Slovenčina má byť vo vzťahu k češtine („považujeme ju akoby za svoju druhú reč“) „prvou rečou“. Takým spôsobom odôvodňuje slovenský jazyk v českom časopise a následne vyjadruje nádej, že to prispeje k vytváraniu vzájomnosti: „Preto v plnej dôvere prihlasujem sa k Vám po slovensky. Malý rozdiel v reči nemá nás deliť ani na vzdelanostnom, ani na žiadnom inom poli. I pri zovnútornej, rozličnými okolnosťami podmienenej rozdelenosti, jestli z oboch strán je úprimná dobrá vôľa, môžeme utvoriť a so zdarom udržovať jednotu vnútornú, ktorá je predsa jadrom veci.“²⁸⁷

Skutočnosť, že vysvetľovaniu postojov ku vzťahu češtiny a slovenčiny bol venovaný relatívne veľký priestor, teda vyjadruje konflikt súperiacich národných ideológií, t. j. koncepčný spor medzi presvedčením o existencii samostatného slovenského národa a ideou jednotného československého národa. Tento ideový spor je dobre čitateľný v liste, ktorý Šoltésová adresovala *Ženskému svetu* v roku 1897.²⁸⁸ Šoltésová citovala zo súkromného listu, ktorého odosielateľkou bola Sokolová: „Avšak věřím v konečné vítězství Vaše, a věřím i, odpusťte, mýlím-li se, že dosáhnete ho tím dříve, čím úžeji k nám se přimknete. Neodpustila jsem ještě Štúrovi a Bernolákovi, co učinili na shroucení díla, Kollárem tak, jak se zdálo, skalopevně budovaného. To zcela napravití se nedá, a pokud vím, Slovač si úplné nápravy ani nepřejde, – ale mnohého dobrého dá se novou, jinou vzájemností dosíci.“²⁸⁹ Šoltésová na Sokolovej postoj reagovala nasledovne: „Tieto úprimné slová pochádzajú z vreleho, zdar česko-slovenskej veci²⁹⁰ nadovšetko žiadajúceho srdca. [...] Ja beriem ich ako všeobecnú mienku v Čechách u všetkých tých, ktorí po bratsky a po sestersky cítia oproti nám. [...] Pri uznaní a ocenení si všetkého dobrého v takomto Vašom smýšľaní oproti nám, my musíme v záujme obapolného úprimného dorozumenia sa na tom nastáť, aby dielo Bernolákovo a Štúrovo, pozdvihnutie slovenčiny za spisovnú reč u nás, už raz i u Vás bolo správnejšie, a teda priaznivejšie posudzované.“ Šoltésová ďalej písala, že vytvorenie spisovnej slovenčiny bolo nevyhnutnosťou; ak by sa na ten projekt nepodujali Bernolák a Štúr, iste by to spravil niekto iný,

287 MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, ref. 275.

288 Tento list a aj širšiu diskusiu a publikačnú činnosť, týkajúcu sa česko-slovenských vzťahov na stránkach *Ženského sveta* spomína tiež H. Gregorová, pozri: GREGOROVÁ, ref. 11, s. 151-162. Porovnaj moje hodnotenie v ref. 292.

289 ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Dopisy. Turč. Sv. Martin 26./I. 1897. In *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 5, s. 78-79. Sokolová v poznámke pod článkom (s. 78) komentovala citát nasledovne: „Tato slova v soukromém dopisu pronesená jsou mým zcela osobním míněním: jest možno, ba pravdě podobno, že jiní Čechové a Češky smýšlejí jinak.“

290 Za povšimnutie stojí Šoltésovej aplikovanie spojovníka vo výraze „česko-slovenský“.

pretože: „ožiť, k sebe prísť, môže národ jedine svojou vlastnou rečou – a my sme vždy ešte len ožívajúcim národom.“ Ak by „oživajúci národ slovenský“ zostal pri češtine: „nebola by mala [čeština – K. H.] sily v našich ťažkých pomeroch udržať nás ako národ.“ Šoltéssová preto podmieňovala „pravú vzájomnosť“ akceptáciou takéhoto slovenského stanoviska. Ďalej opísala svoju víziu zjednotenia Čechov a Slovákov, v rámci ktorej ale zvýrazňovala úlohu rozvinutej slovenčiny. Môžeme to interpretovať jednoducho tak, že vzájomnosť podmieňovala rovnocennosťou dvoch subjektov, Čechov a Slovákov: „Jestli v budúcnosti nastúpi to, čo mnohí už teraz chcú predvídať, a proti čomu niet odporu ani na jednej, ani na druhej strane, že totižto Čech a Slovák, tvoriaci jednu vetev v Slovanstve, spoja sa v jednu spisobnú reč, (rozumie sa, až keď zrelé budú podmienky k tomu), nuž tej reči svieža a rozvítá [kurzívá v origináli – K. H.] slovenčina zaiste bude veľmi prospesná.“ Záverom vyjadrila presvedčenie, že slovenčina časom prestane byť v Čechách „považovaná za neoprávnenú votrelkyňu a vydobyje si Vaše srdcia.“²⁹¹ Šoltéssová sa teda nebránila možnému budúcnému zjednoteniu Čechov a Slovákov, nevychádzala však z klasického predpokladu ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov, že Slováci sú vlastne Česi.²⁹²

Z diskusie medzi Sokolovou a Šoltéssovou sú zrejme zdroje latentných konfliktov vyplývajúcich z rôznych národných ideológií. Zároveň z nich vyplývala snaha o vzájomný dialóg a pochopenie, čo slúžilo prvoradému cieľu, ktorým bolo utužovanie vzájomnej spolupráce. Omnoho problematickejšie sa však javí séria článkov v *Ženskom svete* z roku 1902 od K. Kálala, nazvaná *České ženy a Slovensko*. Kontroverznosť jeho textov vyplývala z neskrývanej propagácie ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov, čo sa samozrejme na slovenskej strane nestretalo s pochopením. Z hľadiska analýzy vplyvu národnej ideológie na spoluprácu českého a slovenského ženského hnutia má tento príklad vysokú výpovednú hodnotu, pretože konkrétny program pre ženy predstavoval jednu z foriem agitácie za ideu jednotného československého národa.

„České ženy a Slovensko“

Kálal mal 15. decembra 1901 prednášku v pražskej Měšťanskej besede o pestovaní vzájomnosti medzi Čechmi a Slovákmí, po ktorej „přišly dámy a dojemnými slovy přály si rady, jak by i české paní a dívky trpícímu Slovensku mohly prospěti.“ Kálal s odpoveďou neváhal: „Napíši radu onu do *Ženského Světa*“, řekl jsem damám, ‘a hodně práce Vám nadělím.’ ‘Jen hodně,’ pravily dámy.²⁹³ Jedna z nich o tom informovala aj v *Ženskom svete* v januári 1902. Ako vyplýva zo záveru jej príspevku, Kálalove inštrukcie boli netrepezlivo očakávané: „Pan Kálal slíbil ku prosbě pisatelky těchto řádek, že co nejdříve pro *Ženský svět* naznačí zevrubně, co by dle jeho mínění pomocí žen českých na prospěch Slovače mohlo podniknuto býti. Těšíme se na pokyny tyto z ruky nejpovolanejší, jsouce odhodlány súčasnití se horlivě práce na povznesení Slovače, kteráž národu našemu zrodila velikého Šafaříka a Kollára.“²⁹⁴

291 ŠOLTÉSOVÁ, ref. 289, s. 79. Idea rozšírenia slovenčiny v českom prostredí v záujme budovania vzájomnosti bola aktuálna aj neskôr. V ankete časopisu *Průdy* z roku 1914 (uverejnenej až roku 1919) písala D. Kardošová: „Kultúrnú vzájomnosť predstavujem si [...] na poli knižnom: Želám si, aby v Čechách čítalo sa viac kníh slovenských.“ Pozri: Anketa. In *Průdy*, 1914–1919, roč. 5, s. 565.

292 Šoltéssovej zmienku o tom, že Česi a Slováci tvoria jednu „vetev v Slovanstve“ zovšeobecnila H. Gregorová v tom zmysle, že Šoltéssová bola zástankyňa jednotného československého národa. Opisujúc situáciu v dvadsiatych rokoch 20. storočia sa preto následne čuduje, že Šoltéssová odmietala túto národnú koncepciu a propagovala „psychológiu separatizmu“. Pozri: GREGOROVÁ, ref. 11, s. 156–157, 183–184. Domnievam sa, že Gregorovej interpretácia predvojnových postojov Šoltéssovej je viditeľne tendenčná; ako poukazujem v tejto kapitole, Šoltéssová nebola stotožnená s konceptom národnej jednoty Čechov a Slovákov.

293 KÁLAL, Karel. *České ženy a Slovensko*. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 10, s. 113.

294 K. H. Ku vzájomnosti československé [Ze ženských snah a ženské práce]. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 1, s. 5.

Kálal vo svojej argumentácii vzorovo aplikoval piliere argumentácie ideológov národnej jednoty Čechov a Slovákov. Bez okolkov teda českým ženám predostrel hlavný dôvod pre potrebu ich orientácie na pomoc Slovenkám: „Vizte, kdyby se Slovensko pomadařilo, jak uzoučký proužek země spojoval by nás s východním Slovanstvem! Od hory Kotouče ke Smrku čili od německé Žiliny k Čeladné jsou jen čtyři hodiny. Tak uzoučký je v tomto místě most spojující nás s Poláky. Jak jest potřebí, abychom Slovensko udrželi slovenským; ono je širokým mostem, který nás spojuje s mocným národem ruským!“²⁹⁵

Z rôznorodých a podrobných odporúčaní, ktoré Kálal formuloval, poukážem na niektoré z nich.²⁹⁶ Pozornosť budem venovať aj ich ideologickým zdôvodneniam, ktoré Kálal konzekventne vkladal do svojho textu. Českým ženám dával za vzor aktivity A. Langovej, ktorá spolu so skupinou učiteliek absolvovala letný pobyt v Ružomberku,²⁹⁷ odkiaľ podnikali výjazdy do širokého okolia. Prostredníctvom tejto aktivity sa rodili osobné priateľstvá, čo Kálal považoval za zvlášť dôležité a vyzýval, tak učiteľky, ako aj „neučiteľky“, aby takéto cielené pobyty realizovali. Tieto pobyty mali byť prirodzene tiež vzájomné, t. j. česká žena mala opätovať pohostinnosť a pozvať svoju hositeľku do Čiech. V tomto kontexte je zaujímavé, že Kálal budoval obraz slovenskej ženy ako skromnej, tichej a nevzdelanej a česká žena jej mala ako hositeľka predstaviť život na neporovnateľne vyššej spoločenskej a kultúrnej úrovni: „Pražská dáma pozve si slovenskou přítelkyni na zimu. Jaký to zisk pro tichoučkou, skromňoučkou Slovenku, pobude-li v širší společnosti eminentně vzdělané, která jí bude podávati čtení nejlepší, uváděti do Národního divadla, do koncertů, na přednášky... To bude pro slovenskou dívku škola a pevné pouto s národem českým. Který Slovák u nás pobyl, vycítil, že jsme jeden národ a zůstal naším. Třeba pomýšleti, aby hojný proud Slováků do našich zemí přicházel a české kultury okusil.“ Vzájomné zblížovanie sa malo diať taktiež prostredníctvom korešpondencie – dopisovaním a zasielaním časopisov a kníh. Očakávaným výsledkom malo byť samozrejme šírenie národnej ideológie: „Za takového styku oba cítí, že Češi a Slováci jsou jeden národ [...]“ V jazykovej otázke odporúchal v rovnakej miere šírenie češtiny v slovenskom prostredí, ako aj šírenie slovenčiny v českom prostredí: „[...] Čech sahá po slovenské knize jako po své, Slovák rovněž tak po české atd. Chceme-li Slováky počeštit, musíme se my poslovenštit.“²⁹⁸ Nevie, aký postoj mal Kálal k prekladu románu *Proti přídu*, avšak z vyššie citovaného postoja vyplýva, že by uprednostňoval jeho vydanie v slovenčine. V každom prípade by to bola len otázka voľby taktiky. Českým ženám totiž vyslovene odporúchal: „[...] jednotný spisovný jazyk je **úkol budoucnosti** [zvýraznené v origináli – K. H.], vzájemnost musí předcházeti, vzájemnost musí Slováky přesvědčit, srdce jejich získati. Až budete Slovenkám psáti, jazykovou otázkou nechejte stranou. Hleďte se naopak přiučit slovenštině [...]“ Slovenčinu totiž pokladal za cenné obohatenie češtiny, a teda prínos pre Čechov, avšak, čo je príznačné, pre Slovákov je slovenčina „škodou, poněvadž je v hojně míře odloučila od české literatury a tím zavinila opoždení ve vzdělanosti.“ V danej chvíli však jednoznačne odporúchal čítať knihy po slovensky a odoberať slovenské časopisy. Tu prirodzene zdôraznil potrebu čítania *Dennice*.

Ideologické motívy Kálal otvorene formuloval pri výzve, aby sa nadviazala čo najužšia spolupráca medzi Živenou a Ústredným Spolkom českých žien. V tejto súvislosti konštatoval: „Zdá se mi, že cokoli slovenského samo o sobě, je slabé, mdlé, ale sdružíc se s českým, prospívá ku podivu. Zkrátka slovenské s českým sa nevzájem zúrodňuje. **Do české kultury patří doplněk,**

295 KÁLAL, ref. 293, s. 113.

296 Kompletný text uvádzam v prílohe na konci knihy. Na tomto mieste som z neho vybral len niekoľko fragmentov.

297 Langová okrem iného navštívila aj Salvu, ktorému povedala, že bude po návrate domov šíriť ideu vzájomnosti. Pozri: HOLEC, ref. 140, s. 136-137.

298 KÁLAL, ref. 293, s. 114.

t. j. Slovensko, a Slovensko bez české kultury nemá kořene [zvýraznenie a kurzíva moja – K. H.].²⁹⁹ Po tomto zdôvodnení spolupráce vyzval ku konkrétnej aktivite, keď odporučil, aby Ústredný Spolok českých žien napomohol k vydaniu čítanky pre ženy, ktorú sa rozhodla Živena vydať, ale tento nápad zostával nerealizovaný.³⁰⁰ Nabádal české ženy, aby nečakali na to, kým ich Slovenky požiadajú o pomoc. Naopak, iniciatíva musela vzišť z prostredia českých žien, keďže tak to kázala povinnosť z pozície „vyššej inteligencie“ či „staršieho brata“: „A ponevadž se ženy slovenské o pomoc k Vám neobracejí, Vy samy ji vlídně nabízejte. **Prorok musil k hoře, my musíme ke Slovákům, i kdyby nás nevolali: to je úkol vyšší intelligence, to je úkol staršího bratra** [zvýraznenie a kurzívy moje – K. H.]. Jděte k ženám slovenským, nevolány, jděte s úplnou důvěrou, když přijdete, budete přijaty láskyplně. Jen pamatujte: Vy musíte začít.“³⁰¹

Povinnosťou českých žien teda malo byť kultúrne prenikanie medzi slovenské ženy. Jednou z hlavných línii tohto programu malo byť šírenie osvety: „Nejen, že nutno podporovati kulturní zdroje slovenské, Slovensku nutno i **českou osvětou** [zvýraznené v origináli – K. H.] pomáhati.“ Tu treba podotknúť, že na tom istom mieste, práve v súvislosti s možnosťou maďarizácie, ktorú samozrejme vnímal ako hrozbu, konštatoval, že „osvěta nejjistěji podmaňuje národy.“ Pod vplyvom českej osvety Slováci podľa Kálala „zůstanou tím, čím jsou, ani nářečí ani kroje jejich čeština nesetře, jakož jich nesetřela za minulá století, kdy Slováci česky četli i psali.“ Tu bol teda implicitne vyjadrený predpoklad, že Slováci sú vo svojej podstate vlastne Čechmi. Jeden príklad potrebného šírenia osvety sa týkal českých príspevkov v *Dennici*: „Stálý pramének české osvěty by na Slovensko proudil, kdyby české ženy se o to postaraly, **aby v každém čísle Dennice byl český článek nebo česká báseň** [zvýraznené v origináli – K. H.]. Český článek v slovenském časopise má velký význam. Předně jest to pramének osvěty. Po druhé slovenská čtenářka – zvláště ta, jíž je čeština nezvyklá nebo docela nesympatická – češtině poněnáhu, nepozorovaně přivyká, [...]“³⁰² Toto potvrdzuje predpoklad formulovaný v predchádzajúcej kapitole, že *Dennica* bola zo strany Kálala zamýšľaná ako slovakofílsky projekt, resp. súčasť jeho snaženia o postupné šírenie myšlienky jednotného československého národa v slovenskom prostredí.

Za zmienku stojí Kálalovo odporúčanie volať slovenské slúžky do českých rodín. Spomína, že išlo pôvodne o myšlienku Josefa Holečka, s ktorým ju aj realizovali.³⁰³ Toto odporúčanie Kálal odôvodnil taktiež argumentom budovania vzájomnosti. Konkrétne upozorňoval, že „mnoho slovenských dívek slouží v Pešti, Prešpurku a jiných maďarských městech; i bylo by jim zajisté lépe u nás, v rodinách českých, spořádanějších a vzdělanějších. I tyto služky vracely by se domů s vychovááním lepším a národním vědomím.“³⁰⁴ Ako konštatoval Roman Holec, zdôvodňovanie tejto iniciatívy šírením česko-slovenskej vzájomnosti vyznieva trochu farizejsky.³⁰⁵

299 KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 11, s. 131-132.

300 Na pasivitu Živeny v tejto veci upozorňoval aj J. G. Tajovský: Prepáče [GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef]. Živena a jej tajomník. In *Jozef Gregor Tajovský. Dielo VI.* [Dielo v šiestich zväzkoch]. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 428 [pôvodne v: *Hlas*, 1903, roč. 5, s. 238-241].

301 KÁLAL, ref. 299, s. 132. Práve skutočnosť, že Kálal často na Slovákov nazeral protektorským spôsobom (hoci sa takémuto hodnoteniu bránil), bola jedna z príčin kontroverzného vnímania jeho aktivít zo slovenskej strany. Pozri: URBAN, Zdeněk. *Problémy slovenského národného hnutia na konci 19. storočia*. Praha : Univerzita Karlova, 1972, s. 145. Výstižne problém takéhoto nazerania Čechov na Slovákov (aj keď v súvislosti s hospodárstvom) vyjadrila D. Kardošová: „O pomere slovenského a českého peňažníctva smýšľam tak, žeby Česi nevideli v Slovákovi chudáčika-neboráčika, ale aby ho mali za brata, ktorého treba pozdvihnúť, lebo je oligarchiou maďarskou beztak udupaný.“ Pozri: Anketa, ref. 291, s. 565.

302 KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 13, s. 155.

303 KÁLAL, ref. 302, s. 156.

304 KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko (Konec.). In *Ženský svět*, roč. 6, č. 14, 1902, s. 166.

305 Podrobnejšie pozri: HOLEC, Roman. Žena v službe. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2 s. 523.

Napokon chcem ešte upozorniť na Kálalovu agitáciu za nábor Sloveniek do českých škôl. „Význam žen se na Slovensku dosud nepochopuje; řekl jsem už, jaké překvapení jsme způsobili, míníce vydávati **ženský (!)** [zvýraznené v origináli – K. H.] časopis. Máme tedy zase nový úkol: povznést slovenskou ženu v jejím jádru a povědět národu, jaký v něm žena má význam. **Volejme celé zástupy slovenských dívek do našich škol** [zvýraznené v origináli – K. H.]. Již mnohou slovenskou dívkou povzbudil jsem jíti do Vesny v Brně. Jak se jí tam líbilo, **jak se jí hlavička otevřela, jak pevně se přesvědčila, že Češka a Slovenka jedno jest!** [zvýraznenie moje – K. H.] ‘Ponejprv uslyšela jsem ve škole slovenské (roz. české) slovo; jak mi to bylo divné a radostí jsem plakala’, psala mi z Vesny slovenská dívka, chodivší dotud do škol maďarských. A když ke mně za čtvrt roku na vánoce přišla, mluvila česky jako Češka. Slováci se tuze brzy češtině přiučují [...].“³⁰⁶ Z citátu je zřejmé, že pre Kálala bola tzv. ženská otázka nevyhnutne prepojená s cieľom výchovy národovkyní, ktoré mali ďalej šíriť ideológiu národnej jednoty Čechov a Slovákov.

Kritika K. Kálala zo strany E. Šoltésovej

Kálal teda vyzýval k všestrannej podpore Sloveniek, čo by vzhľadom na chabé výsledky činnosti Živeny a celkovo pasívnu situáciu v slovenskom ženskom hnutí teoreticky mohlo vyvolať súhlasné reakcie. Na základe korešpondencie E. Šoltésovej je však zřejmé, že Kálalova iniciatíva sa nestretla s pochopením minimálne u tých predstaviteľiek slovenského ženského hnutia, ktoré zastávali ideológiu samostatného slovenského národa. Teda ani bohatá podpora pre slovenské ženy, ak bola zviazaná s opozičnou národnou ideológiou, nebola prijateľná. E. Šoltésová v liste T. Vansovej v júni 1902 písala: „S tými Kálalovými vývodmi a nápady v Ženskom Světe veru nie celkom súhlasím. Odhladiť od toho, že je v nich mnoho sebeckta (oni len preto chceli by nám pomáhať, aby nás pre seba [podčiarknuté v origináli – K. H.] zachovali, žeby sa pozdejšie, po trpelivej príprave nami mohli posilniť, osviežiť a sveladiť, a nie aby nám ako bratia pomohli pre nás [podčiarknuté v origináli – K. H.]“ Okrem toho poukázala aj na realitu pomerov v Uhorsku: „Kálal akosi nič nebere do povahy naše okolnosti, myslí si, že Češky so svojou pomocou mali by tu hned' svobodné pole k operaciam, aké by za prospešné uznaly. Však by im naše vrchnosti ukázaly zuby! Ba, čo horšie, vlastne nám. Pod zámienkou národnostných pletích s Čechmi by nám Živenu zničili, čo posial' len preto neurobili, že Živena nič nerobí a neznačí.“³⁰⁷

V liste V. Sokolovej z 10. novembra 1902 taktiež vyjadrila svoje pochybnosti o smerovaní hnutia vzájomnosti medzi Čechami a Slovenkami: „Ani vzájomnosť medzi Vami a nami sa nedarí, napriek tomu, že sme sa jej niektorí boli s oduševnením ujali. Predsa vari nemá prirodzených základov.“ Túto pochybnosť konkretizovala práve kritikou Kálalových textov v *Ženskom světe*: „Čo Kálal popísal bol v Ženskom Světe v tom je veľmi patrná neznalosť našich pomerov – akokoľvek si on sám osobuje opak toho – to vôbec nedá sa uskutočniť. Dobře by bolo keby sa dalo, ale sa nedá. Vy by ste dl'a Kálala, len v svojom vlastnom záujme mali sa nás zaujať, aby ste sa našim prilnutím k Vám, posilnili; no těžko je Vám dvíhat' nás odtial', keď sa Vám mi nepodávame, neoduševňujeme sa za to, aby sme k Vám prilnuli.“³⁰⁸

306 KÁLAL, ref. 304, s. 166.

307 List E. Šoltésovej T. Vansovej z 15. 6. 1902. SNK-ALU, sign. 198 Z 8.

308 List E. Šoltésovej V. Sokolovej z 10. 11. 1902. LA PNP, f. Sokolová-Seidlová, Vilma. Neskôr Šoltésová svoje chápanie česko-slovenskej vzájomnosti jasne vyjadrila v anketе v *Průdoch*. Charakteristické pre jej postoj je zdôraznenie „dvojosobovosti“ Čechov a Slovákov: „S myšlienkou československej vzájomnosti súhlasím úplne, preto, že je prirodzená, sama sebou daná. My Slováci bez pochyby najbližší sme si s Čechmi (ovšem len tak, keď ešte bližších nám Moravanov k nim jednotíme), čo zřejmé je i z našich obapolných kulturných dejin. Avšak fakt je tiež, že sme dva, a nie jedno. Akby sme boli jedno, vytvorená by bola vzájemnosť. Sme dva jedného pôvodu,

Postoj k aktivitám a názorom K. Kálala bol zo slovenskej strany do veľkej miery závislý od ideologickej orientácie národovcov. Pre stúpencov ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov bol samozrejme prijateľný, resp. s jeho aktivitami sa v plnej miere stotožňovali. Išlo tu o hlasitov a neskôr prídištov. Reprezentanti opačnej ideologickej platformy samostatného slovenského národa mali s jeho aktívnou činnosťou prirodzene problém. Zatiaľ čo osobnosti typu Vajanského videli v jeho aktivitách vyslovene ohrozenie, Šoltésová alebo Vansová nemohli mať k nemu jednoznačne vyhranené stanovisko, už len z dôvodu jeho zásluh na vzniku *Dennice*. Napriek tomu bol aj ich postoj ku Kálalovi prinajmenšom ambivalentný. V roku 1909 Šoltésová v liste Sokolovej písala o postojoch martinských národovcov ku Kálalovi, s ktorými sa síce nemusela úplne stotožniť, určite ich však vnímala a ovplyvňovali ju: „Tu u nás, menovite tu v samom Martine, [...] bola vždy neprajná mienka o Kálalovi, ale ja som sa jej nepripojila, pretože som ho primálo znala akoby som si bola mohla úsudok o ňom tvoriť. Naši totižto neveria v jeho zaujatost' za nás, tak, akoby on nie za nás pracoval, ale len seba samého v úlohe nášho priateľa a pomáhatel'a veličil. Jeho úvahám o nás vytykali neodpustiteľnú povrchnosť ba i tendenciu unižovať nás. [...] u nás napriek tomu, že pracoval za nás, nepožíva sympatií. O tom som Ti nikdy nepísala, lebo som ťa nechcela týmto našim akoby nevďakom zarmútiť. A ináč naši „mlaď“ si Kálala veľmi cenia [a] za priateľa považujú.“

„Mlaď“ boli prirodzene predstavitelia hlasistickej generácie a stúpenci ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. V tomto kontexte Šoltésová vyjadrila tiež svoju mienku o *Revue Naše Slovensko*, ktoré jej ideologicky nekonvenovalo: „A čo sa dotýka nespohľadných informácií o nás, tých dopúšťajú sa temer všetci českí zpravodajci – ale naša chyba je, že sa neusilujeme opraviť ich a že sami viac nepíšeme o sebe, kde by bolo treba. [...] Ani revue 'Naše Slovensko' A. Reismom vydávaná nezodpovedá tak svojej úlohe, ako som sa pri jej zakladaní ufala. Straní „mlaďm“ a to je samo v sebe nesprávne.“³⁰⁹

Hlasisti a tzv. ženská otázka

Je teda zrejme, že základná diferenciácia slovenského národného hnutia koncom 19. storočia a na začiatku 20. storočia medzi tzv. martinským centrom SNS a hlasistami bola reflektovaná aj v rámci slovenského ženského hnutia. Mohlo by sa zdať, že z dôvodu striktného odmietania tzv. ženskej otázky zo strany okruhu okolo Vajanského sa ženské osobnosti priklonia skôr k hlasistom. Išlo však o osobnosti, ktoré zdieľali hlasistický variant národnej ideológie založenej na koncepte jednotného československého národa. Je zrejme, že Šoltésová bola v otázke národnej ideológie skôr na strane tzv. martinského centra SNS, a u Vansovej taktiež možno nájsť kritické slová nasmerované voči hlasistom. Napr. v liste Vajanskému roku 1901 písala: „Ja som povedala moju mienku i hlasistom v liste súkromnom. Vyhrešila som ich – ale čože, oni ma nechceli počuť [...]“³¹⁰ Zaujímavá je v tomto kontexte zmienka Ludmily Markovičovej³¹¹ o Živene: „S Martinom a so Živenou mám svätý pokoj. Vieš, že ja patríam medzi tých nenávidených, zaznaných „hlasitov“ a mám tiež ten cieľ pred očami: závodit' v práci.“³¹² Živena bola teda vnímaná ako ideologická odporkyňa

ale nie jednej povahy; každý máme svoje zvláštne vlohy a vlastnosti, svoj osobitný ráz. Túto dvojitosť chcel' ignorovať, alebo práve negovať, nevedlo by k shode, lež iste k roztržke.“ Pozri: Anketa, ref. 291 s. 463.

309 List E. Šoltésovej V. Sokolovej z 29. 1. 1909. LA PNP f. Sokolová-Seidlová, Vilma.

310 List T. Vansovej S. H. Vajanskému, nedatovaný, [z roku 1901]. In PETRUS, ref. 233, s. 184

311 L. Markovičová-Boorová, národovkyňa aktívna na poli výšivkárstva a kultúry. Prispievala napr. do *Živeny*, *Hlasu* či *Prúdiv*. Podrobnejšie pozri: MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník. IV. Zväzok M–Q*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 80.

312 List E. Markovičovej D. Kardossovej z 15. 1. 1909. SNK-ALU, sign. 198 AF 26. V tomto liste Markovičová hodnotí Škultétyho vzťah k Vajanskému nasledovne: „So Škultétym sme, samo sebou sa rozumie – nie rodi-

hlasistov, čo korešponduje aj s najnovšími výskumami Milana Podrimavského, ktorý upozornil, že vrcholné funkcionárky Živeny boli tradične naviazané na tzv. martinské centrum SNS.³¹³ A to napriek konfliktom ohľadom tzv. ženskej otázky.

Zaujímavý je problém postoja hlasistov k tzv. ženskej otázke. Hana Gregorová písala roku 1929 o vzťahu hlasistov k tzv. ženskej otázke celkom jednoznačne v pozitívnom zmysle.³¹⁴ Situácia však zrejme nebola taká jednoznačná. Ako som už upozornil v prvej kapitole, táto otázka by si zasluhovala samostatný výskum. Nateraz sa však javí, že Gregorová svoje hodnotenie nadsadila, čo vyplýva z jej evidentnej sympatie k tomuto prúdu národovcov. Na relevantné doklady o tom, že by hlasisti aktívne a koncepcne riešili problémy ženskej emancipácie, ešte doposiaľ nikto neupozornil. Faktom je, že v *Hlase* sa stretávame s kritikou Živeny a s výzvami na aktivizáciu ženského hnutia.³¹⁵ Za kritikou Živeny na stránkach *Hlasu* však treba vidieť iný motív – snahu kritizovať tajomníka tohto ženského spolku, S. H. Vajanského.³¹⁶ Nateraz teda možno predpokladať, že problémy sociálneho postavenia, resp. emancipácie žien nepatrili medzi agendu hlasistov. Napokon, celkom jasne o tom napísal roku 1912 *Slovenský denník*: „Keď roku 1898. počali ‘Hlasisti’ na Slovensku hlásať revíziu národného programu kultúrneho a hospodárskeho, zabudli úplne na ženskú otázku. S týmto problémom sa u nás takmer nik nezaoberal, ponevác naše ženy a dievky sa nikdy nedotkli ženskej otázky. Ak sa nemýlim, písalo sa dačo o delnicach vo fabrikách a dačo o nevkusnom prepychu dámskej spoločnosti na martinských plesoch. Ale inak si Hlasisti neupovedomili význam ženskej otázky.“³¹⁷

Situácia sa mení v období pred Veľkou vojnou, keď u prúdistov, ktorých možno považovať za ideologických pokračovateľov hlasistov, možno badať viditeľnejší záujem o problémy ženskej emancipácie. Konkrétnym príspevkom prúdistov sa budem venovať podrobnejšie v piatej kapitole. Na záver teda možno konštatovať, že politická diferenciácia slovenského národného hnutia sa odzrkadľovala aj v rámci slovenského ženského hnutia a postoje k tzv. ženskej otázke zohrávali často sekundárnu rolu.

Česká podpora „maďarizovaným Slovenkám“

Typickým rysom ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov bolo poukazovanie na maďarizáciu Slovákov, ktorá bola prezentovaná v čo najtragickejších farbách. Ideológovia tým sledovali posilnenie pocitu nevyhnutnosti orientácie Slovákov na Čechov, keďže len tí im mohli poskytnúť záchranu pred dôsledkami maďarizácie. Druhý aspekt tohto javu predstavovalo programové oslabovanie lojality k Uhorsku v slovenskom prostredí, resp. uhorskej identity u Slovákov.³¹⁸ Tieto všeobecné konštatovania prirodzene nevylučujú skutočnosť, že na českej strane existovali aj úprimné snahy o podporovanie Slovákov.

na. On je trúbou Vajanského a ten by ma iste najradšej videl na márach.“

313 PODRIMAVSKÝ, ref. 260, s. 262.

314 GREGOROVÁ, ref. 11, s. 115-116.

315 Pozri napr. kritiku nekonceptnosti práce a programu Živeny: [ŠTEFÁNEK, Anton]. Niečo o modernom vzdelávaní ľudu a knižniciach ľudových. IV. In *Hlas*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 102-103. Pozri tiež: PODRIMAVSKÝ, ref. 260, s. 262.

316 Pozri napr.: Prepáčte [GREGOR-TAJOVSKÝ], ref. 300, s. 427-430; [GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef]. Žilinská schôdzka mládeže a jej priateľov. In *Jozef Gregor Tajovský*, ref. 300, s. 431-436 [pôvodne v: *Hlas*, 1903, roč. 5, s. 260-264].

317 Ženy. In *Slovenský denník*, 18. 2. 1912, roč. 3, č. 32, s. 1. Celý text pozri v prílohe na konci knihy.

318 Tieto ideologické východiská možno nájsť už aj v myslení ústrednej postavy pre formovanie hlasistickej národnej ideológie, Tomáša G. Masaryka, pozri k tomu: HOLLÝ, Karol. Poniímanie histórie a instrumentalizácia obrazov minulosti v národnej ideológii Tomáša G. Masaryka na prelome 19. a 20. storočia. In *Dějiny – teorie – kritika*, 2011, roč. 8, č. 1, s. 35-59.

Nie je preto náhoda, že aj v rámci českého ženského hnutia nachádzame motív maďarizácie Slovákov, resp. Sloveniek. Na problém maďarizácie v kontexte slovenského ženského hnutia upozorňovala koncom 19. storočia na stránkach *Ženského světa* už V. Sokolová v spomenutom seriáli článkov *Slovenky – naše najbližšie sestry*. 20. apríla 1903, opäť v *Ženskom světe*, vyšiel článok o úspechoch maďarského ženského hnutia, ktorý však reflektoval problematickosť týchto výdobytkov v kontexte mnohonárodnostného Uhorska: „my z činů Maďarek radovali bychom se ještě více, kdybychom za touto září neviděli v pozadí temný mrak národní nevráživosti. Zákony, plnoletou uherskou poddanou učinily téměř rovnou muži, ke všem povoláním způsobilou – ale jen tenkrát, je-li maďarské národnosti, pro Slovenku, Rumunku výhoda ta neplatí...“³¹⁹

Tendencia upozorňovať na maďarizáciu a „utrpenie“ Slovákov, ktorú pozorujeme u popredných osobností českého ženského hnutia, sa naplno prejavila v súvislosti s pripravovaným kongresom Medzinárodnej aliancie za volebné právo žien. Uvedené podujatie sa uskutočnilo v Budapešti roku 1913. Delegácia českých žien tento kongres bojkotovala a zorganizovala vlastnú konferenciu v Prahe, na ktorú boli pozvané delegátky budapeštianskeho kongresu. Stredobodom pozornosti sa stala Božena Viková-Kunětická, prvá žena, ktorá získala vo voľbách poslanecký mandát. Tejto téme sa budem podrobnejšie venovať v piatej kapitole. Na tomto mieste len spomeniem niektoré hlavné argumenty Kunětickej, ktorá sa rozhodla budapeštiansky kongres bojkotovať najmä z dôvodu maďarizačnej politiky v Uhorsku voči Slovákom. Už v roku 1912 Kunětická písala v tejto záležitosti Šoltésovej. V prvom rade deklarovala svoje východisko vychádzajúce z ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov: „Patřím slovenskému národu jako patřím národu českému a přála bych si, abych vše čím žiji mohla obětovati jejich svobodě a jejich cti.“ Ďalej informovala o svojej komunikácii s maďarskými organizátorkami kongresu a pri tej príležitosti formulovala svoj postoj k Uhorsku: „Maďarky na mé vyzvání ovšem neodpověděly. Tím ale není věc odbyta, neboť jistě před jejich kongressem postarám se, aby spolky žen zahraničních, které se hodlají kongresu v Pešti účastniti, se dozvěděly, že **nevejdou do země práva a pokroku, ale že vejdou do země turecké nadvlády, která s kulturním vývojem civilizovaných států nemá pranic společného** [zvýraznenie moje – K. H.].“ Slovensko-maďarské rozpory na pôde ženského hnutia v Uhorsku vnímala analogicky k česko-nemeckým sporom na území Predlitavska, pričom sa striktnie vymedzovala voči neslovanským ženským predstaviteľkám na oboch stranách rieky Litavy.³²⁰ V tomto kontexte preto vôbec neprekvapuje, že českú ženskú otázku nechápala ako univerzálnu, ale vnímala ju v striktno nacionalistickom rámci: „[...] teď doufám pevně, že **dostanu i českou ženskou otázku kam patří: do rámce slovanské morálky a do rámce slovanských cílů.** [zvýraznenie moje – K. H.]“³²¹

Na tomto mieste ešte zdôrazňujem, že keď Kunětická oficiálne vysvetľovala svoj bojkot budapeštianskeho kongresu, poukazovala predovšetkým na maďarizačnú politiku voči Slovákom.³²² Kládla pritom dôraz – podobne ako v citovanom liste Šoltésovej – na negatívny obraz uhorských pomerov, ktorý bol ovplyvnený českými predstavami o utrpení Slovákov. Predstavu o veľkom maďarizačnom útlaku Slovákov v Uhorsku odzrkadľovala aj rétorika B. Vikovej-Kunětickej, ktorá v negatívnom zmysle klasifikovala a „značkovala“ uhorský vládny režim („maďarská tyra-

319 O hnutí žen maďarských. In *Ženský svět*, 1903, roč. 7, č. 8, s. 100.

320 Porovnaj: „Při poslední mé návštěvě ve Vídni, kde jsem mluvila proti radnici, která násilně zabednila českou školu ve III okrese [...] a poukázala [jsem] znovu na Maďarky v Uhrách i na Němkyně v Dol. Rakousích.“ Pozri: list B. Vikovej-Kunětickej E. Šoltésovej zo 16. 2. 1912. SNK-ALU, sign. A 1642

321 List B. Vikovej-Kunětickej E. Šoltésovej zo 16. 2. 1912, ref. 320. Na prioritu nacionalizmu pred feminizmom už upozornili Luboš Velek a G. Dudeková. Pozri piatu kapitolu, ref. 444 a 470.

322 „Zodpovednosť“, vyplývajúca z nášho blízkeho vzťahu k slovenskému ľudu, nám nedovoľuje zúčastniť sa kongresu v Budapešti.“ Pozri: DUDEKOVÁ, Konzervatívne, ref. 2, s. 243.

nia“, „barbarský despotizmus“).³²³ Toto možno považovať za jeden z typických prejavov agitácie v prospech ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Prirodzene, maďarizácia bola vnímaná negatívne aj zo strany slovenského ženského hnutia, preto spomínané prejavy zo strany Čechiek mohli na všeobecnej úrovni pôsobiť aj ako integrujúci faktor.

Hoci rozpory vyplývajúce z opozičných národných ideológií boli výrazným limitujúcim faktorom pre zblížovanie slovenského a českého ženského hnutia, v zásade neprekážali rozvíjaniu spolupráce v praktickej oblasti. Česká pomoc bola totiž zo strany slovenského ženského hnutia, ktoré sa nemohlo oprieť o podporu domácich národoveckých autorít a bolo limitované tiež národnostnou politikou uhorských vlád, vnímaná ako mimoriadne potrebná. Možno to ilustrovať na príklade Vansovej hodnotenia druhého ročníka *Dennice*: „Končiac starý rok, ďakujeme za vzácnu priazeň všetkým priateľkám a priateľom Dennice, menovite drahým sestrám v Čechách a na Morave, bez ktorých by nám ťažko bolo bývalo udržať Dennicu.“³²⁴ Ako obzvlášť potrebná sa javila aj možnosť štúdia slovenských dievčat na českých školách. Ešte pred tým, ako sa budem venovať tejto dôležitej kapitole v dejinách česko-slovenských vzťahov, chceme poukázať na vážnejšie výhrady voči „českým sestrám“ ako nasledovaniahodným vzorom pre Slovenky. Okrem faktoru národnej ideológie boli vzťahy k českému ženskému hnutiu totiž ovplyvnené aj úvahami o tom, či české myslenie o tzv. ženskej otázke má dostatočne mravný charakter, a teda či môže byť vzorom pre slovenské ženy. V tom smere vedúca ideologička slovenského ženského hnutia E. Šoltésová vyslovovala vážne pochybnosti, ktoré viedli k explicitným výzvam k opatrnosti, resp. k varovaniu pred tými prúdmi v českom ženskom hnutí, ktoré nekorešpondovali s tradičným chápaním ženskej role v národe a rodine.

Šoltésová varuje pred nasledovaním českých „feministiek“

Šoltésovej sa naskytna príležitosť zreteľne sa v tejto veci vyjadriť už roku 1902, keď v januárovom čísle *Dennice* vyšla prvá časť textu Hynka Štěpánka nazvaného *Ženská otázka*. Priamy popud k tomu jej dal Svetozár Hurban Vajanský, ktorý na prvej stránke *Národných novin* bez milosti skriticizoval *Dennicu*, napádajúc myšlienku vyčítanú zo Štěpánkovho textu, že manželstvo je pre ženu zahanbujúcim stavom: „Dnes na rev srdca, na horúcu krv, na plameň čistého presvedčenia málo dajú, dnes víťazí šarlatán a hlupák. Keď už jeden z nich slovenskému obecnstvu smie hlásať, že manželstvo je pomerom ženu zahanbujúcim, že od sobášu žena nie je osobnosťou, ale iba prírastkom mužovým, [kurzíva v origináli – K. H.] potom prestáva všetko. Či to nie je pomätenie myslí a okyptenie svedomia, keď naše slovenské panie nezhrizia sa nad takou lupanárskou hnusobou a dajú ju ešte a v slovenskom časopise vytlačiť!?! Len pomätenosť rozumová a okyptenie svedomia môže ľudia uspať, tak že nevidia nebezpečenstva zovnútorneho i vnútorneho.“³²⁵ Hoci si Vajanský vybral túto myšlienku bez zohľadnenia kontextu celého článku (okrem toho išlo o citát zo sekundárnej literatúry), vyprovokoval Šoltésovú, ktorej prirodzene na *Dennici* záležalo, aby obratom písala Vansovej a poskytla jej nielen podporu, ale aj príslušné inštrukcie.³²⁶

323 Takéto ostré výrazy obsahovalo memorandum v mene Českého výboru pro volební právo žen podpísané B. Vikovou-Kunětickou z roku 1913, pozri: DUDEKOVÁ, Międzynarodowa, ref. 8, s. 163, pozn. č. 46. Bližšie o kontexte spomenutého memoranda pozri v piatej kapitole.

324 VANSOVÁ, Terézia. Pri konci roku. In *Dennica*, 1899, roč. 2, č. 12, s. 204.

325 [HURBAN-VAJANSKÝ, Svetozár]. Nemci idú do živého. In *Národné noviny*, 23. 1. 1902, roč. 33, č. 9, s. 1.

326 Pred druhú časť Štěpánkovho článku bolo umiestnené vysvetlenie redakcie (T. Vansovej), že publikovaním tohto textu chcela len dať priestor pre vyjadrenie názoru v tejto komplikovanej otázke. Zároveň ale Vansová jasne odsúdila vtedajší emancipačný pohyb žien a poukázala na články o úlohách ženy od E. Šoltésovej, ktoré vychádzali paralelne z textami Štěpánka. Pozri: VANSOVÁ, Terezia. „Ženské hnutie“. (Poznámka redakcie).

Šoltéssová s pochopením odhadla, akým spôsobom sa Štěpánkov text dostal do *Dennice*: „Nuž ja si viem predstaviť, ako sa asi stalo, že si to do *Dennice* prijala. Dostala si to od českých priateľov a nechcela si uverejnenie odopreť. Považuješ to iste ako púhy referát o tej nešťastnej ‘ženskej otázke’.“ Šoltéssová si síce uvedomovala, že Vajanský si vybral iba jednu myšlienku, ktorá bola vyňatá z citátu v texte, ale do veľkej miery sa s ním stotožnila. Napádať verejne inštitúciu manželstva totiž nepovažovala za správne. Hoci si uvedomovala, že existujú prípady nešťastných manželstiev, nabádanie k „voľnej láske“ pokladala za odsúdeniahodné.

Tieto úvahy ju priviedli k hodnoteniu českého ženského hnutia, ktoré má vzhľadom na úprimnosť pisateľky veľkú výpovednú hodnotu. Vansovej predostrela tvrdú kritiku českého ženského hnutia, ktoré sa podľa nej odvrátilo od pôvodných ideálov rešpektujúcich „prirodzené medze“ a nastoľuje „prehnane požiadavky“: „Ja vôbec sa Ti musím priznať, že sa mne ten český ženský ruch už dávno počína nepáčiť“. Kým som si myslela, že budú postupovať rozumne umiernenosťou a po spravodlivosti, že budú bojovať za šlachetné porozumenie žien nakoľko možno v prirodzených medziach, som súhlasila s nimi; ale zdá sa mi, že čo ďalej vytyka tam viac prehnatých požiadaviek, ktoré nemôžem uznať ani za správne a oprávnené, ani za nápravné a blahonosné. Ženy v ničom nevedia mier zadržat', i v tom ‘feminizme’ to dokazujú. A tým len to dosiahnu, že mnohí spravodliví, ktorí boli by sa im dobroprajne pridružili, s odporom odvrátia sa od nich.“ Záver týchto myšlienok bol jednoznačný: „Pre nás je to veru nie, my máme jednoduchejšie a naliehavejšie potreby.“ Českám prisudzovala aktivity motivované márnivosťou, ktoré neslúžia ani národu, ani samotným ženám: „Ja nemôžem veriť a nahliadnuť, žeby tie naše sestry Češky, čo tak ohnive pracujú vo feminizme, preukazovali tým naozaj dobrú službu svojmu národu – a svojmu pohlaviu. Pravda, krútim hlavou len nad tým, čo je preháňané, lebo ináč za duševný rozvoj a i za primeranú samostatnosť žien kde je jej potreba a kde sú k nej podmienky som i ja, ale tuto sa mi už často pozdáva, že bez skutočne pocítenej potreby usilujú sa v tých veciach napred, len z akejsi márnivosti, aby nezaostávaly za Američkami, Angličkami, Švédkami a t. d...“ Český ženský pohyb teda pre Slovenky nemôže byť vzorom: „Nuž nechže si robia, ako im prichodí. My ani nemôžeme, v niečom avšak ani nechceme ich nasledovať. Pre púhe napodobnenie už celkom nie. My sledujeme to, čo je pre nás užitočné.“ Šoltéssová napokon vyzvala Vansovú, aby jej potvrdila, že je rovnakej mienky, čo umožní upokojenie nahnevaného Vajanského: „A ja viem, že Ty smýšľaš tiež takto, ja Ťa len utvrdžujem. Keď mi to dosvedčíš, uspokojím i hrozného baťku Hurbana, ktorý sa bojí toho nezdravého českého vplyvu.“³²⁷ Tento list korešponduje so záverom z predchádzajúcej kapitoly, v ktorom som naznačil, že rozpor medzi Šoltésovou a Vansovou na jednej strane a Vajanským a Škultétyom na strane druhej nebol úplne diametrálny a v zásade existovala medzi nimi možnosť podobného nazerania na vec.

Šoltéssová však svoj postoj vyjadrila aj verejne. V *Dennici* roku 1912 vyslovila obavy len implicitne, pričom poukázala na tie „správne“ tradície, ktorými české ženské hnutie disponuje. Ich podstata spočíva na prioritě národnej veci pred napodobovaním nezdravých vzorov zo zahraničia: „Ale zato s pozornosťou sledujeme postup ženského hnutia vo svete a živo si prajeme, aby šiel pravým smerom. [...] Najviac pred očima sú nám najbližšie sestry, Češky, ktoré napodiv statne si počínajú a široký program berú pred seba. U nich vzdelanostný, povolanie i právo k novým, rozšíreným úlohám pre ženu hlásajúci ruch bol od svojho vzniku zajedno s ruchom národnostným. Prvé vynikajúce Češky, ktoré v horúcom oduševnení budily v českých ženách lásku k národu a vlasti, zároveň boli prvými hlásateľkami tých nových, rozšírených ženských práv a povinností.

In *Dennica*, 1902, roč. 5, č. 2, s. 34-35. Zo spomenutého listu Šoltésovej je zrejmé, že tento postup vznikol na základe odporúčania Šoltésovej. Pozri: list E. Šoltésovej T. Vansovej z 25. 1. 1902. SNK-ALU, sign. 198 Z 8. 327 List E. Šoltésovej T. Vansovej z 25. 1. 1902, ref. 326.

To dodáva ceny a sympatičnosti českému ženskému ruchu, a kým bude vedený verne v duchu svojich pôvodkyň, vôbec v duchu dobrom nezakrní v jednostranných snahách a nezmalicherní v púhom napodobňovaní iných. My z úprimného srdca prajeme drahým sestram Českám, aby ich usilovná činnosť budila k životu samé dobré sily v českom ženskom svete, žeby nimi platne zvedla sa sila českého národa, vždy ohrozovaného mocným nepriateľom; – aby ich ženská otázka prestala byť ‘otázkou’, dospejúc v zdravý, zralý stav, zároveň so svojráznym rozkvetom a vnútornou spokojnosťou českého národa.⁴³²⁸

V článku uverejnenom v *Živene* roku 1913 už bola Šoltéssová konkrétnejšia. Poukázala na české prostredie ako na informačný kanál pre Slovenky o emancipačnom pohybe žien vo svete: „K nám vedomosti o ženskom hnutí prichádzajú najviac zo sesterského Česka, kde ono od počiatku bolo hodne silné, i kým ešte bolo samorastlé.“ Následne pripomenula osobnosti z dejín českého ženského hnutia: Boženu Němcovú, Karolínu Světlú, Elišku Krásnohorskú a Terézu Novákovú. Ich zásluhy hodnotila pozitívne: „A, čo treba vyzdvihnúť, za ich vlády nemohlo sa mu z ohľadu mravnosti ničoho vytýkať. Bolo nielen rozumom vedené, ale i šľachetným smýšľaním nesené, vrelým národným cítením prehriate, idúce za vysokými cieľmi, nie za nízkymi a malichernými.“ Momentálne však pozorovala odchýlenie od správneho smeru: „Pozdejšie, zdá sa, k zdravým pôvodným prístupom mnoho i pochybným cudzích vlivov, ktoré sú mu nie na zdravie, a rozhladené vodkyne isteže musia dvojnásobne sily vyvinúť, aby ho uvarovali od úskalí.“ Z toho vyplývalo varovanie pre Slovenky: „Preto nám, jestli chceme si brať vzory od našich pokročilých českých sestier, veľmi treba dbať na to, aby sme si volili vzory pravé, a nie nepravé.“⁴³²⁹ Pod tými nepravými vzormi mala Šoltéssová okrem iného na mysli tendencie relativizovať ženské poslanie, t. j. rolu manželky a matky, a propagovanie nemravnosti či lenivosti. Výsledkom toho je, že isté prúdy ženského hnutia v Čechách dospeli do stavu, „ktorý značí pravú spotvoreninu toho, čo krásnoduché jeho iniciátorky a vodkyne hlásaly, i úplne dáva za pravdu pessimistickým jeho nepriaznivcom, ktorí hneď mu takéto výsledky predpovedali, tvrdiac, že ženy, akonáhle sa im uvoľnia presné väzby, naskutku sa zvrhnú, lebo samé v sebe sú neschopné ničoho veľkého a vysokého.“⁴³³⁰

Na prvý pohľad prirodzené vzťahy medzi českým a slovenským ženským hnutím mali teda vážne limity. Okrem rozporov v protikladných národných ideológiách to bolo predovšetkým vystríhanie pred nasledovaním „feministiek“ a ich „nemravných požiadaviek“. Keďže tieto tendencie protiviace sa kresťanskej a národnej paradigme o ženskej role v spoločnosti Šoltéssová nachádzala aj u „českých sestier“, neostávalo jej v zásade nič iné, ako vystríhať pred ich nasledovaním. Zaujímavé je, že postoj, ktorý vyjadřila v liste Vansovej roku 1902 (a jeho vznik sama datovala do dávnejšej doby), je v zásade rovnaký ako ten, ktorý zaujala roku 1913. Uvedená skutočnosť svedčí o tom, že išlo o dlhodobé presvedčenie Šoltésovej.

Štúdium slovenských dievčat v Čechách

Na záver chcem upozorniť na významný praktický aspekt česko-slovenskej spolupráce – na organizovanie a snahy o vzdelávanie slovenských dievčat na českých školách. Ako som už upozornil, na túto otázku zvlášť apeloval K. Kálal v *Ženskom svete* roku 1902. Podobné snahy však existovali už skôr. Možno tu spomenúť napr. A. Langovú, ktorá si už roku 1896 priala, aby sa zväčšil počet Sloveniek študujúcich v Čechách. Chcela im v tejto záležitosti podať pomocnú ruku a v liste Šoltésovej sa vyjadřila v tom zmysle, že: „rády bychom se tím způsobem odvděčily za laskavost, s jakou jsme byly na Slovensku přijaty, a také bychom rády, aby v dívkách těch zakotvilo se pře-

328 MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena. O ženskej otázke (Dokončenie). In *Dennica*, 1912, roč. 14, č. 5, s. 91.

329 MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Ženská otázka, ref. 66, s. 204.

330 MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Ženská otázka, ref. 66, s. 205.

svědčení, že v Čechách jsou doma, a aby jedenkrát poznání to v rodném kraji šířily.³³¹ Keďže štúdium Slovákov v Čechách bolo typickým výsledným produktom aktivít slovakofilov a ďalších stúpcov myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti, neprekvapuje, že sa vyvíjali aj aktivity ohľadom vzdelávania dievčat. Márne snahy o založenie slovenskej gazdinskej dievčenskej školy zo strany E. Šoltésovej a spolku Živena celkom prirodzene nasmerovali pozornosť slovenských národovkýň na české prostredie, zvlášť, keď z českej strany existovali výzvy a ponuky na realizáciu tohto zámeru. Možnosť študovať v Čechách bola pre slovenské dievčatá jedným z najpodstatnejších a aj najviditeľnejších výsledkov česko-slovenskej spolupráce. V tejto oblasti máme k dispozícii podrobný výskum Milana Kipsa, ktorý sa venoval česko-slovenským vzťahom v školstve v rokoch 1848–1918. Na základe štúdia školských správ českých stredných škôl spracoval zoznam slovenských žiakov a žiačok na týchto školách. Na jeho základe som dospel k zisteniu, že v danom období študovalo v Čechách 72 dievčat a 1150 chlapcov.³³² Vďaka výskumu M. Kipsa máme k dispozícii konkrétne mená žiakov i žiačok. V ďalšej fáze vedeckého bádania je teda možné sledovať na konkrétnych ľudských osudoch reálny vplyv českého prostredia na vzdelanosť slovenských žien. V inej štúdií M. Kips uvádza, že v rokoch 1900–1918 na českých stredných školách študovalo 52 dievčat a 461 chlapcov. Slovenky študovali napr. na brnenskej Vesne, vedenej Františkom Marešom,³³³ a na ďalších českých dievčenských lýceách alebo dievčenských reálnych gymnáziách v Prahe,³³⁴ Brne, Hradci Králové, Jičíně, Českých Budějoviciach, Chrudimi, Plzni a Valašskom Meziříčí.³³⁵ Z výskumov M. Kipsa je viditeľné, že slovenské dievčatá študovali v Čechách v prevažnej miere po roku 1900. Hoci počty slovenských dievčat, ktoré študovali v Čechách, neboli na prvý pohľad veľké, domnievam sa, že kvalitatívna analýza týchto údajov, teda sledovanie konkrétnych osudov, by mohla upresniť dôležitosť tejto možnosti štúdia. Netreba však zabúdať na skutočnosť, že počet všetkých slovenských dievčat, ktoré získali vzdelanie v Čechách, bol vyšší. M. Kips totiž analyzoval len stredné školy, ale mnohé Slovenky sa zúčastňovali na českých obchodných, gazdinských či iných výučbových programoch.

V tejto súvislosti je zaujímavá hlavne česko-slovenská dvojica Antónia Gebauerová, odborná učiteľka na gazdinskej škole v Kroměříži, a Elena Solláriková, ktorá s podporou najmä rodiny Alexandra Kardoša túto školu vyštudovala.³³⁶ Solláriková sa tam stala odbornou učiteľkou a blízkou

331 List A. Langovej E. Šoltésovej z 18. 12. 1896, ref. 263.

332 Porovnaj: KIPS, Milan. *Slováci v českých stredných školách v rokoch 1848–1918*. Bratislava : Pressent, 2000, s. 31–109. Na dievčenských lýceách ich študovalo 25 (všetky v období 1900–1918) a v dievčenských reálnych gymnáziách 27 (z toho 7 v období pred rokom 1900). Pozri a porovnaj: KIPS, ref. 332, s. 115.

333 V obsiahom texte o Vesne z roku 1910 sa písalo: „Nám na Moravě i v Čechách napadá: Neměly by Slovenky sdílet s námi lásku k Vesně, u ní se učít a připravovat, aby i ony kdysi měly svoji Vesnu?“ Pozri: „Vesna“ v Brně. In *Revue Naše Slovensko*, 1910, roč. 3, č. 7, s. 259. K Vesne pozri ešte napr.: Vzpomínky při jubileu Vesny. In *Ženské listy*, 1911, roč. 39, č. 7, s. 136–139.

334 Prvé dievčenské gymnázium v Čechách, pražská Minerva, vzniklo roku 1890, podrobnejšie pozri napr.: MALÍNSKÁ, ref. 3, s. 39–40; ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa. The institutional position of Czech women in Bohemia, 1860–1938. In ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa - STAMHUIS, Ida H. - MOJSEJOVÁ, Kateřina (eds.). *Women, Scholars and Institutions. Proceedings of the International Conference (Prague, June 8–11, 2003)*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2004, s. 79–83. Význam Minervy po 25 rokoch jej existencie ocenila Živena, pozri: Česká »Minerva«. In *Živena*, 1915, roč. 6, č. 9–10, s. 316–317.

335 KIPS, Milan. K problematike česko-slovenských vzťahov v školstve v rokoch 1900–1918 (vzdelávanie dievčat). In PORUBSKÁ, Gabriela (ed.). *Medacta '95 : Zborník z vedeckej konferencie Technológie vzdelávania tretieho tisícročia, časť 1*. Nitra : SlovDidac, 1995, s. 129. Edukácia Sloveniek v Čechách sa spomína napr. v: bh. Ženy při československom sblížení. In *Jednota*, 15. 5. 1937, roč. 1, č. 3, s. 26–27.

336 MÁTEJ, Jozef. Z korešpondencie Eleny Maróthy-Šoltésovej s Antoniou Gebauerovou o vzdelávaní slovenských dievčat. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Paedagogica*, 1969, roč. 2. Bratislava : Univerzita Komenského, 1971, s. 208–213. E. Sollárikovú podporilo aj niekoľko Sloveniek. D. Kardoš-

spolupracovníčkou A. Gebauerovej. V Kroměříži v roku 1900 vznikol Slovenský krúžok, ktorý sa v roku 1904 premenil na Odbor Československej jednoty v Prahe. Jeho tajomníčkou a neskôr predsedníčkou sa stala A. Gebauerová. V programe mal okrem iného aj podporu slovenských dievčat na gazdinských školách v Kroměříži a vo Veľkom Meziříčí. E. Solláriková zase počas letných prázdnin v Kroměříži organizovala gazdinské kurzy pre slovenské dievčatá.³³⁷ Vzhľadom na to, že cieľom Šoltésovej a iných bolo založiť školu podobného zamerania ako bola škola v Kroměříži, bola táto škola, ako aj iné české školy podobného zamerania, pre Slovenky atraktívna: „Žiadúce by bolo aby dievčatá naše, keďže už nemôžu sa doma náležite vzdelat', posielané boly na ústavy české, hlavne na Moravu.“³³⁸

Podľa M. Kipsa štúdium slovenských dievčat v Čechách sprostredkúvali najmä Pavel Blaho, Anton Štefánek, Vavro Šrobár, Ján Cablk a ďalší, pričom významnú úlohu podľa neho zohral aj spolok Československá jednota.³³⁹ K spomenutým osobnostiam možno priradiť aj napr. D. Križkovú, ktorá organizovala štúdium Sloveniek napr. na olomouckom Pöttingeu.³⁴⁰ Štúdium Sloveniek v Čechách bolo vzhľadom na pomery vládnuce v Uhorsku vnímané ako nevyhnutnosť: „Keď Slovenkám nepovoľujú ani len prostej gazdinskej školy slovenskej, tým nútia ich vyhľadávať výtečne riadené školy české, ktoré so sesterskou ochotou ich prijímajú.“³⁴¹

Československá jednota

Spolok Československá jednota, ktorý organizoval činnosť v prospech česko-slovenskej vzájomnosti, zrejme nemal vytvorený špeciálny program pre podporu dievčat a žien. Československá jednota síce poskytovala individuálne podpory na štúdium v Čechách pre slovenskú dievčenskú mládež, ale to bolo realizované v rámci jej celkového programu. O tom, že ani v roku 1914 neboli všeobecne známe počty slovenských dievčat študujúcich v Čechách, svedčí list L. Podjavorinskej A. Gebauerovej z 1. júla 1914, v ktorom Podjavorinská žiada o túto informáciu pre potreby referátu o výchove a kultúrnych potrebách slovenských žien, ktorý mala predniesť na luhačovickej porade organizovanej Československou jednotou.³⁴² V súvislosti s Československou jednotou stojí za zmienku skutočnosť, že spomedzi slovenských dôvernícov Československej jednoty figurovala

šová o tom písala v liste T. Vansovej nasledovne: „Za vzácny príspevok pre Ilonku Solárikovie Ti ďakujem nastokrát! Pi. Maliaková dosiaľ nič neposlala ani nepísala. Ilonka si veľmi chváli školu v Kromeríži a veľmi je povďačná, že vymohli sme ju tá.“ V liste spomína tiež sesternicu Ruženku Novákovú, ktorú ako Slovenku, napriek veľkej konkurencii, prijali na mestskú pokračovacia priemyselnú školu v Prahe. Pozri: list D. Kardošovej T. Vansovej z 27. 12. 1902. SNK-ALU, sign. 198 X 18. R. Novákovú v Prahe podporovala R. Tyršová, pozri list D. Kardošovej T. Vansovej z 1. 2. 1903. SNK-ALU, sign. 198. X 18.

337 MÁTEJ, ref. 336, s. 173 a 208.

338 Hospodyňská škola v Kroměříži, ref. 70, s. 160; Zaujímavé je, že keď sa roku 1910 obnovili nádeje na založenie slovenskej gazdinskej školy, počítalo sa práve so Sollárikovou ako zodpovednou osobou za chod nádejnej školy. Solláriková si stanovila aj konkrétne podmienky pre výkon tejto funkcie, pozri: list E. Sollárikovej E. Šoltésovej z 22. 2. 1910. SNK-ALU, sign. M 98 H 28.

339 KIPS, ref. 335, s. 128.

340 Pozri napr.: list D. Križkovej-Kardošovej T. Vansovej z 8. 3. 1903. SNK-ALU, sign. 198 X 18.

341 Štátna gazdinská škola v Turč. Sv. Martine. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 10, s. 320. Článok reagoval na vznik maďarskej gazdinskej školy v Turčianskom Sv. Martine. Trpkosť, s akou ju prijali Slovenky, bola viditeľná: „Vláda svojím spôsobom pripustila si k srdcu naše požiadanie. 'Chcete gazdinskú školu: tu ju máte! Dáme Vám ju hotovú – vy sa so svojou neustávajúte.' [...] Žiadali sme slovenskú i potrebujeme slovenskú – a oni dávajú nám maďarskú! A či je azda pre uhorský štát i to nebezpečím, keď by sa Slovenky po slovensky učily spravovať domácnosť –?“

342 Pozri: list L. Podjavorinskej A. Gebauerovej z 1. 7. 1914. In KOCÁK, ref. 180, s. 281; datovanie podľa editora, pozri: poznámka k listu č. 251, s. 391.

iba jedna žena – L. Podjavorinská pôsobiaca v Bzinciach pod Javorinou.³⁴³ Organizovanie vzdelávania slovenskej dievčenskej mládeže či širšie ponímanej podpory slovenského ženského hnutia nemožno pripísať ani Dámskemu odboru Československej jednoty. Jeho činnosť bola do veľkej miery pasívna a podľa stanov bola orientovaná iba na Prahu. Okrem niekoľkých jednotlivých akcií orientovaných na podporu slovenského ženského hnutia – napr. dar novozaloženej Lipe (pozri nasledujúcu kapitolu) 50 korún v roku 1910, účasť na organizácii výstavky slovenského ľudového priemyslu v Prahe v roku 1910, či podpora slovenských dievčat študujúcich v Čechách, ktorá však nenabrala väčšie rozmery (napr. v školskom roku 1911/1912 podporoval Dámsky odbor Československej jednoty päť Sloveniek) – sa zaoberal organizovaním detských večierkov, podporoval slovenských drotárov a venoval sa iným činnostiam, ktoré neboli špeciálne orientované na podporu ženských aktivít.³⁴⁴

Ďalšou oblasťou, ktorá úzko súvisí s česko-slovenskou spoluprácou v ženskom hnutí, ale aj s ideológiou národnej jednoty Čechov a Slovákov, je fenomén tzv. výšivkárskeho hnutia. Táto problematika si však zaslúži podrobnejší výklad, ktorý je predmetom nasledujúcej kapitoly.

Zhrnutie

Česko-slovenská spolupráca je nepochybne ústrednou súčasťou dejín slovenského ženského hnutia. V kapitole som sa snažil poukázať na vplyv národných ideológií na chápanie tejto spolupráce. Napriek tomu, že zo slovenskej strany bola orientácia na české prostredie vnímaná ako prospešná a potrebná, bola zjavne limitovaná konfliktom medzi ideológiou národnej jednoty Čechov a Slovákov a ideológiou samostatného slovenského národa. Diferenciácia na základe tohto kritéria bola tak často primárnejšia ako na základe vzťahu k tzv. ženskej otázke. Druhým základným poznatkom je do veľkej miery ambivalentné vnímanie českého ženského hnutia zo strany mienkotvornej E. Šoltésovej, a to na základe „nemravných“ tendencií, ktoré v ňom pozorovala. Pri tejto príležitosti Šoltésová apelovala na zotrvávaní pri tradičnom chápaní spoločenskej roly ženy v rodine a v národe. Varovala pred spochybňovaním tradičných morálnych hodnôt a v tejto súvislosti verejne a priamo poukazovala na české ženské hnutie ako prúd nehodný nasledovania. Organizovanie štúdia Sloveniek v Čechách bolo zo strany slovenského ženského hnutia vnímané pozitívne napriek tomu, že aj v tejto záležitosti bola prítomná snaha o šírenie ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Zmysluplným vysvetlením tohto pozitívneho postoja môže byť úprimná snaha o založenie slovenskej gazdinskej školy pre dievčatá, ktorú sa kvôli opakovaným negatívnym stanoviskám uhorských vlád nepodarilo uskutočniť. Preto sa možnosť štúdia v Čechách javila ako prirodzená náhrada za neúspešné snahy na domácej pôde.

343 Porovnaj so zoznamom dôvernícov v: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Spolupráca Československej jednoty so slovenskými dôverníkmi pri rozvíjaní kultúrnych vzťahov medzi Čechmi a Slovákami. In *Česko-slovenská historická ročenka 2000*. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 197-198.

344 Pozri o tom širšiu analýzu činnosti Dámskeho odboru Československej jednoty v: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Československá jednota a Slováci. (Kultúrno-spoločenské aktivity spolku) (1896 – 1914)*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, s. 73-75 a tiež PELČÁKOVÁ, Dagmar. *Miesto spolku Československá jednota v českej politike a spoločnosti (1896-1914)*. Dizertačná práca. Bratislava : Historický ústav SAV, 2003, s. 95-96.

4. TZV. VÝŠIVKÁRSKE HNUTIE NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA

Je známe, že výsledky činnosti spolku Živena neboli príliš výrazné. Týkalo sa to nielen vydavateľskej činnosti, ale aj neúspešných pokusov o založenie slovenskej gazdinskej školy pre dievčatá. Tretia oblasť, ktorú možno pozorovať v činnosti Živeny, je zber a propagácia ľudového umenia, predovšetkým výšiviek, čipiek a pod.³⁴⁵ Možno konštatovať, že na tomto poli dosiahla Živena zrejme najväčšie úspechy, hoci ako poukážem ďalej, nerodili sa ľahko.³⁴⁶ Fenomén výšivkárstva je zaujímavý nielen pre dejiny Živeny, ale aj pre dejiny slovenského ženského hnutia vo všeobecnosti, a to z viacerých dôvodov. Výšivkárstvo tvorí integrálnu súčasť dejín česko-slovenských vzťahov medzi ženami, keďže v tejto oblasti vykazovali vzájomné vzťahy väčšiu intenzitu, pričom boli spojené aj so šírením ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Analýza tohto aspektu teda tematicky korešponduje s predchádzajúcou kapitolou. Ďalej treba poukázať na skutočnosť, že predstaviteľky ženského hnutia prostredníctvom organizovania výroby či zberu výšiviek prenikli medzi široké vrstvy obyvateľstva, čo nemohli očakávať napr. pri vydávaní almanachov či letopisov. Okrem toho, výšivkárstvo bolo na prelome 19. a 20. storočia bezpochyby prepojené s nacionalizmom, resp. šírením idey národa, a teda ženy stojace na čele tzv. výšivkárskeho hnutia plnohodnotne naplňali ciele slovenskej národoveckej society. Nemenej dôležitý bol aspekt ekonomický, keďže výšivky predstavovali žiadaný obchodný artikel a poskytovali možnosť samostatnej zárobkovej činnosti pre ich producentov, teda spravidla ženy-výšivkárky. Uvedené skutočnosti predstavujú dostatočné argumenty, ktoré nás presvedčajú o opodstatnenosti výskumu výšivkárstva v kontexte slovenského ženského hnutia.³⁴⁷ Toto relevantné prepojenie medzi výšivkárskou činnosťou a reálnymi pomermi, v akých pôsobilo slovenské ženské hnutie, dobre vystihuje kritická poznámka H. Gregorovej na valnom zhromaždení Živeny roku 1912, ktorá tvorí tiež východisko článku *Slovenská žena v Ženskom svete* z októbra 1912: „Po celém svete jest ženská otázka aktuelní, jen na Slovensku ne. Slovenské ženy nejen že málo vědí o ženském hnutí, ale i s odporem se od něho odvracejí. Není touhy po vzdělání u slovenské ženy. Háčkování a vyšívání vyplňuje její život.“³⁴⁸ Hoci Gregorová prostredníctvom zmienky o vyšívání poukazovala na konzervatívnosť slovenských žien a ich odpor k ženskej emancipácii, nepriamo tým poukázala na dôležitosť tejto činnosti v širších vrstvách ženskej časti spoločnosti. Orientácia vedúcich osobností slovenského ženského hnutia práve na rozvoj výšivkárstva je z tohto pohľadu preto vcelku pochopiteľná.

Tzv. výšivkárske hnutie je teda jedným z fenoménov, ktoré ovplyvnili združovanie a profesionálnu realizáciu žien tak v rámci slovenskej národoveckej society, ako aj v rámci širokých vrstiev hornouhorského obyvateľstva na konci 19. a na začiatku 20. storočia. Význam výšiviek sa koncom 19. storočia významným spôsobom mení. Výstižne sa v tejto veci vyjadril Pavel Socháň:

345 V dobových prameňoch sa objavujú rôzne pomenovania pre ľudové remeslo – napr. ľudový priemysel, ľudová výroba, či ľudové umenie. Ide tu o rôzne druhy ľudového remesla, a to predovšetkým ženského. Okrem výšiviek patria k tomuto pojmu aj výrobky iných druhov ľudovej výroby, ako napr. čipkárstva, rezbárstva, košíkárstva a pod. V tejto kapitole sa však nezameriavam na technické aspekty danej problematiky; skúmam len jej organizačné a ideologické aspekty.

346 Paradoxné je, že výšivkárstvo nepatriło do oficiálneho programu Živeny. V jej stanovách sa na túto činnosť nemyslelo. Pozri: TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, ref. 16, s. 48.

347 Mojim zámerom je upozorniť prostredníctvom vybraných príkladov na niekoľko dôležitých aspektov tejto problematiky, ktoré považujem za dôležité z hľadiska dejín slovenského ženského hnutia vo všeobecnosti. Nejde teda o podrobný opis dejín výšivkárstva v danom období. Napokon, táto téma je relatívne dobre spracovaná (pozri citovanú literatúru nižšie).

348 BROMAN, Zdeněk. Slovenská žena. In *Ženský svět*, 1912, roč. 16, č. 18, s. 1.

„Slovenské sedliacky vyšívajú od nepamäti, no do nedávna nikto si toho nevšimol, lebo nikto nedržal to za niečo pozoruhodného, i samé ženičky považovali svoj umelecký výkon len za celkom prirodzený prejav.“³⁴⁹ Avšak prinajmenšom od 70. rokov 19. storočia narastal záujem spoločnosti o ľudový priemysel, a predovšetkým o výšivky. Vďaka výstavám, na ktorých sa nadmieru úspešne prezentovali výrobky tohto druhu, vzrastal dopyt po nich: zapáčili sa aj rodinným členom vládnucej dynastie Habsburgovcov, ako aj príslušníkom iných panovníckych rodov. Uvedené úspechy výšivkárskeho výrobu signalizovali, že tradičnú činnosť vidieckych žien bude možné komerčne využiť.

Dalším dôležitým aspektom tzv. výšivkárskeho hnutia bol jeho „národný charakter“. V období súperenia národných hnutí sa objavil nový fenomén: výšivkám sa začal prisudzovať status produktov, ktoré odzrkadľujú národné špecifiká a národný charakter. V našom prípade je zvlášť dôležité dobové rozlišovanie „maďarských“ a „slovenských“ výšiviek. Aplikujúc pojmy ako „slovenské výšivky“ alebo „cudzie výšivky“ poukazujem na dobové používanie týchto výrazov, ktoré bolo charakteristické pre nacionalistický diskurz. Vzhľadom na rôznorodé kultúrne a etnické vplyvy v rámci Uhorska však nemožno hovoriť o existencii niečoho takého ako „čistá slovenská výšivka“ alebo „čistá maďarská výšivka“. Napokon, samotný Socháš píše: „A skutočne na Slovensku kolik krajů, tolik krojů [...]“³⁵⁰ Dobový spôsob myslenia však stotožňoval jednotlivé druhy výšiviek, resp. iných produktov ľudového priemyslu s konkrétnou národnosťou. Táto skutočnosť nadobudla špeciálny význam ako argument v rámci diskusií v čase organizovania a inštitucionalizovania tzv. výšivkárskeho hnutia. Treba zdôrazniť, že propagácia výšiviek do veľkej miery slúžila rozširovaniu slovenskej národnej identity medzi širokými vrstvami obyvateľstva Horného Uhorska. Ako poznamenal Josef Vydra, výšivky mali v tomto kontexte väčší význam ako tlač, či literatúra.³⁵¹ V dôsledku toho mali ženy-vyšivkárky, a neskôr aj organizátorky predaja výrobkov ľudového priemyslu v čase rozvoja tzv. výšivkárskeho hnutia možnosť participovať na živote národoveckej society, a to tak v ekonomickom, ako aj nacionalistickom zmysle.

Počiatky popularizácie „slovenských výšiviek“ národovcami

Vďaka Andrejovi Kmeťovi boli výšivky z Hontu prezentované už na výstave vo Viedni roku 1873. Tri vyšivkárky zo Senohradu získali dokonca diplomy. V katalógu však vystavované predmety neboli prezentované ako slovenské, ale ako hornouhorské.³⁵² Zdôrazňujem, že tento úspech hornouhorských výšiviek sprevádzal veľký záujem obchodníkov. Začali sa predávať v rôznych špecializovaných obchodoch, avšak čo je dôležité v dobovom historickom kontexte, tieto produkty boli ponúkané pod rozmanitými „cudzími“ značkami. Socháš napr. spomínal, že roku 1887 narazil vo Viedni na výšivky slovenskej proveniencie, ktoré sa predávali ako turecké, arabské, bulharské či dokonca čínske.³⁵³ Syndróm „cudzieho“ distribútora falšujúceho „národné“ produkty bude typickým znakom ideológie tzv. výšivkárskeho hnutia a súčasne argumentom v prospech potreby distribuovania „slovenských výšiviek“ slovenskými – teda „svojskými“, a nie „cudzími“ spol-

349 SOCHÁŇ, Pavel. Niečo z dejín výšivkovej akcie. In *Živena*, 1910, roč. 1, č. 4, s. 88.

350 SOCHÁŇ, Pavel. Slovenské kroje lidové. In *Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému*. [Praha] : Nákladem »Umelecké Besedy«, b. r. [1900/1901], s. 66.

351 Porovnaj: VYDRA, Josef. Minulost lidové výroby a její organizace na Slovensku. In *Věci a lidé*, 1950, roč. 2, č. 9 – 10, s. 340-341.

352 GAZDÍKOVÁ, Alžbeta. Andrej Kmeť – organizátor a propagátor predaja slovenských výšiviek a jeho spolupracovníci. In *Etnologické rozpravy*, 1998, roč. 5, č. 1, s. 88. Podľa Š. Janšáka Kmeť nemohol pri prezentácii výšiviek príliš zdôrazňovať slovenskú, resp. ľudovú ideu, keďže nechcel zmarit účasť Slovákov na výstave. Pozri: JANŠÁK, Štefan. *Umenie v živote Dr. Pavla Blahu*. Bratislava : Justitia, 1944, s. 79.

353 P. Socháš o tom písal roku 1898 v časopise *Český lid*. Citované podľa: VYDRA, ref. 351, s. 345-347.

kami, či spoločnosťami. V tomto kontexte bola „cudzost“ reprezentovaná predovšetkým maďarskými obchodníkmi, ale tiež napr. aj židovskými.

Dobové zmienky o počiatkoch slovenského výšivkárskeho hnutia sa zhodujú v tom, že prelohou udalosťou sa stala výstava výšiviek v Turčianskom Sv. Martine roku 1887. Uvedené podujatie zorganizoval spolok Živena. Ako vyplýva z otváraciej reči Ambra Pietra, spomenutý národný aspekt bol v tomto kontexte ústredný: „Cieľom našej výstavy je podať dôkaz, že tie výšivky sú naše, slovenské, a dľa možnosti poistiť si, aby za také aj od iných uznané boli.“³⁵⁴ Jozef Miloslav Hurban zas v tomto kontexte zdôraznil význam ženskej práce pre slovenský národ: „Národ, ktorého ženy vedia tvoriť takéto nádherné umelecké práce, nemôže zahynúť!“³⁵⁵ Na ďalší dôležitý – ekonomický – aspekt tejto výstavy spomínal P. Sochán: „Už na tejto výstavke bolo mnoho vecí predajných, na ktoré hlásilo sa toľko kupcov, že každému nemohlo sa vyhovieť.“³⁵⁶ Charakteristické je aj hodnotenie martinskej výstavy z pera Júliusa Bottu: „K tomu výšivky boli nevyvrátiteľným základom oprávnených nádejí v lepšiu budúcnosť národa slovenského.“³⁵⁷ Výšivky totiž podľa Bottu svedčili o talente slovenského národa, ktorý mal božský pôvod a keďže Božím zámerom nemohol byť zánik takéhoto talentovaného národa, videl jeho budúcnosť optimisticky. Táto výstava znamenala vydatú akciu nielen z hľadiska nacionalistickej agitácie, ale aj kvôli tomu, že išlo o zrejmy impulz, ktorý naštartoval ďalšie aktivity Živeny v oblasti výšivkárstva v nasledujúcich rokoch.

Záujem o výšivky narážal na absenciu inštitúcie v rámci slovenskej národoveckej society, ktorá by organizovala ich výrobu a distribúciu. Prvé celouhorské spolky, sledujúce cieľ organizovať ľudový priemysel, ako aj špeciálne školy pre producentov, vznikali už v polovici 70. rokov 19. storočia.³⁵⁸ Na potrebu založenia takejto organizácie upozorňovali viaceré významné osobnosti, napr. P. Sochán, Pavel Križko, D. Križková-Kardossová, L. Markovičová, či Karol Anton Medvecký. Zvlášť aktívny bol práve Sochán, ktorý sa napr. v rokoch 1892–1895 neúspešne snažil vyjednávať s uhorskou vládou o podpore pre takúto spoločnosť.³⁵⁹ Roku 1895 vyšla v *Národných novinách* výzva k založeniu spoločnosti, ktorá by organizovala výrobu a predaj výšiviek. Mala chrániť producentky pred úžerou a súčasne ponúkať slovenské výrobky za najnižšie možné ceny.³⁶⁰ Svedčí to o skutočnosti, že už v tomto čase bol obchod s výšivkami natoľko rozvinutý, že sa priam žiadalo jeho organizačné podchytenie. Spomínaná výzva však nepriniesla žiadne výsledky. Medzičasom sa vyvíjali aktivity, šíriace povedomie o slovenskom charaktere výšiviek, keď sa napr. zbierali „národné vzory“ a výšivkárkam sa dohovárало, aby používali „národné ornamenty“.³⁶¹ Tejto činnosti sa venovala napr. D. Križková, ktorá úzko spolupracovala s A. Kmet'om,³⁶² ktorý bol v oblasti

354 Ide o prejav pri príležitosti otvorenia výstavy. Citované podľa: ZAŤKO, Peter. Domácka výroba zvlášť na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi (Konec.). In *Hospodárske rozhl'ady*, 1931, roč. 6, č. 9, s. 445 [pôvodne v: *Národné noviny*, 1887, č. 90].

355 Citát z: VOTRUBOVÁ, ref. 16, s. 32.

356 SOCHÁN, ref. 349, s. 88.

357 BOTTO, Július. *Andrej Kmet' a musealna slovenská spoločnosť*. SNK-ALU, sign. 33 C 2.

358 Pozri podrobnejšie: KALAVSKÝ, Michal. Prvý pokus o zveladenie domáckej výroby v Uhorsku. In *Zborník Slovenského národného múzea. História* 32, 1992, s. 77–86.

359 SOCHÁN, ref. 349, s. 88.

360 Tento článok z *Národných novín* (29. 8. 1895) spomína L. Markovičová. Pozri: MARKOVIČOVÁ-BOOROVÁ, Ludmila. O speňažení slovenských výšiviek. (Prednáška, povedaná na roľn. sjazde v Skalici r. 1908). In *Nová domová pokladnica*, 1910, roč. 13, s. 95.

361 KRIŽKOVÁ-KARDOŠOVÁ, Drahotína. *Rozpomienky o národných ornamentoch a o ľudových výšivkách*. (Prednesené 9.11.1939 v krúžku ev. žien v Banskej Bystrici). SNK-ALU, sign. 95 C 28.

362 A. Kmet' napr. v liste P. Križkovi spomína list od jeho dcéry, D. Križkovej. „ktorého obsah zdelím príležitostne výšivkárkam k poučeniu a pokarhaniu. Výsledok potom zdelím.“ Na margo potreby odbornej činnosti

organizovania výroby, ale aj predaja výšiviek mimoriadne aktívny. Z jednotlivcov angažujúcich sa vo výšivkárstve je zaujímavé spomenúť producentku Katarínu Talajkovú. Táto výšivkárka známa ako „tetička Talajková“ sa tešila veľkej popularite, a to napriek tomu, že išlo o chudobnú ženu. Známa sa stala vďaka svojej práci: jej výrobky chválil samotný nástupca trónu František Ferdinand. Svoje výšivky vystavovala na Národopisnej výstave v Prahe roku 1895 a neskôr sa stali súčasťou zbierok pražského Národopisného muzea.³⁶³

Výšivky zo zbierok Živeny boli pozitívne ohodnotené na výstave vo Viedni roku 1897 organizovanej módnym časopisom *Wiener Mode*. V tomto časopise vyšiel aj pochvalný článok o týchto výšivkách, ktoré do Viedne priniesol P. Socháň. Redakcia časopisu následne žiadala od Socháňa ďalšie exponáty, keďže tie vystavené mali veľký úspech u návštevníkov výstavy. Socháň však vzhľadom na absenciu organizovanej produkcie a predaja výšiviek v rámci slovenskej národoveckej society musel túto ponuku odmietnuť.³⁶⁴ Zatiaľ čo v slovenskej národoveckej komunite nebol nikto schopný vybudovať obchod s výšivkami, na trhu sa objavovali ďalší hráči. Spomedzi nich bol iste najvýznamnejší spolok Izabella (pozri nižšie), ale Ľ. Markovičová spomínala aj židovských obchodníkov. Markovičová ich hodnotila prirodzene negatívne, lebo podľa nej krásne piešťanské výšivky „tratily sa a hynuly v mori cudzom“. Tu mala na mysli konkrétne „piešťanských a vrbovských Židov“, ktorí „bohatli a tučili sa z práce rúk našich zaznaných umelkín [umelkyn]“.³⁶⁵ Židovskí a maďarskí obchodníci reprezentovali v dobovom nacionalistickom, resp. aj antisemitickom myslení³⁶⁶ charakteristickú rolu „cudzích“, t. j. *zlych* v protiklade k „svojským“, a teda *dobrym* slovenským obchodníkom. Obchod s výšivkami, založený na striktno slovenskej národnej báze, však ani na začiatku 20. storočia ešte neexistoval.

Prvý významnejší pokus o zmenu tohto stavu zaznamenávame v roku 1901, keď valné zhromaždenie Živeny schválilo projekt na vytvorenie stáleho obchodu s výšivkami. V tejto veci začala aktívne vyvíjať činnosť predovšetkým Hermína Moštenanová, ktorú poverili organizáciou obchodu. Jej spolupráca so Živenou však napokon viedla k osamostatneniu sa, keď celkom prevzala obchod od Živeny.³⁶⁷ Vedenie Živeny sa zrejme obávalo seriózneho obchodovania s výšivkami, keď napr. Socháňov návrh z roku 1901 bol zamietnutý ako „prliš smely“.³⁶⁸ Stalo sa tak napriek zrejmemu dopytu po výšivkách. Možno spomenúť aj návrh na obchodnú spoluprácu, ktorú Živene predostrela Obchodná a živnostenská komora v Prahe. Argumentovala predovšetkým veľ-

v oblasti organizovania výšivkárstva dodal, že „nedostačuje len mechanické prostredkovanie, ale treba i znalosť vecí, a to nalezá sa len u Dámy. Tak rád by som sa oddal povoláním rukám, a keď nemám komu. Vecí prešlo mi cez ruky v cene viac než za 2000 zlatých.“ Pozri: list A. Kmet’a P. Križkovi zo 16. 6. 1894. SNA, f. Križko, Pavel.

363 Pozri o nej napr.: MARKOVIČOVÁ, L[udmila]. Tetička Talajková – slovenská výšivkárka. In *Revue Naše Slovensko*, 1909, roč. 3, č. 10–11, s. 418–422; MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2003, s. 245.

364 List P. Socháňa spolku Živena zo 6. 8. 1900. SNA, f. Živena, k. 21, inv. č. 136. V tomto liste Socháň upozorňuje na potrebu založenia spoločnosti na organizovanie výšivkárstva a cituje v ňom aj spomenutý článok z *Wiener Mode*.

365 MARKOVIČOVÁ-BOOROVÁ, ref. 360, s. 92. (Markovičová v tomto texte písala slovo „Židia“ s malým začiatočným písmenom, t. j. „židia“.) Z ďalších príkladov negatívnych obrazov židovských obchodníkov s výšivkami pozri napr.: Pozor na slovácke výšivky! In *Český lid*, 1897, roč. 6, s. 581.

366 Tu treba zobrať do úvahy skutočnosť, že antisemitizmus predstavoval spoločný prvok v rámci všetkých prúdov politického myslenia v slovenského národnom hnutí. Pozri: HOLEC, Roman. Hilsneriáda v uhorských a slovenských súvislostiach. In POJAR, Miloš (ed.). *Hilsnerova aféra a česká spoločnosť 1899–1999*. Praha : Židovské muzeum, 1999, s. 103. K tejto téme pozri tiež: RYBÁŘOVÁ, Petra. *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2010.

367 VOTRUBOVÁ, ref. 16, s. 41–43.

368 SOCHÁŇ, ref. 349, s. 91.

kým dopytom po čipkách v USA.³⁶⁹ Živena rezignovala na akýkoľvek serióznejší obchodný projekt a v súvislosti s výšivkami sa realizovala len účasťou na výstavách. Výšivky zo svojich zbierok vystavovala napr. roku 1902 v Budapešti, či roku 1903 v Žiline³⁷⁰ a Paríži.³⁷¹

Organizovanie výšivkárstva tak naďalej zostávalo predovšetkým v rukách jednotlivcov. Tu možno spomenúť L. Markovičovú, ktorá v spolupráci s ďalšími ženami organizovala obchod s výšivkami, pričom dosiahla relatívne dobrý finančný úspech.³⁷² Mimoriadnu aktivitu v tomto smere vyvíjala aj D. Križková, ktorá dobre poznala situáciu v jednotlivých slovenských regiónoch. V liste Jozefovi Gregorovi Tajovskému z roku 1904 uvádzala zoznam osôb angažujúcich sa vo výšivkárstve a apelovala na založenie obchodu, v ktorom sa mali predávať národné výšivky výlučne pod slovenským menom.³⁷³

Do roku 1910, kedy konečne vznikli dve organizácie, ktoré sa starali o výrobu a predaj výšiviek (pozri nižšie), nezaznamenávame v aktivitách slovenskej národoveckej society výraznejšie iniciatívy v danej veci. Kriticky sa v tejto súvislosti vyjadril napr. J. G. Tajovský v článku Živena a jej tajomník uverejnenom v *Hlase* roku 1903: „Trebá obchod otvoriť, cenník dať spraviť, a tak by z toho mohlo čo byť, nie tak starosvetsky, že musia ľudia – predsedu Kmeť'a unúvať s obstaraním výšivky. To je hanba pre vás, moje dámy.“³⁷⁴ Zmienka o Kmeť'ovi naznačuje význam predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej MSS) v tejto oblasti. V tomto kontexte treba ešte upozorniť na spoluprácu MSS so spolkom Živena. Kmeť' vyzýval Živenu, aby organizovala zber slovenských výšiviek, ktoré mali byť inštalované do špeciálneho oddielu Múzea v jeho novej budove.³⁷⁵ S aktivitou Živeny však nebol v tomto smere spokojný.³⁷⁶ Napokon došlo k vzájomnej dohode, keď Živena súhlasila s poskytnutím podpory MSS vo výške 5000 korún (čim vyhovelá žiadosti MSS), podmienila to však uložením svojich zbierok v priestoroch MSS.³⁷⁷ Pri tejto príležitosti sa naplnila tiež dlhoročná snaha A. Kmeť'a o zamestnanie odborného kustóda muzeálnych zbierok. Kustódkou zbierok Živeny v MSS sa stala roku 1906 Emma Goldpergerová. Stalo sa tak na základe odporúčania E. Šoltésovej, s ktorým sa stotožnil aj A. Kmeť'.³⁷⁸ Táto žena bola už dlho aktívna v národoveckej societe a dlhodobo sa venovala aj zbieraniu výšiviek.³⁷⁹ Je zaujímavé, že

369 List Obchodní a Živnostenské komory v Praze (Vývozní kancelář) spolku Živena z 2. 6. 1903. SNA, f. Živena, k. 21, inv. č. 139.

370 Počas otvárania výstavy v Žiline, keď si predstavitelia uhorskej vrchnosti prezerali vitrínu Živeny, došlo k „diskusii“ o existencii inej než maďarskej národnosti v Uhorsku. Prítomný S. H. Vajanský o tom referoval v rozhorčenom príspevku v *Národných novinách*, pozri: HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Otvorenie žilinskej priemyselnej výstavy. In *Národné noviny*, 4. 8. 1903, roč. 34, č. 95, s. 1.

371 TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, ref. 16, s. 51.

372 Podrobnejšie pozri: MARKOVIČOVÁ-BOOROVÁ, ref. 360, s. 92-94.

373 List D. Kardošovej J. G. Tajovskému z 12. 1. 1904. SNK-ALU, sign. 198 AH 7.

374 Prepáčte [GREGOR-TAJOVSKÝ], ref. 300, s. 429.

375 Živena svoje zbierky výšiviek uchovávala od roku 1890 v priestoroch „Domu“. Do roku 1906 „vykazovali 598 čísel“. Pozri: SOKOLÍK, Viliam. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry. Knižnica Národného domu a Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1890 – 1927*. Martin : Matica slovenská, 1966, s. 140.

376 V liste Riznerovi to vyjadril: „Na výhovorky, že niet síl, nedáme nič.“ Pozri: list A. Kmeť'a L. V. Riznerovi z 22. 11. 1906. In SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy Andreja Kmeť'a Ludovítovi Vladimírovi Riznerovi*. Martin : Matica slovenská 1984, s. 143.

377 SOKOLÍK, ref. 375, s. 140-141.

378 Porovnaj: SOKOLÍK, ref. 375, s. 141, poznámka č. 505. Šoltésová aj s odstupom času ocenila význam E. Goldpergerovej ako aj A. Kmeť'a, pozri: MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. *Rozpomienka na naše prvé slovenské múzeum*. SNK-ALU, sign. M 98 K 22.

379 Viaceré zaujímavé informácie o činnosti E. Goldpergerovej koncom 19. storočia uvádza M. Majtán, pozri: MAJTÁN, Milan. Spolupráca Boženy Slančíkovej Timravy pri Pastrnkovom dotazníkovom výskume slovenských nárečí. In *Literárny archív 11/74*. Martin : Matica slovenská 1975, s. 147-165

nad voľbou Goldpergerovej vyjadril spokojnosť aj S. H. Vajanský.³⁸⁰ Novozvolená kustódka si plnila svoje povinnosti svedomite a od roku 1909 sa starala o všetky národopisné zbierky v MSS. Toto „povýšenie“ odzrkadľovalo skutočnosť, že vedenie MSS hodnotilo jej činnosť veľmi pozitívne.³⁸¹ Z hľadiska profesionálnej realizácie žien treba zdôrazniť, že išlo o platenú funkciu. Keďže išlo o ženu vykonávajúcu odbornú činnosť na oficiálnej inštitucionálnej báze, v ďalšom výskume bude potrebné venovať viac pozornosti tejto osobnosti.

Spolok Izabella

Dôležitým medzníkom sa stal vznik spolku Izabella roku 1895.³⁸² Všeobecne rozšírený názov spolku pochádzal od mena arcikňažnej Izabelly, ktorá ho založila.³⁸³ Spolok si vytýčil za cieľ nielen rozvoj produkcie, ale aj prezentáciu a distribúciu domáceho výšivkárskeho priemyslu. Zakrátko Izabella široko rozvinula svoju činnosť – zabezpečovala produkciu (v istých obdobiach zamestnávala až 800 výšivkárok)³⁸⁴, výučbu,³⁸⁵ úspešne prezentovala výšivky na mnohých výstavách³⁸⁶ a samozrejme svoje výrobky aj úspešne predávala. Spolupracovala pritom s oficiálnymi obchodnými organizáciami a dostávala podporu zo štátneho rozpočtu.³⁸⁷ Z hľadiska dejín ženského združovania je zaujímavé, že podľa stanov spolku mali hlasovacie právo len ženy,³⁸⁸ t. j. muži boli vylúčení z rozhodovania o smerovaní a činnosti spolku.

Z hľadiska slovenského výšivkárskeho hnutia je dôležitá skutočnosť, že Izabella – ktorej činnosť sa koncentrovala na západe územia dnešného Slovenska – prezentovala svoje výšivky ako uhorské, resp. maďarské (napr. ako Ungarn-ländische alebo ungarisch-nationale Stickerei, Magyar gyártmány, resp. l'industrie hongroise).³⁸⁹ Toto sa prirodzene nepozdávalo členom slovenskej národoveckej society, ktorí to vnímali ako prisvojovanie si „slovenských výšiviek“. V pocite nespravodlivosti boli Slovenky utvrdzované aj prostredníctvom svojich českých priateľiek. Tento moment možno považovať za dôležitý impulz k uvedomeniu si akútnej potreby založenia slovenskej spoločnosti. Úspechy, ktoré na tomto poli žala práve Izabella, signalizovali, že ani slovenská spoločnosť podobného zamerania nie je bez šance na úspech. Roku 1910 vznikli dokonca dve spoločnosti, jedna v Skalici a druhá v Turčianskom Sv. Martine.

380 SOKOLÍK, ref. 375, s. 141, poznámka č. 506.

381 SOKOLÍK, ref. 375, s. 142. Treba tu však dodať, že pri výkone svojej funkcie zažila aj nepríjemnosti. Vyplýva to z listu J. Škultétyho V. Vranému z roku 1921. Škultéty adresátovi listu pripomínal v súvislosti s muzeálnou kustódkou E. Goldpergerovou, že „robil veci [Vraný – K. H.], ktoré v úrade nemôžu byť trpené (keď nepustil si ju [Goldpergerovú – K. H.] z Múzea a ona oblokom po rebríku musela vyjsť a utekať pre mňa!)“ Škultéty ďalej zdôraznil, že o veci mlčal. Pozri: list J. Škultétyho V. Vranému z 24. 5. 1921. KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Jozefa Škultétyho 2. 1911-1941*. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 56-57.

382 O Izabelle v kontexte slovenského výšivkárstva pozri napr.: HOLEC, Roman. *Izabela kontra Slováci*. In *Historická revue*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 26-27; HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001, s. 138-140; ZUBERCOVÁ, Magdaléna. *Najúspešnejší módný návrh spolku Izabella*. In KAMENEC, Ivan - MANNOVÁ, Elena - KOWALSKÁ, Eva (eds.). *Historik v čase a priestore. Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Bratislava : Veda, 2000, s. 37-51; ZUBERCOVÁ, Magdaléna. *Ženy spolku Izabella*. In *Pamiatky a múzea*, 2004, č. 2, s. 34-38.

383 Meno arcikňažnej Izabelly sa do názvu spolku dostalo roku 1896. Plný názov spolku znel: Izabella házi ipar egylet, resp. Izabelle Hausindustrie-Verein. Pozri: HOLEC, *Poslední Habsburgovci*, ref. 382, s. 138.

384 HOLEC, *Izabela*, ref. 382, s. 27.

385 Spolok mal 9 učiteľiek vyšívania a prevádzkoval viacero škôl vyšívania, z ktorých ústredná bola v Cíferi. Pozri: KOLÍSEK, Alojz. *Ludové umenie slovenské*. Bratislava : Nákladom vlastným, 1921, s. 23.

386 Podrobnejšie pozri: HOLEC, *Poslední Habsburgovci*, ref. 382, s. 139.

387 ZAŤKO, ref. 354, s. 441-444; SOCHÁŇ, ref. 349, s. 90.

388 MANNOVÁ, *Stowarzyszenia*, ref. 6, s. 142.

389 Pozri a porovnaj: HOLEC, *Poslední Habsburgovci*, ref. 382, s. 138.

Skalické družstvo

Skalica patrila na začiatku 20. storočia k hlavným centráam slovenského národného hnutia. Intenzívne sa tu rozvíjalo hlasistické hnutie; pôsobil tu známy národovec a poslanec uhorského snemu Pavel Blaho. Rovnako dôležitá bola skutočnosť, že ľudové umenie tu malo dlhú tradíciu a v druhej polovici 19. storočia sa evidentne dostávalo do kontaktu s národným hnutím. Podľa Štefana Janšáka bol v Skalici s ľudovým umením spojený celý program národnobuditeľskej práce.³⁹⁰ Na potrebu založenia družstva, ktoré by organizovalo výkup a predaj výrobkov ľudového priemyslu, upozorňovala už roku 1908 E. Markovičová v referáte na roľníckom zjazde v Skalici. Nezabudla zdôrazniť, že slovenské výšivky zanikajú, navyše si ich často prisvojujú iné národy. Organizovanie výkupu výšiviek a vznik „kresťanského družstva“ tomu mali zabrániť.³⁹¹ Roku 1909 sa definitívne rozhodlo o založení družstva. Prípravný výbor (P. Blaho, Anna Jurkovičová, Kristína Smieskolová a Gizela Blahová) začal vykonávať potrebné prípravné práce. Podarilo sa mu získať 261 účastinárov, ktorí dohromady kúpili 312 podielov v hodnote 20 korún. Základný kapitál mal teda hodnotu 6240 korún.³⁹² Počas zakladajúceho valného zhromaždenia družstva, ktoré sa uskutočnilo 30. marca 1910 v Katolíckom kruhu v Skalici, A. Jurkovičová poukázala na dôvody jeho vzniku. Upozornila nielen na živú tradíciu ľudového umenia v Skalici a okolí, ale aj na skutočnosť, že obchodom so slovenskými ľudovými umeleckými výrobkami sa zaoberajú ľudia, ktorí k nim nemajú bližší vzťah.³⁹³ Z cieľov družstva deklarovaných v jeho stanovách³⁹⁴ treba upozorniť na ambíciu „otvoriť nové zdroje zárobku pre chudobné vidiecke ženy.“ Ako poukázal R. Holec, zisk nebol výlučným, resp. hlavným cieľom družstva. Dôležitejšie bolo zabezpečenie príjmu ženám, najmä v zimnom období.³⁹⁵ V správe družstva zohrávali dôležitú rolu ženy, medzi riadnymi členmi správy sa nenachádzal ani jeden muž: K. Smieskolová zastávala funkciu predsedníčky, G. Blahová podpredsedníčky, A. Jurkovičová pôsobila ako pokladníčka a E. Markovičová bola riadnou členkou.³⁹⁶ Aktivity skalického družstva v období do roku 1918 možno pokladať za úspešné. Organizovalo výrobu, výkup, predaj a prezentáciu ľudového umenia z okolia Skalice. Obchodné kontakty nadviazalo predovšetkým s partnermi z Čiech a najmä blízkej Moravy (napr. Luhačovice).³⁹⁷ Za zmienku stojí aj výstavná činnosť: v českých krajinách usporiadalo do roku 1918 až okolo 50 výstav a výstaviiek.³⁹⁸ Najväčší úspech však zožalo skalické družstvo, keď prezentovalo svoje výrobky na Slovenskej výstave v Londýne roku 1911 v Doré Gallery. Túto akciu organizovali priaznivci ľudového umenia, resp. aj skalického družstva, Alois Kolísek, Robert Wiliam Seton-Watson a P. Blaho.³⁹⁹ Vystavované výšivky sa tešili veľkému záujmu a v anglickej tlači vyšli pochvalné recenzie.⁴⁰⁰

390 JANŠÁK, ref. 352, s. 86; STANO, Pavol. Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu. In BUCHTA, Ján - SLOBODA, Ján - VIESTOVÁ, Zora (eds.). *Skalica v minulosti a dnes*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 358, poznámka č. 381.

391 Jej referát bol uverejnený roku 1910, pozri: MARKOVIČOVÁ-BOOROVÁ, ref. 360, s. 91-96.

392 STANO, ref. 390, s. 180.

393 STANO, ref. 390, s. 180.

394 Stanovy boli schválené až v marci 1911. Celý názov družstva znel: Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu, resp. oficiálne v úradnom jazyku: Szakolczai házi és népipar értékesítő szövetkezet. Pozri: STANO, ref. 390, s. 181.

395 HOLEC, Izabela, ref. 382, s. 27.

396 Náhradní členovia správy boli Jozef Novák a Emília Boorová. Predsedom dozorného výboru sa stal Ľudovít Okánik. Pozri: STANO, ref. 390, s. 181.

397 STANO, ref. 390, s. 183.

398 STANO, ref. 390, s. 359, poznámka č. 393.

399 Jk. O slovenských výšivkách. In *Nová domová pokladnica*, 1913, roč. 16, s. 119-120.

400 Pozri podrobnejšie: KOLÍSEK, Al[ois]. Výstava slovenského umenia v Londýne. In *Nová domová pokladnica*, 1912, roč. 15, s. 114-115.

Skalické družstvo tak umožnilo realizovať sa širším vrstvám ženského obyvateľstva v okolí Skalice a zároveň poukázalo na možnosť úspešných hospodárskych projektov na čele ktorých stáli prevažne len ženy.⁴⁰¹ Prirodzene, nacionalistický aspekt tvoril integrálnu súčasť aktivít skalického družstva. Možno to ilustrovať na prejave predsedníčky družstva K. Smieskolovej na valnom zhromaždení 15. februára 1912. Vymedzovala sa v ňom voči Izabelle a židovským obchodníkom, ktorí mali slovenské výšivky predávať pod maďarským menom: „Obchod s výšivkami začali sme hlavne v Luhačoviciach, ponevác nemohli sme sa dívať so založenými rukama, jak nám ‘Isabella’, židia a iní najmenej povolani ľudia, vynášajú výšivky za hranice, vydávajúc ich za veci maďarské.“⁴⁰²

Lipa⁴⁰³

Rozhodnutie o založení spoločnosti podporujúcej ľudový priemysel padlo na valnom zhromaždení Živeny roku 1909.⁴⁰⁴ V decembri toho istého roku bol vydaný Prospekt, v ktorom sa informovalo o hlavných cieľoch akciovej spoločnosti (sprostredkovanie nákupu a predaja všetkých výrobkov ľudového priemyslu, organizovanie výroby, účasť na výstavách, propagovanie ľudového priemyslu pre čo najširšie vrstvy obyvateľstva a pod.), ako aj o organizačných a ekonomických záležitostiach. Základnú istinu určili na 25 000 korún, zloženú z 1000 akcií po 25 korún.⁴⁰⁵ Ustanovujúce valné zhromaždenie Lipy sa konalo 3. augusta 1910. Správkynou spoločnosti sa stala E. Šoltésová, podsprávkynami sa stali Anna Rolková a Margita Pauliny-Tóthová, funkciu účtovníčky-tajomníčky zaujala Anna Šeňselová a pokladníkom sa stal Fedor Jesenský.⁴⁰⁶ Na tomto zasadnutí zvolili aj výbor a dozorný výbor Lipy. Výbor pozostával z 24 riadnych členov, medzi ktorými sa nachádzalo 21 žien, a zo 6 náhradných členov, z ktorých bolo 5 žien; dozorný výbor mal troch členov, z čoho boli 2 ženy a funkciu náhradníkov dozorného výboru zastávali 2 ženy. Aj v štruktúre akcionárov dominovali ženy – vzhľadom na počet akcií a teda aj hlasov zaujímali ženy prvých päť miest.⁴⁰⁷ Teda podobne ako skalické družstvo aj Lipa bola prejavom úspešného združovania sa a hospodárskej aktivity žien. Lipa začala vyvíjať svoju obchodnú činnosť ihneď po jej oficiálnom schválení. Prvé kroky spočívali v nadväzovaní kontaktov s výrobkyňami ľudového priemyslu v jednotlivých regiónoch.⁴⁰⁸ Túto činnosť mala na starosti A. Šeňselová, ktorá bola okrem šitia a vyšívania kvalifikovaná tiež ako účtovníčka, ovládala obchodnú korešpondenciu, ako aj nemecký a ruský jazyk.⁴⁰⁹ Na jej štúdium v Prahe prispela Živena.⁴¹⁰ Lipa už v počiatkoch

401 Porovnaj s údajmi o hospodárení družstva z roku 1913: Jk., ref. 399, s. 120; STANO, ref. 390, s. 185-186.

402 Správu Smieskolovej uvádza: Jk., ref. 399, s. 117-120, citát zo s. 118.

403 Oficiálny názov znel: Lipa, ľudový priemysel, účastinárska spoločnosť, v úradnej reči: Lipa népipar részvénytársaság. Pod týmto názvom vystupuje v úradných zápisniciach z valných zhromaždení, pozri: Zápisnice a správy úč. spolku „Lipa“. SNK-ALU, sign. J 199. Pôvodne sa zamýšľalo začleniť do názvu spoločnosti prívlastok „slovenský“ [ľudový priemysel]. Pozri podrobnejšie: KALAVSKÝ, Michal. Lipa, ľudový priemysel, účastinárska spoločnosť. In *Zborník Slovenského národného múzea. História* 40, 2000, s. 48.

404 KALAVSKÝ, ref. 403, s. 48.

405 Tervezet; Prospekt. SNK-ALU, sign. J 199.

406 F. Jesenský, riaditeľ Tatra banky, podporoval Lipu. Pozri: VYDRA, ref. 351, s. 360. V tomto kontexte je zaujímavé, že aj funkcionárky Živeny a Lipy vyzývali slovenské ženy, aby svoje peniaze ukladali do slovenskej Tatra banky, a nie do „cudzých“ finančných inštitúcií. Pozri: MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena - HALAŠOVÁ, Anna - ROLKOVÁ, Anna. Slovenským ženám! In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 9, s. 284. Dokument publikujem v prílohe na konci knihy.

407 Na základe zoznamov, ktoré uvádza M. Kalavský, pozri: KALAVSKÝ, ref. 403, s. 49, poznámka č. 6 a 7.

408 V tomto zmysle Lipa oslovila napr. T. Vansovú, pozri: list Správy Lipy T. Vansovej zo 17. 10. 1910. SNK-ALU, sign. 41 S 23.

409 Podrobnejšie pozri: KALAVSKÝ, ref. 403, s. 49-52.

410 Pozri: list A. Šeňselovej spolku Živena z 22. 11. 1909 a list A. Šeňselovej spolku Živena z 1. 1. 1910. SNA, f. Živena, k. 21, inv. č. 145, 146.

období svojho fungovania vykazovala slušné hospodárske výsledky, čo viedlo k navýšeniu základnej istiny na 50 000 korún. Stalo sa tak už na valnom zhromaždení Lipy 2. augusta 1911.⁴¹¹ Tento trend v predvojnovom období kontinuálne pokračoval.⁴¹²

Lipa svojou činnosťou prirodzene sledovala nielen hospodárske záujmy, ale tiež plnila „národnú misiu“. V správe o činnosti z roku 1911 sa napríklad zdôrazňovalo, že predmety, s ktorými Lipa obchoduje, sú dôsledne označované ako produkty slovenských žien, a tým spôsobom si Lipa plní svoju národnú poslanie. Zároveň sa tu upozorňovalo na nemorálnosť nakupovania neslovenských výrobkov, ktoré sú beztak menejcenné z hľadiska umeleckej kvality.⁴¹³ Roku 1912 zas akcionárka Lipy písala o dôvodoch kupovania akcií Lipy slovenskými ženami. Zdôrazňovala, že tu nejde o zisk, ale o to, aby sa vo svete rozšírila vedomosť o slovenskom národe.⁴¹⁴ Hmotný úžitok ako motivácia pri získavaní akcionárov však tiež nebol zanedbateľný.⁴¹⁵

Výrobky, s ktorými Lipa obchodovala, mali úspech aj za hranicami Uhorska. Boli propagované v českej tlači (napr. *Česká selka*, *Štátny domov*) alebo tiež v známom viedenskom periodiku *Wiener Mode*. Pozitívne ocenenia výšiviek z produkcie Lipy prinášala zahraničná tlač.⁴¹⁶ Lipa sa s úspechom zúčastňovala aj na výstavách najmä v Čechách, ale aj na domácej pôde v Uhorsku.⁴¹⁷ Pozornosť vzbudila na výstave vo Viedni roku 1913, v rámci ktorej arciknieža Leopold Salvator vyjadril uznanie slovenskému ľudovému remeslu.⁴¹⁸

Z hľadiska dejín slovenského ženského hnutia je zvlášť dôležité prepojenie Lipy so spolkom Živena a následne aj s časopisom *Živena*. Ako som spomenul, vznik Lipy iniciovala Živena a jej funkcionárky patrili k popredným predstaviteľkám Živeny. Činnosť Lipy je teda integrálnou časťou aktivít slovenského ženského hnutia. Napokon, aj časopis *Živena* fungoval nielen ako tlačový orgán spolku Živena, ale aj Lipy. Keď sa *Živena* dostala roku 1912 do finančných ťažkostí a vydavateľ, kníhtlačiarsky účastinársky spolok, chcel zrušiť vydávanie časopisu,⁴¹⁹ situáciu zachránila práve Lipa, ktorá sa stala jeho majiteľkou. *Živena* tak naďalej zostala orgánom spolku Živena a Lipy.⁴²⁰ Počet predplatiteľov sa zvýšil a *Živena* prestala byť stratovou. Hoci spolkový časopis neprinášal Lipe priame zisky, profitovala z neho prostredníctvom módnjej rubriky, ktorá sa v tomto periodiku objavovala od roku 1913.⁴²¹ Fakt, že vďaka Lipe sa udržal jeden z dvoch slovenských ženských časopisov, nie je zanedbateľný a vypovedá o význame tzv. výšivkárskeho hnutia v slovenskom ženskom hnutí.

411 Pozri podrobnejšie: Vyzvanie; Prospekt. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 1, s. 29-30.

412 Pozri podrobnejšie: KALAVSKÝ, ref. 403, s. 59.

413 Porovnaj: Lipa, ľudový priemysel, účasť spoločnosť v Turčianskom Sv. Martine. In *Dennica*, 1911, roč. 13, č. 5, s. 37. Je to typický príklad ekonomického nacionalizmu. K tomuto fenoménu v Uhorsku pozri napr.: HOLEC, Roman. Tulipánové hnutie ako forma ekonomického nacionalizmu a Slovensko. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 5 – 6, s. 567-582.

414 Účastinárka. »Lipa« ľudový priemysel účastinárska spoločnosť v Turčianskom Sv. Martine. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 1, s. 28.

415 Pozri napr. informácie o akcionároch z chudobných rodín v Kremnici, ktorý počítali zo ziskom: list D. Kardeşovej E. Šoltésovej z 1. 9. 1912. SNK-ALU, sign. 198 AH 7a.

416 Rôzne zprávy. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 2, s. 64.

417 KALAVSKÝ, ref. 403, s. 55.

418 Chýry. In *Slovenské ľudové noviny*, 23. 5. 1913, roč. 4, č. 21, s. 5.

419 *Živenu* dočasne začal v skromnejšej forme vydávať spolok Živena, pozri: Správa Živeny, spolku slovenských žien; ŠOLTÉSOVÁ-MARÓTHY, Elena. Nášmu ctenému obecstvu. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 1, s. 1-3.

420 Administrácia časopisu Živeny. K novému ročníku Živeny. In *Živena*, roč. 4, 1913, č. 1, nestránkované.

421 Podrobnejšie o vzťahu Lipy a *Živeny* pozri: KALAVSKÝ, ref. 403, s. 56-57.

Česko-slovenská spolupráca

Pre tzv. výšivkárske hnutie je charakteristická česko-slovenská spolupráca. Okrem ideologických motivácií vyplývala jednoducho z veľkej atraktivity a narastajúcej popularity „slovenských výšiviek“ v českom prostredí. To zaručovalo aj dobré možnosti pre obchodnú spoluprácu. Spomeniem niekoľko príkladov tohto aspektu tzv. výšivkárskeho hnutia. O propagáciu výšiviek v Čechách sa snažil P. Socháň, ktorý v rokoch 1889–1891 organizoval výstavy, prednášky a publikoval na danú tému. Vydal farebnú publikáciu *Vzory slovenských národných výšiviek* a zbierku fotografií *Slovenské národné ornamente*.⁴²² Z hľadiska propagácie mala veľký význam účasť na výstavách. Živena prezentovala svoju zbierku výšiviek napr. na Jubilejnej výstave v Prahe roku 1891.⁴²³ Podľa Socháňa znamenala Národopisná výstava v Prahe roku 1895 istý prelom z hľadiska popularity „slovenských výšiviek“; vďaka nej viditeľne vzrástol záujem českého prostredia o ľudovumelecké výrobky slovenskej proveniencie. Po výstave sa ešte viac množili objednávky na „slovenské výšivky“, ale jednotlivci ich neboli schopní všetky vybaviť.⁴²⁴ Za zmienku stojí družstvo Zádruha, ktoré vzniklo roku 1900 v Prahe. Jeho sortiment tvorili zväčša výšivky zo slovenských regiónov. Keď Madlenka Wanklová nadväzovala kontakty pre Zádruhu medzi zamestnankyňami Izabelly, Izabella vraj ohlásila prepustenie tých žien, ktoré sa rozhodnú „pracovať pre Prahu“.⁴²⁵

Česko-slovenskú spoluprácu vo výšivkárstve zdôraznila vo svojich spomienkach aj D. Kardošová. Spomínala, že odoberala český časopis *Náš kraj*, ktorý sa venoval výšivkárstvu. Uviedla, že dva týždne sprevádzala dve učiteľky z priemyselnej školy z Čiech, ktoré študovali čipky medzi slovenským ľudom (konkrétne v Honte, Tekove a v okolí Zvolena). Tak nadviazali v tejto oblasti vzájomnú spoluprácu. V Čechách sa už v tých časoch (zrejme koncom 19. storočia) vraj dal kúpiť predtlačенý uterák s nápisom „Za tú našu slovenčinu“. Spomínala na Bertu Sojkovú v Olomouci, ktorá vydávala vzory pre vyšívanie. Roku 1908 vyšiel posledný zväzok tejto série pod názvom *Vzory vyšívaní lidu Uhersko-slovenského*, ktorý autorka venovala Andrejovi Hlinkovi. Do tohto dielu už prispela aj D. Kardošová vzormi z Hontianskej župy.⁴²⁶

Už som spomenul, že aj činnosť skalického družstva sa opierala predovšetkým o česko-slovenskú spoluprácu. Táto tendencia je dobre viditeľná aj v činnosti Lipy, ktorá sa programovo orientovala na české prostredie. Lipu propagovali aj české časopisy, do povedomia českej verejnosti sa dostala tiež prostredníctvom výstav v Prahe, Litomyšli, Mladej Boleslavi, Hradci Králové, Plzni, Jaroměři, Klatovách, či v Jičine. V Čechách spolupracovali s Lipou napr. Renáta Tyršová, Jindřich Kretšví, Ol'ga Hubáčková.⁴²⁷ Lipa sa tiež rozhodla, že bude mať na sklade veľký výber „pravých českých paličkovaných čipiek“. V tejto záležitosti obchodne spolupracovala s „rydzo českou firmou“ Antonína Koblica z Vamberku: vzájomná spolupráca smerovala k exportu českých paličkovaných čipiek. Spomínaná spolupráca mala aj ideologické odôvodnenie: „Tento spolok [Lipa – K. H.], vedený krásnou myšlienkou, pre nás takou veľavýznamnou, sdruženia česko-slovenského, prevádza túto myšlienku skutkom, pamätajúc, s akým záujmom sú hľadané naše slovenské výšivky českými ženami a s akou pietou ich nosia najvzdelanejšie Češky. Ako odpoveď na tento veľký záujem o naše veci, Lipa na budúce bude mať stále na sklade hojný výber pravých českých paličkovaných čipiek [z] orlických hôr.“⁴²⁸ Správa Lipy, uverejnená v *Živene* roku 1913, sa venuje

422 SOCHÁŇ, ref. 349, s. 88.

423 VOTRUBOVÁ, ref. 16, s. 41.

424 SOCHÁŇ, ref. 349, s. 88–89.

425 WANKLOVÁ, Madlenka. O Domácím průmyslu českém. In *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 10, s. 125.

426 KRIŽKOVÁ-KARDOŠOVÁ, ref. 361.

427 Podrobnejšie o spolupráci Lipy s českými národnými kruhmi pozri: KALAVSKÝ, ref. 403, s. 52–54.

428 Lipa. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 5, s. 157.

tejto obchodnej aktivite. Píše sa v nej, že vďaka veľkému výberu českých čipiek nebude: „treba našim dáмам obracať sa na obchody cudzie, nám nepriateľské“. Správa zdôrazňovala aj kooperáciu Čiešiek a Sloveniek: „Tak, ako skutočne vrele a s láskou prijímajú české ženy naše slovenské výšivky, majú v úctivosti naše národné kroje, tak zase my, ženy a dievčatá slovenské, nekúpme inú, ako pravú paličkovanú českú čipku.“⁴²⁹ Tento príklad obchodnej aktivity Lipy ilustruje dôležitosť nacionálnej argumentácie pri distribúcii výrobkov ľudového priemyslu na prelome 19. a 20. storočia. Išlo o istú formu česko-slovenskej vzájomnosti v ekonomickej oblasti. Nepredpokladám však, že funkcionárky Lipy spájali snahy o organizovanie výšivkárstva s ideológiou národnej jednoty Čechov a Slovákov.

Slovenské výšivky ako doklad o dávnom československom národe

Ako som už viackrát zdôraznil, tzv. výšivkárske hnutie v slovenskej národoveckej societe bolo založené na dokazovaní „slovenskosti“ výšiviek, čím sa vymedzovalo najmä voči ich označovaniu maďarskou značkou. Je celkom prirodzené, že v tomto ohľade našli protagonisti výšivkárstva podporovateľov a spolupracovníkov v Čechách, keďže protimaďarské elementy boli nevyhnutnou súčasťou ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Okrem toho predstavovali výšivky dobrý argument pre zdôvodnenie existencie československého národa. Nie je preto prekvapujúce, že záujem o výšivky patril k typickým prejavom aktivít českých slovakofilov. Ako konštatoval Josef Rotnagl, práve slovenské piesne a výšivky boli impulzom k slovakofilskej orientácii.⁴³⁰ Pokúsim sa načrtnúť niektoré charakteristické ideologické argumenty tohto fenoménu. Základné ideologické východisko tvoril predpoklad národnej jednoty Čechov a Slovákov, čo sa v kontexte výšivkárstva konkrétne prejavilo tak, že výšivky produkované v slovenskom prostredí sa neraz označovali ako československé. Vyjadrovalo sa tým presvedčenie o dávnej jednotnosti vzorov a techník vyšívania v slovenských regiónoch, na Morave a v Čechách.⁴³¹ Tento moment výstižne rozvinula Marie Smolková vo svojom článku z roku 1896 uverejnenom v *Dome a škole*. Uvádza, že „Uhorské Slovensko“ a umelecká činnosť jeho obyvateľov sú akousi konzervou dávnych pomerov, ktoré sú výsostne pozitívne a verne odzrkadľujú českú minulosť: „[...] tí, ktorí pochopili pravý význam umenia vrodeneho, vedia, že cestovaním po Slovensku môžu sa mnohému priučiť, mnohému, čo bolo nám spoločné, čo ale neboli v stave naši predkovia v Čechách nám zachovať. Je obava, aby prúd doby valiaci sa od západu, ktorý u nás v Čechách už toľko pôvodného znivočil a do zapomenutia priviedol, ktorý už i Moravy sa dotkol, nerozšíril svoje zhubné účinky i po Uhor. Slovensku.“⁴³² Česi tak mohli prostredníctvom návštevy „Uhorského Slovenska“ spoznať svoje skutočné korene a pôvodné hodnoty, ktoré vyznávali pred tisícročím: „Pravdou je, že našincovi (roz. Čechovi), keď navštívi kraje Uhor. Slovenska, zdá sa, ako by kúzlom prenesený bol v iný svet, o ktorom sa mu, zvyklému na pomery naše (roz. české), ani nezdálo. A odchádzajúcemu zo Slovenska, z tohoto rozkošného zákutia sveta slovanského, prejíma dušu bôľ nie menší ako

429 Lipa, ref, 428, s. 159.

430 STANO, Pavol. Ľudová umelecká výroba na Slovensku (Vývoj záujmu, výskyt, súčasný stav), 1. časť. In *Slovenský národopis*, 1970, roč. 18, č. 2, s. 324.

431 Pozri napr.: KOULA, Jan. Několik myšlenek, v čem a kde dlužno hledati starožitnost vyšívání československého (Pokračování). In *Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*, 1897, roč. 6, s. 275-282; KLVANĀ, Jos[ef]. O československých věcech na výstavě v Budapešti r. 1896. In *Český lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku*, 1897, roč. 6, s. 225-229.

432 Aby sa tomu predišlo, je podľa nej potrebná taká činnosť, akú v oblasti výšivkárstva realizoval A. Kmeť. Pozri: SMOLKOVÁ, Marie A. O ženskom domácom priemysle na Uhor. Slovensku. Do »Časopisu Učiteľke« napísala a venovala dost. p. Andr. Kmeťovi. In *Dom a škola*, 1896, roč. 12, č. 2, s. 50.

pri lúčení s vlast'ou; ten, kto raz pobudol na Slovensku, [...] ten nerozlúčil sa so Slovenskom raz navždy, nikdy. Jeho potiahne moc neodolateľná zavše ta, kde ako v zrkadle sľadáva v živote ľudu vernú podobu žitia vlastných predkov, Čechov; tak bývalo a [u] nás pred mnohými storočiami, áno snáď pred celým tisícročím.⁴³³ Toto je teda ideologický predpoklad pre ocenenie hodnoty, akú mali predstavovať „slovenské výšivky“. Tie totiž mali byť výrazom skutočne pravých českých hodnôt, ktoré už v samotných Čechách nebolo možné nájsť.

Na výstave v Paríži roku 1903 boli vďaka českej pomoci vystavené aj výšivky zo zbierok Živeny. V katalógu a vitrínach sa síce uvádzalo, že ide o slovenské výšivky, objavila sa však aj informácia, že ich tvorcami sú Slováci, „kmen to československý v Uhrách severo-západných, ktorý ma temer 3 milióny ľudí.“⁴³⁴ Hoci boli výšivky z českej strany propagované ako slovenské, súčasne s tým bola deklarovaná existencia československého národa. Obhajoba existencie samostatných slovenských výšiviek sa teda vzťahovala k ich „maďarskému privlastňovaniu“ a nie na ich samostatnosť vo vzťahu k Čechom. V tejto súvislosti možno nájsť v dobovej publicistike najmä kritiku Izabelly. V *Ženskom svete* sa roku 1903 uvádzalo, že „jsou to pracovnice Slovenky, které drahocenným dědictvím svým přispívají na oslavu jména maďarského. Slovenské národní vyšívání po evropsku nazývá se – ‘Broderie nationale hongroise’ ...“⁴³⁵ O tomto probléme sa vyjadřila aj M. Wanklová v prednáške O domácom průmyslu českém na pôde Spolku českých žen z 27. marca 1904 (uverejnenej v *Ženskom svete*): „Takto rozšířily se slovenské výšivky po Uhrách, octly se na různých výstavách v Paříži, Vídni, Bruselu, Kodani i jinde, domohly se uznání a slávy, ale ne slávy pro národ slovanský, nýbrž pro maďarský“.⁴³⁶ Na tomto mieste autorka uprednostnila všeobecnejšie označenie „slovanský“ pred „slovenský“. Naznačuje to tendenciu chápať slovenské výšivky ako československé. Opodstatnenosť tohto predpokladu dokladuje pozoruhodný článok Čudná láska uverejnený v *Národných novinách* roku 1908.

„Čudná láska“

Tento text reflektuje problematiku výšiviek z hľadiska záujmu českej strany. Hoci sa to explicitne neuvádza, autorova ostrá irónia nenecháva čitateľa na pochybách, že sa týka aktivít slovakofilov, resp. ďalších českých propagátorov myšlienky národnej jednoty Čechov a Slovákov. Slovník a výrazové prostriedky v texte naznačujú, že autorom textu bol Vajanský. Hneď v úvode sa konštatuje, že tieto aktivity pochádzajú síce zo strany „blízkej krvou“, ktorá je však „ďaleká od pravého pochopenia našich pomerov“. Následne poukazuje na neadekvátnosť výčítiek, že slovenské výšivky sa predávajú ako maďarské. Autor protiargumentuje vplyvom arcikňažnej Izabelly, ktorá organizovala výrobu a distribúciu „našich“ výšiviek. Z toho vyvodzuje ďalší protiargument, tentoraz ostro namierený západným smerom: „To máme prekaziť! [vplyv arcikňažnej Izabelly – K. H.] Ved' ani len to prekaziť nevieme, že v Náprstkovom museume čisto slovenské výšivky ukazujú sa ako práce ‘českých matiek’. Pravda, že to nenie všetko jedno, nás nebolí táto **bratská okupácia** [zvýraznenie moje – K. H.], habeant sibi, a keď nás maďarská i bolí a mrzí, my môžeme iba duchovnou zbraňou bojovať a literatúrou tvrdiť a dokazovať, že sú to naše výšivky, že je to

433 SMOLKOVÁ, ref. 432, s. 48. Smolková predpokladala, že Slováci žijú na vidieku vo svojom „prirodzenom stave“, teda v mravnosti a ušľachtilosti. Vyslovila pritom zaujímavú interpretáciu dlhého maďarského útlaku (ten vo svojom koncepte predpokladala): „A mimovoľne ľudí sa nám myšlienka hlavou, či práve to ťažké bremeno nadvlády maďarskej, ťažiacie už od rokov Slovákov, nebolo práve ochranou starého poriadku slovenského, ktorý sa udržal až na našu dobu v mnohých význačných zariadeniach medzi ľuďom slovenským.“

Pozri: SMOLKOVÁ, ref. 432, s. 48.

434 VOTRUBOVÁ, ref. 16, s. 44.

435 O hnutí žen maďarských, ref. 319, s. 100.

436 WANKLOVÁ, ref. 425, s. 125.

náš umelecký priemysel.⁴³⁷ Tento text je skutočne pozoruhodný vďaka radikálnemu vyjadreniu názoru, podľa ktorého si Česi privlastňujú slovenské výšivky, a to aj prostredníctvom boja proti aktivitám spolku Izabella. Dokladuje to dôležitosť ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov v rámci tzv. výšivkárskeho hnutia na prelome 19. a 20. storočia.

Zhrnutie

Výšivkárstvo patrí k charakteristickým a zároveň špecifickým fenoménom v rámci slovenského ženského hnutia. Medzi základné ciele tohto hnutia patrilo šírenie slovenskej národnej myšlienky medzi širokými vrstvami ženského obyvateľstva a ich zapojenie do aktivít národoveckej society. Prostriedkom k tomu bolo šírenie osvety a literatúry. Ako som poukázal v predchádzajúcich kapitolách, úspechy na tomto poli nebolo možné hodnotiť ako uspokojivé. Tento cieľ sa však darilo napĺňať aj inými spôsobmi, a tu sa ukázalo ako mimoriadne produktívna možnosť práve organizovanie tzv. výšivkárskeho hnutia. Potenciál výšivkárstva v tomto kontexte spočíval na jednoduchej skutočnosti, že široké vrstvy ženského obyvateľstva neporovnateľne viac času venovali výšivaniu, než čítaniu. Keďže na prelome storočí boli výšivky vnímané ako striktno národný produkt a prejav národného charakteru, z hľadiska šírenia nacionalistických ideí medzi ženami sa výšivkárstvu prísudzoval veľký význam. Vymedzovanie sa voči „cudzím“ (Izabella, židovskí obchodníci) a zdôrazňovanie „svojskosti“ (či už ako slovenskosti alebo československosti, resp. českosti) potvrdzuje primárne nacionalistický charakter tzv. výšivkárskeho hnutia.

Ďalším dôležitým aspektom tohto fenoménu sú úspechy na poli ženského združovania. Lipu aj skalické družstvo totiž viedli primárne ženy. Nakoniec treba upozorniť na hospodársky aspekt problematiky. Organizovanie výroby a predaja výšiviek umožňovalo zlepšovať materiálnu situáciu nemalého počtu žien, ktoré boli v tejto oblasti zainteresované. Významná je aj skutočnosť, že obe slovenské spoločnosti vyvíjali svoju činnosť s úspešnými ekonomickými výsledkami. V tejto súvislosti sa žiada pripomenúť významnú zásluhu Lipy na udržaní a vydávaní *Živeny*.

437 Čudná láska. In *Národné noviny*, 18. 1. 1908, roč. 34, č. 8, s. 1.

5. EMANCIPÁCIA ŽIEN V DISKURZE NÁRODOVECKEJ TLAČE. DVA PRÍKLADY Z ROKU 1913

Krátko pred Veľkou vojnou sa v slovenskej tlači zintenzívnila debata o tzv. ženskej otázke. V tejto kapitole sa budem podrobne venovať dvom diskusiám. V prvej sa reflektovali udalosti okolo pripravovaného medzinárodného kongresu ženských organizácií, ktorého ústredným cieľom bola agitácia za volebné právo pre ženy. Z hľadiska dominujúceho nacionalistického diskurzu je charakteristické, že celá záležitosť bola poznačená konfliktmi na nacionálnej báze. Odrazilo sa to prirodzene aj na charaktere príspevkov v slovenskej národoveckej tlači, ktoré budú predmetom mojej analýzy. Druhá diskusia, vyvolaná divadelným predstavením v Ružomberku, mala emotívny charakter a vypovedá o náhľadoch národoveckých autorít na spoločenskú rolu ženy. Obe tieto verejné vyjadrenia postojov vypovedajú o zrejmom posune v myslení o emancipácii žien v porovnaní s obdobím, kedy vznikala *Dennica*. Tzv. ženská otázka sa stávala relevantnou témou, ktorá mala navyše potenciál diferencovať politické spektrum slovenských národovcov. Prostredníctvom textovej analýzy príspevkov v tlači sa teda pokúsím v tejto záverečnej kapitole priblížiť k poznaniu národoveckého diskurzu o ženskej emancipácii.

5.1 REFLEXIA ŽENSKEJ KONFERENCIE V PRAHE A KONGRESU V BUDAPEŠTI

Impulzom k verejnej debate o tzv. ženskej otázke roku 1913 sa stali okrem práve prerokovanej reformy uhorského volebného zákona aj udalosti pražskej konferencie Zväzu českých ženských spolkov⁴³⁸ a medzinárodného kongresu žien v Budapešti v roku 1913.⁴³⁹ Obe akcie zaujali slovenskú tlač predovšetkým z toho dôvodu, že predstaviteľky českého ženského hnutia účasť na budapešťianskom kongrese verejne odmietli. Hlavným dôvodom bola snaha vyjadriť protest proti národnostnej politike Uhorska a solidarizovať sa so Slovákmi. Konferencia v Prahe, zorganizovaná krátko pred budapešťianskym kongresom, bola v tomto zmysle vnímaná a prezentovaná ako česká „kontra-akcia“.⁴⁴⁰

Sledovaním reakcií časti slovenskej tlače na obe podujatia sa pokúsím o sondu do doteraz málo preskúmanej problematiky. Spravodajské články, ktoré informovali o priebehu konferencie i kongresu, totiž rozprúdili širšiu diskusiu, ktorá odhaľuje, ako sa o ženskej emancipácii v slovenskom kontexte pred Veľkou vojnou uvažovalo. Viaceré slovenské periodiká informovali o budapešťianskom kongrese dokonca na titulnej strane, pričom jeho priebehu sa venovali iba okrajovo a dali viac priestoru širším úvahám o ženskej emancipácii a právach žien.

438 Bližšie pozri: DUDEKOVÁ, Międzynarodowa, ref. 8, s. 162-163.

439 Išlo o siedmy kongres Medzinárodnej aliancie pre volebné právo žien, ktorý sa uskutočnil 15. – 21. 6. 1913 v Budapešti. Kongres v širokých súvislostiach, vrátane pre nás zaujímavého odmietnutia účasti českej delegácie na čele s B. Kunětickou a reakcie naň zo strany predstaviteľiek uhorského Feministického združenia a Medzinárodnej aliancie pre volebné právo žien, analyzovala G. Dudeková, pozri: DUDEKOVÁ, Międzynarodowa, ref. 8, s. 147-169. Najnovšie: DUDEKOVÁ, Gabriela. Konzervatívne, ref. 2, s. 241-251.

440 Bližšie pozri: STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Ženský ruch v cizině. (Referát sjazdu Svazu ženských spolků českých v Praze). In *Ženský svět*, 5. 11. 1913, roč. 17, č. 19, s. 259-260. *Živena* o konferencii v Prahe informovala ako o „pražskom predkongressovom sjazde ženskom“. Pozri: Rôzne zprávy. Pražský predkongressový sjazd ženský. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 186.

Česká reakcia: bojkot medzinárodného ženského kongresu v Budapešti

Ako som už spomenul, predstaviťky českého ženského hnutia upozorňovali na problém maďarizácie a postavenia Slovákov v Uhorsku už koncom 19. storočia – napríklad V. Sokolová na stránkach *Ženského světa*. Známe sa stali tiež aktivity a medzinárodné prejavy B. Vikovej-Kunetickej, predovšetkým jej postoje v súvislosti s kongresom v Budapešti. Boli prezentované a aj vnímané ako protest voči maďarizácii v Uhorsku a výraz česko-slovenskej spolupráce. O „bezprávnom“ postavení Slovákov v Uhorsku rečnila na kongrese za volebné právo žien v Mníchove v septembri 1912.⁴⁴¹ Prvá poslankyňa zvolená do českého zemského snemu⁴⁴² odmietla účasť na budapeštianskom medzinárodnom kongrese žien z titulu prezidentky „Českého výboru pro volební právo žen“.⁴⁴³ Pripomínam, že Viková-Kunetická nebojovala primárne za zrovnoprávnenie žien. Dobro to vyjadril L. Velek práve v súvislosti s mníchovským kongresom roku 1912: „Pro Vikovou-Kunetickou však mníchovské feministické fórum bylo v první řadě možností propagovat před cizinou českou otázku, zaútočit na rakouské politické poměry, vylíčit českou porobu a přibýt na pranýř české a rakouské Němce za jejich protičeskou, nedemokratickou atd. politiku.“⁴⁴⁴ K bojkotu sa pripojili aj ostatné organizácie českého ženského hnutia. Z dobovej tlače a korešpondencie vyplýva, že hlavný spor medzi organizátorkami budapeštianskeho kongresu a Vikovou-Kuneticou vznikol v súvislosti s témou a jazykom jej avizovaného referátu. Chcela hovoriť o situácii „malých národov“ v Uhorsku, osobitne Slovákov, a to v češtine.⁴⁴⁵ Verejné odmietnutie účasti českej delegácie bolo formulované v oficiálnom memorande adresovanom kongresu. Ako som už spomenul v tretej kapitole, ako dôvod bojkotu sa uvádzala nepriaznivá situácia slovanských národov, najmä Slovákov v Uhorsku.

Vidíme, že obrana Slovákov patrila k dôležitým faktorom, ktoré prispeli k bojkotu kongresu. *Živena* ocenila nekompromisný postoj Vikovej-Kunetickej, keď organizátorkám medzinárodného kongresu (konkrétne grófke Telekiovej) odpovedala, že „nie na to dostalo sa jej vyslaneckého mandátu, aby prevádzala medzinárodnú agitáciu za volebné právo žien – a už najmä nie v Uhrách, kde Slováci od Maďarov musia znášať kruté potlačovania, ktoré Česi cítia, akoby sa na nich samých, prevádzaly. [...] Keby uhorská vláda prestala prenasledovať Slovákov, až vtedy mohla by sa zúčastniť kongresu.“⁴⁴⁶ Podobne o tom referovala L. Podjavorinská na stránkach *Dennice*: „Podotýkame však, že Česko sotva bude zastúpené: jediná ženská vyslankyňa, pani Božena Kunetická, odoprela rečniť na kongresse vzhľadom na to, že Maďari otročia ľud jej národu blízky: nás Slovákov. Maďari i túto príležitosť použiť chcú k šíreniu svojej slávy. I tuňá, pod zástavou svobody a práva, idú mámiť svet, predstavujú sa ako národ mierumilovný, pohostinný a gavaliersky – ‘zeby si Maďarország celý svet obl’úbil’. No pritom čelnejšie časopisy maďarské práve teraz

441 Podrobnejšie pozri: *Živena*, 1912. roč. 3, č. 11, s. 351-352.

442 Reakciu na zvolenie Kunetickej pozri: *Živena*, 1912, roč. 3, č. 11, s. 351. Na problémy s uznaním jej poslancieckého mandátu upozornila *Dennica*, pozri: *Zo sveta*. In *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 4, s. 107-108.

443 Šoltésiová o svojom zámere bojkotovať kongres v Budapešti a zorganizovať vlastnú akciu v Prahe informovala už roku 1912. Porovnaj vyššie citovaný list B. Vikovej-Kunetickej E. Šoltésovej zo 16. 2. 1912, ref. 320.

444 VELEK, Luboš. První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunetické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a ženského hnutí v habsburské monarchii. In VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha: Scriptorium; Národní archiv, 2007, s. 311. K totožným záverom dospela aj G. Dudeková, pozri: DUDEKOVÁ, Gabriela. Teória v praxi: participácia žien v politike. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 289.

445 G. Dudeková v tejto súvislosti cituje z korešpondencie Rosiky Schwimmerovej a Carrie Chapman-Cattovej. Schwimmerová v nej opísala konfliktnú situáciu a komunikáciu s Kuneticou. S ľútosťou kritizovala jej opakovanú neochotu predniesť referát v niektorom svetovom jazyku a medializáciu konfliktu v českej a rakúskej tlači. Blížšie pozri: DUDEKOVÁ, Międzynarodowa, ref. 8, s. 163-164.

446 *Živena*, 1912, roč. 3, č. 11, s. 352.

nehanbia sa prízvukovať, že v Uhorsku ženské volebné právo nemožno uviesť už z tej príčiny, lebo by ho dostaly i ženy národností...!⁴⁴⁷

V slovenskej tlači nachádzame aj informácie, ktoré celú záležitosť posúvajú do trochu inej roviny. Podľa nich mohol byť manifestačný protest Vikovej-Kunetickej reakciou na cenzúru resp. obmedzovanie slobody slova zo strany uhorských úradov. *Slovenský denník* o tom píše: „Pani Viková-Kunetickej oznámila aj prednášku a síce o uhorských Slovákoch. Maďarské riaditeľstvo sjazdu z Budapešti oznámilo však pani Vikovej-Kunetickej, že peštianska polícia *nedovolí na kongrese žiadnej takej prednášky, ktorá by pojednávala o národnostných pomeroch v Uhorsku*. Organizácie českých žien nato uzavrely, že sa *budapeštianskeho sjazdu nezúčastnia* [kurzívou v origináli – K. H.].“⁴⁴⁸ Doslovné znenie tejto správy publikovali *Slovenské ľudové noviny*.⁴⁴⁹ *Slovenský denník* o konferencii v Prahe okrem iného uviedol: „Cudzím dámam dostalo sa i poučenia, prečo české ženské spolky nezúčastnia sa na peštianskom kongrese, kde nedovolila vláda prehovoriť o kultúrnych biedach Slovákov.“⁴⁵⁰ L. Podjavorinská v *Dennici* nespomínala priamo políciu alebo vládu, ale výslovný zákaz vystúpenia, áno: Vikovej-Kunetickej „reč mala byť prednesená na kongresse, ale ponevác v Pešti nedovolili vraveť o pomeroch národnostných, na kongress nešla.“⁴⁵¹ Na rozdiel od predošlých periódík *Živena* zdôraznila najmä nezhody medzi Vikovou-Kunetickej a organizátorkami kongresu. Informovala, že účastníčky pripravovaného budapeštianskeho kongresu prišli do Prahy, „aby získaly vedomosti i o českom ženskom ruchu, keďže tohoto predstaviteľky neohľadly sa zúčastniť kongresu v Budapešti pre známe nedohody medzi nimi a jeho peštianskymi riaditeľkami.“⁴⁵² Aj podľa *Prúdiv* niesol zodpovednosť za zákaz prednášky Vikovej-Kunetickej prípravný výbor budapeštianskeho kongresu.⁴⁵³

V budúcnosti bude potrebné českú manifestačnú reakciu a jej ohlas analyzovať podrobnejšie. Ďalší výskum archívnych materiálov a konfrontácia konkrétnych správ v maďarskej, nemeckej a českej tlači môže objasniť viacero otázok. Sporné zatiaľ zostávajú napr. okolnosti zákazu prednášky Vikovej-Kunetickej. Je však zrejmé, že ústrednú rolu tu zohral jej nekompromisný postoj v otázke témy a najmä jazyka plánovaného referátu. Predpokladám, že keby zo svojich pozícií ustúpila, jej vystúpeniu by sa nekládli prekážky. Informácie zo slovenskej tlače taktiež relativizujú rozsah českého bojkotu. Kongresu v Budapešti sa totiž podľa týchto správ Česky predsa len zúčastnili. Podľa *Prúdiv* cestovali do Budapešti tri Česky: Marie Štěpánková-Moravcová, Marie Tůmová a Zdenka Wiedermannová-Motyčková. Ich úlohou podľa *Prúdiv* bolo, aby prejavili „solidaritu českých žien s medzinárodnou Alianciou a odôvodnily na sjazde, prečo české ženy stránily sa Pešti a prečo neprišla jediná slovanská poslankyňa na kongres.“⁴⁵⁴ *Slovenský denník* spomínal účasť len dvoch Česiek, Z. Wiedermannovej-Motyčkovej a M. Štěpánkovej-Moravcovej: „Tu zaznačujeme, že na sjazde je aj delegátka Ústřed. Spolku českých žen v Prahe, pani Maria Štěpán-

447 L. P. [PODJAVORINSKÁ, Ludmila]. Zo sveta. Medzinárodný kongress sufražetiek. In *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 2, s. 59.

448 *Slovenský denník* vyjadril sympatiu k postoju českých žien i k plánovanému pražskej konferencii, ktorý považoval za vyjadrenie „československej vzájemnosti a solidarity“. Pozri: *Slovenský denník*, 4. 6. 1913, roč. 4, č. 104, s. 2.

449 Porovnaj: *Slovenské ľudové noviny*, 6. 6. 1913, roč. 4, č. 23, s. 5.

450 *Slovenský denník*, 12. 6. 1913, roč. 4, č. 110, s. 3.

451 PODJAVORINSKÁ, L[udmila]. Ženský kongress v Pešt'budíne. In *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 6, s. 146.

452 Rôzne zprávy. Pražský, ref. 440, s. 186.

453 Konkrétne: „České ženy nezúčastnily sa korporatívne ženského sjazdu v Budapešti [kurzíva v origináli K. H.] (15. – 21. júna 1913), lebo peštianske riaditeľstvo neprijalo do programu sjazdu slovenskú alebo českú prednášku Boženy Vikovej-Kunetickej ‘o ženách a malých národoch’, ani protest proti utlačovaniu Slovákov.“ Porovnaj: *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 8, s. 344.

454 Podrobnejšie pozri: *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 8, s. 344.

ková Moravcová a za moravské ženy Zdeňka Wiedermannová-Motyčková [kurzívny v origináli – K. H.], známa organizátorka pokrokových žien a redaktorka 'Práva Ženy' a 'Ženské Revue' v Brne.“ Podľa tohto periodika M. Štěpánková-Moravcová „pozdravila kongres menom českých žien českou a nemeckou rečou. Jej prejav, ktorý začala slovami: 'Prichádzam z mesta, ktoré založila žena, prichádzam zo staroslávnej Prahy...' prijaly účastnice sjazdu s hlučným potleskom a s búrlivou pochvalou.“⁴⁴⁵ Napokon podľa *Dennice* sa kongresu v Budapešti mala zúčastniť len jedna Češka, M. Tůmová. *Dennica* ešte pred kongresom avizovala, že Tůmová „bude rečníť – anglicky, keďže česky rečníť jej tiež nedovolili.“⁴⁴⁶ Hoci podľa *Živeny* M. Tůmová „pozdšie i na peštiansky kongres preniesla našu obranu“⁴⁴⁷ *Dennica* rozhodnutie Česiiek predsa len vyslať svoju zástupkyňu na kongres do Budapešti hodnotila negatívne: „Túto nedôslednosť odobrovať nemôžeme. Veď keď české ženy z kongresu vysúdily, mali príležitosť prehovoriť o nás ešte pred kongresom, a síce v Prahe.“⁴⁴⁸ Teda aj rozsah českého bojkotu budapeštianskeho kongresu a jeho hodnotenie by mali byť predmetom ďalších výskumov.

Prínosné by tiež bolo upresniť význam konferencie českých ženských spolkov, usporiadanej 9. až 10. júna pod názvom „Zjazd Zväzu ženských spolkov českých v Prahe“. O zámere českých organizátoriek podujatia svedčí pozvánka, ktorú zaslali spolku Živena. Avizovali v nej prednášku B. Vikovej-Kunětickej „Malé národy a ženy“, pričom zdôraznili: „Jelikož pí. Kunětická vzdala se účasti na sjezdu v Pešti, hodláme podati příležitost, aby před tvář ciziny mohla promluvití na rodné půdě mateřským svým jazykem...“ Dodali tiež, že: „řeč její ovšem hned bude přetlumočena do angličtiny a snad i druhých jazyků 'Světového Svazu pro volební právo žen'“. Okrem delegácií slovanských národov habsburskej monarchie prizvali na pražskú konferenciu aj zahraničné účastníčky, ktoré sa chystali na medzinárodný kongres žien do Budapešti. Cieľom pražskej konferencie bola zjavne snaha oboznámiť účastníčky kongresu s národnostnou politikou v Uhorsku ešte pred začatím kongresu v Budapešti. Slovenky mali podľa predstáv organizátoriek v prítomnosti zahraničných účastníčok prezentovať slovenskú kultúru: „Pí. Kunětická doufá a teší se, že Slovač jistě bude zastoupena – přála by si velmi, aby tu mohli býti Slovenky – ženy z lidu ve svých pravých krojích – aby hosté z ciziny již zde poznali kulturu, kterou v Uhrách uvidí pak a pod jiným zorným úhlem [...]“⁴⁴⁹

Živena vo svojej odpovedi na pozvanie vyjadrila plnú podporu celej akcii a vďačnosť za priazeň, ale zároveň sa v nej stroho konštatuje, že sa nepodarilo nájsť nikoho, kto by sa akcie zúčastnil, ani spomedzi ženskej inteligencie, ani z „ľudu“. Nemá to byť pripisované „nevšímavosti“ zo strany Sloveniek, ale „práve len tej tiaži pomerov, v ktorej väzíme.“ Možnosť verejne vyzvať ženy k účasti prostredníctvom výzvy v časopisoch by zostala pravdepodobne tiež bez efektu a okrem toho „obava je, že by snáď bolo netaktické tu v Uhorsku vopred upozorňovať na Vašu akciu, ktorá práve pre maďarské kruhy bude nemilá a zahanbujúca.“⁴⁴⁶

445 Chýrník. *Slovenský denník*, 19. 6. 1913, roč. 4, č. 115, s. 3.

446 Zo sveta. Siedmy medzinárodný kongres pre volebné právo žien. In *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 5, s. 132.

447 Různe zprávy. Pražský, ref. 440, s. 187.

448 Zo sveta. Siedmy, ref. 456.

449 List M. Tůmovej v mene Ženského klubu českého spolku Živena z 23. 5. 1913. SNA, f. Živena, k. 21, inv. č. 148.

446 List spolku Živena Ženskému klubu českému z 30. 5. 1913. SNA, f. Živena, k. 21, inv. č. 148.

Delegácia Sloveniek do Prahy nešla a teda konferencie sa napokon zúčastnila iba Margita Pauliny-Tóthová,⁴⁶¹ ktorá svoje dojmy z tejto akcie zanechala v rukopise,⁴⁶² ktorý publikujem v prílohe na konci knihy. Zahraničné delegácie pozvanie neodmietli. *Dennica* informovala zhruba o osemdesiatich zahraničných účastníkoch,⁴⁶³ podľa *Slovenského denníka* zavítali do Prahy Švédky, Fínky, Nórkky, Rusky, Francúzky, Američanky, Angličanky, Chorvátky, Nemky a ďalšie. Aj iné periodiká osobitne zdôraznili medzinárodný význam pražskej akcie, najmä vo vzťahu k Slovákom.⁴⁶⁴ *Živena* s potešením informovala, že pri prvom oficiálnom vystúpení predsedníctva kongresu obecenstvo „najhlučnejšie a najsrdečnejšie, s nekonečným potleskom pozdravilo našu slovenskú [kurzíva v origináli – K. H.] účastníčku.“ (Tieto informácie v zásade korešpondujú s obsahom rukopisu M. Pauliny-Tóthovej, porovnaj prílohu na konci knihy.) Osobitne vyzdvihla prednášku B. Vikovej-Kunětickej a jej zásluhy pri obrane národných práv Slovákov: „Čo nás najväčšmi zaujíma, je, že pani Viková-Kunětická ako pri každej príležitosti, tak i v tejto svojej reči vrele ujíma sa nás Slovákov, líčiac našu neuveriteľnú národnú potlačenosť.“ Napriek tomu však *Živena* nevenovala obsahu prednášky väčší priestor. V pozadí týchto skutočností zrejme stála snaha dodržať apolitický charakter časopisu. Z článku cítiť aj určitú nedôveru a odstup voči zahraničným účastníckam pražskej konferencie: „Naše čitateľky bude zaujímať, že mnohé z týchto dám odbavujú svoje vážne schôdzky a rokovjú na nich v úboroch parádnych, spoločenských, a nie v jednoduchých, ako by sa dľa prostého ponímania patrilo.“⁴⁶⁵

Okrem pražskej konferencie priniesla slovenská tlač informácie aj o predkongresových podujatiach Medzinárodnej Asociácie žien pre volebné právo, ktoré sa konali 11. až 12. júna 1913 vo Viedni. Ich súčasťou bola aj demonštrácia.⁴⁶⁶ *Slovenský denník* kládol obe akcie – pražskú a viedenskú – do kontrastu: „zlatá Praha, pohostinnosť česká a menovite kultúrne ustanovizne české, jako i silný pohyb českých žien vzbudily v cudzozemských dámach pravý obdiv a úprimnú úctu, tým viac, že nad prijatím vo Viedni boly sklamané: tam ich vedúce kruhy i obecenstvo prijalo chladne a riadenie bolo vraj až chaotické. Z Viedne si odniesly delegátky zahraničných ženských organizácií nedobré dojmy.“⁴⁶⁷ Slovenská tlač pripisovala väčší význam pražskej konferencii a vyjadrovala jednoznačné sympatie s aktivitami Česiek. *Slovenské ľudové noviny* tlmočili presvedčenie, že hlas Česiek: „z Prahy ľahšie sa dostane do Európy, než z Pešti, čo zaiste nebude milé našim pánom švagrom, ktorí sa pravdy tak veľmi boja.“ Ich hodnotenie českej reakcie na kongres v Budapešti je jednoznačne pozitívne: „Uzavretie organizácií českých žien a snahy pani

461 Na citovanom dokumente listu Živeny Ženskému klubu českému je dopísaná poznámka, z ktorej vyplýva, že *Živena* neoficiálne propagovala účasť na českej „kontra-akcii“, a že nakoniec sa na nej zo Slovenska zúčastnila M. Pauliny-Tóthová, pozri: list spolku Živena adresovaný Ženskému klubu českému z 30. 5. 1913, ref. 460 *Ženský svět* publikoval výsledky tohto rokovania, pozri napr. STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Ženský ruch v cizině. In *Ženský svět*, 1913, roč. 17, č. 19, s. 259-261. V tejto veci porovnaj tiež ref. 462.

462 [PAULINY-TÓTHOVÁ, Margita]. Inc. Ešte minulého roku... SNK-ALU, sign. 2 K 23.

463 PODJAVORINSKÁ, ref. 451, s. 146.

464 Napr. *Živena* informovala, že čestné predstavenstvo konferencie bolo zložené z predsedníčok delegácií z USA (veľká pozornosť sa venovala duchovnej Ann Shaw), Veľkej Británie, Francúzska, Holandska, Dánska, Fínska, Nórska a Švédska, neskôr rozšírené o zástupkyne Moravy, Chorvátska a Uhorského Slovenska. Porovnaj: Rôzne zprávy. Pražský, ref. 440, s. 187; *Slovenský denník*, 12. 6. 1913, roč. 4, č. 110, s. 2.

465 Rôzne zprávy. Pražský, ref. 440, s. s. 187.

466 Viedenské predkongresové podujatia sa líšili od pražskej konferencie charakterom i dosahom. Vo Viedni reprezentovalo zhruba 800 účastníkov spolu 23 národov, vrátane členiek predstavenstva Medzinárodnej aliancie za volebné právo žien. Bližšie pozri: BADER-ZAAR, Birgitta. Frauenbewegungen und Frauenwahlrecht. In RUMPLER, Helmut - URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. Band VIII/1. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, s. 1023-1024.

467 Chýrník. *Slovenský denník*, 15. 6. 1913, roč. 4, č. 112, s. 3.

Víkovej-Kunětickej prijímame my Slováci s nekonečnou vďakou, lebo sú novším dôkazom nám tak vzácnjej československej vzájemnosti a solidarity.⁴⁶⁸

Celkove môžeme konštatovať, že napriek významu pražskej konferencie, ktorý mu pripisovalo slovenské ženské a národné hnutie, vyznieva účasť jedinej slovenskej zástupkyne (M. Pauliny-Tóthovej)⁴⁶⁹ paradoxne. Nebola totiž oficiálnou reprezentantkou Živeny, resp. slovenského ženského hnutia. Jednou z možností interpretácie je obava z represíí uhorských úradov, resp. aj malá miera „uvedomelosti“ a organizovanosti slovenského ženského hnutia. Nie sú však vylúčené ani príčiny vyplývajúce z ideovej prepojenosti Živeny s tzv. martinským centrom SNS a z evidentnej kritiky Šoltésovej istých prúdov českého ženského hnutia, ktoré som analyzoval v tretej kapitole. Aktivity Víkovej-Kunětickej totiž možno popri ďalších rovinách hodnotiť ako primárne nacionalistické,⁴⁷⁰ a v kontexte analyzovanej konferencie v Prahe aj ako prejav ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov. Konkrétne mám na mysli zdôrazňovanie „slovenského utrpenia“ so súčasným dôsledným budovaním negatívneho obrazu Maďarov.⁴⁷¹ Adekvátnosť tejto interpretácie však môže podporiť alebo spochybniť len podrobnejší výskum.

Ohlas budapeštianskeho kongresu v tlači

Ako som už spomenul, popri pražskej a viedenskej akcii sa objavil ako téma na stránkach slovenských periodík aj samotný kongres v Budapešti. Zaujímať ma budú najmä konkrétne úvahy o ženskej emancipácii, ktoré boli v tejto súvislosti publikované. Najmenej priestoru venovali kongresu v Budapešti *Národné noviny*, ktoré ho okrem dvoch malých správ v podstate ignorovali. Zdôraznili pritom exotickosť žien zo vzdialených zemí a „škandály“, ktoré rokovania v Budapešti sprevádzali.⁴⁷² Takýto postoj neprekvapuje vzhľadom na všeobecne málo priaznivý postoj *Národných novín* voči ženskej emancipácii v slovenskom prostredí. Nie všetci však zastávali rovnaké názory. *Prúdy* dokonca konštatovali, že *Národné noviny* zostali v kontexte slovenskej tlače vo svojom konzervatívnom postoji k „ženskej otázke“ osamotené.⁴⁷³

Národný hlásnik

Národný hlásnik reagoval na kongres v Budapešti článkom *Žena a politické právo*, a to priamo na titulnej stránke. V úvode prizvukoval medzinárodný rozmer podujatia: „Slávne spisovateľky, umelkyne, učiteľky, bojovníčky za práva žien sišly sa tu z celého sveta na poradu.“ Ženskú rovnoprávnosť považoval za mimoriadne závažnú otázku, ktorá: „sa už i v našom slovenskom národe dvíha“, takže ju nemožno ignorovať. Zároveň kritizoval konzervatívnosť slovenského prostredia, ktoré podľa neho nežičí kritickému mysleniu a je náchylné namiesto toho preberať cudzie názory. Postoj lokálnych autorít sa vraj všeobecne uznáva ako smerodajný, bez ohľadu na skutočné znalosti problémov. To malo platiť aj pre tzv. ženskú otázku: „A preto, keď pán X povedal, že je ženská otázka somárstvo, nuž bola somárstvo nám všetkým, čo sme o pánu X-ovi mysleli, že on

468 Chýry. *Slovenské ľudové noviny*, 6. 6. 1913, roč. 4, č. 23, s. 5.

469 Margita Pauliny-Tóthová bola v istom zmysle „predurčená“ reprezentovať slovenské ženy v Prahe vďaka dobrej znalosti cudzích jazykov. Pozri o nej bližšie: ĎUROVČÍKOVÁ, Margita. Margita Pauliny-Tóthová – prekladateľka, spisovateľka, priekopníčka slovenského ženského hnutia. In ĎURIŠKA, Zdenko et al. *Paulinyovci v slovenskej kultúre*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2002, s. 133-140.

470 Na fakt, že jej chápanie tzv. ženskej otázky bolo podmienené predovšetkým jej chápaním tzv. českej otázky pregnantne poukázal v podrobnej štúdii L. Velek. pozri: VELEK, ref. 444, s. 259-319.

471 Porovnaj: HOLLÝ, ref. 284, s. 330 a inde.

472 Podrobnejšie pozri: *Národné noviny*, 17. 6. 1913 a 26. 6. 1913, roč. 44, č. 69 a 73, s. 3 a 3.

473 *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 9, s. 386. Toto tvrdenie potvrdzuje aj diskusia vyvolaná predstavením divadelnej hry *Ol'ga Rubešová*, pozri nižšie v podkapitole 5.2.

nad ženskou otázkou viac rozmyšľal ako my. A on, kvinkus, práve tak nič nevedel o nej ako my. Iba guráž mal väčšiu – do vynášania najvyšších súdov. „Zaujímavé je sledovať spôsob, akým autor argumentoval, keď vyzýval: „Predovšetkým, ctený čitateľu, oslobodme sa od toho na Slovensku všeobecne ujatého predsudku, že je ženská otázka nešťastie pre ľudskú spoločnosť.“ Podľa neho skutočnosť, že isté vzory spoločenského správania a sociálnej stratifikácie fungujú dlhý čas, ešte neimplikuje ich správnosť. Dlhý vek existencie poddanstva ešte neznamená, že je oprávnené. Tento príklad používal autor ako analógiu k tzv. ženskej otázke: „Taktó je to i so ženskou otázkou. I ženy samy sú tak navyknuté na svoje odveké postavenie v spoločnosti i v politike, že sa im ani nesníva o tom, či by to mohlo aj inak byť.“ Vyjadruje nesúhlas s často opakovaným tvrdením, podľa ktorého „žena vraj nech sa nemieša do politiky, lebo kto má potom rodiť, deti vychovávať, variť, šiť, prať atď.“ Ako protiargument uvádzal, že aj muži-poslanci, sa popri politickej funkcii venovali iným zamestnaniam. Ako príklad takejto „symbiózy životných rolí“ ženy uvádzal Máriu Teréziu: „Mária Therezia i nadostač rodila i slávne kraľovala.“ Na otázku, prečo by sa mali ženy pusť do politiky, nachádzal viacero odpovedí. Ženy by sa podľa neho v parlamente venovali iným záležitostiam, než muži. V tejto súvislosti kládol do protikladu dve oblasti: sociálnu, ktorá je bližšia ženám a vojenstvo, v ktorej sa angažujú muži. Veľkým hendikepom mužov v politike – na rozdiel od žien – bol podľa autora alkoholizmus. Pri predvolebných kortešáčkách sa vraj viackrát ukázalo, že „za našich slovenských poslancov slovenské ženy sa väčšmi oduševňovali ako ich mužovia, ktorých často svádzala fľaša pálenky a porcia gulášu [...] Ženy slovenské so svojím čistým srdcom a zdravým triezvym umom lepšie pochopily program slovenskej národnej strany, že slovenské dieťa potrebuje slovenskú školu, ako ich ctení páni manželia, preniknúť Icikovým páleným i v modzgu i v srdci.“ Hlavným argumentom autora bolo presvedčenie, že slovenská žena má v rodine i v hospodárstve „úplnú rovnoprávnosť“ s mužom, nie však vo veciach verejných. Svoj apel podčiarkol rovnocennými schopnosťami ženy: „Teraz je rad na tom, aby túto pilnú, požeňnanú ruku položila i na usporiadanie verejných vecí. My by sme sa tomu zo srdca tešili, keby sa tak stalo.“⁴⁷⁴

Slovenské ľudové noviny

Slovenské ľudové noviny reagovali na udalosti budapeštianskeho kongresu titulným článkom Už aj ženy! Cieľ kongresu, ktorý formulovali v úvode, možno do určitej miery považovať za ich definíciu tzv. ženskej otázky. Delegátky sa tu stretli, „aby žiadaly urovnoprávnenie ženy s chlapom na každom poli života, v každom odvetví živnosti a aby žiadaly pre seba prísnejšiu obranu zákona. To je tá najnovšia otázka: otázka ženská.“ Článok uznával rovnoprávnosť pohlaví: „žena je práve tak človekom, ako mužský, že je práve tak osobou, jak on.“ Vzápätí sa však v ňom poukazovalo na „zvláštnosti ženy“, ktoré boli automaticky spájané s národnou príslušnosťou. Autor hovoril o „národnej povahe“ a národných charakteristikách slovenských a slovanských žien, spomínal mäkkosť, citlivosť, obrazotvornosť, ako typické prejavy spev, hry, výšivky atď. V porovnaní s mužmi menoval viacero vlastností, ktorými ich ženy údajne predčia: „Ženy sú u nás bystrejšie jak mužskí, sú striezlivejšie, robotnejšie, sporivejšie. U nás vlastne skoro všetko žena riadi. Stará sa o deti, o robotu, o šaty, o peniaze. Premnohí mužskí sú natoľko nedbalí, že ani peniaze nechcú pri sebe nosiť, ani na jarmok nemôžu ísť bez ženy. [...] Môžeme tvrdiť, že vlastne celé položenie nášeho národa záleží na ženách.“ Autor dospel k záveru, že keby ženy boli zrovnoprávnené s mužmi vo všetkých oblastiach života vrátane politiky, malo by to pozitívny vplyv na celú spoločnosť. Najdôležitejším argumentom uňho zostávala úloha žien v presadzovaní národných záujmov:

474 Žena a politické právo. In *Národný hlásnik*, 20. 6. 1913, roč. 46, č. 25, s. 1.

„Aj s naším národom skôr to lepšie nebude, dokiaľ sa ženy neprebudia a ženy do politiky lepšie nezamiešajú.“⁴⁷⁵

Robotnícke noviny

Nevyhnutnosť zrovnoprávnenia žien vyplývala podľa *Robotníckych novín* priamo z podstaty kapitalistickej spoločnosti. Autor článku *Emancipácia žien* videl zásadný rozpor v tom, že realita sa celkom odlišuje od ideálnej predstavy rozdelenia rolí v schéme: muž-živiteľ rodiny, žena-organizátorka rodinného zázemia. Existenčné problémy podľa neho často nútili ženu zamestnať sa mimo rodiny: „Kapitalistický vývin strhnuť ženu do výroby, odtrhnuť ženu od detí a domácnosti a núti ju rozmnožovať kapitalistický zisk, aby mohla uhájiť holý život svojej rodiny.“ Upozorňoval pritom, že sa nejedná iba o problém robotníckych, ale aj meštianskych žien: „aj žena meštianskych kruhov z hospodárskych príčin prestala z čiasťky hľadať svoj ideál života, aby sa vydala, bo pre mnohé tento ideál v dnešnej spoločnosti stal sa neuskutočniteľným.“ Preto meštianske ženy začali nachádzať uplatnenie „v odboroch duševnej práce“. Na trhu práce však museli zápasit' s konkurenciou mužov a s malou možnosťou presadzovať svoje práva v pracovnoprávnej oblasti: „z konkurenčných príčin mužovia nevidia radi výdelkovú prácu žien, bo sú menej schopné odporu proti kapitalistickému vykorisťovaniu.“ Autor osobitne zdôrazňoval, že robotnícke ženy sú oproti „meštičankám“ vo výhode, keďže využívajú podporu sociálnodemokratickej strany: „Robotnícke ženy nachodia v rámci organizácií a strany sociálno-demokratickej, ktorá hlása rovnoprávnosť žien a mužov a odstránenie všetkých nadpráv, založených na rode a pohlaví, dost' miesta, aby sa uplatnili a svoje požiadavky uskutočňovali. Meštianske ženy ovšem nemajú takých spoľahlivých spolubojovníkov vo svojich mužoch, ako proletárska žena v organizovaných robotníkoch.“

V reakcii na medzinárodný kongres za volebné právo žien v Budapešti *Robotnícke noviny* konštatovali, že „ideál starých, aby žena bola len do kuchyne a posteľe, je zabitý.“ V prospech úplného zrovnoprávnenia žien argumentovali tým, že ženy sú zamestnané rovnako ako muži. Podobne ako predošlé články vyzdvihli „striezlivost“ žien: „Ako často žena drží svoju ochrannú ruku nad mužom, ktorý má volebné právo, aby svoju hanbu, na hanbu rodiny nezapredal za tanier gul'ášu a fl'ášu pálenky svoje právo! Kde prejavuje sa vyššia zrálosť: pri opilých voličoch, alebo striezlivých ich ženách?“ V článku zopakovali zásadu, hlásanú sociálnou demokraciou: „požiadavku, aby ženám bolo dané volebné právo, pokladáme za práve tak odôvodnenú, ako požiadavku za volebné právo všetkých dospelých mužov.“ Prostriedkom na jej uskutočnenie je podľa nich jedine politický boj.⁴⁷⁶

Kým v úvodnom článku *Ženská emancipácia* zaznievala kritika ženského kongresu v Budapešti len nepriamo, úvaha Adelheid Popp,⁴⁷⁷ o ktorej sa referovalo v tom istom čísle, bola jeho otvorenou kritikou. Kongres označila za „sjazd žien buržoasie“, ktoré sa nezaujímajú o sociálne postavenie robotníčok: „Je to komédia, keď sjazd žien pozdravuje vládu štátu, ktorého zákony dovoľujú, aby robotníčky pracovali v štátnych podnikoch až 16 hodín denne. O tom nehovoril na sjazde výkvet národa, že 6-7 a 8-ročné deti sú vo fabrikách vykorisťované za 40–50 halierov denného platu a že 30-ročné ženy do fabriky neprijmu, bo si myslia, že sú už dostatočne vykoristené. Majú zástupkyne iných štátov znalosť o pomeroch v štátnych doháňových fabrikách? Nemal

475 R. I. Už aj ženy! In *Slovenské ľudové noviny*, 20. 6. 1913, roč. 4, č. 25, s. 1.

476 *Ženská emancipácia*. In *Robotnícke noviny*, 26. 6. 1913, roč. 10, č. 26, s. 1.

477 A. Popp (1869-1939) patrila k vedúcim osobnostiam rakúskeho sociálnodemokratického ženského hnutia, pozri: BADER-ZAAR, ref. 466, s. 1014; HAUCH, Gabriella. „Arbeit, Recht und Sittlichkeit“ – Themen der Frauenbewegungen in der Habsburgermonarchie. In RUMPLER - URBANITSCH, ref. 466, s. 965-1003. Známe sú jej kontakty so ženským odborom bratislavského spolku Vpred (Napred), pozri: DUDEKOVÁ, Radikálky (ČADKOVÁ - LENDEROVÁ - STRÁNÍKOVÁ), ref. 8, s. 155.

tento sjazd zavolať do uší vláde, aby pečovala viac o vzdelanie a pracovné pomery žien?“ V ostro formulovanej kritike upozornila najmä na rozdiely voči Predlitavsku, kde sa vďaka vyspelejšiemu sociálnodemokratickému hnutiu podarilo dosiahnuť viaceré úspechy v oblasti sociálneho zákonodarstva (8,5-hodinový pracovný čas, úľavy pre zamestnané matky atď.). Ako riešenie presadzovala aktivizáciu žien v odboroch i politike: „Každá robotníčka má byť členkou politickej a odborevej organizácie.“⁴⁷⁸

Všetky uvedené články zhodne konštatovali, že neexistuje relevantný dôvod pre právnu ani inú diskrimináciu žien. Na jednej strane zdôrazňovali rovnoprávnosť a rovnosť pohlaví, ale argumentovali aj rodovými rozdielmi. Často sa objavoval argument, že ženy, údajne citlivejšie, vnímavejšie a emocionálnejšie bytosti, môžu politiku svojím pôsobením „ozdraviť“. Požiadavka otvoriť svet politiky ženám bola podporovaná odkazovaním na údajné špecifické „ženské vlastnosti“, ktorými vraj žena predstihovala muža: zodpovednosť, pracovitosť, organizačné schopnosti, vďaka ktorým údajne nielen organizovala, ale aj riadila život v súkromnej sfére. Ako adekvátne zásluhy žien sa uvádzalo, že plnia rovnako zodpovednú a ťažkú službu v rodine, a že v prípade potreby by boli schopné priniesť aj obeť na „oltár vlasti“. Hlavným dôvodom, prečo sa mali slovenské ženy politicky angažovať, bolo presadzovanie národných požiadaviek. Jedine sociálnodemokratické *Robotnícke noviny* videli cieľ politického pôsobenia žien v zlepšovaní pracovných podmienok žien a v ich politickom boji proti kapitalizmu.

Za volebné právo žien: *Slovenský týždenník*

Hoci menované slovenské periodiká – s výnimkou *Národných Novín* – sa voči emancipácii žien stavali v zásade pozitívne, ani v jednom prípade nedošlo k otvorenej podpore medzinárodného ženského kongresu v Budapešti. Svojím postojom sa vymyká *Slovenský týždenník*, ktorý ako jediný zo sledovaného spektra slovenskej tlače otvorene podporil kongres a zároveň vyjadril súhlas so základným cieľom kongresu. Nepochybne to súvisí s osobnosťou redaktora tohto periodika Milana Hodžu, ktorý dlhodobo a s mimoriadnou intenzitou agitoval za požiadavku všeobecného volebného práva. *Slovenský týždenník* na rozdiel od predchádzajúcich periodík, pre ktoré bol prioritný postoj voči národnostiam alebo voči sociálnej demokracii, vnímal kongres predovšetkým ako akciu na propagovanie požiadaviek politických práv žien. Zdôraznil „všeobecne uznaný blahodarný vplyv“ volebného práva na ženy, ktoré bolo najnovšie zavedené v Nórsku a už „od dávna“ v Austrálii.⁴⁷⁹ Upozornil na stretnutie uhorskej opozície v Chynoranoch,⁴⁸⁰ kde „jeden z rečníkov vyzval ženy, aby pre čistotu volieb vlívaly na svojich právo hlasu majúcich mužov.“ Informoval, že napriek tomu na uvedenom zhromaždení verejná podpora volebného práva pre ženy nezaznela, aj keď sa už predtým dostala do návrhu pripravovaného uhorského volebného zákona. Za pozitívny prelom autor článku označil skutočnosť, že rovnaká reforma volebného zákona bola predstretá „našou národnostnou stranou na sneme tohoto roku. Návrh tento dal každému vyše 24-ročnému občanovi krajiny bez ohľadu na pohlavie – tedy aj ženám, – právo hlasu“. Konštatoval, že v tejto požiadavke sa zhoduje so zámermi medzinárodného kongresu žien v Budapešti.⁴⁸¹

478 Ženský obzor. In *Robotnícke noviny*, 26. 6. 1913, roč. 10, č. 26, s. 5.

479 V Austrálii bolo volebné právo pre ženy zavedené v roku 1902 a na Novom Zélande už v roku 1893. Pozri napr.: *Atlas historyczny PWN*. CD-Rom. Wydawnictwo Naukowe PWN SA 2005. Heslo: Kobięcy ruch.

480 Išlo o zhromaždenie organizované Ľudovou stranou. Porovnaj: Opozičné ľudové zhromaždenie v Chynoranoch. In *Slovenský denník*, 17. 6. 1913, roč. 4, č. 113, s. 1-2.

481 Politický prehľad. Volebné právo žien. In *Slovenský týždenník*, 20. 6. 1913, roč. 11, č. 25, s. 2.

Podpora volebného práva pre ženy zo strany konzervatívnej inteligencie

V súvislosti s týmto príspevkom považujem za potrebné spraviť krátky exkurz do problematiky podpory volebného práva pre ženy zo strany vedúcich predstaviteľov slovenského národného hnutia, vrátane jeho konzervatívnej línie. Začiatok roka 1913 sa niesol v znamení pripravovanej volebnej reformy, v ktorej sa dal otvorene priestor novým návrhom na rozšírenie volebného práva.⁴⁸² To aktivizovalo celouhorské ženské a ďalšie spolky (ale tiež Ligu mužov za volebné právo žien), ako aj politické strany, aby agitovali za volebné právo pre ženy.⁴⁸³ K spomínanému návrhu zákona v *Slovenskom týždenníku* treba dodať toľko, že išlo o návrh rumunských poslancov (z 22. januára 1913) a skutočne v ňom bola obsiahnutá požiadavka volebného práva aj pre ženy.⁴⁸⁴ Tento návrh prijali aj predstavitelia SNS⁴⁸⁵ na ľudovom zhromaždení v Turčianskom Sv. Martine 9. februára 1913.⁴⁸⁶ Osobitne na to upozornila *Živena*, ktorá publikovala aj výzvu na politickú aktivizáciu žien v straníckych štruktúrach SNS.⁴⁸⁷ Požiadavka volebného práva pre ženy sa napokon dostala aj do oficiálneho programu SNS z roku 1913.⁴⁸⁸ Explicitnú podporu požiadavke volebného práva pre ženy vyjadril aj predseda SNS Pavel Mudroň,⁴⁸⁹ ktorý, ako poukážem v nasledujúcej podkapitole, zastával striktné konzervatívne stanovisko v otázke možnosti spoločenskej realizácie žien ako alternatíve voči manželstvu a rodine. Možno tu teda pozorovať istý paradox, keď predstavitelia

482 Nový volebný zákon bol napokon schválený 8. 3. 1913, požiadavku všeobecného volebného práva však neobsahoval. Podrobnejšie pozri: POTE MRA, Michal. Boj za všeobecné volebné právo v Uhorsku v politike slovenskej národnej buržoázie v rokoch 1910–1918. In *Historické štúdie*, 1977, roč. 22, s. s. 151-162.

483 Pozri bližšie: *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 3, s. 85. Liga mužov za volebné právo žien vznikla roku 1910. Pozri: DUDEKOVÁ, Międzynarodowa, ref. 8, s. 150. Tu treba povedať, že organizovaná podpora ženských politických požiadaviek zo strany mužov mala svoj medzinárodný rozmer, keď že existovala Medzinárodná liga mužov za volebné právo žien, porovnaj: L. P. [PODJAVORINSKÁ, Ludmila], ref. 447. Tieto aktivity pozorujeme aj napr. v kontexte poľského národného a ženského hnutia, keď roku 1913 v Lvove vznikla Poľská liga mužov za volebné právo žien. Pozri: HABRAT, Anna. Związek Równouprawnienia Kobiet we Lwowie. In JANIĄK-JAŚINSKA - SIERAKOWSKA - SZWARC, ref. 3, s. 103; ŻARNOWSKA, Anna - SZWARC, Andrzej. The Emancipation Movement and Women's Associations in Polish Lands prior to the Regaining of Independence – Dilemmas and Restrictions. An Introduction. In JANIĄK-JAŚINSKA - SIERAKOWSKA - SZWARC, ref. 3, s. 32.

484 Návrh volebného zákona rumunských poslancov pozri: Volebný návrh Rumunov. I. diel. In *Národný hlásnik*, 31. 1. 1913, roč. 46, č. 5, s. 2-3. Je zaujímavé, že autor článku na jednej strane hovorí o „našej národnostnej strane“, ktorá návrh podala, avšak nespomína, že ani jeden slovenský poslanec sa pod neho nepodpísal. Pozri podrobnejšie: POTE MRA, ref. 482, s. 159-160. M. Hodža na túto skutočnosť kriticky upozorňoval na stránkach *Slovenského týždenníka*. Jeho reakciu cituje F. Votruba, pozri: VOTRUBA, František. Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. In ŠTEFÁNEK, Anton - VOTRUBA, František - SEĎA, František (eds.). *Milan Hodža. Publicista, politik, vedecký pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha : Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Prahe, 1930, s. 450-451.

485 V auguste 1912 sa SNS organizačne pretvorila na Ústredný klub Slovenskej snemovej národnostnej strany, ale bežne sa používal jej pôvodný názov. Bližšie pozri: PODRIMAVSKÝ, Milan. Slovenská národná strana. In LIPTÁK, Ľubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku 1860-1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 35-49.

486 POTE MRA, ref. 482, s. 159; Rôzne zprávy. Slovenským ženám. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 185.

487 Rôzne zprávy. Slovenským ženám, ref. 486, s. 185-186. Tento text uverejňujem v prílohe na konci knihy. Návrh, aby sa ženy mohli stať členkami Ústredného klubu Slovenskej národnej strany, vrátane jej okresných klubov, bol vraj prijatý „jednomyselne a nadšene“. Do leta 1913 sa však zaregistrovalo iba 10 žien. Pozri bližšie PODRIMAVSKÝ, Milan. Organizácia Slovenskej národnej strany v rokoch 1900–1914. In *Historické štúdie*, 1977, roč. 22, s. 201-202.

488 Program prijatý na valnom zhromaždení SNS 4. 8. 1913 obsahoval (v 4. bode) požiadavku všeobecného volebného práva aj pre ženy. Porovnaj: Kronika. Program slovenskej národnej strany. *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 10, s. 431. Bližšie o Programe a jeho Výklade od Jozefa Gregora pozri: PODRIMAVSKÝ, Milan. Program Slovenskej národnej strany v rokoch 1900–1914. In *Historický časopis*, 1977, roč. 25, č. 1, s. 19-25.

489 Porovnaj ref. 539 a 540.

konzervatívnej časti slovenských elít – odporcovia emancipácie žien – podporovali typicky feministickú požiadavku. Pri interpretácii tejto záležitosti je potrebné vnímať celkový kontext, teda najmä to, že väčšina slovenského obyvateľstva nemala vzhľadom na majetkový a vzdelanostný cenzus volebné právo.⁴⁹⁰ Predpokladám preto, že podpora požiadavky volebného práva pre ženy (ako súčasť požiadavky všeobecného volebného práva) bola motivovaná celkovým posilnením slovenského elektorátu. V tomto kontexte upozorňujem, že aj v analyzovaných príspevkoch sa zdôrazňovala väčšia politická zodpovednosť žien oproti mužom. Predpokladalo sa teda, že ženy by v prípade udelenia volebného práva boli viac lojálnejšie k národným politickým subjektom a aj menej korumpovateľné v porovnaní s mužmi.⁴⁹¹ Podpora požiadavky volebného práva pre ženy zo strany konzervatívnej časti slovenského politického spektra (tu reprezentovaného najmä P. Mudroňom) bola teda motivovaná primárne nacionalisticky, a nie sympatiami k myšlienke rovnoprávnosti mužov a žien.

Zhrnutie

Napriek tomu, že požiadavku volebného práva pre ženy sa nepodarilo presadiť, idea ich politického zrovnoprávnenia sa stala súčasťou verejného diskurzu aj v slovenskom prostredí. Pokladám za potrebné upozorniť na určitý paradox, ktorý sa ukazuje pri porovnaní reakcií slovenskej tlače na pražskú konferenciu a budapeštiansky kongres žien. Pri komentovaní udalostí, ktoré predchádzali kongresu v Budapešti (teda jeho bojkotu zo strany českého ženského hnutia), slovenská tlač s veľkou intenzitou zdôrazňovala národnostnú problematiku, a nie tzv. ženskú otázku. V konkrétnych úvahách počas konania a po ukončení budapeštianskeho kongresu však ustúpila téma „malých národov“ (najmä Slovákov) do úzadia. Hlavnú tému článkov predstavoval problém ženskej emancipácie, idey rovnoprávnosti a požiadavka volebného práva pre ženy.

Kongres v Budapešti – aj napriek kontroverziám, ktoré mu predchádzali – spolupôsobil v atmosfére príprav volebnej reformy ako katalyzátor názorov na emancipáciu žien. V slovenskej národoveckej societe síce naďalej fungovali tradičné pohľady na úlohy žien v spoločnosti, vo verejnom diskurze sa však už celkom zreteľne presadzoval ústretivejší pohľad voči ženskej emancipácii. Táto sonda do slovenskej tlače však zároveň potvrdzuje predpoklad, že nacionalistické požiadavky (v prípade sociálnej demokracie aj socialistické) boli nadradené feministickým. Toto je aj potrebný interpretačný rámec pre vysvetlenie podpory volebného práva pre ženy zo strany odporcov emancipačného pohybu žien.

Skutočnosť, že tzv. ženská otázka bola v období pred Veľkou vojnou v slovenskej tlači už aktuálnou témou, ktorá prispievala k diferenciacii slovenských politických a intelektuálnych elít, možno dobre ilustrovať na príklade polemiky, ktorej analýza je predmetom nasledujúcej podkapitoly.

490 O volebnom práve a volebnej praxi v Uhorsku na začiatku 20. storočia, pozri: POTEMLA, Michal. Uhorské volebné právo a voľby na Slovensku v rokoch 1901–1914. In *Historický časopis*, 1975, roč. 23, č. 2, s. 201–239.

491 Na túto okolnosť zrejme narážal aj J. G. Tajovský už v súvislosti s voľbami roku 1901: „Ženičky chváliť tiež musím. Tie by mali voliť, tie sa vedia oduševniť!“ Pozri: [GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef]. Turany 1901. In *Jozef Gregor Tajovský*, ref. 300, s. 393 [pôvodne v: *Ludové noviny*, 1901, roč. 5, č. 50].

5.2 NÁZORY NA EMANCIPÁCIU ŽIEN V DISKUSII O DIVADELNEJ HRE *OLGA RUBEŠOVÁ*

Predstavenie ako katalyzátor diskusie

Roku 1913 sa odohrala v slovenskej tlači zaujímavá a výpovedná diskusia o spoločenskej role ženy, ktorú vyvolalo predstavenie divadelnej hry Františka Xavera Svobodu *Olga Rubešová* (1902).⁴⁹² Inscenáciu uviedla Občianska Beseda v Ružomberku⁴⁹³ 18. mája 1913.⁴⁹⁴ Pozitívny referát o predstavení v *Slovenskom denníku*⁴⁹⁵ vyvolal kritickú reakciu Pavla Mudroňa v *Národných novinách*.⁴⁹⁶ Tie následne publikovali ďalšie články venované tejto divadelnej hre,⁴⁹⁷ pričom išlo o priamu konfrontáciu s článkami uverejnenými v *Slovenskom denníku*.⁴⁹⁸ Svoj postoj k tejto polemike vyjadril aj Bohdan Pavlů na stránkach *Prúdiv*.⁴⁹⁹ Diskusiu reflektovali aj *Robotnícke noviny*.⁵⁰⁰ Tieto články sú hlavnými prameňmi k nasledovnej analýze.

V tejto podkapitole sa budem venovať samotnej hre len v miere nevyhnutnej pre pochopenie kontextu diskusie. V tejto súvislosti len v skratke upozorním na jednoznačne pozitívne hodnotenie F. X. Svobodu v referáte o jeho *Olge Rubešovej* na stránkach *Ženského sveta* roku 1902. Uvádza, sa v ňom že: „Český feminizmus může být hrd a vděčen, jakého našel účinnivého přítele – a jakého udatného zápasníka za své idee v tichém, kontemplativním básníku a v klidném romanopisci F. X. Svobodovi.“ Výstižná je tiež charakteristika samotnej hry: „Drama Olgy Rubešové je ve svém jádru typickým dramatem osvobozovacího procesu ženy 19. a 20. věku, dramatem, v němž hrdinky vždy jen trpí, hledají, tápají, bloudí, klesají a podléhají, ale idea, kterou zvedaly slabými pažemi svými, žije a pomáhá připravovati lepší budoucnost lidstva.“⁵⁰¹ Je teda zrejme, že išlo o dielo, ktoré vyvolávalo diskusie o problémoch, ktoré patrili do agendy súdobého feminizmu. Neprekvapuje preto, že jeho divadelná prezentácia v Ružomberku roku 1913 vyvolala v slovenskom prostredí diskusiu, ktorá vynesla na povrch viacero zaujímavých problémov, týkajúcich sa ženskej emancipácie.

492 SVOBODA, Xaver, František. *Olga Rubešová*. Praha : Nákladem F. Šimáčka, 1902. Táto hra však bola uverejnená už roku 1901 (pod iným názvom) v periodiku *Květy*, pozri: P. M. Literatura a umění. Olga Rubešová. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 12, s. 146. Keďže predpokladám, že text Svobodovej hry bol preložený do slovenčiny, uvádzam v súvislosti s jeho predstavením roku 1913 v Ružomberku slovenský variant jeho názvu: *Ol'ga Rubešová*.

493 Občianska beseda – kultúrny spolok ružomerských Slovákov, vznikol roku 1895. Pozri bližšie: PAVLÍK, Ján. Školstvo a kultúra. In HOCHMUTH, Zdenko et al. *Ružomberok : Historicko-vlastivedná monografia*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 192. Pozri tiež: MANNOVÁ, Elena. Ideové smery. Kultúrny a spoločenský život. In KOVÁČ, Dušan et al. *Na začiatku storočia 1901-1914*. Bratislava : Veda, 2004, s. 224.

494 Informáciu o tom, že sa *Ol'ga Rubešová* bude hrať 18. mája 1913 v Ružomberku, priniesli napr. *Slovenské ľudové noviny*, pozri: Chýry. In *Slovenské ľudové noviny*, 16. 5. 1913, roč. 4, č. 20, s. 5. O úspešnej realizácii tohto zámeru informoval napr. *Slovenský denník*, pozri ref. 495.

495 Z obecnstva. Spolkové zprávy, divadlá a zábavy. In *Slovenský denník*, 25. 5. 1913, roč. 4, č. 97, s. 3-4.

496 MUDROŇ, ref. 67.

497 SOLLÁRIKOVÁ, El[ena]. Na rozlučné s Ol'gou Rubešovou. In *Národné noviny*, 5. 6. 1913, roč. 44, č. 64, s. 3-4; MUDROŇ, Pavel. Ešte raz „Ol'ga Rubešová“. In *Národné noviny*, 10. 6. 1913, roč. 44, č. 66, s. 2

498 ŠTEFÁNEK, A[nton]. Protikresťanská „Ol'ga Rubešová“. In *Slovenský denník*, 1. jún 1913, roč. 4, č. 102, s. 3; Z obecnstva II. Niekoľko myšlienok o ženskej otázke na Slovensku. Poznámky o „Ol'ge Rubešovej“ v *Národných novinách*. In *Slovenský denník*, 3. 6. 1913, roč. 4, č. 103, s. 3-4.

499 Paľo [PAVLŮ, Bohdan]. Divadlo a národný život. In *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 8, s. 338-341.

500 Chýrnik. *Robotnícke noviny*, 12. 6. 1913, roč. 10, č. 24, s. 6.

501 P. M. Literatura a umění, ref. 492.

Tieto problémy budú predmetom mojej analýzy vo väčšej miere, než samotná hra, hoci je z hľadiska skúmania dobového diskurzu o ženskej emancipácii (týkajúceho sa najmä pražských meštianskych vrstiev na začiatku 20. storočia) nesporne zaujímavá. Tento prístup vyplýva okrem iného aj z toho, že niekoľko hlavných protagonistov diskusie samotnú hru nepoznalo.⁵⁰² Účastníci diskusie sa totiž viac ako k hre spontánne vyjadrovali k úlohe, akú mala mať žena v spoločnosti. Predstavenie *Ol'gy Rubešovej* v Ružomberku bolo akýmsi katalyzátorom, ktorý odštartovalo publikovanie príslušných názorov a postojov na stránkach slovenskej tlače. Dodávam, že diskusii nechýbali znaky emotívnosti a ironie, a neraz to medzi dvoma diskutujúcimi tábormi zaiskrilo. Napriek tomu, alebo možno aj práve preto má daná diskusia veľkú výpovednú hodnotu. Prostredníctvom jej analýzy je možné vytvoriť si čiastočný obraz o tom, ako slovenské intelektuálne elity v období pred Veľkou vojnou uvažovali o ženskej emancipácii. Okrem tém, ktoré toto myslenie sprevádzali, je v neposlednom rade zaujímavý aj jazyk, prostredníctvom ktorého boli dané postoje formulované. Z tohto dôvodu venujem relatívne veľký priestor citovaniu pôvodných textov.

Predstavme si teraz stručne dej samotnej hry.⁵⁰³ Rodina Rubešová má tri dcéry – Ol'gu, Máriu a Martu. Dcéry sú vychovávané v relatívne zabezpečenej pražskej meštianskej rodine, s čím je zviazaný aj istý typ „meštianskej morálky“, teda hodnôt a životných priorít, ktoré F. X. Svoboda prostredníctvom svojich postáv opisuje a nepriamo kritizuje. Keďže hlavnými postavami sú tu dospievajúce, resp. mladé ženy, podstatným motívom celej hry sú dobové predstavy o úlohe, akú majú zastávať v spoločnosti. Tou mal byť jednoznačne a bez výnimky rodinný život, teda vydaj (pokiaľ možno s „dobrou partiou“). V hre popri tom môžeme sledovať viacero vedľajších motívov, ako napr. význam postojov okolia („čo si o nás pomyslia...“) v motivácii konania a s tým zviazanú spoločenskú pretváрку, ďalej predstavenie „ženských zábavok“ (napr. parádenie sa v nových šatách alebo účasť na plese ako významná udalosť v živote dospievajúcej slečny), ktoré sa pokladali za vhodnú náplň času dospievajúceho dievčaťa na rozdiel od iných, menej vhodných činností (napr. čítanie), či v neposlednom rade postoje tzv. vážených mužov k ženám. Samostatným problémom je krátká scéna s tzv. emancipovanými slečnami, ktorých aktivity Ol'ga odmieta. Túto scénu ešte spomeniem pri analýze referátu o hre v *Slovenskom denníku* (z 25. mája 1913). Zaujímavé sú tiež postoje a správanie sa Ol'gy,⁵⁰⁴ prostredníctvom ktorých F. X. Svoboda reagoval na emancipačný pohyb českých žien na začiatku 20. storočia.⁵⁰⁵

Ol'ga sa svojím myslením a napokon aj konaním vymaňuje z tradičných vzorcov správania. Nechce sa uspokojiť s úlohou, ktorú od nej spoločnosť očakáva – byť milou, veselou a starostlivou manželkou. Túži po vyšších métach – chce byť spisovateľkou. Okrem jej prirodzenej túžby po tomto povolaní ju od sobáša odrádza presvedčenie, že muži sú pod maskou dôstojnosti, inteligencie či starostlivosti vo svojej podstate nemravní. Ol'ga je zalúbená do prof. Hlavsu a spoločnosť od nich očakáva sobáš. Ol'ga sa však rozhodne nevydať sa, predovšetkým z dôvodu presvedčenia, že vydajom by stratila potrebnú slobodu pre povolanie spisovateľky. Čo sa týka jej postojov k Hlavsovi, sú premenlivé – v období kedy dospeje k záveru o mravnej skazenosti mužov, myslí si to isté

502 Pavel Mudroň pravdepodobne hru nepoznal. Elena Solláriková a Anton Štefánek sa priamo priznali, že samotnú hru nepoznali.

503 Ide o moju interpretáciu jej vydania z roku 1902, pozri: SVOBODA, ref. 492. Predpokladám, že hlavná epická os tohto vydania zostala totožná aj v interpretácii ružomerskej Občianskej besedy. Sústredím sa najmä na tie momenty, ktoré ovplyvnili neskoršiu diskusiu. Ďalej uvádzam pre porovnanie aj relatívne dlhý citát z referátu o hre v *Slovenskom denníku* (z 25. mája 1913). Ale, ako som už uviedol, samotná hra ma zaujíma menej ako diskusia o nej.

504 Ol'ga sa napr. sama prechádza po korze (!), kde pozoruje nemravné správanie sa (okázalé obzeranie sa, či dokonca „behanie“ za ženami) navonok počestných mužov. Pozri: SVOBODA, ref. 492, s. 53-55 a inde.

505 Porovnaj: Z obecnstva II., ref. 498, s. 3-4.

aj o Hlavsovi. Postupne však zistí, že Hlavsa nie je „štandardný“ muž a s blížiacim sa koncom hry mení na neho názor. Hlavsa, povahou citlivý a neistý muž, ťažko nesie rozhodnutie Oľgy nevydať sa za neho.⁵⁰⁶ No Oľga bola presvedčená, že jej povinnosťou v záujme cieľa byť spisovateľkou, je zriecť sa lásky k Hlavsovi. Jej postoj bol však motivovaný aj protestom proti tomu, že spoločnosť jednoducho sobáš očakáva, a nekladie si otázku, či sa dievča v skutočnosti chce vydať. Je to jednoducho skrytý predpoklad.

Do Hlavsu je však zaľúbená istá Anna, ktorú si napokon Hlavsa rozhodne vziať za manželku. No ani nie tak z lásky k nej, ako skôr zo súcitu – keď už nemohol uskutočniť svoje šťastie, rozhodol sa spraviť šťastnou aspoň Annu. Oľga medzitým ťažko znáša reakcie svojej rodiny a okruhu známych na svoje postoj, je v permanentnom konflikte so svojím okolím. Problémy sa znásobia, keď zistí, že Hlavsu má rada, a nie je schopná zriecť sa lásky. Vzhľadom na skutočnosť, že Hlavsa „má inú“, psychicky trpí. Tragický pocit sa v nej znásobí po zistení, že Hlavsa je „iný“ ako ostatní muži. Napokon si na zásnubách Oľginej sestry Marty (kde sa Oľga a Hlavsa stretnú) vyznajú lásku, ale vzhľadom na záväzky Hlavsu voči Anne je už neskoro. Oľga v tomto záverečnom výstupe hry spácha samovraždu.

Protiklad Oľgy, ktorá je presvedčená, že dobové predstavy o žene predstavujú výrazné obmedzenie možností jej seberealizácie, stelesňuje jej sestra Marta. Martiným cieľom je najmä zábava, parádne sa, pocit, že o ňu muži bojujú, no a, samozrejme, predovšetkým sobáš. Táto bezstarostná a veselá Marta je na rozdiel od Oľgy „vydarenou dcérou“. Ďalšia sestra, Mária, predstavuje v istom zmysle stredný typ medzi Oľgou a Martou. Je už vydatá a vychováva deti, rozumie rozmarom Marty, ale vzhľadom na svoju minulosť, keď tak isto ako Oľga túžila byť spisovateľkou, sympatizuje a súhlasí s Oľginými názormi. Snaží sa ju ale presvedčiť, že so životom (so spoločenskými normami správania sa) je zbytočné bojovať. Rozumnejšie je podriaadiť sa požadovaným normám a v rámci nich sa snažiť o realizáciu „neštandardných“ cieľov. Oľga, ak nerátame obdobie jej citovej a duševnej krízy na konci hry, takéto riešenie nemohla prijať. Na tejto skutočnosti nič nemení ani fakt, že Mária bola jej najlepšou priateľkou a oporou v prostredí rodiny a širšieho okolia, ktoré zásadne odmietalo jej postoj a „pracovalo“ na jej návrate do všeobecne prijatých noriem správania sa.

Oľga ako vzor pre slovenské ženy

Reakcie na predstavenie sa sústreďovali na interpretáciu postavy Oľgy. Vzniknutá polemika smerovala k otázke, či je postava Oľgy dobrým a nasledovateľným príkladom ženy. Tento postoj v tej či onej forme nachádzame v *Slovenskom denníku* a v *Prúdoch*. Reflektovanie Oľgy ako zlého, odstrašujúceho príkladu sa vyskytujú v *Národných novinách*. Oľgina samovražda do veľkej miery komplikovala jej interpretáciu a viditeľne ovplyvnila aj diskusiu o nej. Diskusia sa však celkom prirodzene preniesla na všeobecnejšiu rovinu a analyzoval sa najmä problém toho, akú úlohu má mať žena v spoločnosti a či je akceptovateľné, aby sa žena dobrovoľne vzdala sobáša a vlastnej rodiny v záujme dosiahnutia iných cieľov.

Ako som spomenul, *Slovenský Denník* priniesol referát o tomto predstavení. Jeho pôvodcu však nepoznáme – je podpísaný „Z obecnstva“ – teda písal ho niekto, kto predstavenie v Ružomberku videl. Od tohto referátu sa odvíjala celá ďalšia diskusia. Predstavenie *Oľgy Rubešovej* je v referáte opísané v pozitívnom duchu. Hneď v úvode sa zdôrazňuje výchovná funkcia divadla a v tej súvislosti skutočnosť, že „prednesenie tejto drámy na slov. javisku má význam mimoriadny: naši ochotníci začínajú dbať aj o iné, než o zábavu.“

⁵⁰⁶ Slovanmi P. Mudroňa, Oľga: „Tedy „dá košík“, ako sa hovorí, profesorovi Hlavsovi.“ Pozri: MUDROŇ, ref. 67.

Nasleduje zásadná téza, s ktorou sa budú vyrovnávať ďalší účastníci polemiky: „Ol'ga Rubešová – v dráme je kreslená ako žena mimoriadneho nadania, v budúcnosti ale má byť typom...“ Ol'ga Rubešová ako vzor pre slovenské ženy – najmä proti tejto myšlienke bude bojovať Pavel Mudroň. Následne je stručne opísaný dej hry, zdôrazňuje sa tu mravnosť Ol'gy, ktorá sa napriek nesúhlasu okolia nevzdáva svojich cieľov. Zdôraznená je aj téma boja Ol'gy proti spoločenskej pretváрке a klamstvám⁵⁰⁷: „Vidíme ženu, ktorá poslúcha hlas svojho svedomia, čo sa s tým dostane aj do konfliktu s rodinou a spoločnosťou. Obetuje aj svoju lásku, len aby urobila svoju povinnosť.“ Samovražda Ol'gy je interpretovaná nasledovne⁵⁰⁸: „V prvom dejstve je jej povinnosťou: **pracovať** [zvýraznené v origináli – K. H.], v treťom, keď vidí, že sa už zklamala: **nepokaziť šťastie** [zvýraznené v origináli – K. H.] druhej, snúbenici Hlavsovej. A ponevác bez Hlavsu žiť nemôže, obetuje seba.“ Možno to nebolo vedomým úmyslom referenta, ale v citovanej vete je implicitne skrytá interpretácia samovraždy ako mravného činu. Upozorňujem na to, pretože v neskoršej diskusii sa téma Ol'ginej samovraždy znovu objaví.

Ol'ga nesúhlasí so „sufražetkami“

Aj ďalej v texte je vyzdvihovaná postava Ol'gy, ktorá vyniká nielen svojou mravnosťou, ale aj odvahou vzoprieť sa očakávaniam okolia a konať tak, ako je podľa vlastného uváženia presvedčená, že konať má. Mala odvalu vzoprieť sa nie iba najbližšiemu okoliu (vrátane vlastného otca) ale, na čo je vhodné zvlášť upozorniť, aj sufražetkám: „ona sa nepoddá, vždy povie svoju mienku doprosta každému, ba aj sufražetkám, ktoré ju považujú za svoju. Ona ich odmietne, lebo vidí, že sú aj ony nie úprimné a svoj program hotové každú chvíľu zradit', akonáhle sa zjaví – možnosť vydaju.“⁵⁰⁹ Nevie, ako vyznel tento výstup v interpretácii ružomerskej Občianskej besedy. Vo vydaní *Olgy Rubešovej* z roku 1902 ide rozsahovo o marginálnu scénu,⁵¹⁰ v koncepte celej hry má však podľa mojej mienky celkom podstatné postavenie. F. X. Svoboda nepoužíva označenie sufražetky, ale „emancipované slečny“. Sú na návšteve u Ol'gy, o ktorej sa dozvedeli, že sa odmietla vydat' za Hlavsu. Z toho dôvodu ju pokladajú „za svoju“ a dokonca jej ponúkajú predsednícke kreslo bližšie nešpecifikovanej, zrejme ženskej organizácie. Dobové predstavy o „emancipovaných ženách“ (v interpretácii Občianskej besedy išlo zrejme o „sufražetky“) môžeme odkryť

507 Vzhľadom k tomu, že viacerí účastníci diskusie vychádzali z tohto referátu, a nie zo samotnej hry, odcitujem z neho dlhšiu časť: „[...] je v tom veku [Ol'ga Rubešová – K. H.], keď sa dievčatá „majú vydávať“. Aj ju chce vydat', aj ona má už muža, ktorého miluje (prof. Hlavsa) a ktorého jej obecala rodina a spoločnosť. Ol'ga ale jeho ruku odmietne, lebo cíti, že jej voľba, jej láska je nie slobodnou, ale že stojí pod vplyvom okolia, rodiny, spoločnosti, ktorá vidí v nej len dievča, určením ktorého je vydaj. Nič inšie. No, Ol'ga je presvedčená, že cieľom jej života je nie vydaj: jej povinnosťou je pracovať. Cíti v sebe nadanie ku spisbe. Ako spisovateľka chce bojovať proti všetkej lži, ktorú vidí všade okolo seba. Preto odmietne ruku Hlavsovu, lebo by s vydajom stratila svoju slobodu. Obetuje svoju lásku k vôli tomu, aby mohla žiť úplne len cieľu svojho života: práci za pravdu, boju proti lži. No, Ol'ga sa sklame: práca ju neuspokojí, cíti slabosť bit' sa s celým svetom, sama. Práca sama o sebe nevie vyplniť jej život. Ona je nešťastná nie len nad neúspechom, ale aj preto, lebo nemôže zničiť v sebe lásku k Hlavsovi, ktorého ešte vždy miluje. Medzitým Hlavsa, zronený nad odmietnutím Ol'giným, sa zasnúbi bez lásky s druhou, lebo ho ona miluje, chcúc ju urobiť šťastnou; on vidí smysel života v robení dobra. Keď treba, aj seba obetuje. Ol'ga a Hlavsa sa na svatbe Ol'ginej sestry, Marty [vychádzajúc z vydania z roku 1902 išlo o zasnubý a nie svatbu (pozri SVOBODA, ref. 492, s. 86.) – K. H.], po dvoch rokoch rozluky sídu, nevydržia, vyznajú si, že sa vždy ešte milujú, ale je už neskoro: Ol'ga nechce, aby Hlavsa dal nazad slovo svojej snúbenici, aby ju zničil, a v zúfaní nad nezdařeným životom spácha samovraždu. (Podobné tragikum vidíme v Ibsenovom Rosmersholmovi.)“ Pozri: Z obecenstva, ref. 495, s. 3.

508 Samovražda je v tom referáte spomínaná aj na inom mieste, kde je zdôraznené okrem morálnosti Ol'gy, najmä jej zúfalstvo. Pozri koniec citátu v predchádzajúcej poznámke (č. 507).

509 Z obecenstva, ref. 495, s. 3-4.

510 SVOBODA, ref. 492, s. 83-87.

už z opisu ich zovňajšku. Týchto päť „emancipovaných slečien“ je: „výstredne oděno, s účesy nemodními, dvě s krátkými vlasy. První tři starší, přes třicet let, velice živé, poslední dvě mladší, nehezké, chudě oděné.“⁵¹¹ Tieto postavy nie sú opisované iba ako bojovníčky za verejnú uznanie ženských aktivít a samostatnosti žien („Důkazy samostatnosti žen jsme podaly.“; „Posměšný názor o starých pannách musí se zcela vyvrátiti a nahraditi obdivem!“; „Věřejnost musí konečně jednou naše snahy respektovati!“), ale tiež ako protivníčky mužov („Mně je nenávisť k mužům vrozená“). Keď Oľga spomenie zásnuby svojej sestry Marty, stretne sa so zavrnutím inštitútu zasnúbenia („Takové zasnoubení musí být směšné!“; „Lituji vás, že se musíte na to dívat!“).⁵¹²

Oľga odmieta ponuku „emancipovaných slečien“ angažovať sa na poprednom mieste v ich organizácii, pričom argumentuje prácou nad svojím románom („Jsem ponořena do práce, do svého románu, vyrušovalo by mne to...“), ako aj nesúhlasom s ich postojmi („Nenuťte mne, necítím s vámi, nerozumíme si. Jsem přesvědčena, že mé srdce s vámi není!“).⁵¹³ Na inom mieste sa o nich vyjadruje v tom zmysle, že vo svojej podstate sú také isté ako jej sestra Marta. Oľga o nich hovorí Marte: „Nejste si daleko, naopak, velmi blízko. Ty všechny by se vdávaly jako ty.“⁵¹⁴

Táto scéna má podľa mojej mienky v kontexte celej hry významné postavenie. Ide o vyjadrenie myšlienky, že aj keď sa Oľga bráni dobovým konvenciam a zdôrazňuje právo na samostatný výber svojej životnej dráhy, nemá nič spoločné s organizovaným radikálnym ženským hnutím. V kontexte analyzovaného referátu o predstavení *Oľgy Rubešovej* v Ružomberku je Oľga postavou vysoko mravnou, vzdelanou, ktorá sa však dištancuje od sufražetiek. V rámci takej interpretácie mohla predstavovať akúsi strednú cestu – vzor nekonvenčnej ženy, ktorá vyniká svojou mravnosťou a individualitou, ale zároveň nemá nič spoločné so sufražetkami, ktoré sa v dobovom diskurze asociovali s negatívnym obrazom ženy.⁵¹⁵ V tomto kontexte mohla byť Oľga ľahšie prijatá ako „typ“ či vzor pre slovenské ženy.

Za zmienku stojí ešte interpretácia Oľgíných sestier v referáte. Mária (ako jediná z rodiny Oľge rozumela) je typ ženy, „ktorá síce tiež vidí zvrátenosti a nedôslednosti v spoločnosti, ale sa im nestavia oproti, nebojuje s nimi, lebo je to beztak daromné. Rezignovane sa preto venuje svojmu úzkemu kruhu, výchove dietok.“ Naopak, Marta je protikladom Oľgy: „robí všetko, ako to všetci robia, nemyslí, nekritizuje nič a nikoho, iba tých, ktorí jej prekážajú v zábave, [...] Aj na bál ide rado, i smeje sa vďačne, aj vydá sa, lebo sa dievča má vydať.“⁵¹⁶

Z referátu sa dozvedáme aj konkrétne informácie o hereckom obsadení a réžii.⁵¹⁷ Zvlášť bol ocenený herecký výkon Oľgy Houdekovej, ktorá hrala Oľgu Rubešovú: „Bolo to umenie, čisté

511 SVOBODA, ref. 492, s. 84.

512 SVOBODA, ref. 492, s. 85-86.

513 SVOBODA, ref. 492, s. 85 a 87.

514 SVOBODA, ref. 492, s. 90.

515 Používanie pojmu sufražetka, či feministka v tlačovom diskurze by stálo za samostatný výskum. Tvrdenie, že sufražetky sa asociovali viac s negatívnymi vlastnosťami (napr. ako agresívne kriminálničky) je v danom štádiu nášho poznania viac v rovine predpokladu, ako zdokladovaného tvrdenia. Negatívny obraz by sa zrejme potvrdil prinajmenšom v diskurze *Národných novín*.

516 Z obecnstva, ref. 495, s. 4.

517 Oľga – pani Oľga Houdeková, Mária – slečna Anička Houdekova, Marta – slečna Štefánia Burjanová. Posledné dve menované boli tiež pochválené. Ďalej hraly: „slečny Harmannova (Rubešová), známa dobrá sila, ďalej slečny Fridrichová, Potkanová, Repčeková, Holécych, Bohúňová (sufražetky), malé úlohy hraly dobre. Páni: V. Kubány (Rubeš), J. Hrušovský (prof. Hlavsa), J. Trnkócy (brat Oľgin), Valuch (Rosička), J. Hodža (Tichý) boli hodnými spoločníkmi troch hlavných ženských úloh.“ V súvislosti s réžiou referent píše: „S réžiou sme boli spokojní. Zásluha patrí neunavnému, ochotnému p. Viliamovi Houdekovi, ktorý riadil a šepkal.“ Pozri: Z obecnstva, ref. 495, s. 4.

umenie... Ona vtedy, za tých pár chvíľ, bola skutočne Ol'gou Rubešovou.“ Okrem Ružomberčanov prišli aj hostia („spanilé dámy“) z Liptovského sv. Mikuláša a Turčianskeho sv. Martina.

Referent však vyjadril nespokojnosť s recepciou tejto hry. Obecenstvo ešte nebolo pripravené náležite vnímať takéto predstavenia: „Povinnosťou našou je spomenúť, že divadlo nemalo takého úspechu, akého by pri obsahu a prevedení bolo zaslúžilo. Myšlienky boli väčšine poslucháčstva nové – meštianstvo stálo pred novotou.“ Prejavilo sa to napr. sústredným obecenstvom na „smiešne kúsky“ Marty vo väčšej miere ako na iné myšlienkové odkazy, ktoré táto hra prinášala: „Bolo to vidieť aj z toho, ako vďačne sa odmeňovali smiechom a potleskom výčiny živej, nezbednej Marty. Ale darmo je, začiatok je – vraj – každý ťažký.“ Výsledok celého predstavenia referent nazval „nie úplným úspechom“, ktorý by však nemal Občiansku besedu odradiť od podobných aktivít.⁵¹⁸

Ol'ga ako negatívny príklad pre slovenské ženy

Na tento článok odpovedal kritickým príspevkom v *Národných novinách* P. Mudroň.⁵¹⁹ Je vhodné spomenúť, že išlo o úvodník, čo v istom zmysle zvyšuje dôležitosť, akú Mudroň pripisoval tejto téme. Mudroň pravdepodobne samotnú hru nepoznal a vychádzal najmä z referátu v *Slovenskom denníku*, na ktorý reagoval.⁵²⁰ Už v úvode opisuje kontext celej polemiky, ktorá má podľa neho bipolárny charakter a odzrkadľuje diferencovanosť slovenských politických a spoločenských elít: „Tento referát [v *Slovenskom denníku* z 25. mája 1913 – K. H.] mi je dôkazom, ako ten istý divadelný kus môže jeho diametrálne oproti sebe postavené pochopenie vzbudiť, podľa toho, či ho pochopuje novoveký ‘svobodnomyšlienkar’, alebo konzervatívny národno-kresťanský mysliteľ.“ Nasleduje stručný opis obsahu hry, pri ktorom sa sústredil najmä na Ol'gino rozhodnutie nevydať sa.

Mudroň v opozícii k *Slovenskému Denníku* vidí „v Ol'ge predstavený obraz, akou ženská nemá byť. Aby divadlo slúžilo poučením, kam dovedie exentričnosť ženskej povahy.“ Okrem toho, že nesúhlasí s pozitívnymi vlastnosťami Ol'gy, ako boli opísané v *Slovenskom denníku*, napáda najmä Ol'gino rozhodnutie ostať slobodnou, aby si mohla splniť svoj životný sen stať sa spisovateľkou: „Už sama zásada nechcieť sa vydať, aby svobody neztratila a neobmedzenou spisovateľkou byť mohla, je protikresťanská, neprirodzená a protinárodná.“ V súvislosti s týmto citátom upozorňujem najmä na argument o nekresťanskosti odmietania sobáša. V ďalšej diskusii bude tejto téze venovaný relatívne veľký priestor.

Podľa Mudroňa Ol'gu nemožno dávať za príklad slovenským ženám, keďže jej správanie sa nezodpovedá ani so všeobecnou (božou) mravnosťou, ani s „národným záujmom“: „Ženu Pán Boh stvoril, aby pokolenie ľudské nevyhynulo. So zásadou: nevydať sa, je nevyhnutne spojené sprotivenie sa ženy proti úlohe jej stvorenia, alebo hriechne telesné obcovanie. Z čoho ani jedno, ani druhé za príklad stavať nemôžeme. A z národného ohľadu sa to vôbec zatratíť musí, lebo by viedlo k vymieraniu národa.“

Ol'gino rozhodnutie nevydať sa je o to horšie, že bola zaľúbená a tiež ľúbená od „všeobecne cteného muža [prof. Hlavsa – K.H.]“. Negatívny obraz Ol'gy sa znásobuje jej samovraždou. Mudroň končiac svoju úvahu sumarizuje: „Ol'ga je jednoducho exentričná, polobláznivá osoba, za slávou spisovateľskou rojčiac, ktorá svojou ženskou úlohou opovrhla a ľúbosťou predsa premožená, samovražednicou zostala. Ja tedy v Ol'ge vidím predstavenie ženskej, ako odstrašujú-

518 Z obecenstva, ref. 495, s. 4.

519 MUDROŇ, ref. 67.

520 Jedna z výčítiek ďalšieho referenta v *Slovenskom denníku* smerovala k faktu, že Mudroň kritizovanú hru nepoznal. Pozri: Z obecenstva II, ref. 498, s. 3. Mudroňovu neznalosť samotnej hry potvrdzuje jeho do veľkej miery nepresne podaný obsah hry. Uvádzal totiž, že Hlavsa si berie za manželku Ol'ginu sestru Martu. Pozri: MUDROŇ, ref. 67.

ceho príkladu, že excentričnosť emancipovaných ženských vedie k ich záhube.“ Nepovažuje teda drámu *Ol'ga Rubešová* za vhodnú k výchove širokého obecnstva.⁵²¹ Redakcia *Národných novín* v poznámke k článku vyjadrila súhlas s postojmi P. Mudroňa a zároveň F. X. Svobodu obvinila z plagiatstva: „dodávame, že celé Svobodovo ‘dráma’ je konglomerát samých plagiatov, opičenie sa za Ibsenom, fádne mlátenie otázok, dávno riešených. Plagiátori prichádzajú vždy o niekoľko staníc pripozde.“⁵²²

Anton Štefánek popiera, žeby Ol'ga bola nekresťanská

Na tento Mudroňov článok reagoval v *Slovenskom denníku* A. Štefánek príspevkom, ktorý nazval Protikresťanská „Ol'ga Rubešová“.⁵²³ Tento článok možno považovať za obhajobu referenta z Ružomberka. Domnievam sa, že Štefánek z pozície redaktora *Slovenského denníka* obhajoval nielen ružomberký referát, ale nepriamo aj samotný *Slovenský denník*, na ktorého stránkach boli dané postoje prezentované. O dielach F. X. Svobodu píše, že: „patria ku najlepším plodom modernej literatúry českej.“ Poznámka pod článkom reflektuje opačný názor *Národných novín* na autora *Ol'gy Rubešovej*, keďže ho označuje za plagiatora. Podľa Štefánka dôvodom takého hodnotenia môže byť manželka F. X. Svobodu, Růžena Svobodová,⁵²⁴ ktorú S. H. Vajanský „z celej duše nenávidí“. V každom prípade, aj keď sám nepozná inkriminovanú hru, Štefánek dôveruje ružomberským hercom a nepredpokladá, že by mohli hrať nekvalitnú hru, ktoré – ako dodáva – sa často vyskytujú na slovenských javiskách.

Hlavným Mudroňovým argumentom, s ktorým Štefánek polemizuje, je údajná protikresťanskosť Ol'gy Rubešovej. Vystupuje proti tendencii každú maličkosť začleňovať pod pojem protikresťanskosti. Píše: „Ol'ga Rubešová“ je natoľko protikresťanská ako katolícky celibát kňazský alebo ‘neprirodzené’ spoluzitie kláštorské.“ Rozhodnutie Ol'gy nevydať sa kvôli tomu, aby mohla účinnejšie bojovať proti klamstvám, ktoré vidí okolo seba, je podľa Štefánka porovnateľné s rozhodnutím katolíckych kňazov a mníšok neoženit' a nevydať sa. Pripomína aj svetských evanjelikov, Ľudovíta Štúra a dr. Dušana Makovického, ktorí sa podľa jeho názoru zriekli manželského života pre vyššie etické ciele.

Následne popiera to, žeby odkazom *Ol'gy Rubešovej* bola idea nevydávania sa. Ideový odkaz hry je „**láska ku pravde**“ [zvýraznené v origináli – K. H.]. Mudroňov článok považuje za nedorozumenie. Vyjadruje zároveň ľútosť nad tým, že sa Mudroň z pozície predsedu SNS⁵²⁵ púšťa do takýchto diskusií: „Ľúto nám je ale, že sa novšie púšťa Pavel Mudroň do takýchto polemik, ktoré mladej organizácii Národnej strany, jejž predsedom je, len škodiť môžu.“ Vidíme, že v interpretácii A. Štefánka predstavovala diskusia okolo *Ol'gy Rubešovej* okrem iného aj politikum.

Pavel Mudroň v úlohe „veľinkvizítora“ – reakcia *Robotníckych novín*

Túto polemiku v skrátenej forme publikovali aj *Robotnícke noviny*, pričom sa zdržali väčšieho komentára. Z krátkeho úvodu k danej polemike je však jasné, že súhlasili so Štefánkom, a nie s Mudroňom. Píšu, že Svobodova hra *Ol'ga Rubešová*, bola postavená „na národný pranier. Sám vodca národnej strany Pavel Mudroň prevzal vzdor svojmu vysokému veku úlohu veľinkvizí-

521 MUDROŇ, ref. 67.

522 *) Poznámka redakcie. In *Národné noviny*, 29. 5. 1913, roč. 44, č. 61, s. 1.

523 ŠTEFÁNEK, ref. 498, s. 3.

524 Významná predstaviteľka českého ženského hnutia.

525 Pavel Mudroň bol dlhoročným predsedom Slovenskej národnej strany. Na tomto poste pôsobil od roku 1877 až do svojej smrti roku 1914.

tora.“ S označením Mudroňa ako inkvizítora korešponduje hodnotenie jeho odsúdenia Oľgy, ktoré *Robotnícke noviny* označili ako „drakonický výrok“.⁵²⁶

Obhajoba Oľgy, ako obhajoba ženského emancipačného pohybu

Na Mudroňov príspevok nachádzame v *Slovenskom denníku* okrem Štefánkovho článku aj ďalší text, ktorý reaguje na kritiku *Národných novín*. Podobne ako referát v *Slovenskom denníku* z 25. mája 1913 je písaný anonymne a autor ho odoslal priamo z Ružomberka, konkrétne od niekoho, kto videl predstavenie *Oľgy Rubešovej*.⁵²⁷ Ide o obsahlu obhajobu predstavenia a polemiku s článkom P. Mudroňa.⁵²⁸

Prvou výhradou autora voči Mudroňovi je to, že Mudroň vychádzal iba z referátu v *Slovenskom Denníku* a neprečítal si samotné dielo. Autor opakuje po referentovi v *Slovenskom denníku* tézu, ktorá vari najviac ovplyvnila celú diskusiu: „Oľga Rubešová, ako ju predstavuje Svoboda, **má byť v budúcnosti typom** [zvýraznenie moje – K. H.]. Keď to opakujem po referentovi ‘Z obecenstva’, tuším i dl’a neho, netreba v to zahrňovať aj jej tragický koniec, lebo veď práve sebevražda priechi sa modernému názoru, a počítat’ ju treba skôr duševnej slabosti a bojazlivosti života.“ Je tu teda vyjadrený súhlas s tým, že Oľga má byť vzorom pre slovenské ženy, avšak nie tragickým zakončením života (pozri o tom tiež nižšie), ale svojim životným postojom, ktorý relativizoval vtedajší pohľad na rolu ženy. Nachádzame ďalej nasledovnú interpretáciu Oľgy Rubešovej ako istého typu ženy: „Svobodovi išlo hlavne o to: predviesť obecenstvu dievča (Oľgu), ktoré nie je sufražetkou, emancipovanou Amerikánkou, ale vzdelaním zabezpečiť si samostatné smýšľanie, ktorého následok je smelé odsúdenie spoločenského pokrytectva, falše a mužskej bezúzdnosti mravnej, čím dostane sa do protivy so svojim okolím.“ Aj tu sa teda potvrdzuje, že rozsahovo krátka scéna s „emancipovanými slečnami“ má v celkovom kontexte dôležité postavenie. Znovu sa zdôrazňuje myšlienka, že Oľga je žena samostatne mysliača, vzdelaná, s vlastnými názormi, ale predovšetkým je mravná a nemá nič spoločné so sufražetkami.

Článok pokračuje stručnou rekapituláciou deja hry. Za zmienku stojí interpretácia Oľginej samovraždy: „Už pri dôkladnom pozorovaní života spoločnosti, Oľga, vidiac toľko mamu v svojom najbližšom okolí, a menovite cítiac svoju slabosť proti takej hrubej presile, je na duši veľmi dotknutá. A keď sa ešte presvedčí, že Hlavsú ztratila a že on nie je taký ako ostatní mužovia, – pritom ich vzájomná láska zostala predsa len neutlumená, výjde z duševnej rovnováhy, a v zúfalstve končí dobrovoľnou smrťou.“ V porovnaní s prvým referátom v *Slovenskom denníku* nenachádzame v takomto výklade Oľginej samovraždy myšlienky o mravnosti či hrdinskosti. Zdôraznené bolo iba Oľgine zúfalstvo, ktoré vysvetľuje, prečo sa zriekla života. Na tento posun mohla pôsobiť Mudroňova kritická zmienka o tejto veci.

Autor charakterizoval aj Oľgine sestry. Martu predstavil ako „pravý opak“ Oľgy, je „taký cukríček na zjedenie pre mužov. V tom je podporovaná rodičmi aj celým okolím.“ Mária bola zas ako bližšia Oľge než Marte: „I v nej ozýva sa túžba za emancipáciu žien, ale v nej nielo toľko sily ako v Oľge.“⁵²⁹ Ďalej sa polemika venuje Mudroňovmu argumentu o protikresťanskosti Oľginho roz-

526 Chýrník, ref. 500.

527 Z obecenstva II., ref. 498, s. 3-4.

528 Z obecenstva II., ref. 498, s. 3.

529 Z obecenstva II., ref. 498, s. 3. Autor tu zároveň upozornil aj na dobový kontext vzniku Oľgy Rubešovej: „Nesmieme ale zabúdat’ na to, že Fr. X. Svoboda ‘Oľgu Rubešovu’ napísal pred 12–15 rokmi, keď ani ženská emancipácia nepokročila ešte tak ďaleko (lebo že sa neodolateľne vyvíja veľmi chytrý i najväčší jej protivník uznať musí), ako je dnes. Vtedy sa i v Čechách objavovali ešte len prvé apoštolky ženského hnutia, z ktorých mnohé nemaly dost’ energie, sily, obstáť v boji proti predsudkom so všetkých strán doliehajúcim na ne, a podľahly [...] Svoboda z pomedzi týchto prvých hlásateľiek ženskej emancipácie vzal si typ k svojej

hodnutia nevydať sa. Autor to vyvracia odvolávajúc sa na autoritu Nového zákona, konkrétne sv. Pavla: „Sv. Pavel v epištole ku Koryntským hovorí: ‘Jestli by si mohol byť slobodný, radšej toho užívaj.’ (VII. 21.), a ďalej: ‘Si prostý od ženy? Nehľadaj ženy.’ (VII. 27.), a ešte: ‘A tak ten, kto sa vydáva, dobre robí, ale kto sa nevydáva lepšie robí’ (VII. 38.).“⁵³⁰ S rozpoznateľnou iróniou kladie Mudroňovi „rečnickú otázku“: „Či bol sv. Pavel dobrý kresťan, ponechávam úsudku pisateľa článku.“ Na argument o protinárodnosti poslužil ako protipríklad Ľudovít Štúr: „L. Štúra názor na ženie bude tiež známy p. pisateľovi a to bol azda len dobrý Slovák-národovec.“ Následne upozorňuje na to, že z obsahu *Ol'gy Rubešovej* nevyplýva idea nevydávania sa, keďže Ol'ga sa na konci hry v podstate chcela vydať za Hlavsu, ale z už spomenutých dôvodov svoj úmysel neuskutočnila.

Argumentácia sa však ďalej rozvíja v tom smere, že niektoré ženy musia zostať slobodné z čisto štatistických dôvodov, keďže žien je viac ako mužov, a niektorí muži sa neoženia (napr. katolícki kňazi alebo mnísi). Autor tento argument podopiera aj konkrétnymi štatistickými údajmi. To ho vedie ďalej k záveru o sociálnej podmienenosti ženských emancipačných snáh: „Nevydatým ženám zostáva teda alebo žiť z milosti rodiny, alebo hľadať si pevnú hospodársku postać, zamestnanie platené.“

Následne sa stretávame s hutnou dobovou definíciou ženskej emancipácie: „Emancipácia žien znamená vymoženie sa žien z toho úzkeho rámca, ktorý zamedzuje ženám študovanie a zamestnanie v rozličných oboroch.“ Tradičný pohľad na úlohu ženy v spoločnosti autor vyjadril podobnosťou medzi jej určeným statusom (závislosti na mužovi) a postavením dieťaťa (ktoré takisto treba zabezpečiť): „Ženy nechcú – celkom právom – byť naďalej v takom područí mužov, ani čo by boli deti alebo nedospelé, chcú si určiť samy svoj život.“ Aj v ďalších pasážach svojho textu podporuje najmä ideu ekonomickej samostatnosti žien, aby sa ženy nemuseli vydávať iba kvôli tomu, aby boli „zapatrené“. Taký stav vecí by prospel inštitúcii manželstva i samotnému národu. Ženským emancipačným pohybom podľa autora „národ mravne a hospodársky silnie“, čo je dôvodom prečo ho „šľachetní a prezieraví“ muži v každom národe podporujú. Podľa autora „emancipácia žien na Slovensku rázi si tiež cestu víťazoslávne.“ Táto zmienka má veľkú výpovednú hodnotu. Je z nej zrejmé, že situácia v slovenskej národoveckej societe z obdobia pred Veľkou vojnou sa líšila od tej z konca 19. storočia. Autor pri tejto príležitosti poukázal na konzervatívnosť okruhu okolo redakcie *Národných novín*, ktoré na rozdiel od iných názorových prúdov v národoveckom spektre naďalej zotrvali na postojoch, ktoré boli v tej dobe už prekonané: „Ten názor, že žena má byť len ženou muža, rodičkou a gazdinou domácnosti, pri tom aj vzdelanosť môže postrádať, a musí byť myšlienkovite i hospodársky úplne odvislá od muža, a ku všetkému korit' sa musí rozličným predsudkom, je už chvalabohu prekonaný, mizne, - prajeme si, aby sa N. N. [*Národné noviny* – K. H.] ešte dožily času, keď budú môcť naznačiť, že podobné predsudky už vymizly.“

Za hlavný ideový odkaz *Ol'gy Rubešovej* pokladá autor tie pasáže hry, v ktorých Ol'ga kritizuje nemravný spôsob života mužov. Ženy by mali plniť akúsi ozdravnú misiu v skazenom mužskom svete: „lebo mužovia musia zísť raz z tej nepravnej cesty, a len ženy ich k tomu donútia“. Mužská mravnosť by mala mať priamy kladný vplyv na národ aj z hľadiska demografického: „Mravnosť mužov povedie k telesnej zdatnosti národa, a iste aj k početnému rozmnoženiu. Preto žiaden rozumný národovec nebude namietat' nič proti takej očiste!“

⁵³⁰ ‘Ol'ge Rubešovej’. Dnešný typ emancipovanej ženy je už i v Čechách inakší.“ Pozri: Z obecnstva II., ref. 498, s. 3-4. Možno súhlasiť s tým, že F. X. Svoboda reagoval svojou hrou na český ženský pohyb začiatkom 20. storočia. Avšak otázku, aká by mohla byť hrdinka jeho diela v roku 1913, nechávam nateraz otvorenú. 530 Z obecnstva II., ref. 498, s. 4.

Autor následne viacerými argumentami upokojuje obecnosť, že umelecká kvalita *Ol'gy Rubešovej* je na príslušnej úrovni, hoci *Národné noviny* vyslovili iný názor. V závere prostredníctvom obrazu čínskeho múru charakterizuje konzervatívizmus a spiatocníctvo *Národných novín*: „Redakcia N. N. [*Národných novín* – K. H.] vystavila okolo celého Slovenska čínsky múr, aby len žiadny voľnejší duševný vánok neprenikol k nám. Ona by snáď najradšej bola, keby národ náš žil časy staroveké, okolité národy stály by mlami pred nami.“ Múr má však trhliny, objavujú sa novšie, pokrokovejšie idey. *Národné noviny* však každú takúto odchýlku ihneď zaregistrujú a prostredníctvom popredných národných autorít proti nej bojujú: „Ale beda! Redakcia je na stráži, a na odvážlivcov komanduje hneď samú prednú generalitu a najťažšie kanóny.“ Duch novej doby ale prerazí aj ten „konzervatívny čínsky múr“: „Prúdy XX. storočia sú mocnejšie ako čínsky múr N. Novín, ich kanóny a staručká generalita.“ Vidíme, že prostredníctvom reakcie na Mudroňov príspevok boli kritizované martinské *Národné noviny* v oveľa širších súvislostiach, než bolo pôvodné tematické pole diskusie okolo *Ol'gy Rubešovej*. Na záver ale autor optimisticky a zároveň provokatívne predpovedá, metaforicky vyjadrené, „zrútenie čínskeho múru“: „Stavím sa so ct. redakciou N. Novín, že neminie ani päť rokov, 'Ol'ga Rubešová' bude na martinskom javisku!“⁵³¹ Táto posledná veta, podobne ako výčitka o spiatocníctve *Národných novín*, nezostala v ďalšej reakcii Pavla Mudroňa nepovšimnutá.

Elena Solláriková pridáva svoj „ženský pohľad“

Následne nachádzame v *Národných novinách* ďalší článok venovaný ružomerskej inscenácii: Na rozlúčenie s Ol'gou Rubešovou, ktorého autorkou bola E. Solláriková.⁵³² Solláriková sa vedome hlási čitateľom ako žena, k polemike chce prispieť svojím ženským pohľadom. V jej príspevku pozorujeme v porovnaní s inými textami dôraz na citovú rovinu celého problému. Uvádza, že samotnú hru nepozná a informácie o nej získala až z ružomerského referátu. Vychádzajúc z neho má jednoznačne negatívny postoj k tejto hre, ktorá vyjadruje „novodobé“ predstavy o žene. Solláriková upozorňuje na nebezpečnú atraktívnosť týchto „novodobých“ ideí: „Ol'gu Rubešovú poznala som až z ružomerského referátu, ako zjav chorobný, prepíaty, akých ovšem i v živote dost' stretám, ktoré ale treba liečiť, priviesť k sebe a nie ich ešte ako typy novodobé a preto snáď správne – reprodukovat'“⁵³³

Podľa Sollárikovej má žena nájsť v sebe „silnejšiu pohnútku“, teda pocit, ktorý ako jediný správny má poslúchnuť. Touto pohnútkou bola u Ol'gy láska k Hlavsovi, a práve tú mala uprednostniť pred túžbou byť spisovateľkou: „V mladéj Ol'ge, myslela bych, bola mocnejšou pohnútkou láska k Hlavsovi, ako chuť k spisovateľstvu a boju proti lži – nik by mi nedokázal opak!“⁵³⁴ Samovražda Ol'gy podľa Sollárikovej potvrdzuje tento postoj. Uvažuje ďalej nad problémom dobrovoľného zrieknutia sa manželského života. Nevylučuje možnosť, že vo výnimočných prípadoch to môže mať zmysel, nemožno však túto ideu všeobecne odporúčať: „Etické, rozhodné a cenné príčiny proti vydaju alebo ženbe majú len zvláštni ľudia, a to tiež iba v pozdejšom veku; pre všeobecnosť a vek, v ktorom sa ľudia ženia a vydávajú, nedá sa ich užiť“.

Hru *Ol'ga Rubešová* Solláriková označuje prívlastkom „kontravychovávacia“, a keďže obecnosť podľa nej nie je dostatočne vyspelé na to, aby si zobralo z takýchto hier správne poučenie, priala by si, aby sa *Ol'ga Rubešová* na slovenských javiskách viac nehrala.

531 Z obecnstva II., ref. 498, s. 4.

532 SOLLÁRIKOVÁ, ref. 497, s. 3-4.

533 SOLLÁRIKOVÁ, ref. 497, s. 3.

534 SOLLÁRIKOVÁ, ref. 497, s. 4.

Príčinu „pomýleného“ konania Oľgy nachádza Solláriková v zlej výchove. Zrejme poznala podobné reálne prípady, keďže celú vec aktualizovala, pričom dievčatá podobné Oľge Rubešovej označuje ako „rozmarne“: „Ale rodičov rozmarných dcér mohla napadnúť Oľga Rubešová ako brvo vo vlastnom oku. Pomýlené extrémne jednanie Oľgy Rubešovej pričítala bych na vrub Oľgyných rodičov, ktorí Oľgu odchovali, ale nevychovali a neprehlbili.“ Solláriková nemá žiadne pochybnosti o tom, že na to, aby sa Oľga „vrátila na správnu cestu“, stačilo by neodmietnuť Hlavsu. Oľga však podľa nej nemala šťastie stretnúť odborníka (napr. P. Mudroňa), ktorý by jej to bol poradil: „A keď z bezzákladných pohnútok odmietla Hlavsovú ruku – neprialo jej šťastie – nestretla sa s rodeným dr. sociologie – dajme tomu s naším Mudroňom, ktorý by ju bol svojím vlivom na zdravú cestu doprevadil a ktorý by jej bol, dajme tomu, povedal: ‘Počúvnite najvnútornejšiu pravdu v sebe – lásku k Hlavsovi a s ním spoločne ruka v ruke bojujte proti spoločenskej lži [...]’ A Oľga by bola možno poslúchla, a v tichých, šťastných chvíľach bola by ďakovala svojmu doktorovi.“ Hlavný problém Oľgy teda nevidí ani tak v nej samej, ako skôr v jej okolí (najmä v rodine), ktoré ju nebolo schopné presvedčiť o potrebe manželského zväzku.⁵³⁵ Čo sa týka povolania spisovateľky, Solláriková zastáva názor, že manželstvo netvorí prekážku na ceste za dosiahnutím takéhoto cieľa. Práve naopak, manželstvo práve preto, že vyžaduje viac času a práce ako slobodný život, poskytuje viac inšpirácie pre spisovateľskú činnosť. Na záver vyjadruje vďačnosť Mudroňovi a zároveň obdiv voči jeho hodnoteniu celej veci, keďže aj v jeho vysokom veku bol schopný jasne vystihnúť podstatu problému.⁵³⁶

Opätovne zdôrazňujem, že E. Solláriková bola významná predstaviteľka slovenského ženského hnutia, ktorá sa snažila naplňať v praxi jednu zo základných požiadaviek slovenského ženského hnutia, totiž výchovu slovenských dievčat pre povolanie ženy v domácnosti. Vďaka spolupráci s českými pedagogickými kruhmi (najmä s A. Gebauerovou) sa jej to aj relatívne úspešne darilo. Z hľadiska charakteru slovenského ženského hnutia teda nepovažujem za náhodné, že jej postoj k danej polemike bol v podstate totožný s názormi P. Mudroňa.

Pavel Mudroň sa bráni kritike *Slovenského denníka*

P. Mudroň sa v *Národných novinách* vrátil ešte raz k *Oľge Rubešovej*,⁵³⁷ pričom reagoval na kritiku dvoch posledne predstavených príspevkov v *Slovenskom denníku*. Znovu poukázal na rozdielne ponímanie veci zo strany „starých“, ktorých on reprezentuje a mladých „svobodnomyšlienkárov“, ktorých ponímanie je podľa neho nesprávne. Výčitke, že martinskí národovci, *Národné noviny*, a teda aj on, sú nepriateľmi pokroku a emancipácie žien,⁵³⁸ sa Mudroň bráni. A je tu potrebné zdôrazniť, že okrem svojej konzervatívnej definície pokroku, vytiahol silný tromf – fakt, že podporil požiadavku volebného práva pre ženy: „Ja som priateľom pokroku, ale nie bezuzdnosti. A že proti ženskej emancipácii ničoho nemám, len proti extrémom, prebehujúcim hranice slušnosti; to som dokázal prízvukovaním ženského práva hlasovania pri vyslaneckých voľbách, poznamenávajúc, že by naše vyslanecké voľby omnoho spravdlivejšie vypadali, keby i ženské mali právo hlasovania.“⁵³⁹ Treba pripomenúť už vyššie analyzovaný paradox, keď konzervatívny politik, brojaci proti ženskej emancipácii, podporuje bazálnu feministickú požiadavku.⁵⁴⁰

535 Stojí za zmienku, že E. Solláriková nebola vydatá, pozri: MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zväzok R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 312.

536 SOLLÁRIKOVÁ, ref. 497, s. 4.

537 MUDROŇ, ref. 497.

538 Pozri metaforu „čínskeho múru“ a iné časti vo vyššie analyzovanom článku v *Slovenskom denníku*: Z obecnstva II., ref. 498.

539 MUDROŇ, ref. 497.

540 Porovnaj analýzu v podkapitole 5.1; ref. 489.

Voči argumentom vyvracajúcim nekresťanskosť rozhodnutia odmietnuť sobáš sa Mudroň bráni tým, že pod nekresťanskosťou myslel samovraždu Oľgy, a nie jej rozhodnutie nevydať sa.⁵⁴¹ Prvý Mudroňov článok však celkom zreteľne hovorí, že Oľgine rozhodnutie nevydať sa je neprirodzené, protinárodné, ale tiež protikresťanské.⁵⁴² Preto túto vec môžeme považovať za tromf Štefánka a ružomerského referenta. Mudroň totiž musel uznať, že samotné zrieknutie sa manželského života sa neprotiví kresťanskému učeniu. Argument pre Oľginu nekresťanskosť nachádza výlučne v jej samovražde.

Na druhej strane opakuje svoj predchádzajúci argument, že typ ženy, ktorá sa nechce vydať, nesmie byť medzi Slovenkami propagovaný. Ak by ho totiž Slovenky nasledovali, viedlo by to k vymieraniu národa. Idea nevydávania sa žien, ktorú už nenazýva protikresťanskou, teda stále zostáva protinárodnou. P. Mudroň sa prirodzene musel vyjadriť aj k provokatívnemu záveru polemického článku v *Slovenskom denníku*, kde autor tvrdí, že do piatich rokov sa bude *Oľga Rubešová* hrať aj na martinskom javisku. Mudroň nie je proti, ale podmieňuje túto možnosť primeranou interpretáciou *Oľgy Rubešovej* zo stanoviska „starých“, teda ako odstrašujúci príklad. V opačnom prípade, teda ak by Oľga Rubešová bola chápaná ako vzor pre slovenské ženy, Mudroň možnosť predstavenia tejto hry v Turčianskom sv. Martine rozhodne odmieta.⁵⁴³

Reflexia celej diskusie v *Prúdoch*

Túto polemiku reflektovali tiež *Prúdy*. Okrem stručnej informácie v rubrike Obzor časopisov⁵⁴⁴ nachádzame na stránkach tohto periodika predovšetkým článok od Bohdana Pavľu pod názvom Divadlo a národný život, reflektujúci celú diskusiu.⁵⁴⁵ Pavľu podobne ako referenti v *Slovenskom denníku* kritizuje *Národné noviny*, pričom jeho postoje sú výrazom širšie koncipovanej kritiky „starých“, teda tzv. martinského centra SNS, ako aj jeho hodnotenia „národného života“ a ženského pohybu v slovenskom prostredí. Jeho článok je písaný ironickým, miestami až expresívnym štýlom, čo len potvrdzuje emotívnu rovinu celej „kauzy *Oľga Rubešová*“. Zaujímavá je tiež jeho práca s metaforami, keď svoj uhol pohľadu na celú problematiku zaostruje prostredníctvom analógií s inkvizíciou či s novozákonnými postavami Márie a Marty.

Svoju úvahu začína hodnotením spoločenskej úlohy divadla, ktoré podľa neho v slovenskom prostredí neplní v dostatočnej miere žiadanú funkciu. Tou by zrejme mala byť najmä kritika tradičných spoločenských vzťahov a inšpirácia pre kritické myslenie. Príčinu vidí v tom, že slovenské obecnstvo nie je schopné vnímať netradičné, originálne hry.⁵⁴⁶ Ďalej reflektuje rozvíjajúci sa emancipačný pohyb slovenských žien, s ktorým sa martinskí národovci nemohli stotožniť: „Čo sa to teraz i v tom Turčianskom Svätom Martine robí? A ešte ženy? Prednášky si poriadajú,⁵⁴⁷ a nie že by tam hovorili o štopkaní modrých štrimfiel, hovoria o literatúre, a nie o akej-takej, ale o slovenskej literatúre, o ženskej otázke, o ženskom vzdelaní a osvobodení, o vede a viere.“⁵⁴⁸ Nasleduje veta, v ktorej s nemalou dávkou ironie opisuje vnímanie týchto aktivít konzervatívnymi kruhmi ako nebezpečné pre národné hnutie (prostredníctvom obrazu sufražetky): „Ešte by nám chýbaly

541 MUDROŇ, ref. 497.

542 MUDROŇ, ref. 67.

543 MUDROŇ, ref. 497.

544 Obzor časopisov. In *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 8, s. 334.

545 Paľo [PAVLŮ], ref. 499.

546 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 338.

547 Porovnaj k tomu: GREGOROVÁ, Spomienky, ref. 16, s. 160.

548 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 338-339.

sufražetky, aby nám národný Dom so všetkou starinou v ňom⁵⁴⁹ do povetria vyhodily.⁵⁵⁰ Prostredníctvom metafory inkvizície Pavlů buduje obraz martinských národovcov ako spiatočníkov, ktorí trestajú temnými metódami odchýlky od prijatého kánonu: „Aké šťastie, že bolo voľakedy katolícke Španielsko, ktoré vymyslelo nielen Ameriku a zápasy býkov, ale aj svätú inkvizíciu a spaľovanie nevercov. Hoc aj nie sme všetci zo stáda pápežovho,⁵⁵¹ prečo by sme v slovenskej národnej cirkvičke nezaviedli tiež osvedčenú metodu tohto pastiera duší?“ A s nekompromisne konkrétnou ironiou dodáva: „Pán Matúš Dula⁵⁵² v úlohe veľkého inkvizítora! Či sa to rýmuje?“⁵⁵³

Na základnú otázku celej diskusie – či Oľga má byť vzorom pre slovenské ženy – poskytuje autor jednoznačne pozitívnu odpoveď: „Keby sa stala Oľga Rubešova typom a vzorom pre slovenské ženy, mohli by sme si len blahoželat.“ Oľga je v interpretácii Pavlů „dobrá, vysoko mravná, inteligentná žena, jej povaha, jej celá bytosť je zjav zriedkavý“. Problémom je podľa neho dobové myslenie, ktoré ešte nie je dostatočne pripravené podobne zmyšľajúce ženy akceptovať. V tom nachádza Pavlů tragický rozmer tejto postavy: „Jej nešťastím bolo len to, že prišla priskoro do prechodného stavu moderných pomerov.“

Vinu Oľgy (má na mysli najmä jej samovraždu) nachádza Pavlů v jej neskúsenosti. Oľgine snahy žiť pre vyššie ideály boli konfrontované s opačnými tendenciami jej okolia, najmä mužov, čo bolo príčinou jej sklamaní. V konečnom dôsledku to sklamanie viedlo k samovražde: „Jej nezkúsenosť bola príčinou, že z niekoľkých prvých dojmov spravila si generálny úsudok o svete mužskom vôbec a pod vlivom prvého afektu odriekla sa sveta.“

Ďalej sa Pavlů venuje ďalšiemu ťažiskovému problému diskusie – rozhodnutiu Oľgy nevydať sa. Na Mudroňov argument o nekresťanskosti rozhodnutia nevydať sa reaguje Pavlů argumentami z Biblie. V kresťanskom učení nachádza inklinovanie k rodinnému životu, ako aj tendenciu zostať slobodným. Rozlišuje pritom medzi Starým a Novým zákonom: „Keď už treba brániť kresťanstvo, potom iste Maria, túžiacia po novom učení, bola bližšia Kristu, než pečlivá Marta. S kresťanstvom je to vôbec chůlostivá vec. Jestli základným príkazom starého [Starého] zákona bolo: ‘roste a množte sa!’, ideálom nového [Nového] zákona je ‘kdo [se] nevďává, lépe činí’.“⁵⁵⁴

Zdroj rozhodnutia zostať slobodným nachádza v ľudskej psychike. V stredoveku mohli ženy tendenciu ostať slobodnými pre vyššie ciele uskutočňovať len rozhodnutím sa pre mníšsku dráhu: „Rozhodnutie Oľgino, nevydávať sa, korení v tých istých psychologických stavoch, ktoré viedly apoštola Pavla k výroku: ‘kdo [se] nevďává, lépe činí’, ktoré naplňovaly kláštory nevestami Kristovými.“⁵⁵⁵ Doba sa však zmenila, a preto „terajší spisovateľ [...] nemôže povedať modernej, vzdelanej žene: ‘Ofelia, choď do kláštora!’“ Zaujímavá je analógia medzi bosorkami a sufražetkami. Obe sociálne skupiny tu majú prívlastok „hysterické“: „za stredoveku hysterické ženy pálili ako bosorky [...] Terajšie liberálnejšie pomery nedovoľujú použiť podobných prostriedkov proti hysterickým sufražetkám.“⁵⁵⁶

549 Ide o narážku na „Dom“ v Turčianskom Sv. Martine a jeho zbierkovú činnosť. Je zrejmé, že autor tu ironizoval aj koncept „živej stariny“ S. H. Vajanského. Pozri o tom podrobnejšie: HOLLÝ, ref. 83, s. 259-262.

550 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 339. Potvrďuje sa tu obraz sufražetky – kriminálničky.

551 Pavlů tu zrejme naráža najmä na tzv. martinské centrum SNS, ktoré bolo reprezentované predovšetkým evanjelikmi.

552 Matúš Dula bol jedným z hlavných predstaviteľov tzv. martinského centra SNS. Po smrti P. Mudroňa roku 1914 sa stal predsedom SNS.

553 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 339.

554 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 340.

555 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 339.

556 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 339-340.

Jeho postoj k Ol'ge je do istej miery ambivalentný. Napriek nesporným sympatiám k tejto divadelnej postave autor pokladá jej rozhodnutie za chybné, lebo v sebe potlačila „prírodné city“: „V Ol'ge boly prírodné city trochu zahlúsené prílišným požívaním papierových múdrostí.“⁵⁵⁷ Pavlů rozumie tomu, že „nechcú sa ženy spokojit' iba [s] ideálom chyžných“. Neznamená to však, že by sa žena mala zrieknuť svojho „ženského povolania“. Zastáva názor, že žena by mala sklbiť tieto dve tendencie (Pavlů pracuje s obrazmi Márie a Marty z Nového zákona): „**Úkolom ženy budúcnosti bude harmonické vyrovnanie Márie a Marty.**“ [zvýraznené v origináli – K. H.]. Ol'gino zlyhanie a tragédiu vidí v tom, že nespojila tieto dve tendencie: „Falošný krok Ol'gin je v tom, že popri svojich duševných snahách na chvíľu zabudla na svoje ženské povolanie. Odpykala svojím životom tento hriech, že sa dala priveľmi zvábiť bludným svetielkom slávy spisovateľskej“. V nijakom prípade to však neospravedlňuje správanie sa jej sestry Marty, „ktorá chce byť iba smejúcou sa bábikou.“⁵⁵⁸

V úvahe Pavlů nachádzame vo veci hrozby „vymierania národa“ opačný postoj ako u Mudroňa: „O budúce slovenské matky netreba sa báť: boly a budú.“⁵⁵⁹ Zároveň však dodáva, že by nebolo správne, aby „Marty“ (zrejme má na mysli typ starostlivej ženy v domácnosti) „vyhynuli“: „Prírodné my, otcovia rodiny, ozajstní i nádejní, nielen v záujme vlastného pohodlia neradi by sme videli, aby pečlivé Marty vyhynuly. [...] Goethe oženil sa nie s tými Lottami a Bettinami, ktoré zvečnil v svojich veršoch, lež so svojou gazdinou Vulpiusovou, ktorá nepomerne lepšie sa rozumela do pečenej husi než do viazanej reči.“

Napriek tomu rozumie nespokojnosti žien a súhlasí s tými, ktoré sa bránia obmedzeniu možností svojej sebarealizácie na rodinu a domácnosť. Tento pohyb dáva do súvislosti s celkovou demokratizáciou a liberalizáciou spoločnosti: „Sloboda je na ceste, a tak ako sa postupne osvobodzoval mešťan a sedliak i robotník zpod jarma svojich pánov, tak sa osvobodzuje i žena zpod jarma bezprávnosti svojej.“ Ďalej kritizuje *Národné noviny*, že odmietajú tento pohyb. Súhlasí však s nimi, že: „slovenská ženská otázka je v tom, ako v daných pomeroch vychovávať najlepších slovenských ľudí.“ K zodpovednému plneniu tejto úlohy je však potrebná zmena jej postavenia, pretože: „Či vie matka-otrokyňa vychovávať otrokov na ľudí svobodných?“

Pavlů si uvedomuje, že „časy sa menia“ a s tým je nevyhnutne spojená aj zmena postojov k žene, ktorú už nemožno vnímať len ako matku, ale tiež ako svojbytnú ľudskú bytosť: „Treba sa prislúchnuť k neurčitému šepotaniu novej doby i u nás, aby sme jasno počuli hlasy, že ani slovenská žena nechce ostať len prostriedkom pre rodenie a vychovávanie druhých bytostí, ale sama chce byť bytosťou, vlastným cieľom.“ Aj keď ten cieľ ešte nie je presne vytýčený, je jasné, že s meniacou sa dobou sa bude meniť aj postavenie ženy v spoločnosti.

Zakrývať si oči pred týmito spoločenskými zmenami a zotrvať na tradičných pozíciách nemá veľký význam: „Či možno zastaviť východ slnka, keď ukryjeme kohúta?“ Jednoznačne podporuje slovenské ženy, ktoré sa snažia meniť svoje tradičné postavenie v spoločnosti: „Slovenská žena sa hlási ako pomocnica v boji o nový národný život, hlási sa nielen ako žena-gazdiná, nielen ako žena-machine a faire des enfants [stroj na deti – K. H.], ale tiež ako žena-duša! Kto opovažuje sa preto hádzať po nej kameňom?“⁵⁶⁰

557 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 340.

558 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 340-341.

559 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 340

560 Paľo [PAVLŮ], ref. 499, s. 341.

Zhrnutie

Polemika okolo hry *Ol'ga Rubešová* teda vyvolala diskusiu predovšetkým o úlohe, akú mala zohrávať žena v spoločnosti, resp. najmä o jej práve na samostatný výber životnej dráhy, ktorá sa nemusela stotožňovať s úlohou manželky a matky. V diskusii možno pozorovať istú bipolaritu postojov: na jednej strane stáli *Národné Noviny*⁵⁶¹, na druhej strane *Slovenský denník* a *Prúdy*. Fakt, že išlo o politicky konkurenčné periodiká, svedčí o tom, že aj tzv. ženská otázka mala v danom období už nezanedbateľný diferencujúci vplyv na politické a intelektuálne elity. Pokiaľ P. Mudroň a E. Solláriková rozhodne zotrvali na tradičnom chápaní úlohy ženy v spoločnosti – teda jej prvoradej úlohy v manželstve, rodine a v domácnosti – ďalší autori sa relatívne zhodovali v opozícii voči takto definovaným limitom pre možnú realizáciu žien v spoločnosti. Dôležitú úlohu v celej diskusii zohrával argument o kresťanskosti, resp. nekresťanskosti Ol'gy Rubešovej, keďže kresťanské učenie bolo v danom období silnou ideologickou bázou či ideovým podkladom nielen pre túto diskusiu. Preto vyrovnanie sa s týmto problémom celkom pochopiteľne tvorí podstatný element polemiky. Podobnou ideologickou bázou bol nacionalizmus.

Zástanovia hlavnej hrdinky hry *Ol'ga Rubešová* sa s týmito argumentami vyrovnávali, keď obhajovali tézu, že typ ženy predstavený v Svobodovej dráme nie je protinárodný, ale ani protikresťanský. Je príznačné, že sa v kontexte tejto polemiky nepriamo dištancovali od „sufražetiek“. Ol'ga sa v ich interpretácii javí ako vysoko mravná osoba, ktorá bojuje s tradičnými názormi na ženské spoločenské roly. Zároveň však nie je „sufražetkou“. Ako „ideálny typ“ (prirodzene, nerátajúc do toho obrazu akt samovraždy) vyjadruje podľa nich „ducha novej doby“, avšak bez elementov radikalizmu, ktorý sa asocioval s obrazom sufražetky. V tejto podobe ju mohli slovenskí „svobodomyšlienkári“ prezentovať ako vzor pre slovenské ženy. Išlo však o pomerne všeobecný vzor, lebo presná formulácia konkrétnych predstáv o „žene novej doby“ zatiaľ chýbala. Prevažovala iba akási intuitívna sympatia k presne neprecizovanej potrebe zmeny postavenia ženy v spoločnosti. Ako spoločný znak v ich argumentácii pozorujeme najmä to, že nová úloha ženy by mala byť definovaná širšie ako tradične chápaná rola ženy v domácnosti. Zdôrazňovali aj potrebu ekonomickej samostatnosti ženy, čo vypovedá o tom, že táto záležitosť predstavovala v danom období aktuálny spoločenský problém.

Charakter konzervatívnych postojov P. Mudroňa a E. Sollárikovej bol determinovaný presvedčením, že úloha ženy v spoločnosti je definovaná ženskou prirodzenosťou, a tá ju predurčovala k úlohe manželky a predovšetkým matky. Takto definovaná úloha ženy bola podľa nich v súlade nielen s „božím poriadkom“, „prirodzenosťou“, ale aj s „národným záujmom“. Preto akékoľvek odklonenie sa od tejto línie myslenia bolo nekompromisne kritizované. Na rozdiel od sympatizantov ženskej emancipácie mali jej protivníci svoje postoje jasne sformulované a presne vedeli, aká má byť žena a ako hodnotiť jej správanie. Rozhodná argumentácia a jasné rozlišovanie správneho a nesprávneho je teda dôležitým rysom postojov P. Mudroňa a E. Sollárikovej. Skutočnosť, že Solláriková vedome pridala svoj „ženský pohľad“ na vec, ktorý bol totožný s líniou P. Mudroňa, nie je v kontexte konzervatívneho charakteru slovenského ženského hnutia príliš prekvapujúca. Podobné postoje by sme mohli nájsť napr. aj u L. Podjavorinskej a nič na tom nemení skutočnosť, že podobne ako Mudroň, podporovala volebné právo pre ženy.⁵⁶²

561 Napriek nespomej mienkotvornosti *Národných novín* si však treba uvedomiť, že reálny dosah periodika môžeme sledovať najmä na základe počtu jeho predplatiteľov. V tomto kontexte treba upozorniť na fakt, že *Národné noviny* mali v rámci slovenskej žurnalistiky relatívne málo predplatiteľov, teda ich dosah nemožno preceňovať. Michal Potemra uvádza, že *Národné noviny* mali roku 1898 približne 1200, roku 1908 asi 1000 a roku 1917 približne 600 predplatiteľov. Pre porovnanie, Hodžov *Slovenský týždenník* mal v istých obdobiach až 14 000 predplatiteľov. Pozri: POTEMRA, ref. 173, s. 30 a 38.

562 Pozri napr.: PODJAVORINSKÁ, Ľudmila. Naše práva. In *Dennica*, 1914, roč. 14, č. 3, s. 65.

Zo ženských osobností, ktoré v tomto období radikálnejším spôsobom verejne vystupovali proti názorom reprezentovaným Vajanským, Škultétyom či Mudroňom, treba upozorniť predovšetkým na H. Gregorovú. Okrem jej otvorených polemík s L. Podjavorinskou⁵⁶³ a ďalších verejných prejavov⁵⁶⁴ stojí za zmienku najmä jej zbierka poviedok *Ženy* z roku 1912.⁵⁶⁵ Táto kniha vyvolala všeobecne pobúrenie nielen v konzervatívnych národoveckých kruhoch.⁵⁶⁶ Gregorová sa v tejto publikácii venovala problémom podobným obsahu diskusie o divadelnej hre *Ol'ga Rubešová*. Hrdinky Gregorovej poviedok boli konfrontované s problémami manželského života,⁵⁶⁷ túžili po vzdelaní, ktoré prekračovalo rámec domácnosti a po profesionálnej realizácii vo verejnej sfére.⁵⁶⁸ Ich odkaz bol teda podobný odkazu postavy Ol'gy Rubešovej zo Svobodovej drámy. Okrem obsahu však znepokojenie v martinskej societe vyvolali najmä slová z úvodu ku knihe: „A je svrchovaný čas, aby i na Slovensku zjavili sa typy nespokojných žien, aby prestala bojzlivá poslušnosť oproti mužom-pánom.“⁵⁶⁹ Táto Gregorovej výzva v každom prípade odzrkadľovala, resp. aj predvídala situáciu v slovenskej národoveckej societe, keďže v období pred Veľkou vojnou bola tzv. ženská otázka už nezanedbateľnou témou.⁵⁷⁰ Uvedený záver som sa pokúsil ilustrovať na dvoch diskusiách, ktoré boli predmetom tejto kapitoly.

563 PODJAVORINSKÁ, Ludmila. Drobnosti o ženách. In *Národné noviny*, 15. 3. 1913 a 22.3.1913, roč. 44, č. 31 a 34, s. 2-4 a 3-6; Reakciu H. Gregorovej pozri: GREGOROVÁ, Hana. K ženskej otázke na Slovensku. In *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 7, s. 273-280.

564 Gregorová svojimi prednáškami a vystúpeniami v tomto období vyvolala viaceré odmietavých a emotívnych reakcií. Pozri napr.: Klebety In *Národné noviny*, 7. 6. 1913, roč. 44, č. 65, s. 3. Gregorovej sa zastávali napr. *Prúdy*, pozri: *Prúdy*, roč. 4, č. 7, 1913, s. 299-300. Podrobne k tomu pozri: GREGOROVÁ, Spomienky, ref. 16, s. 148-167.

565 GREGOROVÁ, Hana. *Ženy*. Liptovský Sv. Mikuláš : F. Klimeš, 1912.

566 GREGOROVÁ, Spomienky, ref. 16, s. 152-156.

567 Gregorová v poviedke *Žiarlivý* riešila dokonca alternatívu rozvodu, ktorý však v daných podmienkach nepričádzal do úvahy. Porovnaj: „Aké vyslobodenie? Rozist' sa s mužom? Ak by aj mala toľko sily prekonať to so sebou, s rodinou to iste neprekoná. A iného východu niet. Vyslobodí sa, keď starobou otupne, alebo keď jej budú musieť zaspievať: 'Mému životu mladému koniec jest učiněn.'“ Pozri: GREGOROVÁ, ref. 565, s. 27-28.

568 Porovnaj napr. poviedky *Slečinka a slúžka*, *Prvá obeť*, *Kam...?*. Pozri: GREGOROVÁ, ref. 565, s. 1-12, 29-56, 72-83. Poviedku *Prvá obeť* uverejňujem v prílohe na konci knihy.

569 GREGOROVÁ, ref. 565, nestránkované. Gregorová sama spomínala, že práve tieto slová boli zrejme dôvodom pre silné odmietavé reakcie na jej knihu. Pozri: GREGOROVÁ, Spomienky, ref. 16, s. 152.

570 V súvislosti s načrtnutým ideovým konfliktom medzi Gregorovou a Podjavorinskou treba upozorniť na faktor generačného rozdielu medzi týmito ženami. Spomenutý ideový konflikt teda treba vnímať aj v rovine generačného konfliktu.

ZÁVER

V práci som analyzoval diskurz slovenskej národoveckej society na prelome 19. a 20. storočia v kontexte ideí ženskej emancipácie. Analyzované témy, ktoré boli predmetom jednotlivých kapitol, potvrdili východiskovú tézu o podriadenosti požiadaviek ženskej emancipácie požiadavkám a cieľom nacionalizmu. Ženy získali vďaka nacionalizmu dôležitú funkciu v národnom spoločenstve, keď mali vytvárať zázemie pre svojich mužov-národovcov pri plnení ich úloh v aktivitách národného hnutia. Životný priestor žien bol teda ohraničený domácnosťou, v rámci ktorej z pozícií manželiek a predovšetkým matiek-„roz množovateľiek rodu“ a vychovávateľiek nových generácií národovcov mali plniť svoju „národnú misiu“.⁵⁷¹ Zodpovedné plnenie tejto roly si vyžadovalo zvýšenie úrovne ženskej vzdelanosti. Ako som poukázal v prvej kapitole, v rámci národoveckého diskurzu existovali aj otvorenejšie postoje voči vzdelávaniu žien, podľa ktorých žena mala právo vzdelávať sa aj pre iné ako domáce profesie. Tieto názory však rozhodne neboli ani dominujúce, ani stabilné. V tomto zmysle postačí pripomenúť kontradikcie medzi analyzovanými výpoveďami S. Ormisa. Naopak, ako charakteristická sa javí citovaná výzva A. Pietra k potrebe výchovy pre povolanie ženy v domácnosti.

Ďalším záverom vyplývajúcim z prvej kapitoly je skutočnosť, že požiadavka ženskej vzdelanosti nebola univerzálna, ale závislá na kategórii národnej „svojskosti“, čo znamená, že iba „slovenská vzdelanosť“ bola pre „slovenské ženy“ žiadúca. Hoci na prelome 19. a 20. storočia už v Uhorsku existovala slušná sieť štátneho a súkromného dievčenského školstva, tieto školy neboli z rámci diskurzu slovenského ženského hnutia žiadúce a v tomto zmysle Šoltésová uprednostňovala metódu sebazvdelávania. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že ak by sa Mária Bellová držala tohto rámca, určite by nedosiahla také výrazné úspechy, aké nepochybne dosiahla potom, ako sa zaradila do systému štátneho vzdelávania v maďarskom jazyku.

Pre diskurz o ženskej vzdelanosti bolo typické argumentovanie kategóriou mravnosti, ktorá reprezentovala popri národných, predovšetkým kresťanských hodnoty. V spoločnosti dominujúci výklad kresťanského učenia a jeho praktické implikácie utužovali predstavu, že žena má byť podriadená mužovi,⁵⁷² z čoho samozrejme vyplývalo negovanie akýchkoľvek snáh o zmenu tohto stavu, t. j. predovšetkým feministického hnutia. Snahy o narušenie načrtnutej delby spoločenských rolí medzi mužmi a ženami boli preto konzekventne označované ako nemravné, protináboženské a odporujúce „ľudskej prirodzenosti“.

Tento rámec bol akceptovaný aj v rámci slovenského ženského hnutia. To je potrebné si uvedomiť pri analýze prvého výrazného a významného konfliktu vedúcich osobností slovenského ženského hnutia s vodcami národného hnutia. Išlo samozrejme o konflikt sprevádzajúci genézu a počiatočnú fázu vydávania *Dennice*. V kapitole venovanej tomuto periodiku som sa snažil ukázať, že ideové východiská zástancov *Dennice* v porovnaní s ich odporcami neboli natoľko protichodné, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Domnievam sa, že ostré hlasy proti *Dennici* vyplývali z obavy – ktorá zrejme nebola neopodstatnená –, že časopis je dosť silné fórum na to, aby bolo z hľadiska šírenia „nemravných požiadaviek“ a feministických myšlienok potenciálne nebezpečné. Tieto obavy sa do určitej miery naplnili, keďže *Dennica* hoci umiernená, ale predsa len predostierala otázky patriace do agendy súdobeho feminizmu. Na druhej strane nemožno pochybovať o tom, že si aj svedomite plnila svoju „národnú misiu“, o čom svedčia napr. pravidelné

571 Toto korešponduje aj s niektorými sociologickými analýzami významu rodu pre koncept národa. Porovnaj: MANNOVÁ, ref. 4, s. 179-180.

572 Porovnaj: DUDEKOVÁ, Gabriela. Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918. In DUDEKOVÁ, Na ceste, ref. 2, s. 94.

básnické príspevky L. Podjavorinskej, či trpezlivé a systematické vysvetľovanie podstaty tzv. ženskej otázky v príspevkoch E. Šoltésovej. Na tomto mieste chcem zdôrazniť dôležitosť ideologického profilu iniciátora celého projektu, K. Kálala. Veď napríklad argumenty proti plánovanému kalendáru pre ženy z roku 1886 neboli ani zďaleka tak ostré, ako proti *Dennici*. Domnievam sa, že podstatný faktor, ktorý tento posun vysvetľuje, súvisel práve s hodnotením Kálala. Tradične negatívne postoje voči tzv. ženskej otázke zo strany okruhu okolo Vajanského a Škultétyho, ku ktorému sa pridružil fakt, že za týmto projektom stál Kálal, ktorého aktivity boli vnímané už ako reálne ohrozenie, vyvolali *summa summarum* až tragikomicky pôsobiace odmietavé reakcie na projekt *Dennice*. Vymedzujúc sa voči tejto tvrdej kritike si mohli predstaviteľky slovenského ženského hnutia vyprofilovať definície svojich cieľov a vôbec uvažovať o tom, čo tá „ženská otázka“ vlastne znamenala. Vďaka úspešnej realizácii tohto Kálalovho projektu sa to mohlo diať už na stránkach nového ženského periodika. Myslím, že aj tohto aspektu sa Vajanský so Škultétyom obávali. V neposlednom rade obaja vnímali vznik *Dennice* aj v rovine obavy z „trieštenia národných síl“.

V tretej kapitole som sa venoval česko-slovenským vzťahom, t. j. kľúčovej problematike z hľadiska diskurzu slovenského národného hnutia. Tu sa ukázala dôležitosť politickej orientácie vedúcich predstaviteľiek slovenského ženského hnutia (združených okolo spolku Živena) na tzv. martinské centrum SNS.⁵⁷³ Konflikt medzi ideológiou samostatného slovenského národa a ideológiou národnej jednoty Čechov a Slovákov sa ukázal ako zásadný limitujúci faktor pre vzťahy medzi slovenským a českým ženským hnutím. Pokiaľ Šoltésová vedela viesť kultivovaný dialóg s V. Sokolovou, a napriek rôznosti pohľadov aj rozvíjať spoluprácu, v prípade Kálala – tu mám na mysli jeho programové texty *České ženy a Slovensko* – sme mohli pozorovať opačný efekt. Šoltésová na základe Kálalových príspevkov v *Ženskom svete* dospela k názoru, že tá vzájomnosť zrejme nie je postavená na „prirodzených základoch“. V kapitole som tiež upozornil na doposiaľ málo známu skutočnosť, že Šoltésová dlhodobo (prinajmenšom od začiatku 20. storočia) kriticky hodnotila české ženské hnutie, a to z pozície národných a kresťanských hodnôt vyjadrených kategóriou mravnosti. Táto kritika bola natoľko konzekventná, že na stránkach slovenských ženských periodík varovala Slovenky pred nasledovaním českých vzorov.

Fenomén národnej ideológie bolo možno viac než inde pozorovať v rámci tzv. výšivkárskeho hnutia, ktoré bolo tak typickým, ako aj špecifickým prejavom aktivít slovenského ženského hnutia. Z kapitoly venovanej tejto téme treba zdôrazniť skutočnosť, že aktivity vo výšivkárstve patrili dlhodobo (minimálne od roku 1887) k ústredným aktivitám spolku Živena. Napriek tomu, že jej vedenie si dobre uvedomovalo význam založenia spoločnosti organizujúcej výrobu a predaj výšiviek pod „slovenským menom“, viac než dve desaťročia sa v tejto veci nič nedialo. V kontexte celkovej pasivity spolku Živena však treba konštatovať, že založenie Lipy bolo nepochybne výnimočnou udalosťou, a to tým viac, že Lipa podobne ako skalické družstvo dokázali vykazovať úspešnú obchodnú bilanciu. O tom, že tieto obchodné aktivity, resp. aj celkový záujem o výšivky (predovšetkým z českej strany) boli presiaknuté nacionalizmom skrz-naskrz, príznačne vypovedá tak text od M. Smolkovej, ako aj článok z *Národných novín* Čudná láska.

Piata kapitola vypovedá o tom, že do národoveckého diskurzu sa postupne dostávali aj ďalšie aspekty ženskej emancipácie, akými boli požiadavka volebného práva pre ženy, požiadavky profesionálnej realizácie žien vo verejnej sfére, problematika sociálneho zabezpečenia (napr. nevydatých) žien či možnosť slobodného rozhodnutia nevydať sa a pod. V kontexte všeobecných dejín boja za volebné právo pre ženy je nepochybne zaujímavé, že na tejto v iných kontextoch radikálnej požiadavke sa zhodlo v zásade celé spektrum diferencovaného slovenského národného hnutia. Je

573 Otázka prívrženkyň *Hlasu*, resp. ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov (napr. L. Markovičová či H. Gregorová) ostáva témou pre ďalšie výskumy.

zrejme, že to bolo výlučne vďaka slovenskému nacionalizmu v kontexte Uhorska na začiatku 20. storočia. Ženy boli prezentované ako potenciálne zodpovednejšie voličky, a teda prostredníctvom získaného volebného práva mali výrazne posilniť elektorát tvorený len mužmi, ktorí často volili toho „nesprávneho kandidáta“.

Komplikovanejšie otázky vyplynuli z diskusie okolo divadelnej hry *Ol'ga Rubešová*. Myšlienka, že by žena mala právo slobodne rezignovať na jej „Bohom určenú“ rolu manželky a matky, bola skutočne radikálna. Fakt, že táto idea bola podporená v zásade celým spektrom periodík opozičných voči *Národným novinám*, vypovedá o zmene situácie v porovnaní s obdobím na konci 19. storočia. V období vzniku *Dennice* sa takéto myšlienky objavovali len zriedka a ak sa aj vyskytli, boli striktno odmietané. V tomto ohľade zostal okruh okolo *Národných novín* konzekventný vo svojom odmietavom postoji. Pokiaľ však koncom 19. storočia neexistoval relevantný hlas, ktorý by podobnú ideu podporil, krátko pred Veľkou vojnou ich bolo už viacero. Neznamená to však, prirodzene, ústup od nacionalistických pozícií – analyzované príspevky v prospech postavy Ol'gy Rubešovej jasne obhajovali tézu, že hlavná hrdinka Svobodovej hry nie je „protinárodná“ ani „protikresťanská“. Svedčí to jednoznačne o tom, že tzv. ženská otázka sa v rámci národoveckého diskurzu stávala v porovnaní so skorším obdobím čoraz širším pojmom – už to nebola len žena v domácnosti, ale aj žena, ktorá môže svojím vlastným úsilím dosiahnuť uplatnenie vo verejnej sfére a zároveň byť plnohodnotnou súčasťou národného spoločenstva. Toto sa však akceptovalo v rámci diskusií a polemík (pričom jasná definícia spoločenského statusu „ženy novej doby“ nebola sformulovaná), z čoho ešte nevyplýva, že by bol tento prístup uplatňovaný aj v každodennej praxi. V tomto ohľade mal konzervatívny prístup *Národných novín* dlhodobo omnoho väčší vplyv.

PRAMENE A LITRERATÚRA

1. Pramene

Archívy:

- Archív Slovenskej televízie, Bratislava
- Literárni archív Památníku národného písennictví, Praha
- fondy: Sokolová-Seidlová, Vilma; Kálal, Karel
- Národný biografický ústav Slovenskej národnej knižnice, Martin
- fond: Bellová, Mária
- Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, Martin
- (osobné fondy označené v texte príslušnými signatúrami)
- Slovenský národný archív, Bratislava
- fondy: Živena; Križko, Pavel
- Ústredný archív Slovenskej akadémie vied, Bratislava
- fond: Votruba, František

Zoznam periodík a periodických vydaní:

Český lid: 1897; Dennica: 1898, 1899, 1902, 1906, 1911, 1912, 1913, 1914; Dom a škola: 1895, 1896, 1897; Domácnosť a škola: 1912, 1913; Hlas: 1898, 1899; Letopis Živeny: 1898; Národné noviny: 1896, 1898, 1900, 1902, 1903, 1908, 1910, 1913, 1920; Národný hlásnik: 1913; Národný kalendár (Vydavateľ: Národný Slov. Spolok v S. Š. A.): 1913; Nová domová pokladnica: 1910, 1912, 1913; Obzor: 1871; Orol: 1870, 1871; Prúdy: 1910, 1913, 1914-1919, 1936; Revue Naše Slovensko: 1909, 1910; Robotnícke noviny: 1912, 1913; Slovanský prehľad: 1904; Slovenské listy: 1898, 1899; Slovenské ľudové noviny: 1913; Slovenské pohľady: 1882, 1929; Slovenský denník: 1912, 1913; Slovenský týždenník: 1913; Ženské listy: 1909, 1911; Ženský svet: 1896, 1897, 1898, 1902, 1903, 1904, 1912, 1913; Živena: 1910, 1912, 1913, 1915, 1937; Živena. Národný almanach: 1872, 1885.

Dobové diela, dokumenty a publicistika:

- Administrácia časopisu Živeny. K novému ročníku Živeny. In Živena, roč. 4, 1913, č. 1, nestránkované.
- Anketa. In Prúdy, 1914 – 1919, roč. 5, s. 456-565.
- BELLOVÁ, Mária. Curriculum vitae [vítate]. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, sign. 150 BS 1, s. 1.
- [BELLOVÁ, Mária]. Zápisky, ev. fara Príbovce, nestránkované. Národný biografický ústav Slovenskej národnej knižnice, f. Bellová, Mária.
- BOTTO, Július. Andrej Kmet' a musealna slovenská spoločnosť. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, sign. 33 C 2.
- BROMAN, Zdeněk. Slovenská žena. In Ženský svet, 1912, roč. 16, č. 18, s. 1-2.
- CZAMBEL, Samu. A Cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője. Közművelődési és politikai tanulmány. [Budapest] : Moszkóci Ferenczné, 1902.
- Česká »Minerva«. In Živena, 1915, roč. 6, č. 9 – 10, s. 316-317.
- Čudná láska. In Národné noviny, 18. 1. 1908, roč. 34, č. 8, s. 1.
- FELIX, Jur. Vlastenectví žen. In Dom a škola, 1897, roč. 12, č. 8 – 9, s. 258-265
- [GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef]. Turany 1901. In Jozef Gregor Tajovský. Dielo VI. [Dielo v šiestich zväzkoch]. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 391-393 [pôvodne v: Ľudové noviny, 1901, roč. 5, č. 50].
- [GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef]. Žilinská schôdzka mládeže a jej priateľov. In Jozef Gregor Tajov-

- ský. *Dielo VI.* [Dielo v šiestich zväzkoch]. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 431-436 [pôvodne v: *Hlas*, 1903, roč. 5, s. 260-264].
- Prepáčte [GREGOR-TAJOVSKÝ, Jozef]. Živena a jej tajomník. In *Jozef Gregor Tajovský. Dielo VI.* [Dielo v šiestich zväzkoch]. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 427-430 [pôvodne v: *Hlas*, 1903, roč. 5, s. 238-241].
 - GREGOROVÁ, Hana. K ženskej otázke na Slovensku. In *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 7, s. 273-280.
 - GREGOROVÁ, Hana. Ženská [Ženská] otázka na Slovensku. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1913*, roč. 21, č. 22. Vydal Národný Slov. Spolok v S. Š. A. Sostavil Ignác Gessay, s. 211-218.
 - GREGOROVÁ, Hana. *Ženy*. Liptovský Sv. Mikuláš : F. Klimeš, 1912.
 - Hospodyňská škola v Kroměříži. In *Dennica*, 1906, roč. 9, č. 4, s. 160.
 - [HURBAN-VAJANSKÝ, Svetozár]. Nemci idú do živého. In *Národné noviny*, 23. 1. 1902, roč. 33, č. 9, s. 1.
 - HURBAN VAJANSKÝ, Svetozár. Otvorenie žilinskej priemyselnej výstavky. In *Národné noviny*, 4. 8. 1903, roč. 34, č. 95, s. 1.
 - Jk. O slovenských výšivkách. In *Nová domová pokladnica*, 1913, roč. 16, s. 116-120.
 - K. H. Ku vzájemnosti československé [Ze ženských snah a ženské práce]. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 1, s. 4-5.
 - K národným úlohám slovenských žien. In *Národné Noviny*, 1896, roč. 27, č. 32, s. 1.
 - KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 10, s. 113-114.
 - KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 11, s. 130-132.
 - KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 13, s. 155-156.
 - KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko (Konec.). In *Ženský svět*, roč. 6, č. 14, 1902, s. 166-168.
 - KÁLAL, Kar[el]. Dopisy. Z Frenštátu p. R. na Morave. (*Z dejín nášho časopisu*). In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, s. 14-15.
 - Neklan, K. [KÁLAL, Karel]. Ženská otázka. In *Dom a škola*, 1896, roč. 12, č. 10, s. 311-315.
 - Klebety. In *Národné noviny*, 7. 6. 1913, roč. 44, č. 65, s. 3.
 - KLVÁŇA, Jos[ef]. O československých věcech na výstavě v Budapešti r. 1896. In *Český lid*, 1897, roč. 6, s. 225-229.
 - KOLÍSEK, Al[ois]. Výstava slovenského umenia v Londýne. In *Nová domová pokladnica*, 1912, roč. 15, s. 114-115.
 - KOULA, Jan. Několik myšlenek, v čem a kde dlužno hledati starožitnost vyšívání československého (Pokračování). In *Český lid*, 1897, roč. 6, s. 275-282.
 - Eliška [KRÁSNOHORSKÁ, Eliška]. Vilma Sokolová. In *Ženské listy*, 1909, roč. 37, č. 1, s. 1-5.
 - Jesom, Ján [KRČMÉRY, Štefan]. Prebytok slovenskej inteligencie? In *Národné noviny*, 7. 8. 1920, roč. 51, č. 177, s. 1.
 - KRIŽKOVÁ-KARDOŠOVÁ, Drahotína. *Rozpomienky o národných ornamentoch a o ľudových výšivkách (Prednesené 9. 11. 1939 v krúžku ev. žien v Banskej Bystrici)*. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, sign. 95 C 28.
 - Kronika. Program slovenskej národnej strany. *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 10, s. 431-433.
 - Lipa. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 5, s. 157-160.
 - Lipa, ľudový priemysel, účasť spoločnosť v Turčianskom Sv. Martine. In *Dennica*, 1911, roč. 13, č. 5, s. 37-38.
 - MALIAK, Jozef. Nové položenie – nové úlohy. In *Dennica*, 1902, roč. 5, č. 8, s. 157-163.
 - MALIAK, Jozef. Pokus so slovenským dievčenským ústavom vo Veľkej Revúci a v Iloku. In *Domácnosť a škola*, 1913, roč. 3, č. 8, s. 225-229.
 - MALIAK, Jozef. Pokus so slovenským dievčenským ústavom vo Veľkej Revúci a v Iloku. In

- Domácnosť a škola*, 1913, roč. 3, č. 9, s. 257-261.
- MALIAK, Jozef. Pokus so slovenským dievčenským ústavom vo Veľkej Revúci a v Iloku. In *Domácnosť a škola*, 1913, roč. 3, č. 10, s. 297-301.
 - MARKOVIČOVÁ-BOOROVÁ, Ľudmila. O speňažení slovenských výšiviek. (Prednáška, povedaná na roľn. sjazde v Skalici r. 1908). In *Nová domová pokladnica*, 1910, roč. 13, s. 91-96.
 - MARKOVIČOVÁ, Ľ[udmila]. Tetička Talajková – slovenská výšivkárka. In *Revue Naše Slovensko*, 1909, roč. 3, č. 10-11, s. 418-422.
 - Milým čitateľkám „Dennice“. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 5, s. 80.
 - A. K. [MOŠTENANOVA, Miloslava Hermína]. Čo máme žiadať od Dennice? In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 59-61.
 - MUDROŇ, Pavel. Ešte raz „Ol'ga Rubešová“. In *Národné noviny*, 10. júna 1913, roč. 44, č. 66, s. 2.
 - MUDROŇ, Pavel. „Ol'ga Rubešová“. In *Národné noviny*, 29. 5. 1913, roč. 44, č. 61, s. 1.
 - Nový rok, nový krok. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, s. 1.
 - O hnutí žien maďarských. In *Ženský svet*, 1903, roč. 7, č. 8, 99-100.
 - O nás. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, s. 11-12.
 - Opozičné ľudové shromaždenie v Chynoranoch. In *Slovenský denník*, 17. 6. 1913, roč. 4, č. 113, s. 1-2.
 - ORMIS, Samuel. Domáca ženská výchova. In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1872, s. 167-184.
 - ORMIS, Samuel. Vychovávacie ústav dievčenský vo Veľkej Revúci. In *Obzor*, 1871, roč. 9, č. 3, s. 24.
 - ORMIS, Samuel. Vychovávacie ústav dievčenský vo Veľkej Revúci. In *Obzor*, 1871, roč. 9, č. 4, s. 32.
 - ORMIS, Samuel. *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov, diel druhý: Učboveda*. Veľká Revúca : Nákladom Samuela Ormisa, 1874.
 - ORMIS, Samuel. *Výchovoveda pre seminaristov a rodičov, diel prvý*. Veľká Revúca : Majetok nakladateľského spolku, 1871.
 - P. M. Literatúra a umění. Olga Rubešová. In *Ženský svet*, 1902, roč. 6, č. 12, s. 146-147.
 - [PAULINY-TÓTHOVÁ, Margita]. Inc. Ešte minulého roku... Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, sign. 2 K 23.
 - Paľo [PAVLÚ, Bohdan]. Divadlo a národný život. In *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 8, s. 338-341.
 - Pečujte o ženy a deti mužov do zbrane povolaných! In *Robotnícke noviny*, 19. 12. 1912, roč. 9, č. 51, s. 1.
 - PEPICH, E. P. - PEPICH, H. Príhlas. In *Orol*, 1871, roč. 2, č. 8, s. 254-255.
 - PIETOR, Ambro. Vzdelanie žien. In *Orol*, 1870, roč. 1, č. 10, s. 326-327.
 - PIETOR, Ambro - PIVKOVÁ, Anna - MUDROŇOVÁ, Anna. Príhlas k ct. obecenstvu slovenskému. In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1872, s. 226-232.
 - PODJAVORINSKÁ, Ľudmila. Drobnosti o ženách. In *Národné noviny*, 15. 3. 1913, roč. 44, č. 31, s. 2-4.
 - PODJAVORINSKÁ, Ľudmila. Drobnosti o ženách. In *Národné noviny*, 22. 3. 1913, roč. 44, č. 34, s. 3-6.
 - PODJAVORINSKÁ, Ľudmila. Matkám slovenským. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 3, s. 34-36.
 - PODJAVORINSKÁ, Ľudmila. Naše práva. In *Dennica*, 1914, roč. 14, č. 3, s. 65-66.
 - Ľ. P. [PODJAVORINSKÁ, Ľudmila]. Zo sveta. Medzinárodný kongres sufražetiek. In *Dennica*,

- 1913, roč. 15, č. 2, s. 59.
- PODJAVORINSKÁ, L[udmila]. Ženský kongress v Pešťbudíne. In *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 6, s. 146-150.
 - Politický prehľad. Volebné právo žien. In *Slovenský týždenník*, 20. 6. 1913, roč. 11, č. 25, s. 2.
 - Pozor na slovácke výšivky! In *Český lid*, 1897, roč. 6, s. 580-581.
 - První sjezd žen českoslovanských. In Příloha k „*Ženskému světu*“, 1897, roč. 1, č. 11, s. 21-24.
 - R. I. Už aj ženy! In *Slovenské ľudové noviny*, 20. 6. 1913, roč. 4, č. 25, s. 1.
 - Redakce. Naším čtenářkám! In *Ženský svět*, 1896, roč. 1, č. 1, s. 1.
 - Rôzne zprávy. Pražský predkongressový sjazd ženský. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 186-187.
 - Rôzne zprávy. Slovenským ženám. *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 185-186.
 - Slovenka [RUPPELTOVÁ, Klementína]. Ženská otázka. In *Dom a škola*, 1897, roč. 13, č. 1, s. 20-21.
 - S. S. Možno-li učitelkám so zdarom sverit' výchovu detí mužského rodu? In *Domácnost' a škola*, 1912, roč. 2, č. 7, s. 201-203.
 - Slovo o Dennici. In *Slovenské listy*, 12. 2. 1898, roč. 1, č. 13, s. 6.
 - *Smluva* [november 1906]. Ústředný archiv Slovenskej akademie vied, f. Votruba, František, k. 1, inv. č. 10.
 - SMOLKOVÁ, Marie A. O ženskom domácom priemysle na Uhor. Slovensku. Do »Časopisu Učitel-
lek« napísala a venovala dost. p. Andr. Kmeťovi. In *Dom a škola*, 1896, roč. 12, č. 2, s. 48-51.
 - SOCHÁŇ, Pavel. Niečo z dejín výšivkovej akcie. In *Živena*, 1910, roč. 1, č. 4, s. 88-92.
 - SOCHÁŇ, Pavel. Slovenské kroje lidové. In *Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slo-
venskému*. [Praha] : Nákladem »Umělecké Besedy«, b. r. [1900/1901], s. 66-74.
 - SOKOLOVÁ, Vilma. Slovenky – naše nejbližší sestry. In *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 7, s. 97-98.
 - SOKOLOVÁ-SEIDLOVÁ, Vilma. Z mých vzpomínek na Slovensko. In *Slovenské pohľady*, 1929,
roč. 45, č. 6-8, s. 453-483.
 - SOKOLOVÁ-SEIDLOVÁ, Vilma. Ze vzpomínek na Slovensko. In *Prúdy*, 1936, roč. 20, č. 2,
1936, s. 95-99.
 - SOLLÁRIKOVÁ, El[ena]. Na rozlučné s Ol'gou Rubešovou. In *Národné noviny*, 5. júna 1913,
roč. 44, č. 64, s. 3-4.
 - Správa Živeny, spolku slovenských žien; ŠOLTÉSZOVÁ-MARÓTHY, Elena. Nášmu ctenému
obecenstvu. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 1, s. 1-3.
 - STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Ženský ruch v cizině. In *Ženský svět*, 1913, roč. 17, č. 19, s.
259-261.
 - Súbeh. In *Národné noviny*, 7. 7. 1900, roč. 31, č. 78, s. 3.
 - SVOBODA, Xaver František. *Olga Rubešová*. Praha : Nákladem F. Šimáčka, 1902.
 - ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Dopisy. Turč. Sv. Martin 26./I. 1897. In *Ženský svět*, 1897, roč. 1, č. 5, s.
78-79.
 - MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Dopisy. Turč. Sv. Martin 27./XI. 1896. In *Ženský svět*, 1896,
roč. 1, č. 1, s. 18.
 - SOLTÉSZOVA, Elena. Dozvuky ku poslednému valnému shromáždeniu Živeny. In *Slovenské
pohľady*, 1882, roč. 2, č. 5, s. 433-437.
 - MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, E[lena]. Dr. Helena Turcerová. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 5, s. 150-
153.
 - ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Načo sú tie ženské časopisy? In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 2, s. 17-19.
 - MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena. O ženskej otázke (Dokončenie). In *Dennica*, 1912, roč. 14,
č. 5, s. 90-91.

- MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena. Potreba vzdelanosti pre ženu, zvlášť so stanoviska mravnosti. In *Letopis Živeny II*. Turčiansky sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1898, s. 154-190.
- ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Pravá vzdelanosť. (Úvahy). Prečo má byť žena vzdelaná? In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 49.
- MARÓTHY-SOLTÉSOVÁ, Elena. *Rozpomienka na naše prvé slovenské muzeum*. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, sign. M 98 K 22.
- SOLTÉSZOVÁ, Elena. Terézia Vansová (Dokončenie). In *Živena*, 1910, roč. 1, č. 2, s. 33-36.
- [ŠOLTÝSOVÁ, Elena]. Úloha „Živeny“ (Výt'ah z reči, ktorú predniesla podpredsedníčka pani Elena Šoltýsová vo valnom shromaždení dňa 5. augusta 1885.). In *Živena. Národný almanach*. Turč. Sv. Martin : „Živena“, spolok slovenských žien, 1885, roč. 2, s. 299-308.
- MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena. Ženská otázka a mravnosť. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 168-174.
- MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena. Ženská otázka a mravnosť (Dokončenie). In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 7, s. 189-208.
- MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena - HALAŠOVÁ, Anna - ROLKOVÁ, Anna. Slovenským ženám! In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 9, s. 284-285.
- Štátna gazdinská škola v Turč. Sv. Martine. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 10, 1912, s. 319-320.
- [ŠTEFÁNEK, Anton]. Niečo o modernom vzdelávaní ľudu a knižniciach ľudových. IV. In *Hlas*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 99-103.
- ŠTEFÁNEK, A[nton]. Protikresťanská „Ol'ga Rubešova“. In *Slovenský denník*, 1. jún 1913, roč. 4, č. 102, s. 3.
- ŠTEFÁNEK, Anton. Slováci vo Viedni. In *Slovenský prehľad. Sborník statí. Dopisův a zpráv ze života slovanského*, 1904, roč. 6, s. 152-156.
- *Tervezet; Prospekt*. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, SNK-ALU, sign. J 199.
- URAM, Jozef. Prvá slovenská lekárka. [K našim obrázkom]. In *Dennica*, 1911, roč. 13, č. 1, s. 13-14.
- URAM-PODTATRANSKÝ, Rehor. Naším slovenským matkám. In *Dom a škola*, 1895, roč. 11, č. 8, s. 286–290.
- Účastinárka. »Lipa« ľudový priemysel účastinárska spoločnosť v Turčianskom Sv. Martine. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 1, s. 28.
- VANSOVÁ, Terézia. *Ján Vansa (Výber)*. Zlatý fond denníka SME 2009, [cit. 5.10.2011]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vanova_Jan-Vansa-Vyber>.
- VANSOVÁ, Terézia. Sestrám slovenským. In *Dom a škola*, 1897, roč. 13, č. 4, s. 126-129.
- VANSOVÁ, Terezia. „Ženské hnutie“. (Poznámka redakcie). In *Dennica*, 1902, roč. 5, č. 2, s. 34-35.
- T. V. [VANSOVÁ, Terézia]. „Živena“ a hospodárska škola pre dievčatá. In *Revue Naše Slovensko*, 1910, roč. 3, č. 7, s. 250-252.
- „Vesna“ v Brně. In *Revue Naše Slovensko*, 1910, roč. 3, č. 7, s. 257-264.
- Volebný návrh Rumunov. I. diel. In *Národný hlásnik*, 31. 1. 1913, roč. 46, č. 5, s. 2-3.
- Všetci sme Slováci! In *Národné noviny*, 20. 1. 1896, roč. 27, č. 10, s. 1.
- Výzvanie; Prospekt. In *Živena*, 1912, roč. 3, č. 1, s. 29-30.
- Vzpomínky při jubileu Vesny. In *Ženské listy*, 1911, roč. 39, č. 7, s. 136-139.
- WAGNER, Ján A[lojz]. *Dennica*. Ženský list pre poučenie a zábavu. Číslo 1. In *Národné noviny*, 3. 2. 1898, roč. 29, č. 26, s. 4.
- WANKLOVÁ, Madlenka. O Domácím průmyslu českém. In *Ženský svět*, 1904, roč. 8, č. 10, s. 124-125.

- Z obecnstva. Spolkové zprávy, divadlá a zábavy. In *Slovenský denník*, 25. 5. 1913, roč. 4, č. 97, s. 3-4.
- Z obecnstva II. Niekoľko myšlienok o ženskej otázke na Slovensku. Poznámky o „Ol’ge Rubešovej“ v Národných Novinách. In *Slovenský denník*, 3. 6. 1913, roč. 4, č. 103, s. 3-4.
- Zo sveta. Siedmy medzinárodný kongress pre volebné právo žien. In *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 5, s. 132.
- Žena a politické právo. In *Národný hlásnik*, 20. 6. 1913, roč. 46, č. 25, s. 1.
- Ženská emancipácia. In *Robotnícke noviny*, 26. 6. 1913, roč. 10, č. 26, s. 1.
- Ženy In *Národný hlásnik*, 31. 10. 1913, roč. 46, č. 44, s. 1.
- Ženy. In *Slovenský denník*, 18. 2. 1912, roč. 3, č. 32, s. 1.
- *Život pre druhých*. Dokument odvysielaný 24. 4. 1967 v Slovenskej televízii. Vedúca výrobného štábu Marta Lhotská, kamera Mojmír Tomašovič, scenár a réžia Eugen Šinko. DVD-kópia dokumentu vyhotovená v Archíve Slovenskej televízie.

Edície prameňov:

- DEZSÓ, Márkus (ed.). *Corpus iuris Hungarici: Magyar törvénytár. 1836–1868. évi. Törvényczikkek*. Budapest : Franklin-Társulat, 1896.
- GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Ed. Dagmar Gregorová-Prášilová. Bratislava : Tatran, 1979.
- KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Jozefa Škultétyho 1. 1871–1910*. Martin : Matica slovenská, 1982.
- KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Jozefa Škultétyho 2. 1911–1941*. Martin : Matica slovenská, 1983.
- KOCÁK, Michal (ed.). *Listy Ludmily Riznerovej-Podjavorinskej 1 (1889–1918)*. Martin : Matica slovenská, 1988.
- KOCÁK, Michal. Ludmila Riznerová-Podjavorinská: Autobiografia. In *Literárny archív*, 28/91. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 22-46.
- Korešpondencia. In BOSÁKOVÁ, Viera (ed.). *Elena Maróthy-Šoltéssová. Výber I*. Bratislava : Tatran, 1978, s. 533-588.
- MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Sedemdesiat rokov života. In BOSÁKOVÁ, Viera (ed.). *Elena Maróthy-Šoltéssová. Výber I*. Bratislava : Tatran, 1978, s. 427-532.
- MÁTEJ, Jozef. Z korešpondencie Eleny Maróthy-Šoltésovej s Antoniou Gebauerovou o vzdelávaní slovenských dievčat. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Paedagogica*, 1969, roč. 2. Bratislava : Univerzita Komenského, 1971, s. 188-213.
- MINÁRIKOVÁ, Marianna. Z listov Izabely Textorisovej Vilme Sokolovej-Seidlovej. In *Slovenské pohľady*, 1993, roč. 109, č. 4, s. 116-124.
- ORMIS, Ján Vladimír (ed.). *Marína Ormisová spomína*. Martin : Osveta, 1979.
- PETRUS, Pavol (ed.). *Korešpondencia Svetozára Hurbana Vajanského II (Výber listov z rokov 1890-1916)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972.
- SOKOLÍK, Viliam (ed.). *Listy Andreja Kmeľa Eudótvovi Vladimírovi Riznerovi*. Martin : Matica slovenská 1984.
- ŠIMKOVIČ, Alexander - VOTRUBOVÁ, Štefana (eds.). *Korešpondencia Františka Votrubu (1902 – 1944)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961.
- Z korešpondencie Terezie Vansovej. In *Živena*, 1937, roč. 27, č. 3, s. 79-86.
- Žiadosti slovenského národa. In BARNOVSKÝ, Michal et al. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej kultúry, 1998, s. 307-310.

2. Literatúra

- ALBISETTI, James C. Female education in german-speaking Austria, Germany, and Switzerland, 1866–1914. In GOOD, David - GRANDNER, Margarete - MAYNES, Mary J. (eds.). *Austrian*

women in the nineteenth and twentieth centuries: *Cross-disciplinary perspectives*. Oxford/Providence : Berghahn Books, 1996, s. 39-57.

- *Atlas historyczny PWN*. CD-Rom. Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2005.

- BADER-ZAAR, Birgitta. Frauenbewegungen und Frauenwahlrecht. In RUMPLER, Helmut - URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. Band VIII/1. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, s. 1005-1027.

- bh. Ženy pri československom sblížovaní. In *Jednota*, 15. 5. 1937, roč. 1, č. 3, s. 26-27.

- BRŤKOVÁ, Milada. *Kapitoly z dejín pedagogiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995.

- BUTVIN, Jozef. Česko-slovenské vzťahy koncom 19. a začiatkom 20. storočia (1880–1914). In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica*, 1978–79, roč. 29–30, s. 13-57.

- CSÁKY, Károly. *Híres Selmebcányai tanárak*. Dunaszerdahely : Lilium Aurum, 2003.

- ČAPLOVIČ, Radovan. Význam osvetu v publicistickej činnosti Karla Kálala na poli česko-slovenskej vzájomnosti (1885–1901). In *Česko-slovenská historická ročenka 2004*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 209-231.

- ČEČETKA, Juraj. *Zo slovenskej pedagogiky*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940.

- DRENKO, Jozef. Dievčenské školy na Slovensku do roku 1918. In *Pedagogická revue*, 2006, roč. 58, č. 1, s. 80-96.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Diskurz o poslaní vzdelaných žien pred a po roku 1918. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 94-116.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Emancipácia a ženské hnutie v Uhorsku. Možnosti a výsledky nových výskumov. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 4. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/index.html>>.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Konzervatívne feministky? Ženské hnutie na Slovensku v kontexte Uhorska a medzinárodných aktivít. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 232-257.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Learning to crawl before we can walk: Gender in historical research (not only) in Slovakia. In HOLEC, Roman - KOŽIAK, Rastislav (eds.). *Historiography in Motion*. Bratislava : Institute of History of Slovak Academy of Sciences; Banská Bystrica : State Scientific Library 2010, CD-ROM, s. 146-167

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Międzynarodowa działalność kobiet w Austro-Węgrzech i VII Kongres Międzynarodowego Stowarzyszenia na Rzecz Praw Wyborczych Kobiet w Budapeszcie w 1913 r. In JANIĄK-JASIŃSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 147-169.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Postavenie muža a ženy v zrkadle práva. Manželské právo na prelome 19. a 20. storočia. In *Pamiatky a múzeá*, 2004, č. 4, s. 48-51.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Právne postavenie ženy v 19. storočí. Hranice a limity. In DARULOVÁ, Jolana - KOŠTIALOVÁ, Katarína (eds.). *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici; Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe, 2004, s. 377-390.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Radikálky alebo konzervatívky? Nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In CVIKOVÁ, Jana - JURÁŇOVÁ, Jana - KOBOVÁ, Ľuba (eds.). *Histórie*

žien: *aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 80-95.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Radikálky alebo konzervatívky? Nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dejiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 145-158.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Stratégie prežitia v mimoriadnej situácii. Vplyv Veľkej vojny na rodinu na území Slovenska. In *Forum Historiae*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 1-15. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2009/texty_1_2009/dudekova.pdf>.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Teória v praxi: participácia žien v politike. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 273-289.

- DUDEKOVÁ, Gabriela. Úvod: rodové vzťahy v historickej perspektíve. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 9-17.

- DUDEKOVÁ, Gabriela - LENGYELOVÁ, Tünde. Premeny právneho postavenia žien. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 293-315.

- ĎUROVČÍKOVÁ, Margita. Margita Paulíny-Tóthová – prekladateľka, spisovateľka, priekopníčka slovenského ženského hnutia. In ĎURIŠKA, Zdenko et al. *Paulínyovci v slovenskej kultúre*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2002, s. 133-140.

- FERENCOVÁ, Elena - KUKUROVÁ, Elena. Popredná osobnosť slovenskej astronómie – dr. Ján Alojz Wagner (1864–1930). In MOROVICS, Miroslav Tibor - HYMPÁNOVÁ, Ingrid (eds.). *Osemnásť zborník dejín fyziky*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV; Odborná skupina dejín a metodológie fyziky SFS, 2001, s. 95-100.

- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Štúdiá a literárne začiatky. In MICHÁLEK, Slavomír et al. *Juraj Slávik Neresnický od politiky cez diplomaciu po exil (1890 – 1969)*. Bratislava : Prodama, 2006, s. 48-65.

- GALLO, Ján. *Revúcke gymnázium (1862–1874)*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1969.

- GAZDÍKOVÁ, Alžbeta. Andrej Kmet' – organizátor a propagátor predaja slovenských výšiviek a jeho spolupracovníci. In *Etnologické rozpravy*, 1998, roč. 5, č. 1, s. 88-93.

- GREGOROVÁ, Hana. *Slovenka pri krbe a knihe*. Praha : Mazáč, 1929.

- HABRAT, Anna. Związek Równouprawnienia Kobiet we Lwowie. In JANIÁK-JASIŇSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 97-111.

- HAUCH, Gabriella. „Arbeit, Recht und Sittlichkeit“ – Themen der Frauenbewegungen in der Habsburgermonarchie. In RUMPLER, Helmut - URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848 - 1918. Band VIII/1. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, s. 965-1003.

- HOLEC, Roman. Hilsneriáda v uhorských súvislostiach. In POJAR, Miloš (ed.). *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999*. Praha : Židovské muzeum, 1999, s. 101-104.

- HOLEC, Roman. Izabela kontra Slováci. In *Historická revue*, 1995, roč. 6, č. 5, s. 26-27.

- HOLEC, Roman. „Krátké“ dejiny „dlhého“ storočia. In *Historický časopis*, 2007, roč. 55, č. 1, s. 75-94.

- HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001.

- HOLEC, Roman. Tulipánové hnutie ako forma ekonomického nacionalizmu a Slovensko. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 5-6, s. 567-582.
- HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy : 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin : Matica slovenská, 2001.
- HOLEC, Roman. Žena v službe. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 501-526.
- HOLLÝ, Karol. Česko-slovenské vzťahy a „ženská otázka“ na prelome 19. a 20. storočia. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 335-356.
- HOLLÝ, Karol. Genéza Dennice, prvého ženského časopisu na Slovensku. In *Aspekt : feministický kultúrny časopis*, 2004, roč. 10, č. 1, s. 62-71.
- HOLLÝ, Karol. *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia*. Dizertačná práca. Školiteľ: Dušan Kováč. Bratislava : Historický ústav SAV, 2008.
- HOLLÝ, Karol. K aktivitám Igora Hrušovského v prvom decéniu 20. storočia a jeho údajným „Dejinám národa slovenského“ z roku 1907. In *Studia Bibliographica Posoniensia*. Ed. Miriam Poriezoová. Bratislava : Univerzitná knižnica, 2009, s. 111-131.
- HOLLÝ, Karol. Kauza „Olga Rubešová“. Názory na emancipáciu žien v publicistickej diskusii k divadelnej hre. In CVIKOVÁ, Jana - JURÁŇOVÁ, Jana - KOBOVÁ, Luba (eds.). *Histórie žien: aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 240-266.
- HOLLÝ, Karol. Kobiectvo rzemiosło ludowe na Słowacji na przełomie XIX i XX wieku. Organizacja i dystrybucja. In JANIĄK-JASIŃSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 457-475.
- HOLLÝ, Karol. Mária Bellová – „prvá slovenská lekárka“. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 631-643.
- HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia S. H. Vajanského (1881 - 1897). In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 2, s. 243-269.
- HOLLÝ, Karol. Otázka prírodných vied v spore medzi ideou „univerzálnej“ a „národnej“ vedy v programovej orientácii Muzeálnej slovenskej spoločnosti pred rokom 1914. In *MESDEF 2009. 16. Medzinárodný seminár dejín fyziky. Martin. 3.-5. 9. 2009*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV, 2011 (v tlači).
- HOLLÝ, Karol. Ponímanie histórie a inštrumentalizácia obrazov minulosti v národnej ideológii Tomáša G. Masaryka na prelome 19. a 20. storočia. In *Dějiny – teorie – kritika*, 2011, roč. 8, č. 1, s. 35-59.
- HOLLÝ, Karol. Volebné právo pre ženy na stránkach slovenskej tlače roku 1913. Reflexia kongresov ženských organizácií v Prahe a v Budapešti. In HUŤKA, Miroslav - ZMÁTLO, Peter (eds.). *Ružomerský historický zborník II*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2008, s. 133-144.
- HOLLÝ, Karol. Ženský a chlpský svet. Prvý slovenský časopis pre ženy ako ideologický konflikt. In BYSTRICKÝ, Valerián - ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2008, s. 35-42.
- HRABOVEC, Ivan. Izabela Textorisová. In TIBENSKÝ, Ján et al. *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku 2*, Bratislava : Obzor, 1998, s. 892-899.

- HRABOVEC, Ivan. Slovenská botanička Izabela Textorisová. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku IX*. Bratislava : Veda, 1979, s. 371-391.
- HUČKOVÁ, Dana. Reflexia postavenia žien v časopise „Dennica“ v rokoch 1898 – 1903 a dobový literárny obraz ženy. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 62-78.
- JAKEŠOVÁ, Elena. Spoločnosť. In KOVÁČ, Dušan et al. *Slovensko v 20. storočí. Prvý zväzok. Slovensko na začiatku storočia 1901-1914*. Bratislava : Veda, 2004, s. 33-79.
- JANŠÁK, Štefan. *Umenie v živote Dr. Pavla Blahu*. Bratislava : Justitia, 1944.
- JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Československá jednota a Slováci. (Kultúrno-spoločenské aktivity spolku) (1896 – 1914)*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010.
- JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Spolupráca Československej jednoty so slovenskými dôverníkmi pri rozvíjaní kultúrnych vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi. In *Česko-slovenská historická ročenka 2000*. Brno : Masarykova univerzita, 2000, s. 185-198.
- KAČÍREK, Luboš. Vnímanie emancipácie žien v slovenskej spoločnosti v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In DARULOVÁ, Jolana - KOŠTIALOVÁ, Katarína (eds.). *Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici; Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe, 2004, s. 391-401.
- KALAVSKÝ, Michal. Lipa, ľudový priemysel, účastinárska spoločnosť. In *Zborník Slovenského národného múzea. História 40*, 2000, s. 47-67.
- KALAVSKÝ, Michal. Prvý pokus o zveladenie domácej výroby v Uhorsku. In *Zborník Slovenského národného múzea. História 32*, 1992, s. 77-86.
- KARŠAI, František. Výchovný ústav dievčenský v Revúcej. In SROGOŇ, Tomáš (ed.). *Sto rokov Revúckeho gymnázia 1862–1962*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965, s. 70-77.
- KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství I*. Praha : Sfinx Bohumil Janda, 1929.
- KENYERES, Ágnes (ed.). *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*. Upravené, prepracované vydanie. Dostupné na internete: <<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>>.
- KIPS, Milan. K problematike česko-slovenských vzťahov v školstve v rokoch 1900-1918 (vzdelávanie dievčat). In PORUBSKÁ, Gabriela (ed.). *Medacta '95 : Zborník z vedeckej konferencie Technológia vzdelávania tretieho tisícročia, časť 1*. Nitra : SlovDidac, 1995, s. 127-130.
- KIPS, Milan. *Slováci v českých stredných školách v rokoch 1848-1918*. Bratislava : Pressent, 2000.
- KODAJOVÁ, Daniela. Odborné vzdelávanie ako predpoklad a prostriedok emancipácie. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 149-175.
- KODAJOVÁ, Daniela. Povolanie učiteľka. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 541-563.
- KODAJOVÁ, Daniela. Stowarzyszenie Kobiet Słowackich Żivena. In JANIÁK-JASIŇSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 477-487.
- KODAJOVÁ, Daniela. Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 4. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/index.html>>.
- KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelanie dievčat – možnosti a limity uplatnenia. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁŇÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 291-302.

- KODAJOVÁ, Daniela. Vzdelávanie dievčat na Slovensku a prvé učiteľky. In MICHALIČKA, Vladimír (ed.). *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku : zborník z konferencie konanej dňa 28. 11. 2007 v Bratislave*. [Bratislava] : Ústav informácií a prognóz školstva, 2008, s. 170-182.
- KODAJOVÁ, Daniela. Ženy v tieni mužov: spisovateľky, redaktorky a prekladateľky. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 563-586.
- KODAJOVÁ, Daniela. Živena – spolok slovenských žien. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 215-232.
- KOLÍSEK, Alojz. *Ludové umenie slovenské*. Bratislava : Nákladom vlastným, 1921.
- KOVAČKA, Miloš. Vajanský a Živena (Skica ku genéze Vansovej Dennice). In *Literárny archív Matice Slovenskej*, 1994, roč. 29–30, č. 29/92, 30/93, s. 230-236.
- KUSÝ, Ivan. Jesenský a Tajovský v Dennici. In *Literárny archív* 31/94. Martin : Matica slovenská 1995, s. 145-149.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha : Mladá fronta, 1999.
- MAJTÁN, Milan. Spolupráca Boženy Slančíkovej Timravy pri Pastrnkovom dotazníkovom výskume slovenských nárečí. In *Literárny archív* 11/74. Martin : Matica slovenská 1975, s. 147-165
- MALÍNSKÁ, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdelání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri/Slon, 2005.
- MANNOVÁ, Elena. Ideové smery. Kultúrny a spoločenský život. In KOVÁČ, Dušan et al. *Na začiatku storočia 1901-1914*. Bratislava : Veda, 2004, s. 211-275.
- MANNOVÁ, Elena. Mužské a ženské svety v spolkoch. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 193-195.
- MANNOVÁ, Elena. Stowarzyszenia kobiece i „spoleczności cząstkowe“ w przestrzeni wielokulturowej (na przykładzie XIX-wiecznej Słowacji). In JANIĄK-JASIŃSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 131-146.
- MANNOVÁ, Elena. Verejnost' verzus rodinný krb? Ženy v spolkoch na Slovensku v 19. storočí. In *Človek a spoločnosť*, 2006, roč. 9, č. 4. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/index.html>>.
- MAŤOVČÍK, Augustín et al. *Biografický lexikón Slovenska I. A – B*. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002.
- MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Lexikón slovenských žien*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2003.
- MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). IV. Zväzok M–Q*. Martin : Matica slovenská, 1990.
- MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). V. zväzok R – Š*. Martin : Matica slovenská, 1992.
- MESÁROŠ, Július. Obyvateľstvo. In PODRIMAVSKÝ, Milan „(ed.)“. *Dejiny Slovenska III (od roku 1848 do konca 19. storočia)*. Bratislava : Veda, 1992, s. 472-506.
- MINÁRIKOVÁ, Marianna. Zápisníky Eleny Maróthy–Šoltésovej. In *Literárny archív* 21/84, Martin : Matica slovenská, 1985, s. 7-39.
- MOJDIS, Ján. Úloha osobných priateľstiev pri „objavovaní“ Slovenska vo Francúzsku (1900-1918). In FERENČUHOVÁ, Bohumila (ed.). *Francúzsko a stredná Európa. Vzťahy medzi Francúzskom a strednou Európou v rokoch 1867-1914. Vzájomné vplyvy a predstavy. Materiály z česko-slo-*

- vensko-francúzskeho kolokvia historikov Bratislava 12.-13. novembra 1992. Bratislava : Academic Electronic Press, 1995 [Slovenské štúdie. Zvláštne číslo 2], s. 123-135.
- MRÁZ, Andrej. *Literárne dielo Terézie Vansovej: štúdia*. Martin : Živena 1937.
 - NAGYNÉ-SZEGVÁRI, Katalin. *Út a nők egyenjogúságához*. Budapest : Kossuth, 1981.
 - PAVLÍK, Ján. Školstvo a kultúra. In HOCHMUTH, Zdenko et al. *Ružomberok : Historicko-vlastivedná monografia*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 184-204.
 - PELČÁKOVÁ, Dagmar. *Miesto spolku Československá jednota v českej politike a spoločnosti (1896-1914)*. Dizertačná práca. Bratislava : Historický ústav SAV, 2003.
 - PODRIMAVSKÝ, Milan. Emancipácia žien optikou slovenských politikov. Politický a spoločenský rozmer vnímania ženského hnutia na prelome 19. a 20. storočia. In DUDEKOVÁ, Gabriela et al. *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011, s. 257-273.
 - PODRIMAVSKÝ, Milan. Organizácia Slovenskej národnej strany v rokoch 1900 – 1914. In *Historické štúdie*, 1977, roč. 22, s. 177-209.
 - PODRIMAVSKÝ, Milan. Program Slovenskej národnej strany v rokoch 1900 – 1914. In *Historický časopis*, 1977, roč. 25, č. 1, s. 3-26.
 - PODRIMAVSKÝ, Milan. Slovenská národná strana. In LIPTÁK, Lubomír „(ed.)“. *Politické strany na Slovensku 1860-1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 35-49.
 - POTEMRA, Michal (ed.). *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1958.
 - POTEMRA, Michal. Boj za všeobecné volebné právo v Uhorsku v politike slovenskej národnej buržoázie v rokoch 1910-1918. In *Historické štúdie*, 1977, roč. 22, s. 141-176.
 - POTEMRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918. Bibliografický prehľad*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1990.
 - POTEMRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901–1918. Bibliografický prehľad*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach; Martin : Matica Slovenská 1993.
 - POTEMRA, Michal. Uhorské volebné právo a voľby na Slovensku v rokoch 1901 – 1914. In *Historický časopis*, 1975, roč. 23, č. 2, s. 201-239.
 - PŠENÁK, Jozef. Elena Maróthy Šoltéssová a jej snahy o zriadenie slovenských dievčenských škôl. In *Pedagogická revue*, 2000, roč. 52, č. 2, s. 160-169.
 - PUŚKARIEWA, Natalia. U źródeł rosyjskiego feminizmu. „Historia kobiet“ w Rosji w XIX wieku i formy uczestnictwa w życiu społecznym. JANIĄK-JASIŃSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 221-238.
 - RATAJOVÁ, Jana. Gender history jako alternativní koncept dějin. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 33-40.
 - ROSENBAUM, Karol et al. *Encyklopédia slovenských spisovateľov. I. Zväzok: A – O*. Bratislava : Obzor, 1984.
 - RYBÁŘOVÁ, Petra. *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2010.
 - SABOV, Peter. Knižnica Izabely Textorisovej. In SABOV, Peter et al. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku. III. zväzok*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 13-16.
 - SABOV, Peter. Osobná knižnica Drahotíny Kardosovej-Križkovej. In SABOV, Peter et al. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku. III. zväzok*. Martin : Slovenská národná knižnica,

2009, s. 17-19.

- SEDLÁKOVÁ, Viera (ed.). *Zborník z osláv 125. výročia Živeny, spolku slovenských žien v Martine*. Martin : Živena, spolok slovenských žien, 1995.

- SCHUBERT, Jozef. Školstvo, výchova a pedagogika na Slovensku v rokoch 1867–1918. In MÁTEJ, Jozef et al. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 282-302.

- SOKOLÍK, Viliam. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry. Knižnica Národného domu a Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1890 – 1927*. Martin : Matica slovenská, 1966.

- SROGOŇ, Tomáš. *Samuel Ormis. Život a dielo*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976.

- STANO, Pavol. Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu. In BUCHTA, Ján - SLOBODA, Ján - VIESTOVÁ, Zora (eds.). *Skalica v minulosti a dnes*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 179-187.

- STANO, Pavol. Ľudová umelecká výroba na Slovensku (Vývoj záujmu, výskyt, súčasný stav), 1. časť. In *Slovenský národopis*, 1970, roč. 18, č. 2, s. 323-365.

- ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa. The institutional position of Czech women in Bohemia, 1860–1938. In ŠTRBÁŇOVÁ, Soňa - STAMHUIS, Ida H. - MOJSEJOVÁ, Kateřina (eds.). *Women, Scholars and Institutions. Proceedings of the International Conference (Prague, June 8-11, 2003)*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2004, s. 69-97.

- TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila. *Živena – spolok slovenských žien*. Bratislava : Epocha, 1969.

- TARANENKOVÁ, Ivana. Potvrďovanie východísk (Názory S. H. Vajanského na kultúru, umenie a literatúru v priebehu rokov 1882–1890). In *Slovenská literatúra*, 2006, roč. 53, č. 2, s. 110-129.

- TARANENKOVÁ, Ivana. Sformovanie koncepcie: 1879–1881 (K literárnoestetickým názorom S. H. Vajanského). In *Slovenská literatúra*, 2006, roč. 53, č. 1, s. 24-31.

- TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ – prázdna kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s.19-32.

- TOKÁROVA, Anna. *Vzdelávanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze*. Prešov : Akcent Print, 2003.

- ULRICHOVÁ, Vlasta. Biografické kalendárium Eleny Maróthy-Šoltésovej. In *Biografické štúdie* 12. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 97-101.

- URBAN, Zdeněk. *Problémy slovenského národného hnutia na konci 19. storočia*. Praha : Univerzita Karlova, 1972.

- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. Redaktorská činnosť Terézie Vansovej. In *Obzor Gemera*, 1971, roč. 2, č. 3, s. 85-91.

- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. *Ženská otázka v tvorbe Ludmily Podjavorinskej* [prednáška v Bojniciach, 1972]. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia, sign. 198 N 32.

- VALENTOVIČ, Štefan (ed.). *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). I. zväzok A – D*. Martin : Matica slovenská, 1986.

- VANĚKOVÁ, Daniela. *Ženská otázka a problematika žien v druhej polovici 19. storočia na Slovensku*. Diplomová práca. Bratislava : Filozofická fakulta UK, Katedra pedagogiky, 1979.

- VELEK, Luboš. První v Rakousku! Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a ženského hnutí v habsburské monarchii. In VOJÁ-

ČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha : Scriptorium; Národní archiv, 2007, s. 259-319.

- VOTRUBA, František. Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. In ŠTEFÁNEK, Anton - VOTRUBA, František - SEĎA, František (eds.). *Milan Hodža. Publicista, politik, vedecký pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha : Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Prahe, 1930, s. 246-488.

- VOTRUBOVÁ, Štefana. Vzťahy Františka Votrubu a Jozefa Gregora Tajovského. In ROSENBAUM, Karol - MATUŠKA, Alexander (eds.). *Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 148-178.

- VOTRUBOVÁ, Štefana. *Živena. Jej osudy a práca*. [Martin] : Živena, spolok slovenských žien, 1931.

- VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny. „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Edizioni Plus – Pisa University Press, 2010.

- VYDRA, Josef. Minulost lidové výroby a její organizace na Slovensku. In *Věci a lidé*, 1950, roč. 2, č. 9 – 10, s. 339-363.

- WEBER, Nora. Feminism, patriarchy, nationalism, and women in *fin-de-siècles* Slovakia. In *Nationalities Papers*, 1997, Volume 25, Number 1, s. 42-50.

- ZAŤKO, Peter. Domácka výroba zvlášť na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi (Konec.). In *Hospodárske rozhľady*, 1931, roč. 6, č. 9, s. 431-460.

- ZIMMERMANN, Susan. *Die bessere Hälfte? Frauenbewegungen und Frauenbestrebungen in Ungarn und Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien : Promedia-Verlag; Budapest : Napvilág Kiadó, 1999.

- ZUBERCOVÁ, Magdaléna. Najúspešnejší módný návrh spolku Izabella. In KAMENEC, Ivan - MANNOVÁ, Elena - KOWALSKÁ, Eva (eds.). *Historik v čase a priestore. Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Bratislava : Veda, 2000, s. 37-51.

- ZUBERCOVÁ, Magdaléna M. Ženy spolku Izabella. In *Pamiatky a múzeá*, 2004, č. 2, s. 34-38.

- ŽARNOWSKA, Anna. Writing Women's History in Poland. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEKOVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 41-68.

- ŽARNOWSKA, Anna - SZWARC, Andrzej. The Emancipation Movement and Women's Associations in Polish Lands prior to the Regaining of Independence – Dilemmas and Restrictions. An Introduction. In JANIĄK-JASIŃSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SZWARC, Andrzej (eds.). *Dziataczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 29-36.

ZOZNAM SKRATIEK

f. – fond

inv. č. – inventárne číslo

k. – krabica

K. H. – Karol Hollý

LA PNP – Literárni archiv Památníku národného písennictví

MSS – Muzeálna slovenská spoločnosť

nár. – nárečové slovo

NBÚ-SNK – Národný biografický ústav – Slovenská národná knižnica

ref. – referencia, poznámka pod čiarou

SNA – Slovenský národný archív

SNK-ALU – Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia

SNS – Slovenská národná strana

SUMMARY

Emancipation of women. The Slovak national movement discourse at the end of 19th and beginning of the 20th century

Author analyzes the history of women's emancipation in the discourse of Slovak national movement at the turn of the century. The basic assumption of the publication is that there was a direct relationship between history of women's emancipation and history of nationalism. Karol Hollý's observation of this phenomenon is based primarily on history of ideas, which were inevitable for the contemporary nationalist thinking. Main object of the monograph is the ideological concept of Slovak nationalists (Slovak national movement or Slovak women movement) at the turn of the century in the context of women's emancipation idea. The aim of the book is to define, how the concepts of women and their role in society were constructed in the discourse of the Slovak nationalists.

First chapter is dealing with the basic question of the education of women, analyzing both the institutional-legal point of view and the discourse of the Slovak nationalists. The chapter also includes an analysis of the education process of Mária Bellová, a woman with Slovak national identity, who, in the given circumstances, acquired an unusually high level of education. In the second chapter, the author explores the complicated genesis of the first Slovak journal for women (*Dennica*) and its reception in the circle of Slovak nationalists. Third chapter is devoted to the key question of the Czech and Slovak women movement relations in the context of conflicting national ideologies of independent Slovak nation and national unity of Czechs and Slovaks. Main focus of the fourth chapter is the so called Embroidering movement. The nationalist context of the embroidering is documenting the connection between Slovak women movement and Slovak national movement. Fifth chapter consists of case studies. It is divided into two parts, covering detailed analysis of the discourse in newspapers from 1913 about fundamental questions of women's emancipation – women suffrage, professional realization of women in the public sphere, social welfare of the unmarried women, freedom to decide not to marry and so on.

Themes analyzed in the individual chapters confirm the initial hypothesis, that the question of women's emancipation was subordinated to the nationalist objectives. It was because of nationalism that women question acquired its prominent role in the national community. Women became responsible for creating the secure background for the men involved in the national movement. The "living space" of women was, therefore, limited to the household, the role of wives and, first of all, mothers, raising and preparing the next generation of nationalists for their future "national tasks". This function was accepted also in the Slovak women's movement. According to the author, despite some conflicts between ideas of Slovak national and Slovak women's movement (observable in the genesis of *Dennica*), they were, in fact, not in opposition. One of the reasons was the political orientation of Živena (association of Slovak women) and its representatives on the so called Martin centre of Slovak National Party. In comparison with the earlier periods, in the era before WWI, the women question became an increasingly broader concept in the framework of national discourse. The restricted concept of a woman in a household was supplemented with an image of woman active in the public sphere as a valued member of the national community. During this time, the so called woman question was clearly influencing the differentiation among the Slovak nationalists. However, there was a general consensus regarding positive attitude towards the women suffrage. This has to be understood in the context of Slovak nationalism in Kingdom of Hungary – women should have added to the number of the nationally oriented voters. The most

fundamental conclusion of the publication is that for the whole analyzed period the nationalism had a priority over feminism; the women question was always secondary to the Slovak question.

REGISTER⁵⁷⁴

- A**
Augustiny, Gustáv 44
- B**
Baltík, Fridrich 27
Bella, Štefan 25, 26, 27, 28, 29
Bella, Štefan Vladimír 26, 27
Bellová, Jana (rodená Karlovská) 25, 26
Bellová, Mária 10, 13, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 113
Bellová, Nataša 26
Bernolák, Anton 59
Blaho, Pavel 71, 79
Blahová, Gizela 79
Bohúňová, (Mária?) 101
Boorová, Emília 79
Botto, Július 75
Burjanová, Štefánia 101
- C**
Cabl, Ján 71
Czambel, Samuel 54
- D**
Daxner, Samo 38
Drenko, Jozef 15
Dudeková, Gabriela 7, 8, 11, 24, 66, 86, 87
Dula, Matúš 109
- E**
Esther, kráľovná 40
- F**
Felix, Jur 40
František Ferdinand d'Este 76
Fridrichová, Gizela 101
- G**
Gebauerová, Antónia 70, 71, 107
Goetsich, Anton 28
Goethe, Johann Wolfgang 110
Goldpergerová, Emma 77, 78
Gregor-Tajovský, Jozef (Gregor, Jozef) 62, 77, 95, 96,
Gregorová, Hana 8, 10, 17, 30, 59, 60, 65, 73, 112, 114
- H**
Halaša, Andrej 50
Harmannová (Harmannova), (Margita?) 101
Haydín, Imre 54
Hlinka, Andrej 82
Hodža, (Ján?) 101
Hodža, Milan 94, 95, 111
Holec, Roman 62, 79
Holeček, Josef 62
Holéczyová (Holéczyová), (Marta?) 101
Houdek, Viliam 101
Houdeková (Houdekova), Anna 101
Houdeková, Oľga 101
Hrušovský, Ján 101
Hubáčková, Oľga 82
Hurban, Jozef Miloslav 75
Hurban Vajanský, Svetozár 22, 34, 35, 36, 37, 40, 45, 50, 51, 55, 64, 65, 67, 68, 77, 78, 84, 103, 109, 112, 114
Hurbanová, Ida 55
- Ch**
Chapman-Cattová, Carrie 87
- I**
Ibsen, Henrik 100, 103
Izabella, arcikňažná 78, 84
- J**
Janšák, Štefan 74, 79,
Jesenský, Fedor 80,
Jesom, Ján – pozri Krčméry, Štefan
Jezsovcics, Károly 27
Jurkovičová, Anna 79
- K**
Kaľavský, Michal 80,
Kardoss (Kardoš), Alexander 70
Kardossová (Kardošová), Drahotína – pozri Križková-Kardossová, Drahotína
Kálal, Karel 21, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 69, 114
Kips, Milan 70, 71
Kmeť, Andrej 74, 75, 77, 83
Koblic, Antonín 82
Kocák, Michal 46, 47
Kodajová, Daniela 7, 12
Kolísek, Alois (Aloiz) 79
Kollár, Ján 56, 59, 60
Krajňák (Krajnyák), Eduard 46
Krásnohorská, Eliška 40, 45, 56, 69
Krčméry, Štefan 30
Kretší, Jindřich 82
Križko, Pavel 75
Križková-Kardossová (Kardošová), Drahotína 60, 62, 71, 75, 77, 82
Kubány, Valér 101

574 Nie všetky osoby v registri sa podarilo identifikovať, t. j. prísúdiť k priezvisku správne krstné meno. Prípady, keď je uvedené krstné meno len pravdepodobne správne, sú označené otáznikom. Za pomoc pri identifikácii viacerých osôb v registri ďakujem Mgr. Zdenkovi Ďuriškovi z Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Kunětická, Božena – pozri
Viková-Kunětická,
Božena
Kyčková, (Zuzana?) 38

L

Langová, Aloisie 34, 55, 57,
58, 61, 69
Lenhossék, Mihály 28,
Leopold Salvator, arciknieža
81
Libuša, kňažná 40
Lichard, Milan 45

M

Majtán, Milan 77
Makovický, Dušan 103
Maliak, Jozef 14, 17, 20
Maliaková, Marína – pozri
Ormisová-Maliaková,
Marína
Mannová, Elena 7, 8
Mareš, František 70
Mária Terézia 92
Markovičová-Boorová,
Ludmila 64, 75, 76, 77,
79, 114
Maróthy-Šoltéssová Elena 17,
19, 20, 21, 22, 23, 24, 29,
31, 32, 34, 35, 36, 37, 38,
40, 42, 43, 44, 46, 48, 49,
50, 51, 53, 54, 56, 57, 58,
59, 60, 63, 64, 66, 67, 68,
69, 70, 71, 72, 77, 80, 87,
91, 113, 114
Masaryk, Tomáš Garrigue 65
Medvecký, Karol Anton 75
Mináriková, Marianna 55
Moštenanová, Miloslava
Hermína 48, 76
Mráz, Andrej 37, 52
Mudroň, Pavel 19, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112

N

Nagyné-Szegvári, Katalin 13

Neklan, K. – pozri Kálal,
Karel
Němcová, Božena 40, 69
Novák, Jozef 79
Nováková, Ruženka 71,
Nováková, Teréza 41, 69

O

Okánik, Ľudovít 79
Ormis, Samuel 18, 19, 20, 21,
22, 23, 113
Ormisová-Maliaková, Marína
35, 43, 52, 71

P

Pauliny-Tóthová, Margita 80,
90, 91,
Pavlů, Bohdan 97, 108, 109,
110
sv. Pavol 105
Pietor, Ambro 19, 32, 34, 35,
36, 75, 113
Podjavorinská, Ľudmila
– pozri Riznerová-
Podjavorinská, Ľudmila
Podrimavský, Milan 65
Popp, Adelheid 93
Potemra, Michal 15, 111
Potkanová 101

R

Reis, Antonín 64
Repčková, Margita 101
Rieger, František Ladislav 56
Rizner, Ľudovít Vladimír 39,
40, 46, 77
Riznerová-Podjavorinská,
Ľudmila 18, 22, 39, 40,
45, 46, 47, 48, 51, 53, 71,
72, 87, 88, 111, 112, 114
Roháček, Šimon 51
Rolková, Anna 80
Rotnágl, Josef 83
Ruppeltdtová, Klementína
(Klema) 24, 33

S

Salva, Karol 33, 36, 38, 40,
41, 44, 45, 46, 47, 51, 54,
58, 61
Seton-Watson, Robert Wiliam
79
Shaw, Ann 90
Schwimmerová, Rosika 87
Slovenka – pozri
Ruppeltdtová, Klementína
Smieskolová, Kristína 79, 80
Smolková, Marie 83, 84, 114
Socháň, Pavel 73, 74, 75,
76, 82
Sojková, Berta 82
Sokolová-Seidlová, Vilma 17,
18, 20, 22, 37, 38, 40, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 63, 64,
66, 87, 114
Solláriková, Elena
(Solárikovie, Ilonka) 70,
71, 98, 106, 107, 111,
Světlá, Karolína 40, 69
Svoboda, František Xaver 97,
98, 100, 103, 104, 105,
111, 112, 115
Svobodová, Růžena 103

Š

Šafařík (Šafárik), Pavol Jozef
60
Šenšelová, Anna 80
Škultéty, Jozef 34, 35, 37, 38,
40, 42, 43, 44, 45, 47, 55,
64, 68, 78, 112
Škultétyová, Bohdana 55
Šoltéssová, Elena – pozri
Maróthy-Šoltéssová, Elena
Šrobár, Vavro 71
Štefánek, Anton 23, 71, 98,
103, 104, 108
Štěpánek, Hynek 67, 68
Štěpánková-Moravcová,
Marie 88, 89
Štúr, Ľudovít 31, 56, 59, 103,
105

T

Talajková, Katarína 76

- Teleki Sándorné (Telekiová),
Iska 87
- Textorisová, Izabela (Bella) 9,
18, 25, 30, 37, 38, 39, 40,
55, 56, 57, 58
- Textorisová, Oľga 39
- Tkadlečková-Vantuchová,
Jarmila 10
- Tokárová, Anna 12
- Trefort, Ágoston 15
- Trnkócy, Ján 101
- Turcerová-Devečková,
Helena 30, 31
- Tůmová, Marie 88, 89
- Tyršová, Renáta 71, 82
- U**
- Uram, Jozef 28, 29
- V**
- Vajanský – pozri Hurban
Vajanský, Svetozár
- Valehrachová-Matulayová,
Margita 10
- Valuch, (Ján?) 101
- Vančková, Daniela 14, 15
- Vansová, Terézia 17, 29, 32,
33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 52, 35, 54,
56, 57, 63, 64, 67, 68, 69,
71, 80
- Velek, Luboš 66, 87, 91
- Viková-Kunětická, Božena
66, 67, 87, 88, 89, 90, 91
- Votruba, František 29, 52, 95
- Votrubová, Štefana 10
- Vörös, László 7
- Vraný, Václav 38, 78
- Vulpiusová, Christiana 110
- Výdra, Josef 74
- W**
- Wagner, Ján Alojz 44, 45,
48, 49
- Wanklová, Madlenka 82, 84
- Wiedermannová-Motyčková,
Zdenka 88, 89

TEXTOVÉ PRÍLOHY

Pri výbere prameňov do prílohy som sa snažil reflektovať žánrovú rôznorodosť. V prílohe teda uverejňujem ukážku z dobovej korešpondencie, úvodníky z mienkotvorných periodík, ukážku z poézie v ženskom časopise a z prózy v kontroverznej zbierke poviedok, ďalej rukopis prednášky o pražskej konferencii, seriál článkov z českého ženského periodika, ako aj verejné výzvy adresované „slovenským ženám“. Hlavným kritériom pri selekcii textov do prílohy bol však, prirodzene, najmä ich obsah. Okrem jedného textu (príloha č. 2) som každý z nich spomenul aj v hlavnom texte monografie; ich uverejnenie v plnom rozsahu v prílohe teda monografiu obsahovo dopĺňa. Prvým textom je list E. Šoltésovej T. Vansovej, ktorý dobre ilustruje situáciu v spolku Živena v súvislosti s pokusom vydať kalendár pre ženy. Druhý text je úvodník z *Národných novín*, ktorého cieľom je poukázať na úlohy žien pri nacionalistickej agitácii, resp. v rámci činnosti slovenského národného hnutia. Zdôrazňujem, že nie náhodou je v tomto texte zdôraznený význam „kruhu slovenskej rodiny“. Pre pochopenie kontextu článku treba mať na pamäti, že vznikol v millenárnom roku 1896. Tretím textom je článok z prvého čísla *Dennice*, v ktorom sa poukazuje na význam kresťanstva pri zlepšení spoločenského statusu ženy. Tento na prvý pohľad nenápadný a neškodný článok uverejňujem z prozaického dôvodu – práve tento príspevok z *Dennice* popudil J. Škultétyho k tomu, aby *Dennicu* nazval „pokútnym plátkom“ (pozri podrobnejšie v druhej kapitole tejto monografie). Ako štvrtý text som do prílohy zaradil básň L. Podjavorinskej z *Dennice*. V hlavnom texte monografie som spomenul, že Podjavorinská sa vďaka svojim básnickým príspevkom v *Dennici* stala mienkotvornou prispievateľkou nového periodika, ktorému z dôvodu svojich konzervatívnych postojov a lojálnosti k martinským národovcom spočiatku nepriala. Pripomínam v tomto kontexte, že aj vďaka príspevkom Podjavorinskej si *Dennica* plnila svoju „národnú misiu“. Piata príloha má medzi všetkými textami špeciálne miesto. Tematicky korešponduje s treťou kapitolou, konkrétne s faktorom ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov v rámci spolupráce medzi slovenským a českým ženským hnutím. Uverejnený seriál Kálalových textov zo *Ženského sveta* jasne a zreteľne vypovedá o ideologickom pozadí slovakofilských výziev k „drobnej práci“ v slovenskom prostredí, v tomto prípade najmä v ženskej časti spoločnosti. V každom prípade ide z hľadiska poznania tohto prúdu národnej ideológie (a to aj v kontexte slovenského ženského hnutia) o mimoriadne poučné čítanie. Ako šiestu prílohu som sa rozhodol uverejniť poviedku H. Gregorovej *Prvá obeť*. Okrem toho, že ide o súčasť zbierky poviedok (*Ženy*), ktorá vyvolala kontroverzné reakcie v súdobej spoločnosti, je táto poviedka zaujímavá tým, že Gregorová v nej rieši podobné problémy ako predstavenie *Ol'gy Rubešovej* o rok neskôr v Ružomberku. Siedma príloha súvisí s predchádzajúcou, keďže úvodník zo *Slovenského denníka* je priamou reakciou na vydanie Gregorovej *Žien*. Tento text ukazuje spôsob myslenia novej prúdickej generácie o tzv. ženskej otázke, ktorá sa v protiklade k hlasistom tejto problematike venovala už systematickejšie. Ako ôsmy text som vybral rukopis M. Paulíny-Tóthovej. Ide o archívny nedatovaný dokument bez názvu, avšak už z prvých riadkov je zrejmé, že ide o cenný text referujúci o pražskej ženskej konferencii roku 1913, napísaný jej jedinou slovenskou (hoci nie oficiálnou) účastníčkou. Ako vyplýva z obsahu tohto dokumentu, Paulíny-Tóthová o tejto akcii referovala pravdepodobne na jednom z prednáškových večierkov v Turčianskom Sv. Martine roku 1913 (dokument teda vznikol po 10. júni 1913 a pred koncom roka 1913). Autorka prináša viacero zaujímavých podrobností o tomto medzinárodnom ženskom stretnutí a vystihuje jeho atmosféru. Posledné dva texty zaradené do prílohy majú charakter verejných výziev k „slovenským ženám“ uverejnených v časopise *Živena*. Prvá agituje za vstup do politických štruktúr SNS. Hoci sa táto výzva nestretla s relevantnou odozvou, ide o nepochybne zaujímavý prameň k otázke vzťahu SNS a *Živeny* k politickej angažovanosti žien. Posledným pra-

meňom je výzva k „slovenským ženám“, aby svojimi vkladmi podporovali slovenskú banku a nie cudzie finančné inštitúcie. Ekonomický nacionalizmus bol integrálnou súčasťou aj slovenského nacionalistického myslenia; fakt, že táto výzva ako typický príklad ekonomického nacionalizmu bola cielene určená „slovenským ženám“, dobre vyjadruje prepojenosť slovenského národného a slovenského ženského hnutia.

Všetky zvýraznenia, podčiarknutia či kurzívy pochádzajú z originálu prameňa. Do gramatiky a štylistiky pramenných textov som nezasahoval.

Zoznam príloh:

1. List Eleny Šoltésovej Terézii Vansovej z 11. 4. 1886. Slovenská národná knižnica-Archív literatúry a umenia, sign. 198 Z 8.
2. K národným úlohám slovenských žien. In *Národné Noviny*, 1896, roč. 27, č. 32, s. 1.
3. O nás. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, s. 11-12.
4. PODJAVORINSKÁ, Ludmila. Matkám slovenským. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 34-36.
5. KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 10, s. 113-114; č. 11, s. 130-132; č. 13, s. 155-156; č. 14, s. 166-168.
6. GREGOROVÁ, Hana. *Ženy*. Liptovský Sv. Mikuláš : F. Klimeš, 1912, s. 29-56.
7. *Ženy*. In *Slovenský denník*, 1912, roč. 3, č. 32, s. 1.
8. [PAULINY-TÓTHOVÁ, Margita]. Inc. Ešte minulého roku... Slovenská národná knižnica-Archív literatúry a umenia, sign. 2 K 23.
9. Rôzne zprávy. Slovenským ženám. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 185-186.
10. MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena - HALAŠOVÁ, Anna - ROLKOVÁ, Anna. Slovenským ženám! In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 9, s. 284-285.

1. List E. Šoltésovej T. Vansovej z 11. 4. 1886. Slovenská národná knižnica-Archív literatúry a umenia, sign. 198 Z 8.

Turč. Sv. Martin 11 apríla 1886.

Priateľka moja drahá!

Sotvaby si pomyslela akú dostaneš odpoveď na Tvoj takou ochotou a oddanosťou vypracovaný návrh strany toho nášho zamýšľaného podniku kalendarského. Vieš v parlamentárne zriadenom štáte panovník nie mnoho značí, a tak je to i s nami predsedníčkami Živeny. My dost' malo vplyvu – tým menej rozhodujúceho slova máme vo spolku našom. Na tomto vinou nie sú osoby, lež samé okolnosti.

Keď som Tvoj list i so vzorkou kalendárskou dostala ležala p. Pivková v posteli, mala tuhé zapálenie hrdla. Išla som teda rovno sním ku p. tajomníkovi Pietrovi (lebo aj ináč pani Pivková úplne jemu ponecháva rozhodovanie nad takýmito vecmi poneváďž on najlepšie zná stav všetkých záležitostí vo spolku a je teda aj najpovolanejší k rozhodovaniu) a predostrela mu všetko. On netrôfa si vydanie takéhoto dielca uvaliť na Živenu, ktorú práve vydanie Almanachu toť veľmi mnoho stálo. Almanachu je ešte hodne na sklade, prítomvšeckom že sa ho len 700 exemplárov tlačiť dalo. No pomaly sa mŕňa a škoda už len na žiaden spôsob nebude priňom.

Hlavní Pietrov dôvod proti nášmu kalendáru je hlavne to že netrôfa mu odbytu, lebo vraj zná aká úžasná nezaujatosť medzi ženskými je unás pri podobných veciach. Keď si ho jedna kúpi nuž si ho aj desať nasledujúcich od nej vypožičia ku prečítaniu a samé si ho nekúpia i keďby jim to hmotné okolnosti dopustily. Peniaze ktoréby za knihu vydat' mali, strovia radšej na neaký

toaletný luxus (v tom tvrdení je Bohužial mnoho pravdy!) Na Slovensku dielce, ktoréby na samé ženské odberateľstvo odkázané bolo, vraj nemôže mať výhľadu na zdar, i Almanach len samí mužskí kupujú (pravda nemôže sa vedieť koľkí kupujú ho vlastne pre svoje ženy a dcéry, nie pre seba) a boliby sme vraj špatne sním pochodili, keby sme len na samé ženy odkázaní boli s jeho odoberaním. A s Kalendárom pre hospodyne by sme teda skutočne len na samé ženy odkázaní boli lebo všeobecných kalendárov máme už i tak od viacerých vydavateľov. A tlač kalendára vraj nepomerne viac stojí než tlač iných jednoduchých kníh ponevadž rubriky a číslice sú najdrahšou sadzbou. Keby sa ho málo dalo tlačiť, by vysoko vyšiel a muselby sa draho predávať o čoby sa zasa tým menej míňal. A vyše potreby mnoho sa ho zasa nemôže dať tlačiť bo nieto výhľadu žeby sa ho pri obyčajných lacných kalendároch mnoho minulo. A konečne že kalendár na budúci rok zostavovať je teraz už i tak pripozde, žeby ktomu material už teraz mal byť úplne pohotove. Tolko asi dostala som v odvetu. Robila som protinámietky že však práve preto že niet chuti ku našskému čítaniu u našich žien, máme ju budiť tým že vydávať budeme jejich vkusu a požiadavkám primerané veci. Nato mienil Pieter že keďby sme vskutku vstave boly sossbierať dobrý potrebný material žeby sme mohly snáď inú akúkoľvek knihu podobného obsahu vydať nie práve kalendár. Nuž otom čoby tu bolo primeranejšie, môžu byť náhlady veľmi rôzne; dosť natom, ako z tohoto vidíš, tu neprebijeme ponevadž nemôžeme samostatne jednať. Sám jednotlivec reskiruje i nezdar a popustí sa do toho; ale v mene spolku nik nechce na seba brať zodpovednosť. A tak myslím že ztohoto nateraz pri Živene nebude nič.

Zato ale prosím Ťa nedaj sa znechutiť, k čomu človek veru ľahko je nachylný keď takou ochotou pracoval i chce pracovať na voľačom úžitocnom a potom jedným razom vidí to znemožneným. Ja si Ťa skutočne ctím a obdivujem pre pilnosť akú vyvinuješ v prospech dobrej veci ktorá sa tomu kdo ju prevádza unás nikdy nevyplatí, – a pre oddanosť uprimnú akou lneš knej. Ak môžeš sbieraj len material, keď nie kalendár nuž skutočne akúsi inú formu si najdeme až sa budeme cítiť dosť silnými.

Keby človek poprvé bol slobodný od všetkých domácich povinností, žeby sa úplne literárnemu účinkovaniu oddať mohol – a po druhé keby bolo akéhosi kapitáliku, nuž by sme sa my dve i mimo Živeny odvážiť mohli na vlastnú päsť vydávať niečo takého naším ženám po chuti, lebo kým to takto ospalo pôjde zatiaľ veru neprídeme napred.

Čo vydáva Živena, to všetko musí passírovať cenzúra, a my ženy rady máme i také pletôčky ktoré na umeleckú dokonalosť ani nárokov nemajú. Vôbec od malého a nepatrného máme počíňať, keď od veľkého nemôžeme. Pri zdare i to malé narastie na veľké. Nuž ale keď človek nikdy nemôže tak akoby chcel. Ja k.p. v lete ani len k čítaniu neprídem, nieto ešte k písaniu. Nevieť povedať, čo robím a predsa nestačím. Veď Ty vieš ako je to. Koľko by človek potreboval čítať aby si len najpotrebnejších známostí nadobudol, ktorých nevedomosť prekáža každému kroku keď sa s voľačím má pred verejnosť predstúpiť – a nemôže ani len to. Akože ešte potom iných poučat keď sa sama slabou čítiš [cítiš]. No ale sožalobami nič nevykonáme.

So Socháňom je veru tesno, žije vraj na úver, neviem, neviem čo bude sním. Veru takým bedárom ako sme my, ozaj neprichodí chápať sa na voľač vyššieho.

Pietrovi požehnal Pán Boh syna – piateho počtom. Je hodne hrdý na tento svoj impozantný malý regiment.

Teda s Lojkovou je už natoľko zle? To mi je veru veľmi ľúto. Takých Sloveniek málo máme. Ja som sa ufala že to tak rapídne nepôjde.

S Bohom! Srdečne Ťa pozdravujúc

som Tvoja oddaná

E. Šoltysová.

2. K národným úlohám slovenských žien. In *Národné Noviny*, 1896, roč. 27, č. 32, s. 1.

K národným úlohám slovenských žien.

Vyprosil som si dovoľenie vyznačiť zo súkromného listu istej slovenskej dámy nasledovné riadky: „Keby každý a každá z nás pracovala vo svojom kružku, len by to ináč vyzeralo! Všeobecne povie sa: nemožno, nedá sa nič spraviť, náš ľud – to ako drevo. Ej, tisíc okovaných! Veď že ho krieste, zobúdzajte, poučujte, a bude to ináč vyzerat'! Áno – ináč by to vyzeralo. Viem to zo zkušnosti. Ja už na pr. sjednala som si prístup do niektorých meštianskych domov, do ktorých smelo môžem vstúpiť a ponúknuť nielen kalendár, ale aj časopis a rozšíriť ho; s nimi môžem pohovoriť o našich záležitostiach národných, ba i povzbudiť ich. Hľa, najnovšie bola som modlikať, aby išli valne ta, kde pojednávalo sa o vytisnutí slovenskej reči a natisnutí maďarskej a – išli. S hlučnými protestami: „My sme Slováci! nechceme maďarčinu!“ obránili práva slovenskej reči, záujmy slovenskej veci.“

Tieto riadky krásne ilustrujú vznešenosť pisateľky. Myslím, že každý uhádne, prečo ich sdeľujem.

So vznešenou pisateľkou úplne súhlasím: ľud náš je nie drevo, on len drieme vo svojej umelej nastrojenej zaostalosti. Kriesiť, zobúdzat' ho treba a pôjde seabedome brániť svoje národné práva. Mnoho dobrých našich ľudí poznám po dedinách a mestečkách, ktorí nemôžu vo svojom obecenstve ani len to previesť, aby sa osvobodila patričná obec od pijavice. A prečo to? Vysvetľujem si ten neveselý úkaz tým, že patriční, už povolaním i vzdelaním svojím, prirodzením vodcovia ľudu, žijú zabarikadovaní, nejdú medzi obecenstvo, nebudia, nepoučujú ho. Hja, ťažko potom previesť dobrú, obce, alebo národných záujmov týkajúcu sa vec, keď patričný vodca ľudu cudzím je medzi svojimi. Mnohokrát vidíme, že slúžnemu podarí sa previesť vec, proti blahu obce alebo národa namerenú, len preto, že obecenstvo vopred nebolo poučené o svojich právach a škodlivosti slúžnovského počínania, poťažne nariadenia.

K ľudu treba ísť! ako šľachetná Slovenka píše, a podarí sa nám i to previesť, o čom by sme si skoro ani nesnívali, ako podarilo sa i jej zachrániť práva slovenskej reči – dobrým slovom, presvedčovaním.

To je aj prvá podmienka organizácie: k ľudu ísť a sviazať sa s ním citom i rozumom, aby poznal v nás opravdivých priateľov a aby videl veľký rozdiel medzi národnými odpadlíkmi a národné smýšľajúcimi ľuďmi. A, verabože! jedinou školou našou je už iba kruh slovenskej rodiny – on je školou, je národnou pevnosťou. V týchto školách vyučovať, tieto pevnosti brániť pred guľami vrahov a, ač aj nebudeme veľmi napredovať za dnešných maďarisátorských pomerov, národ slovenský udrží a pripraví sa na deň, keď i jemu politicky svitne.

A že slovenský národ i po tisícročných krivdách zostane slovenským a že pripraví sa na svit, toho dôkazom je aj vyššie spomenutý výťah z listu slovenskej dámy. Vieme, má národ nielen ju, má ich viac, ba snád' i potešiteľný počet takých vznešených žien, ktoré pochopily úlohu kriesiteľov, učiteľov národných. A je to záruka, že svitnú krajšie dni. Ženy prirodzeným spôsobom dávajú charakter rodinám, ony sohrievajú teplom srdca všetkých údov rodiny; keď k tomu ešte národné ciele pestovať budú vo svojich kruhoch: veľká rodina naša, národ náš, pripraví sa i pre dni víťazstva.

Ženy slovenské, ktoré tak smýšľate a pracujete, ako je spomenuto vo vyššie uvedenom liste zaslúžite úctu národa.

3. O nás. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 1, s. 11-12.

O nás.

Menia sa náhľady o nás, ženách.

Za starodávna bola žena – ničím, alebo bola vecou, predmetom, hračkou, otrokyňou, až na niektoré vysoké výnimky.

Len od narodenia Krista Pána vydobyla si žena istež úcty a vážnosti, ktorá stupňovala sa tak, že v stredoveku ospevovaná a vyzývaná bola žena ako nadľudský tvor.

Celé spoločnosti básnikov, spevcov, takzvaných trubadúrov, ospevovali cnosti a krásu žien, mnohí len tým živili sa, že chodili z mesta do mesta, od hradu do hradu a spievali o krásnych paniach svoje piesne.

Odtedy viac menej píšú a hovoria o nás učenci – i neučenci. Jedni aj dnes stavajú nás vysoko nad ľudské pokolenie (professor Montegazza); iní zase nevedia dosť zlého povedať o nás (profesor Lombroso). Francúzske príslovie hovorí, že keď stane sa niečo záhadného, aby hľadali ženu (Cherchez la femme). Fridrich II., kráľ pruský, ktorého nazvali Veľkým a ktorý nežil so svojou dobrou a pokornou manželkou, za každou veľkou udalosťou zvolal: »Za tým iste väzí ženská sukňa.«

Kedytedy prehovoríme si o tom, jako nás posudzujú. Teraz uvediem to, čo napísal o nás jeden šľachetný spisovateľ:

»Chválím ženy – a jako chválospev ku ich pocte nech znejú nasledujúce slová:

Pravda je, že pre ženu a jej pád prišla smrť a kliatba na tento svet (1. Mojž. 3.), ale aj život a spasenie poslal nám Boh, keď nám dal Syna svojho narodeného zo ženy (Gal. 4. 4.).

Prv, než narodil sa Kristus Pán, už radovaly sa ženy príchodu Jeho, prv, než by to urobiť mohol niekto iný. (Luk. 1, 42–45.). Nikde niet známky o tom v Písme svätom, že by bol Ježiš prijal peniaze od niektorého z mužov, čo len jeden jediný groš, ale ženy slúžily Jemu a udelily mu z ich imania. (Luk. 8, 3.).

Žena pokorná a skrúšená slzami smáčala nohy Pána a drahou masťou mastila k Jeho pohrebu. (Luk. 7, 37–38.). Ženy išly za ním, keď klesajúc pod krížom, šiel na popravné miesto – a neopustily ho do posledného okamihu. (Luk. 23, 27.). Na jeho hrobe sedely a oplakávaly ho.

Prvé videly ho ženy, keď vstal z mŕtvych v to nedeľné ráno, lebo i vtedy viedla ich láska a nežná starostlivosť o neho ku hrobu.

Prvá žena, ktorá prijala krst svätý na pôde Europy, bola Lydia, predavačka šarlátu. (Skut. ap. 16, 14–14.).

Pokolenie toto došlo tedy milosti veľkej a preto aj ženy sú dedičkami »života milosti« (I. Petra 3, 7.).«

4. PODJAVORINSKÁ, Ľudmila. Matkám slovenským. In *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 4, s. 34-36.

Matkám slovenským.

Slovenka-matka, znáš svoju úlohu
 ti v žití samým Bohom pridelenú,
 vlastností tvojich drahocennú vlohu,
 na miesto *prvé* v duši postavenú?
 Hľaď: dieťa tvoje – lásky záloh sladký,
 ľúbosti ľúbosť, srdce srdca matky –
 pozriže, pozri potechu si tvoju
 a poznaj pri ňom úlohu si svoju!

Keď u kolísky dleješ, starostlivá,
 tu duša pestré obrazy si tvorí,
 tu láska matky, nežná, úzkostlivá,
 s budúcnom vedie tiché rozhovory:
 »Čo z neho bude – čo mu život podá?
 Čo preň sa chystá –: súžba, šťastia shoda?
 Čím svet mu bude – a čím on svetu?«
 Oj, čo bys' dala prajnú za odvetu?

Oj, čo bys' dala, keby také bolo,
 jak v peknej si ho duši vytvoruješ,
 vše keby život splnil naokolo,
 čo sama preň si v mysli chystáš, snuješ,
 niet dobra – ktoré bys mu nevysnila,
 niet cnosti – ktorou bys ho neskrášlila –
 a vždy ťa bôľne myseľ zroní chabá:
 že vše to podat' – láska matky slabá!

Ver slabá – – slabá súd'by riadiť kroky,
 vystihnúť súdov nevystihlých taje;
 ukladať samej Božej vóli sroky –
 i veľká láska matky maľučká je...
 Však k dosaženiu túžbu pridať vrelú,
 položiť základ túženému dielu
výchovou zdarnou za pomoci Boha –
 Slovenka, matka, to tvoja úloha!

Národ a viera! aké krásne slová,
 koľká to sila v nich je obsažená:
 čo duša v sebe najkrajšieho chová –
 všetka tá krása v nich je zobrazená;
verit' a národ ľúbit' v horlivosti –

či nie to základ všetkých pekných cností?!
 Ak zachovať chceš pred svodom ho sveta,
verit' a l'úbit' uč si svoje dieťa!

Slovenský národ v ťažkom jarme stoná,
 deň každý jeho utrpenie množí,
 vrah pohrobit' ho hľadá dopokona
 šliapajúc drze práva, zákon Boží.
 A tým je tvrdšia, ťažšia krivda naša,
 že vlastná detva katu zbrane snáša,
 že, ktorú matka Sláva odkojila,
 tá matke vrahom –: mládež odrodilá!

Či nezardie sa líce tvoje v studu,
 keď syn tvoj vlastný na rod kydá hanu,
 keď materinskú reč si v drzom bludu
 za skyvu chleba zrádza podávanú?
 Oj, veľiká ťo [to], veľiká to vina
 vychovať rodu vraha miesto syna –
 pod vlastným srdcom vypestovaná zrada –
 na hlavu matky hriech tu decka padá!

Nuž poznaj, priznaj úlohu si milú,
 na miesto prvé klad' ju v peknej duši:
 rod v utrpení sviežu žiada silu –
v podroste iba spásu svoju tuší.
 Nech láska tvoja k nemu obetavá.[,]
 mu bojovníkov nové rady stavá –
 a v činoch mužov túženého rána
pamiatka matiek bude požehnaná!

Ludmila Podjavorinská

5. KÁLAL, Karel. České ženy a Slovensko. In *Ženský svět*, 1902, roč. 6, č. 10, s. 113-114; č. 11, s. 130-132; č. 13, s. 155-156; č. 14, s. 166-168.

č. 10, s. 113-114:

ČESKÉ ŽENY A SLOVENSKO. *

Píše KAREL KÁLAL

Bez znalosti není zájmu, jest nám tedy **především Slovensko důkladněji poznati**, na Slovensko více cestovati. Kdo jednou na Slovensku byl, zůstává mu povždy věren. Nejvíce cestují lidé vzdělaní, kteří, navrátilive se, o Slovensku přednášejí i píší, tak že se známosti jednoho šíří na mnohé. ** A věru krásná jest na Slovensko cesta. V půl osmé ráno vyjedeš z Prahy a v půl sedmé na večer jsi ve východní Moravě, na úpatí Radhoště. S něho uvidíme také kus Slovenska, t. j. vysoká horstva při Váhu. Vizte, kdyby se Slovensko pomadařilo, jak uzoučký proužek země spojoval by nás s východním Slovanstvem! Od hory Kotouče ke Smrku čili od německé Žiliny k Čeladné jsou jen čtyři hodiny. Tak uzoučký je v tomto místě most spojující nás s Poláky. Jak jest potřebí, abychom Slovensko udrželi slovenským; ono je širokým mostem, který nás spojuje s mocným národem ruským!

A když ráno vyjedeme od úpatí Radhoště, jsme v podvečer na Tatrách. Jdeť na Slovensko cesta přes Moravu a Slezsko, tak že poutník pozná vlastníma očima všecky ty širé kraje československé. Každý, jedá z Prahy na Tatry, pocítí, jak mu národního sebevědomí přibývá. Kdo jede z Prahy do Mnichova nebo do Drážďan, věřím, navrátí se malomyslný. Pro sebevědomí národní musíte na východ, na Tatry a ještě dál, až k Užhradu... teprv tam přestává jazyk československý a začíná příbuzný ruský. ***

Neschvaluji jezdit na Tatry a zase jen na Tatry. Jsou velebné, v Tatrách jsi jako v pohádce, ale Čech, jedá na Slovensko, musí vzítí na sebe také kus kulturní práce. Poznávše Tatry, procestujte také kus kraje dále s otázkou: čím bych mohl Slovensku prospěti? –

Mnohým českým paním a dívkám bude možno Slovensko poznati tím způsobem, že si tam vyhledají **letní byt**. Roku 1895 pobyla slačna Langová část prázdnin v Ružomberku (v Liptovské stolici) a příštího roku přivezla s sebou tuším 15 nebo 20 slečen, většinou učitelek. Z Ružomberka se rozjízděly na všecky strany, ovšem i na Tatry. Mnoho poznaly a všude zůstavily milý dojem. Vzaly si na starost hodnou Pavlušku Bohuňovou a daly ji do Záštiny v Praze, aby chodila do měšťánské školy. Dívce se v Praze líbilo, dobře prospívala, ale v létě potom onemocněla zánětem

* Měl jsem velkou radost. Když jsem ukončil přednášku o československé vzájemnosti 15. prosince min. roku v Měšťánské besedě v Praze, přišly dámy a dojemnými slovy přály si rady, jak by i české paní a dívky trpčícímu Slovensku mohly prospěti. Byly to zvláště ppí. Kamilla Hrušková a Klenková z Vlastimilů. »Napíši radu onu do Ženského světa«, řekl jsem damám, »a hodně práce Vám nadělím.« »Jen hodně,« pravily dámy. A tak daly mi milou příležitost promluvití k širšímu kruhu českých žen a dívek o jich úkolu na rozsáhlém poli československé vzájemnosti.

** Některé slečny učitelky, na Slovensku pobývše, o něm ve spolcích učitelkých neb ženských přednášely a mnoho zájmu roznítily. Paní Vilma Sokolová, paní Karla Slavíková-Welsová, slečna Alojsie Langová (Ludiše) a slečna Antonie Gebauerová (odborná učitelka v Kroměříži) pěkně se v úkol československé vzájemnosti vpracovaly, ale ony napřed po Slovensku cestovaly.

*** Kdo zamýšlí na Slovensko cestovati, tomu nejlépe poslouží Slámův Průvodce po Slovensku (za zl. 1-20 pěkně vázaný), ale dostačí též správná a praktická knížekčka Vzhůru na Slovensko! od Stanislava Klímy (za 10 kr.). Cesta z Prahy na Tatry stojí ve 3. třídě asi 9 zl. Členové turistických spolků, cestující na Tatry, platí na dráze Bohumínsko-Košické polovici, na př. z Těšína do Štrby a zase zpět zl. 2-97; vídávám, že i nečlenům turistických spolků poloviční lístky se vydávají.

mozku a zemřela. Šlechtná společnost dam, která dívku vydržovala, postavila zesnulé na hrob pěkný pomník. Slečna Langová věnovala památce dívky krásnou báseň.

Tato obětavost a něžnost českých dam je do dnes na Slovensku vděčně vzpomínána. Dotčené dámy české byly ovšem velmi dojaty. Rozjetý vůz se zastavil – dámy zanechaly myšlenky jeti opět na letní pobyt na Slovensko. Škoda, velká škoda! Mysleme si, že by každého roku taková společnost nebo i dvě, tři, čtyři na Slovensku pobýly, co by se tu vyvinulo osobních známostí, jak by se množili znatelé Slovenska a skrze ně zájem v národě! Také Slováci by to poutalo k nám. Jděte zas! Zejména povzbuzují slečny učitelky, k nimž se i neučitelky rády připojí. ****

Je otázka, jak letní byty na Slovensku vyhledat? Radím obracet se **přímo na Slovensko**. Tak bude vyjednávání kratší a spolehlivější. **České ženy musí vejít ve styk se slovenskými**. Zatím zmiňují se jen o **vzájemném dopisování**. Je více případů, že si čeští učitelé dopisují se slovenskými, že si navzájem podobizny vyměnili, že si půjčují časopisy a knihy, ano, že český učitel šel na letní pobyt ke slovenskému a druhý rok slovenský k českému. Za takového styku oba cítí, že Češi a Slováci jsou jeden národ, Čech sahá po slovenské knize jako po své, Slovák rovněž tak po české atd. Chceme-li Slováci počestit, musíme se my poslovenštit. – Jak navázati písemné styky žen českých se slovenskými? Slovenské dámy jsou skromné a ochotné, touž cestičkou ať jdou k nim i dámy české. Půjčujte si nebo radte navzájem časopisy a knihy a až se tak obeznámíte, otážete se slovenské přítelkyně, byla-li by ochotna rozdávat mezi lid staré české kalendáře, bylo-li by možno v jejím bydlišti nebo kde v sousedství založit maličkou knihovnu, přál-li by si slovenský lid českých časopisův? A dostanete-li kladnou odpověď, začněte sbírat. Staré kalendáře nejspíše se sbírají pomocí žáků; slečna učitelka požádá žákyně a ty nanesou do několika dní hromadu kalendářů. A kalendáře jsou tuze vábné čtení. Také lze sbírat kalendáře, knihy a časopisy již přečtené od členů spolků. *****

Tyto slovenské přítelkyně najdou vám i letní byty. Možná, že si budete moci **navzájem pohostinství vyměnit**. Pražská dáma pozve si slovenskou přítelkyni na zimu. Jaký to zisk pro tichoučkou, skromňoučkou Slovenku, pobude-li v širší společnosti eminentně vzdělané, která jí bude podávati čtení nejlepší, uváděti do Národního divadla, do koncertů, na přednášky... To bude pro slovenskou dívku škola a pevné pouto s národem českým. Který Slovák u nás pobyl, vycítil, že jsme jeden národ a zůstal naším. Třeba pomýšleti, aby hojný proud Slováků do našich zemí přicházel a české kultury okusil.

A pražské dámě, i jiné z většího českého města přijde vhod, bude-li zase v létě slovenskou přítelkyni moci navštívit. Víím, že tu mluvím o nezvyklých prostředcích vzájemnosti, ale třeba též uznati, že žijeme, zvláště Slováci, v poměrech mimořádných; i je nám skutečně třeba mimořádné

**** Však pobyt dam v Ružomberku měl přece jen zakončení veselé. Mladý právník zadíval se tenkrát do krásných očí slečny K. z Prahy a po roce oba zrealisovali československou vzájemnost na stupních oltáře a vynalezli tak znamenitý prostředek vzájemnosti. Jen hodně sňatků československých, protož musíte chodit na Slovensko a ze Slovenska k nám.

***** Jmenuji tu některé paní a dívky slovenské, o nichž jsem přesvědčen, že si rády s českými dámami budou dopisovati. V čele slovenských dam je paní Helena Soltészová (čte se: Šoltysová), spisovatelka a předsedkyně Živeny v Turčanském Sv. Martině (takto velmi zaměstnaná). Paní Tereza Vansová, choť ev. faráře, redaktorka Dennice na Pile, p. Tisovec v Gemerské stolici. Paní Olga Daxnerová, choť advokáta; paní Marie Čipková, sleč. Milina Zvarová, sleč. Milina Manicová, všecky čtyři v Tisovci, v Gemerské stolici. Paní Marie Salvová, choť redaktora, slečna Marie Salvová, paní Olga Makovická, choť továrníka, všecky tři v Lipt. Ružomberku. Paní Anna Zochová, choť učitele v Cerově (p. Litava, Hontánská stolice). Paní Ludmila Bujnová, choť ev. faráře v Pukanci (Hontánská stol.). Paní Vincencie Stodolová, choť advokáta; paní Klem. Ruppeldtová, choť učitele, obě v Lipt. Sv. Mikuláši. Paní Olga Mocková, choť ev. faráře v Čáčově (p. Senice, Nitranská stol.) Slečna Ludmila Bachárová ve Vrbovém (Nitranská stol.), slečna Anna Valášková na Myjavě (Nitr. stol.), paní Drahotína Kardošová v Dol. Kubině (Oravská stol.), paní Ludmila Markovičová v Malackách (Prešpurská stol.).

prostředky vymýšleti. My, Češi i Slováci, musíme **jinak** budovati než národové, kteří mají své vlády, jež národům nabízejí kde jaký kulturní prostředek a mocné kapitály. My musíme sbíratí kamínek ku kamínku, my musíme konati **drobnou kulturní práci** a každý z nás se musí hýbatí. Vzájemnost slovenskou třeba realizovati a tu **osobní styky** jsou nezbytny. Ostatně dopisování s neznámými není novinkou. Osvícené hlavy vždy takové styky pěstovaly. A jemné ruce žen jsou k takovému spřádání tím způsobilější. –

č. 11, s. 130-132:

Upozorňuji také na **slovenské lázně**. Za pobytu v lázních seznáme mnoho lidí a můžeme poznati okolí i kraj. Doporučuji **Železné** v Liptovské stolici jižně od Ružomberka. To jest nevyrovnatelně krásný kousek přírody! Stoupáme do výšky rozsáhlými lesy, až se konečně rozevře před námi kotlina, jejíž dno je skoro tisíc metrů nad mořem. Kotlinu uzavírají dva věnce hor, nižší a vyšší, tyto až 1900 m. výšky dostupující. A na míle cesty je smrkový les, krásné vycházky do roztok i na hory a pohled na Tatry. *

Jednám-li o prostředcích se Slovenskem nás seznamujících, nemohu pominouti **slovenských večerů**. Přirozenost lidská ochotně přijímá poučení, je-li při něm troška zábavy. České ženy, dejte podnět, učíte návrh; mužové najisto k návrhům žen jsou ochotnější. Přispějte také pomocí: předneste slovenskou báseň nebo i českou k Slovensku se nesoucí, na př. z Heydukova Cymbálu a huslí, zazpívejte slovenskou píseň, pomozte ve sboru nebo hrou na klavír. **

K poznání Slovenska máme již také něco málo **odborné literatury**. Kromě dvou knížek již vzpomenutých uvádím ještě: Z potulek po Slovensku od Pokorného; Slovensko, prémie Umělecké besedy na r. 1901; Tatry od Drože; Moravským Valašskem na Slovensko a Tatry od Ad. Bayera; Slovensko, malá to knížička (20 kr.) od Smetanaye; konečně tu uvádím své četné články v Osvětě (od r. 1897–1902), jež líčí přítomný život slovenský, a z nichž si jest snadno vybrati látku k přednáškám na slovenských večerech.

Nyní o tom, **jak bychom mohli Slovensku pomáhati**.

Podporujeme slovenské kulturní zdroje. Je to zvláště slovenská literatura, jíž nesmíme na dále pomoci odpirati. Českým ženám a dívkám doporučuji především ženský měsíčník **Dennici**. Redaktorkou i vydavatelkou je paní Tereza Vansová (na Pile, p. Tisovec, Gemerská stolice, Uhry), paní vzácná svým nadáním i snažením, upřímná pěstitelka česko-slovenské vzájemnosti. Manžel její jest ev. farářem, muž výborný, od něhož čítáváme v Cirkevních Listech pěkné články v jazyku českém. V nízkém přízemním domku pod krásnou stráň, v chudobné dědině slovenské je redakce ženského listu. Rád tu vyznávám, že jsem dal podnět k založení tohoto časopisu. Dost těžko bylo prolomití hráz; muži se usmívali, ženy necítily potřeby a bály se těžkostí, s jakými bezmála každý slovenský časopis vychází. Paní Vansová se odhodlala redigovati, a Salva, vždy ke všemu ochotný, vydávati. Když potom po novém roce 1898 vyšlo první číslo, Národné Noviny (dr. Wagner) uvítaly je tuze nemilosrdně. A hle, časopis hned prvním rokem dobře prospíval, ženy a dívky slovenské měly z něho radost, mnohé chopily se péra.... Od druhého ročníku je paní Vansová i nakladatelkou. Nyní vychází číslo o půldruhém archu, a celý ročník stojí toliko 1 zl. Hle, za 1 zl. můžete mítí v domácnostech svých posílčka zpod Tater! Nejde jen o podporu časopisu, ale i o to, abyste se

* Ceny jsou prostřední; ředitelství lázní je v Německé Lupči (Liptovská stol.), sem buďtež adresovány dotazy. Ochotně radu podají též red. Kar. Salva, dr. V. Šrobár, oba v Ružomberku a dr. Dušan Makovický v Žilině (Trenčinská stolice), kteří poradí po případě, dle nemoci, i jiné lázně. –

** V Sokolově Kronice min. roč. č. 11. dal jsem návod, jak i nejmenší obce mohou slovenské večery lehce uspořádati.

Slovenskem nějaké spojení měly. Čtouce slovenský list, budete si Slovensko připomínati, budete je poznávat, budete s ním srůstati. Máme-li prožívat se Slovenskem jeden národní a kulturní život, třeba nám hledati mosty vzájemně nás spojující. Chceme-li, aby Slováci četli český časopis, musíme my čísti slovenský. Co chceme po Slovácích, dělejme my, starší, sami pěkně napřed. Slovák je slabší, ale sjednocení nechťjme jinak než na základě rovnocennosti; to je bratrské, to je též slovanské, podmaňovati násilím je metoda německá a maďarská. K pravdě je nejlepší cestičkou láska. Milujme Slováky, dokazujme to skutkem, a až oni lásku naši pocítí, přiblíží se i k té pravdě, že jsou s námi jeden národ. Potom jim nebude proti mysli, míti s námi též jeden spisovný jazyk, ten, který je staletími posvěcen, kterým po staletí psali i bratří podtatranští. Ale i tady půjdeme Slovákům vstříc, přibírajíce do jednotného jazyka jazykové živly slovenské. Avšak jednotný spisovný jazyk je **úkol budoucnosti**, vzájemnost musí předcházeti, vzájemnost musí Slováky přesvědčit, srdce jejich získati. Až budete Slovenkám psáti, jazykovou otázku nechejte stranou. Hleďte se naopak přiučít slovenštině, nebo ona jest, jsouc zvelebena na jazyk spisovný, cenným pokladem pro jazyk náš; jazyk náš bude časem ze slovenštiny, gramaticky zpracované a do knih vnesené, těžiti, t. j. jí se rozmnožovati i okrašlovati, jakož jsou nářečí vždy živým zdrojem jazyka spisovného. V tom smyslu je slovenština pro nás ziskem, pro Slováky škodou, poněvadž je v hojně míře odloučila od české literatury a tím zavinila opoždění ve vzdělanosti.

Nicméně této doby musíme slovenskou literaturu podporovati; až bude česká kniha Slovákovu jakoby vlastní, až jí skutečně bude čísti, nebude podpory té potřebí. Opakuji: předplat'te si slovenský časopis, tedy především Dennici a mějte v knihnici své také několik knih slovenských. Dnes upozorňuji zvláště na román **Proti prúdu** od Heleny Soltésovové, z něhož poměry slovenské hodně poznáte. Spisovatelka (v Turč. Sv. Martině) vydala jej svým nákladem, a nyní lze jej dostati ve snížené ceně za 1 zl. Jinak dávám tady adresy dvou slovenských knihkupců, od nichž si dejte poslati seznamy knih: Kar. Salva v Lipt. Ružomberku, Jos. Gašparík v Turč. Sv. Martině. Kdo kupujeme slovenské knihy přímo na Slovensku, podporujeme více, nicméně snažiti se musíme, aby i naši čeští knihkupci slovenské knihy na skladě měli. Ženský vliv, ženský takt bude tu nejpůsobivější.

Navštívíte na př. knihkupce a požádáte za slovenskou knihu. »Nemám,« řekne knihkupec. »A máte nějakou německou, máte francouzskou, máte ruskou?« »Ano, takových je hromada.« »Tak, a slovenská ani jedna. Malá čest, pane knihkupče. Objednejte si seznamy slovenských knih, mějte vždy aspoň několik těch nejlepších na skladě, a budete-li je mít za výkladní skříní, přivolají k sobě i kupce. Za týden si přijdu vybrat.« Doufám, že vám se podaří, po čem marně už hodně let volám, aby totiž čeští knihkupci měli na skladě i knihy slovenské.

Mluvě o podpoře kulturních zdrojů slovenských, nemohu pominouti **Živeny**, ženského spolku pro celé Slovensko, sídlícího v Turč. Sv. Martině. Živena má málo života. Předsedkyní je paní Soltésovová, již najisto na dobré vůli i způsobilosti nechybí, ale paní tato je v domácnosti velmi zaměstnána je v předsednické funkci málo podporována. Jednatelem je Hurban (Vajanský), též jinak už velmi zaměstnaný atd. Myslím si, že české ženy měly by Živenu až do ledví prozkoum zkoumati. Ústřední spolek českých žen měl by najisto se Živenou pěstovati nejužší styky a dodávati jí svěžesti a síly. Zdá se mi, že cokoli slovenského samo o sobě, je slabé, mdlé, ale sdružíc se s českým, prospívá ku podivu. *** Zkrátka slovenské s českým se navzájem zúrodňuje. Do české kultury

*** Slovenské a české sdružil v sobě Dobrovský, Šafařík, Kollár, Palacký. Masaryk je z otce Slováka, matky Češky, prof. Vlček z otce Čecha, matky Slovenky. Stejně dr. Albert Škarvan, ten mohutný duch, jenž se dal v zápas s takovou mocí, jako je militarismus. Nebyli vznětu i síly ti Slováci, kteří okusili českých škol, na př. dr. Dušan Makovický, dr. V. Šrobár, Fedor Houdek (z otce Čecha, matky Slovenky) a j. Spisovatel Uram Podtatranský mi řekl, že jej probudila a dala vznětu literatura česká, podobně se vyslovila poetka Podjavorinská. I každý řemeslník a dělník, který v Čechách prodlél, nad své okolí vyniká, a to větším vzděláním.

patří doplněk, t. j. Slovensko, a Slovensko bez české české kultury nemá kořene. Slovenské nářečí, slovenské kroje a všechna individualnost slovenská je doplňkem našich nářečí, našich krojů, naší individuality a co je mezi námi rozdílného, je **vlastně obohacením a ozdobou jednotné kultury, nikoli jejím rozdvojením**. A s tím se vracím k Ústřednímu spolku českých žen a k Živeně. Vzájemnost těchto spolků působila by blahodárně na obě strany. Váhavost slovenská a odkládavost i malomyslnost je také nemocí Živeny; **výchovně** na Slovensko působiti je prvním úkolem naším, bratrů starších. A mnozí **osvětu** úkolem druhým. V Dennici byl učiněn návrh, aby Živena vydala čítanku pro dívky a ženy, kteráž by nahrazovala vyšší dívčí školu. I má ji sestaviti Vajanský, ale ten věru pro velké zaměstnání své tak brzy k úkolu se nedostane. Kdyby se Živena obrátila o pomoc k Ústřednímu spolku žen českých, půl čítanky (část všeobecná, ač i ku speciálně slovenské uměly by české ženy pracovníky vyhledati), do roka by bylo hotovo. I finančně by ženy české pomohly. A jako tu, tak i jinde dovedly by české ženy – ve spolkových, literárních i uměleckých pracích vyskolenější – poradit a pomoci. A poněvadž se ženy slovenské o pomoc k Vám neobracejí, Vy samy ji vlídně nabízejte. Prorok musil k hoře, my musíme ke Slovákům, i kdyby nás nevolali: to je úkol vyšší intelligence, to je úkol staršího bratra. Jděte k ženám slovenským, nevolány, jděte s úplnou důvěrou, když přijdete, budete přijaty láskyplně. Jen pamatujte: Vy musíte začít.

č. 13, s. 155-156:

Nejen že nutno podporovati kulturní zdroje slovenské, Slovensku nutno i **českou osvětou** pomáhati. Slovensko samo o sobě na mohutný kulturní život nestačí, a nezbyva mu, než opřiti se o některý sousední národ četnější a kulturně mohutnější. Opře-li se o Maďary – most k maďarské osvětě je hotov, množství Slovákův umí maďarsky –, tož se najisto pomadaří, nebo osvěta nejjistěji podmaňuje národy; oprou-li se Slováci o nás – české knize rozumí každý Slovák –, zůstanou tím, čím jsou, ani nářečí ani kroje jejich čeština nesetře, jakož jich nesetřela za minulá století, kdy Slováci česky četli i psali. Nyní se nejedná o české psaní, nýbrž o české **čtení**. Toužíme, aby Slováci četli českou knihu, ne k vůli nám k vůli **sobě**, aby totiž vzdělanost **jejich** stoupla. Jisto jest, že slovenské literatury je málo, tak málo, že na př. slovenští sedláci mi píší o české knihy, neboť prý všechno slovenské už přečetli. Když slovenské dívce, čtoucí maďarský román, domlouvám, proč nečte povídky a romány slovenské, rozesměje se: Hahahaha, to jsem už všechno dávno přečetla. »A proč nečtete knihy české?« otázal jsem se jedné. »České?« odpověděla udiveně, »na to jsem věru nepřišla«. Je zle, když je Slovákovi maďarská kniha bližší než česká. Musíme české knize na Slovensko pomáhati; čím mohou přispěti ženy naše?

Vracím se k myšlence o vzájemném dopisování. Nedávno se mne jistá slovenská paní ptala na české knihy o vychovávání dětí. Až si budete se slovenskými ženami dopisovati, budou se dotazovati Vás; budou se tazati na knihy hospodyňské, kuchařské, ale i na povídku a román. Vybírejte **pečlivě**, na Slovensko pošleme z dobrého nejlepší, již také proto, aby Slováci nabyli k české knize důvěry. Možno-li, pošlete slovenské přítelkyni knihu **darem**. Kniha darovaná je dvojnásob milá, s větší chutí se čte, a dárek vůbec otevírá srdce; slovenské přítelkyně Vám dlužny nezůstanou, Slovenky jsou, jako ženy naše, citlivé, taktuplné – pošlou Vám knihu slovenskou, pošlou kytku s Tater, pošlou krásnou výšivku. *

* Posílejte slovenským přítelkyním Pomněnky Třebízského (jsou-li vyznání katolického), Kalendář paní a dívek, Němcové Babičku, spisy Světlé, Heydukův Cymbál a husle, Opět na horách od Pokorného, Jitřní písně, Lešetínské kováře, Písně otroka od Svatopluka Čecha, některým, zvláště evangeličkám, se zavděčíte Listy Husovými (přehlédl Mareš, kniha to velkého významu, za 30 kr.), Duchem ze spisů Husových od Žilky, Labyrintem světa a rájem srdce od Komenského. Upozorněte na Libuši, na Přitele domoviny, na Matici lidu.

Jeké potěšení budete pociťovati, představice si, že jste ubytovaly několik pěkných knih českých u zanícené Slovenky ve školské knihnici, z níž čtou děti i lidé dospělí! Jakou to památku zůstavíte po sobě založice v některé slovenské dědině neb městečku malou českou knihovnu! Putujž, kouzelná kniho česká, i na Slovensko a křísiž zemdené bratry naše! Literatuře slovenské chybí právě ono kouzlo, jež národ křísí. Není v ní ducha historického, jenž tak mocně vdechuje vědomí lidské a národní důstojnosti. I **cizí** dějiny posilňují, jakož jsme všickni pocítili na sobě kouzlo dějin řeckých. A naše dějiny nejsou přece Slovákům zcela cizí; jsmet' bratří a nejednou jsme prožívali osud společný. Kdyby se české dějiny na Slovensku četly, kdyby se tam četly historické povídky české a romány, dramatická díla a básně epické, kříсила by se duchem českých dějin i zemlelá duše slovenská.

Literatura slovenská jest – třeba sladká a krásná – tichoučká, malomyslná, až, plačící. Jí jest třeba **promíchat se s naší a naši zase se slovenskou**: žena s mužem, to je potom ladný a mocný celek. Česká kniha probudila Slováky k duchovnímu životu, když v úplné tonuli tmě, národy jinými obklopeni jsou. Podobalo se – tak uvažuje Arnošt Denis v Konci samostatnosti české –, že úplně zaniknou, když tu náhle přišlo světlo od západu: **Husité s biblí**. Také prý dnes – praví dále Denis – vzdorují násilensví maďarskému ještě tou starou silou husitskou. Takový je pro Slováky pokyn dějin.

Česká kniha svou povinnost na Slovensku ještě zcela nevykonala, předčasně řekli jí: můžeš jít. I v době přítomné všeobecný vznět a rozmach, duchovní hloubku, sílu plodnou i vzdornou Slovensku přivoditi může jen **knihá česká**. Pilná a taktuplná ruka českých žen musí tady pomoci. Sbírejte knihy české a posílejte přímo na Slovensko nebo Československé jednotě v Praze. Vyžadujte si od přátel svých přečtené časopisy a rovněž posílejte na Slovensko. Komu zasílati přečtené časopisy, poradí Vám Vaše slovenská přítelkyně, redakce Dennice, Československá jednota.

Stálý pramének české osvěty by na Slovensko proudil, kdyby české ženy se o to postaraly, **aby v každém čísle Dennice byl český článek nebo česká báseň**. Český článek v slovenském časopise má velký význam. Předně jest to pramének osvěty. Po druhé slovenská čtenářka – zvláště ta, již je čeština nezvyklá nebo docela nesympatická – češtině ponenáhlu, nepozorovaně přivyká, a je naděje, že potom po českém časopise nebo knize zatouží, zvláště kdyby české články ve slovenských časopisech obsahem svým vynikaly. Abychom reelně **pracovali** – planého horování bylo ve slovanské vzájemnosti již dost –, dovoluji si přímo žádati Ústřední spolek českých žen, aby se o tuto akci laskavě postaral. Otažte se paní Vansové, jakých článků by si od Vás přála. Ochtně Vaši nabídku přijme – jeť úpřímná přítelkyně vzájemnosti – a bude si pravděpodobně přátí básně, krátkou povídku i článek poučný. Vy pak již snadno do roka získáte dvanáct článků, básně v to počítajíc, ať již od žen neb od mužů. České články do slovenských časopisů musí býti také u nás honorovány, nebo slovenské časopisy nehonorují – nemohou – a nám by též nesvědčilo, abychom od chudobných časopisů slovenských honorář přijímali. To by tedy Ústřední spolek musil laskavě sám honorovati, ** nebo hledati spisovatele, kteří by pro Slovensko psali nehonorovaně. Jistě již cítíte, že české články ve slovenských časopisech a slovenské články v časopisech českých byly by tuze dobrým pojítkem Čechů se Slováky. Byli bychom pak pod jednou střechou. –

My na Slovensko hodně chodíme, ale Slováci k nám málo. Jest to škoda veliká. Slováci u nás pobývší mají jiný společenský rozhled, mají také jiný názor o poměru Čechů k Slovákům. Již ti, kteří na několik dní zajeli do Prahy, z pravidla příznivěji smýšlí o československé vzájemnosti.

Slovenofilky (paní Vilmu Seidlovou-Sokolovou, slč. Al. Langovou a j.) snažně žádám, aby zpracovaly seznam českých knih, vhodných pro ženy slovenské a aby jej uveřejnily v Dennici. To bude kus reelní práce. I cenu označte i adresu knihkupce (v Praze snad Řivnáče, v Brně Jožu Barviče).

** 60 – 70 zl. ročně by k tomuto účelu úplně dostačilo.

Vzpomenu tu, v čem může ruka našich žen přispěti.

Volatí k nám služky ze Slovenska je myšlénka povšimnutí hodná. Jos. Holeček pronesl jí v máji r. 1900 v Kroměříži, když jsme tam druhý den po slovenském večeru měli důvěrnou poradu. Slovenské služky budou prý našim dětem vyprávěti pěkné pohádky, zpívati písně podtatranské, vůbec prý zanesou do měšťských rodin našich národní poesii. Myšlénka se nám zalíbila, a brzy potom jsme si slovenské služky zjednali.

č. 14, s. 166-168:

Mnoho slovenských dívek slouží v Pešti, Prešpurku a jiných maďarských městech; i bylo by jim zajisté lépe u nás, v rodinách českých, spořádanějších a vzdělanějších. I tyto služky vracely by se domů s vychováním lepším a národním vědomím. Doporučuji volatí je hlavně na Moravu, do Čech ze Slovenska je pro služky přece jen daleko. Až budete mítí na Slovensku své přítelkyně, ony Vám pomohou i služku vyhledatí. * Ovšem byste je musily do prací měšťských teprv uváděti. Ženy v otázce této jsou zajisté důvtipnější a mohly by ji projednati na př. v Dennici.

Kromě dívek služebných třeba k nám volatí slovenské dívky na vzdělávání. Trudno je uvažovati, jak pochybeného vychování dostává se slovenským dívkám měšťským. Slovenských škol není, chodí tedy do maďarských. Maďarština má po celých Uhrách posvěcení jakožto jazyk povznešený. A za řečí touto prahnou zvláště ženy, ale i mužové slovenští. Je to známa slabost Slovanstva, ta »nezřízená láska k cizozemštině«, jak praví Slovák Šafařík. I národovec slovenský, na př. evangelický farář, když dcerka jeho odbyla doma maďarskou školu obecnou a měšťanskou, slovensky správně věty napsati neumějí, pošle jí kamsi na školu do území maďarského, aby prý navykla na pravou výslovnost maďarskou. A když umí maďarsky lépe než rozená Maďarka, pomýšlí tatíček, takto denně na žalostný stav národa žalující, aby jeho dcerka ještě v němčině se zdokonalila a pošle jí na př. do Těšína, do německého kláštera. A kdyby ještě uměla francouzsky (několik frazí už zná), ach, to by dovršeno bylo její vzdělání. Čtenářky už pochopí, jaká je to prázdnota myslí! Škoda těch dobrých a nadaných dívek slovenských! V utlačovaném národě mají vzdělané a uvědomělé ženy tím větší důležitost. Je-li na př. manžel úředník maďarisačným aparátem sevřen, žena jeho vždy ještě může odebíratí slovenský časopis, tu a jinou národní a kulturní práci konatí, ovšem těž děti své v duchu národním vychovávatí. Význam žen se na Slovensku dosud nepochopuje; řekl jsem už, jaké překvapení jsme způsobili, míníce vydávati **ženský (!)** časopis. Máme tedy zase nový úkol: povznést slovenskou ženu v jejím jádru a povědět národu, jaký v něm žena má význam. **Volejme celé zástupy slovenských dívek do našich škol.** Již mnohou slovenskou dívku povzbudil jsem jíti do Vesny v Brně. Jak se jí tam líbilo, jak se jí hlavička otevřela, jak pevně se přesvědčila, že Češka a Slovenka jedno jest! »Ponejprv uslyšela jsem ve škole slovenské (roz. české) slovo; jak mi to bylo divné a radostí jsem plakala«, psala mi z Vesny slovenská dívka, chodivší dotud do škol maďarských. A když ke mně za čtvrt roku na vánoce přišla, mluvila česky jako Češka. Slováci se tuze brzy češtině přiučují, neb najisto je slovenština spisovně češtině bližší, než nářečí lašské v severovýchodním klínu Moravy. Slovenské dívky, chodíce do našich škol, jsou jako znovuzrozeny. **Žádám naše ženy, zvláště Ustřední spolek, aby často o českých dívkách školách do slovenských časopisů psaly,** zvláště o školách Vesniných v Brně. I samé Vesně, zvláště paní předsedkyni Koudelové, tuto myšlénku kladu na srdce. Třeba též na to pomýšletí, jak bychom chudobnějším dívkám slovenským na našich školách se vzdělávajícím

* Jan Gažo v Moravském Lieskovém (Trenčínska stolice, Uhry) zjednává dělníky na polní práce na Moravě a také služku za malou odměnu najde. Doporučuji otázati se dráteníků, jestli by jejich dcery nebo sestry nešly k Vám sloužit. Ty ubohé slouží doma Židům i za 10 zl. ročně.

pobyt zlevnili. Byl by to úkol místních ženských spolků. V Kroměříži je hospodyňská škola. Na té jsou podporovány dvě slovenské žákyně, a to slovenským Kroužkem, jenž dobře prospívá, nejvíce péčí slečny A. Gebauerové. Na každé odborné ženské škole bychom měli vydržovati nebo podporovati jednu nebo dvě Slovenky. Ale i na školách měšťanských, zvláště na Moravě, se Slovenskem sousedící. K slovenským dívkám třeba míti na školách našich zvláštní zřetel. Ony jsou věcně méně připraveny, nebuď jim tedy příliš nakládáno, aby se jim česká škola nezpříčila. Budiž jim podáváno čtení pečlivě vybrané, budiž jim dobrá společnost volena a každá ať si odnáší do své vlasti raneček dobrých českých knih. Žádám slečny učitelky, zvláště na Moravě, aby si daly otázku, mohly-li by ve svém působišti (roz. městě) sehnati nějakou podporu na slovenskou žákyni nebo levnější byt a p. Když takovou podporu máme, oznámíme ji v Dennici nebo i v jiných listech slovenských a očekáváme, že se vždy někdo přihlásí. Někdy bude potřebí, aby žadatelka měla doporučení; ať si ho vymůže od některé redakce, na př. Dennice, nebo od faráře a j. Hospodyňské školy máme v Lounech, v Rakovníce, ve Stěžerách, v Kroměříži; krajkářskou ve Strážové a ve Vamberce. Obracím se k ženským spolkům, neb k ženám a dívkám ve městech těchto, aby uvážily, mohly-li by jednu neb dvě dívky slovenské na tamní škole podporovati nebo vydržovati. Máme dále vyšší dívčí školu v Praze, školu Výrobního spolku a městskou pokračovací tamtéž, školy Vesniny v Brně, Pöttingeum v Olomouci, střední školu Minervinu v Praze: uvykejme si na každé této dívčí škole – ba i na školách měšťanských – hostiti dívky slovenské.

Obrození rodiny vychází hlavně od matky; chceme-li Slovensku opravdu pomáhati, buďme pamětlivi jeho žen; každá Slovenka, u nás se vzdělávavší, bude po celý život upřímnou pěstitelkou vzájemnosti, nebo vzpomínky z krásného mládí vždy se vracejí a působí v člověku přímo kouzelně. –

V národě našem máme pěknou řadu výborných spisovatelek; nemohu ani jich pominouti. Jdětež na Slovensko a sbírejte tam náměty pro díla svá, pro básně, povídky i romány. Navštivte kraje, kde je hojnost vyšíváček. Najdete některé, jež krásné výšivky kreslí, aniž kdy do školy chodily. Takové kresby byly i na výstavě národopisné. Uvidíte vyšívati pasačky, ženičky i stařeny. Sledujte je, na př. bratra a sestru, jdoucí s výšivkami, do světa, do Vídně, do Karlových Varů a j. Studujte dráteníky, sklenkáře, šefraníky, pltníky, kopaničáře... krásná látka belletristická, látka z brusu nová. Vaše povídky budeme rádi čísti my a poznávati z nich Slovensko; budou je rádi čísti i Slováci. **

Mám za to, že všechny naše literární, umělecké i vědecké instituce musí konečně pojeti Slovensko do oboru své působnosti. V Čechách a na Moravě, ba už i ve Slezsku žijeme jediným společným životem národním a kulturním, uvědomělým a silným, **i přišla doba, kdy se můžeme ohlédnouti i po Slováciích.** Trpící Slovensko čeká vykupitele. Již je na pochodě – **česká osvěta.**

I na poli národohospodářském mohou české ženy vzájemnost pěstovati. Posílejte ženám slovenským odbornou literaturu, knihy hospodyňské, kuchyňské a zahradnické. O vzdělávání selských dívek slovenských na hospodyňských školách našich již jsem promluvil.

Kromě toho mohou slovenské dívky choditi k nám učit se vaření; jeť česká kuchyně proslulá po celé střední Evropě. Také do modních salonů a k modistkám buďtež přijímány; zaměstnání tato jsou vždy zřídlem dobrého příjmu. V chudobných městečkách horských nemají ženy žádného výdělku; ať chodí do blízkých moravských měst naučit se plésti punčochy. Jediná žena v tom vycvičená naučí tomu, domů se navrátivši, celé desítky žen, jež mají potom dosti slušný výdělek,

** V Praze jsem obšírněji pověděl, že bychom měli v české literatuře vytvořit **slovenský odbor**, t. j. psáti o věcech slovenských jazykem českým. Spisy toho druhu budou i na Slovensku vítány – jako tam všude najdeme Cymbál a husle, Z potulek po Slovensku, Slávova Průvodce a j. – a skrze ně nejpřirozeněji navykne Slováky český čísti, skrze ně nejjistěji dostaneme na Slovensko českou knihu.

až 7 zl. týdně. *** Toužím, aby Živena i na poli národohospodářském činnost rozvinula! Tu by neměla žádných překážek se strany vládní a působení její bylo by národu užitečnější než tak mnohá theoretická činnost národní. Však i při činnosti národohospodářské lze národně uvědomovati. Připojovati ideje k hmotě, jíti od hmoty k ideám, toť postup přirozený, výsledkem jistý.

Žádám českých žen, zvláště Ústředního spolku, aby i ve směru národohospodářském na ženy slovenské působily, používajíce k tomu Dennice, i přímo Živeny, jako starší sestry, poučení skýtajíce. Paní Vansová právem žaluje na to, že sta a sta slovenských služek a dělnic v Pešti nemá žádného vedení, žádného útulku pro poučení. Hle, tu je úkol pro ženy intelligentní, a jistě též pro Živenu. Živena se v poslední době ujímá výšivek, činnost to záslužná. Upozorňuji české ženy, že slovenské výšivky lze koupit skrze Živenu, čímž je zabezpečena solidnost. Paní Kamilla Hrušková správně praví (na str. 5. t. časopisu), že české ženy mohly by zorganizovati výprodej slovenských ženských prací.

Kromě slovenských výšivek ještě upozorňuji naše ženy na dvojí výrobky slovenské; něco pro kuchyni, něco do pokojů. Brynza (ovčí sýr) je slovenská specialita, jež Čechům chutná. Prý i ruský car jí liptovskou brynzu. A víte, co jsou oštěpky? Ovčí sýrce podoby soudečkovité, jež lze dlouho udržeti. Obojí doporučuji a budiž objednáváno u Petra Makovického u Liptovském Ružomberku (Uhry), firmy to národní a spolehlivé. Zkuste objednatí gemerské sýrce podoby bochníčků, velmi chutné; kde tyto koupiti, ochotně poradí dr. Samo Daxner v Tisovci, v Gemerské stolici (Uhry).

Dále doporučuji nábytek z ohýbaného dřeva z Turč. Sv. Martina; je výborný a levný. Továrna je akciová, ryze národní a zaměstnává i hodný počet českých dělníků. Nábytek takový je lehký, tudíž i doprava levná a není příčiny, proč bychom tento dobrý slovenský podnik nepodporovali. Dejte si poslati cenník; adresuje se: Dielňa na náradie v Turč. Sv. Martině (Uhry).

Stejně pracujeme k tomu, aby Slovensko podporovalo průmysl náš. Slovenské ženy kupují nejvíce z Pešti a Vídně; věru by se patřilo rozhlédnouti se po ženských potřebách a v Dennici poraditi slovenským ženám nejlepší české firmy. –

Nemohu pominouti **lidumilnosti**. Česká lidumilnost není prázdný zvuk. Budiž rozšířena i na Slovensko. Žádný, tuším, národ na světě nemá tak velké národní daně jako my, nicméně ona nás neochudí. O jedno péro v klobouku méně, o jedny rukavice do roka, o jeden ples a dost bude na národní daň. A muži at' si odeprou denně půllitr piva a doutník, budou zdravější a zbude jim i na národní daň pro Čechy a pro Slovensko. Na podzim vyhořely z velké části některé vesnice. Na Slovensku není pojišťování proti ohni tak obecné jako u nás, po ohni lid mnohdy hyne hladem. Cítil jsem, kdyby v takové tísní přišla sebe menší podpora z Čech, jak milá by byla, jak dobrý účinek měla by pro československou vzájemnost. To poslali Češi, ejhle, **bratři!** Ženy naše zvláště zasílejte chudobným školám slovenským vánoční nadílky, obuv, šat a knížky. Redakce Dennice, Československá jednota a já poradíme, kam takové nadílky posílati. Taj již mládež naučíte říkati: Čech, dobrý bratr náš.

Poznámka redakce. Jsouce vděčni nadšenému panu pisateli za promyšlené rady, upozorňujeme jej i naši veřejnost, že mnoho již z toho se stalo, po čem touží. V Ženském Světě po všechny roky, zvláště než založena Dennice, psáno o Slovensku i jazykem slovenským (V. Sokolova, E. Šoltézssová, T. Vansová). Ku sblížení žen vyšel jako 1. svazek Ženské bibliotéky překlad románu Šoltézssově Proti proudu. Ú. Sp. i Zádruha byly ve spojení se sl. Moštenanovou ve příčině výšivek a jsou stále k součinnosti ochotny. Spisovatelky naše hojně zajíždějí vedle Slováccka i na Slovensko a píší o něm; právě ustavil se Dámsky odbor Československé Jednoty. Cítíme ovšem, že jest to vše málo a nabízíme sloupce t. l. k službám Slovenkám i jich českým přítelkyním.

*** Nedávno přišly k nám, do Frenštátu, tři paní z Kelče, činovnice tamního ženského spolku, aby se o punčochářství poučily a ve svém je městečku zavedly. Dojala mě tato péče intelligentních žen o ženy chudobné.

5. GREGOROVÁ, Hana. *Ženy*. Liptovský Sv. Mikuláš : F. Klimeš, 1912, s. 29-56.

Prvá obeť.

Nik ma nerozumie, – mysľievala si Oľga Bielych, osemnásť ročné dievča, keď ju všetci domáci dojedali, prečo je nie taká veselá, milá, ako iné jej vrstovníčky.

– Nadurdené, naničhodné, nevlúdne dievčisko. – Takto hrubo, nepomysliac, že jej uzavrenosť môže mať svoju príčinu, urážali ju všetci: brat, sestra, rodina, nerodina; každý si bral právo stareť sa do nej.

Oľga je nadaná, samorostlá, a nevie sa vpraviť do odvekých, obmedzených okolností, ktoré jej kážu: chystať výbavu a hľadať ženícha. Tomu sa mala každou myšlienkou oddať a byť šťastnou a veselou i Oľga. Že to nevedela a túžila aj po inom, to jej nechcel nik odpustiť.

– Ona vo všetkom chce byť inakšia, ako ostatné, – ohováraly ju susedy. Vše nad dačím vraj „premyšľá“, nad tým i oným sa pozastavuje, hovorí o nespokojnosti a kadeakých náhľadoch, ako by dievča malo mať náhľady. Žiť veselo, spokojne, usmievať sa, snívať o láske, ale nie premyšľáť; to nepristane mladej dievčej tvári.

Tak svet.

Oľga však inak smýšľala. Vžiť sa do toho, že by dievča nesmelo samostatne hľadeť na život, to nebola v stave. Ona túžila žiť svojím vlastným duchom, a nie dľa toho, čo jedna, lebo druhá teta, alebo suseda dovolí, za dobré, slušné uzná. Práca v domácnosti, ačkoľvek porobila, a starosť o šaty jej nedávaly uspokojenia; jej duša žiadala aj iné zamestnanie. Ale domáci to tak nebrali a vyhlásili ju za lenivú, zlú. A to ju robilo nešťastnou.

Pani Bielu trápilo, že si Oľga nič nechystá do výbavy. – Ani len kúštička čipky nemá hotovej, – ponosovala sa svojej priateľke, s ktorou bola úplne dôverná a ktorej „podarená“ dcéra mala plné škatule čipák, vložiek a zas čipák a vložiek.

– Ja radšej heklujem, keď stačím – hovorila Oľge, keď sa jej táto spýtala, či niečo číta.

Pani Biela často dohovárala Oľge, že nemá z nej radosti, že je nevďačnou dcérou. – Prečo ma len Pán Boh potrestal takýmto deckom, – lamentovala neraz. Oľgu to trápilo a probovala byť spokojnou, veselou, akou ju matka chcela mať; ale to sa jej nikdy nepodarilo, lebo v tých okolnostiach by sa najprv musela vetkých nárokov zrieknuť, tým však sa darmo bránila.

Svet čím dial, tým viac hromžil na ňu. Lebo práve preto, že šla proti prúdu, mnoho očí hľadelo na ňu, mnoho jazykov ju posudzovalo... Keď sa v spoločnosti zasmiala, jednej dáme sa zdalo, že Oľgin smiech je prihlasný, nejemný, druhej zas, že smeje sa len na silu. Jedna tetka ju hrešila, že nedbá na seba, iná vytýkala jej márnivosť, že nič nerobí, iba pred zrkadlom stojí a sa cifruje. Svet ju ohováral, že chce byť veľmi múdra, a je daromná: nič nepomáha v domácnosti, len čo celý deň číta; brat-študent bol nespokojný s ňou, že sa nevzdeláva, že taká hlúpa byť nesmie. To hovoril, ale za to pomáhal ostatným biť na ňu. A ona sama to najlepšie cítila, že taká byť nesmie a nechce. Prv ale musela sa boriť s predsudkami, ktoré ju chvíľkami braly do svojej moci, a prevladzovaly jej prirodzené túžby. Mnoho okolností musela brať do ohľadu pri každom kroku. Nešťastné to okolnosti, ktoré vzdelávanie sa za priestupok považujú, každý samostatný krok trescú, ducha otročia, k banálnemu životu nútia. V takomto ovzduší tratila sa, mizla Oľgina duša. Avšak čo aj potlačovaná, časom sa predsa hlásila k životu. Túžby mladej duše možno potlačiť, uspať, ale nie zničiť...

Keď v našich rodinách dievča dorastá, prvé, na čo sa myslí, je ženích. Matku zaujme úplne myšlienka, za koho by a čím skôr vydala svoju dcéru. A týmto sa domnieva byť úplnou, starostlivou matkou. Ačpráve v tejto starostlivosti dopúšťa sa tej najväčšej nestarostlivosti. Zaujatá tou

myšlienkou: „vydať dcéru“, zabúda na vyššie povinnosti, nehl'adí na duševné potreby dorastajúcej devy.

Keď má dievča 14–15 rokov, t. j. keď sa vráti z „ústavu“, je „vzdelanie“ dovŕšené. Začne sa doba olevantov [olovrantov], večierok, bálav, speváckych hodín a ak toho divadla. Dievča sa naučí trocha pohybovať a vzdelanie je úplné, už sa môže vydať.

Ak sa ale vyskytne dievča, ktoré je s takým falošným vzdelaním nie spokojné a zatúži vyššie, to je nenormálne, protivné, nedomácke, z takej nikdy nebude dobrá gazdiná, ani žena. Taká by sa ani vydávať nemala a nebrať si na svedomie mužovo šťastie, či nešťastie. Taká len množí počet nešťastných manželstiev. To boli náhl'ady teták. Dl'a ich úsudku žena, ktorá chce pochopiť svojho muža, zodpovedať mu, ktorá chce vo vzdelaní na jednej úrovni stáť s ním, byť mu primeranou spoločnicou, taká žena je príčinou mužovho nešťastia.

Dievča v takýchto kruhoch darmo prosí o vyššiu výchovu, darmo má túžbu a nároky. Čakať, kým sa jej dáke „šťastie“ traťí, to je jej osudom. A nejedna tak čaká, čaká, a keď „šťastie“ nepriehodí a roky sa mňajú, smutná si pomyslí, že za prvého pôjde, čo príde. Veď jej už sľubujú zlomyseľní ľudia, že zostane na ocot. Matka sa boťí, že mladšie dorastajú, tým bude kazit' šťastie. Iného východu tedy niet, ako vydať sa, čo i bez rozmyslu, za kohokol'vek, len vydať sa. A tak manželstvo, ktoré im predtým bolo sviatosťou, mení sa v čosi osudného, čomu vyhnúť nebolo možno. Preto tá otupenosť, zovšednenie mnohých žien. Preto sú tak mnohé neverné svojim ideálom. Vydávajú sa k vôli svetu a pomaly-pomaly zabúdať na svoju nadšenú mladosť. Ktoré ale nevedia zabudnúť a otupeť, sú nešťastné, nešťastné za celý svoj život. Sú mnohé, ktoré nikdy nehl'adaly hľbku života; o tých ale nehovorím.

Prečo teda takto viazať životy, a čo je od Boha slasťou, to meníť v putá trpkosti? Keby dievčatá neboly odsúdené čakať na vydaj, keby totižto výchovou dostaly isté zamestnanie, – nevýdávaly by sa z nutnosti, ale len zo svojej vôle, keď by boly presvedčené, že si s mužom navzájom zodpovedia, lebo len takto môže manželstvo byť sväté. Málo ktorej je to ale dané. Väčšina vydáva sa k vôli svetu. Ktoré nezriekajú sa svojich nárokov a nechcú sa vydať k vôli tomu, aby ukázaly, že sa mohly vydať, tie vystavené sú všeliakým hrám osudu.

Tak Oľga!... Ju tiež chystali k vydaju, len privčas začali hľadať ženícha... Keď mala 14 rokov, vedela sa úplne voľne chovať voči komukol'vek. Na báloch a verejných zábavách vôbec, ako sa hovorí, bola doma. Oľga skoro dospela. Čo iné v jej veku tešilo, to pre ňu boly už dávno prežitú, obyčajné zábavky. Pomaly predchodilo jej všetko nudné. Formy spoločenské ju rozladzovaly, od prázdnych vtipov ju hlava bolela. Často nemohla vydržať na olevantoch, večierkoch, to prázdne obcovanie bolo jej neznesiteľné. Žit' so dňa na deň, čakať zábavu za zábavou, to už nebolo pre ňu. Cítila svoju neužitocnosť a preto hľadala iné vyplnenie času. V jej duši vírilo... Bola to priehodná doba z bezmyšlienkového, spokojného života. Túžila po obsažnom, užitočnom zamestnaní. Venovať sa niečomu, hľadať smysel a cieľ života, to bolo predmetom jej myšlienok. – A v tomto hľadaní prišla na tvrdý odpor, hroznú sklamanie.

Kým svetu žila, pekne sa obliekala, každému sa usmievala, z čohokol'vek sa tešila, mal ju každý rád; vtedy bola „fajn“, veselú dievča, v čom vyčerpaná je úplná charakteristika našich „vzdelaných slečien“. To je už tak zariadené. Keď ale začala vážnejšie smýšľať, prestala hľadať ukrátenie času, nezavodila v šatách, vyhýbala prázdnyim spoločnosťam, lebo takéto obcovanie ju neuspokojovalo, a hľadala svojmu životu smysel, využit' chcela každý okamih: vyhlásili ju za nenormálnu, pol'utovania hodnú...

Raz v spoločnosti dovolila si povedať, že mňanie sa času má na ňu hrozný účinok; bitie hodín vzbudzuje v nej neznesiteľný smútok, akoby s tými hodinami mizlo zo sveta, čo jej duši bolo drahé, čo mohlo byť jej šťastím, keby ho bola vedela zachytiť. To cítila menovite vtedy, keď

k vôli spoločnosti na prázdno zabýjala čas. A tá spoločnosť zhrozila sa nad takýmito rečmi. „To iste z kníh vyčítala“, posmeškovaly kamarátky. Hovorily o jej „nenormálnosti“ a tešily sa, keď ju ľudia začali posudzovať, že tak a tak, protivné, naničhodné dievča.

A ona o všetkom tom nemajúc ani len tušenia, robila si jasné plány a snívala o skvelej budúcnosti. Predstavovala si krásny, dokonalý svet, v ktorý verila, že jestvuje niekde ďaleko od ich mestečka. Snívala a úfala... Zdalo sa jej, že už vyniká v pädagógii, je hľadanou učiteľkou, vychovávateľkou. Zase vidí pred sebou budúcnosť spisovateľskú, je oslavovaná, šťastná. ... Sny jej plynuly nepretržite jeden z druhého do nekonečna...

– Otecko, viete na čom som sa ustálila? – hovorila Oľga, spokojná so svojím rozhodnutím. – Viete, akú žiadosť mám?

– Akú? – spýtal sa nechutne pán Biely.

– Pôjdem do školy.

– Nože netáraj!

– A čo že má z teba byť? – ohlásila sa pani Biela.

– Predbežne študentka, – odpovedala Oľga s naivnou hrdosťou.

– A potom nič, – posmešne zavrátil ju otec.

Oľga to zaboľelo, ale uspokojila sa, lebo myslela, že to otec len k vôli mame, a neprestala prosiť a odôvodňovať svoju žiadosť. Pána Bieleho to konečne namrzelo a vyčítal jej nasledovne:

– Do školy, do školy... Čože si nie spokojná s výchovou, akú sme ti dali? Ktoráže z tvojich priateľiek bola ďalej v škole, ako ty? Ako všetky ostatné, aj ty máš štyri polgárky, a na nemčine si tiež bola. Tie sú spokojné so svojím vzdelaním, a ty by si už novoty začínala. Takých hlúpych myšlienok sa vzdaj, lebo to ti bude len škodiť a my miesto radosti budeme z teba mať len žiaľ.

Oľga vzdor všetkému nechcela veriť, že by jej rodičia nespĺnili túžbu, od ktorej závisí jej šťastie. A preto neprestala opakovať svoju žiadosť, – pravda už trochu zmiernenú:

– Prosím vás, pošlite ma aspoň na obchodný kurs. Veď keď mám vôľu k tomu, neodopierajte mi to. Taká by som potom bola spokojná, úplne spokojná... Tak často si myslím, ako ľahko by som mohla byť šťastnou, len keby ste vy chceli... Veď neztratili by sa tie peniaze, ja by potom bola užitočnejšia i vám i sebe. Takto naozaj ani neviem, načo žijem. Iba nakladáte na mňa, na šaty, na zábavy, a mne to nerobí radosť a ani žiaden osoh je nie z toho. Prečo teda takto žijem? Sami by ste potom boli hrdí, keby mala svoj chlieb. Však zato by som sa ja mohla vydať, – doložila. To patrilo pani Bielej, lebo Oľga čítala z jej tváre, že ju len to trápi. – Ba tým lepšie, keď by som mala svoj úrad. A keď by aj nie, – zle sa vydať, radšej nijako. Aspoň sa nebudem musieť báť, že čo, ak nepríde taký, s ktorým si zodpovieme; veď budem mať svoj chlieb, vlastný, zaslužovaný chlieb, za ktorý vám budem do smrti povďačná. Prečo ty, mama, len vo vydaji hľadáš moje šťastie? Veď tak málo je šťastných vydajov. Iste len nešťastie prinútilo Elenu Sňazkovú k tej trpkkej poznámke, že jej mohli radšej kameň na hrdlo uviazať a do vody hodiť, ako ju mali vydať. Naša Anna je šťastná, ale takých mužov je málo. Ja som si to tak premyslela, že najmädrejšie bude, keď budem mať svoje postavenie. Ja v tom vidím šťastie, to mi imponuje.

Takto filozofovala Oľga. Predniesla to viac ráz svojim rodičom, ale čím dial, tým tvrdší odpor odrážal jej žiadosť.

Pán Biely nemal vôľu nakladať na ňu, a matka by ju najradšej bola vydala. Ju rozčulovala taká nerozumná, nedobrú žiadosť. Ako keby sa musela báť, že sa nevydá.

– Štyri som vydala a ju by nie. Takýto posmech, trápenie robiť svojim rodičom! Keby som ťa radšej nebola mala, iba na trápenie si mi!

Takto vyčítala matka Oľge. Ani to snád necítila tak v srdci, ako to jej ústa hovorily, ale opakovala to každý deň... Možno, keby bola tušila, že každé slovo vrýva sa hlboko do duše jej dcéry,

a tam vyvoláva nové boje so životom starým a vybájeným, nebola by tak hovorila.

Oľga zúfala. Bola presvedčená, že jej žiadosť je oprávnená, prirodzená, a že len tak bude život pre ňu mať ceny, ak sa jej žiadosť táto splní. – Avšak, ako ju previesť, keď jej nik neverí, ako hlboko v jej duši je zakorenená táto túžba. A menovite matka tak o nej smýšľa, hreší ju, preklína aj onú chvíľu, keď...

– Prečo, prečo, Bože môj? – zúfale nariekala Oľga. Nehnevaj sa mama, ale ja nemôžem zato. Ja tiež cítim, že som sa radšej nemala narodiť... Neraz som chcela potlačiť svoje náhľady a nároky, chcela som sa podrobiť zákonom nášho mestečka a nikdy sa mi to nepodarilo. Čo boja ma to stálo a výsledok bol vždy: nechut' k životu.

Chcela si získať sestry, úfajúc sa, že sa tak potom azda skôr priklonia k nej aj rodičia. Vysvetlovaním na všetky možné spôsoby dokazovala, že veď je v tom nie nič zlého a jej to právom patrí, keď od prírody má pre to smysel. Za podiel však dostával sa jej vždy len posmech.

– Veď je to veru aj za postavenie, – pisárčiť. Len sa ty nauč dobre variť. Z toho vezmeš väčší ošoh. – prehovárala ju vydatá sestra.

– Veď mne nejde o to účtovnícke postavenie, ale ako že by otec na dačo vyššie pristal, keď ani toto nechce? To bude len prvý krok, ktorý mi umožní, aby som sa mohla vzdelat'. Na šaty je mne málo treba, väčšinu platu by som na cesty, knihy, divadlo, slovom na vzdelanie strovila. Každý človek v inom hľadá smysel a radosť života, ja ho hľadám vo vzdelaní. Prečo mi teda prekážate?

Ale domáci ju nechceli rozumeť. Vydá sa a zabudne na všetky túžby a vzdelanie. Smiať sa bude, ako mohla takou naivnou byť – hovorili si.

Mýlili sa veľmi. Oľga, čím dial' tým húževnatejšie držala sa svojho úmyslu. Veď jej túžba za vzdelaním stala sa jej presvedčením, ako sa jej teda mala zriekať? Veď to by znamenalo zriekanie sa života.

– Som hrozne nešťastná, – hovorila Oľga svojej priateľke. – Domáci ma nemajú radi a ja sa zle cítim medzi nimi. Rodičia ma nazývajú zlou, hlavatou, zriekajú sa ma, a nik – nik ma nerozumie. Ty ani nevieš, čo je to za život v takom ovzduší, ktoré ti nezodpovedá a z ktorého ti nedovolia vyslobodiť sa. Ak to ďalej takto potrvá, otrávia ma úplne, život nebude mať pre mňa ceny...

Takýto pomer s domácimi ju roztrpčoval. Nič ju netešilo. Dospelí mužskí budili v nej odpor. V nich videla prekážku svojich snáh. Oni majú voľnosť vo voľbe životnej dráhy, a ju tak otročia! Na svoje nešťastie stále myslela, cítila ho, a tým viac hľadala ľudí, ktorí by jej umožnili kochať sa v umení. To ale boli ľudia „zlého chýru“, matka nedovolila jej do takej spoločnosti, aby sa vraj „nepokazila“. Dala sa ztročiť, nešla, kde ju tiahlo, ale neprijímala ani dovolené priateľstvá, totiž prázdne obcovanie. Utiahla sa teda do svojej izbičky bez vôle a chuti k životu, aký ju tam von čakal.

S jej uzavrenosťou ešte menej boli spokojní. Stále výčitky a dohováranie, každým dňom nové a nové a vždy ostrejšie a urážlivejšie reči len tak sa sypaly.

– Čože sa zatváraš pred ľuďmi? Čo ti je? Len tak na silu sa s nami shovára. Pravda, my sme prisprostí slečinke. Ty premudrená, ty... Sestrine deti otváraly dvere na jej izbičke a vkrikovaly jej: Múdra teta, teta spisovateľka, teta študentka, pod' s nami do školy...

Urážkam nebolo konca-kraja.

Oľge bolo do zúfania.

– Prečo sa hneváte na mňa? – bránila sa Oľga. Či som vám ani teraz nie po vôli? Nikde nejdem, nič nečítam, a len vždy čosi zlého u mňa nachodíte.

Matka ju hrešila, bola nešťastná pre ňu. Pri tom ale stále pozerala za dákym tým zaťom. Už ju to znepokojovalo, že sa jej dcére netriafo dáky „poriadny“ človek. Posielala ju na zábavy na vidiek, ufajúc, že tam dákeho „uloví“. A ona šla, tak ako keď ju aj niekde inde posielali, na pr. chorú vydatú sestru opatrit', to lebo ono vykonať a podobné.

A keď sa jej to „šťastie“ len netriaľalo, každý jej robil výčitky.

– Ako že ju aj len má kto pýtať, keď je ku každému taká nevľúdna? Nevie si vážiť poriadneho človeka, z každého len posmech robí; ani jeden jej je nie dost' vzdelaný. Ale počkaj, sama vyjdeš na posmech! Šla by si ty aj za takého „sprostého“, ale už bude pozde. Nik t'a nebude chcieť, len hanbu budeme mať pre teba, – vyrectovala tetka a pustila sa spolu s pani Bielou do plaču.

– Veď ti už roky prechodia, – neopustiac svoje, vyratovala jej sestra. Všetky priateľky sa ti už povydávaly, len ty trčíš z nich. Veru ti je to nie k chvále. A to všetko len pre tvoje prepodivné náhľady. Veď sa t'a už aj boja mladí ľudia. Bol by už čas, aby si prišla k rozumu.

Aké to byly vydaje, ovšem nehovorila.

Proti takýmto rečiam Oľga sa brániť nevedela, čo tým zhubnejšie účinkovalo na jej nespokojnú, hľadajúcu dušu.

– Čo je správne? – predkladala si otázku. – Či ozaj oni majú pravdu a nič korrektného je nie v mojom smýšľaní? – Neraz ju tak pobalamutili, že sa sama v sebe nevyznala, a v takom habkaní poddávala sa rodinným tradíciám. A keď jej život prastarých spôsobov uspokojenia nedával, znovu zatúžila: „Žiť žiť ten predošlý, vysnívaný život, ktorý bol plný ideálov, krásnych ideálov. Ale ako? Z začať od nova boj?[" Už nemala nervov na to. Zrieknuť sa nevedela a tak nechávala všetko budúcnosti.

Tento kompromiss ju viedol k všeliakým výstrednosťam. Úfať sa budúcnosti, to je málo pre bojové povahy. Hľadala i pre prítomnosť vyplnenie času. A že jej nedovolili vyplňať ho tak, ako si to priala, vrhla sa na „bizarné“ zábavky, ako sama hovorila, ktoré vytrhovaly by ju z desnej jednotvárnosti a pomáhaly jej zabúdať na samú seba. Každý deň hľadala nový predmet zábavy: probovala staromódne účesy, obliekala si fantastické šaty, a takto pristrojená prechodila sa po izbe a premýšľala nad tým, či by vedela pochopiť bláznivých ľudí. Uvedomovala si, že áno. Z toho zase myšlienka, že koho chápeme, s tým máme niečo spoločného. „Doprajem to našim“, usmiala sa škodoradostne.

Tu i tu s nervóznou usilovnosťou pomáhala okolo domácnosti, v zahrade; odrazu prestala v práci a šla na prechádzku. Zaľubovala sa do starých pánov, lebo chlapcov-študentov, dávala si dostaveníčka, prechádzala sa celé dni, a pritom ponosovala sa na stálu nudu, na nedostatok spoločnosti. „Všetko na tomto svete je hlúpe, ošklivé“, hovorievala, roztrpčená sama nad sebou. Takýmto chodníčkami sa pustila od pekných ideálov. Svojou vinou!

– Vy ste viac sľubovali – hovoril jej N., vidiac, aké kratochvíle hľadá – veľmi ste sa zanedbali!

– Prečo zanedbala? Žijem normálne. Spýtajte sa našich, – odpovedala, významne sa usmejúc.

– Všetka je len nudno, – začala celkom iným tónom. Už tak túžim po nejakej zábave, ale poriadnej zábave. Prečo ste taký mlkvy a nezpríjemňujete mi okamžiky? Viete, niekedy mi je tak trápne. Tieto naše ulice sú mi také zunované! Keď pozrem na tie hlúpo vyzerajúce domy, už sa mi ani žiť nechce.

– A nemáte energie postaviť sa na vlastné nohy? – spytuje sa N. súcítne. Pochopil, že v jej duši odohráva sa smutný proces.

– Myslievam na to, ale nespomínam. Každý jasný okamih je pre mňa len nešťastím...

Konečne švagor vypradol pre Oľgu pytača: bohatého kupca. Celá rodina vítala ho s otvoreným náručím, len Oľga nie.

– Ja ho nechcem! – osvedčila sa rozhodne.

Ale pani Biela mu robila nádej a dávala prístup do domu.

– Ako by ti dobre mohlo byť – dohovárala Oľge. – Vstúp do seba a poslúchni nás starších, čo ti dobre chceme. Mohla by si Pánu Bohu ďakovať, že ti také šťastie dáva. Ba koľko ráz si myslím, že si ho ani nie hodna.

– Ale, mama – odvrávala Oľga – ako v tom môžete vidieť šťastie, keď je on mne protivný? Vystáť ho nemôžem!

– Veď to je to, ty hlavata! Prečo že by si ho nemohla vystáť, takého síceho, úctivého človeka? (Rozumel totiž bozkávaniu rúk.) – Ani v raji by ti mohlo pri ňom byť! To drahé náradie, nádherný byt, kone, koč ani dáky gróf, aj automobil si kúpi. On má všetko, čo si človek len zažiadať môže a zažiadať vie. – Tak naslažďovala pani Biela Oľgu. Otvor si oči a nebuď slepá... Aká starosť by mi odpadla, keby ťa videla zariadenú.

– Mama, prosím ťa, nespomínaj mi ho! Pre mňa nemá ceny to jeho bohatstvo, ba ošklivé mi je. Aký že je to človek, ktorý tým chcel zaimponovať, že v spoločnosti vyhadzoval peniaze z vrecák: tu je jedna stovka, tu druhá atď.?! Peniazmi chcel zakryť svoju duševnú chudobu, ale ju len odhalil.

– Ja by už len rada vedieť, kto je v tvojich očiach vzdelaný? – nahnevano ju pretrhla pani Biela a vyšla z izby.

– Pozri Olinka, – začala potom úlisne sestra, nedoprajúc nešťastnej Oľge ani trocha oddychu, – všetkým by nám mohlo byť dobre, keby si ty chcela. A už nepoviem, keby bol dáky mrzký a nevedel by, čo sa patrí. Privykla by si naň, aj rada by si ho mala. A maj trocha ľútosti aj nad tou mamou, veď je už taká zrápená nad tebou, iba čo preplače deň i noc. A už nebude mať pokoja, kým ťa nezariadi. Čo za koho, vydať sa musíš, – neopúšťaj si teda takôto šťastie.

Oľge hučalo v hlave od smutných myšlienok a nie menej od matkiných a sestriných rečí.

– Vidím, že som vám len na trápenie; nemáte žiadnej radosti zo mňa, ale nepomyslíte na to, že ani ja nemám radosti zo života. Krátko, nerozumieme sa. Povedz mame, že sa mi už nechce žiť s vami, že idem do služby. – V roztrpení nemohla ďalej skrývať svoje najtajnejšie myšlienky. – Možno, že mi tam bude ešte horšie, ale teraz úfam, že nie. A preto ťa prosím, neprekážajte mi v mojom rozhodnutí, pusťte ma hľadať si aspoň pokoj, keď nie šťastie. Ja chcem, aby ste nemali o mňa starosť, ale vydať sa za takého človeka, ktorý myslí, že si ma svojím bohatstvom kúpi, to sa mi oškliví. A hovorte, čo chcete, že som pyšná, nadutá, predsa sa nepredám. Radšej odídem z domu, preč, do služby.

Ako by sa jej úplne bol vyjasnil obzor, ako by už všetko nešťastie prestalo, tak jej bolo na duši po tomto vyznaní. Ju neľakalo slovo „služba“, nebála sa života, ale doma ostať, žiť s domácimi, pred tou myšlienkou sa triasla a len toho sa bála.

Keď sa pani Biela dozvedela o Oľginých úmysloch, zhrozila sa nad svojím nezbedným dekom. Umienila si, že čo najenergicnejšie vystúpi proti nej. – Uvidím, či pôjde zaň, lebo nie! – zastrájala sa.

Ale Oľga nečakala na matkinu energiu.

Pomyslela na svoje dávne nadšené túžby; porovnala ich so svojím životom, a keď videla, ako ďaleko je od všetkého, po čom túžila, o čom snila, to posmelilo ju proti tým, ktorí jej v tom prekážali...

– Nedám sa viac ubíjať, – šeptala sama sebe. Nech sa už aj pre mňa začne život. Život nepredpojatý, nezávislý od rodiny, slobodný, voľný.

– Žiť, žiť! – volala jej vnútro. S touto myšlienkou odchádzala z domu. Predbežne šla do N. k vydatej priateľke.

Sem prišiel list od pani Bielej:

– – – Vráť sa domov a nezabúdaj, že som ti matkou! Nechoď čelom do múru atď.

Ale Oľga si radšej lebku chcela rozbiť na múre, ako vrátiť sa.

Matkin list zostal bez dojmu.

– Žiť voľne, úplne voľne, – len túto, chorobne túžiacu myšlienku poznala. – Oddať sa životu bez všetkých ohľadov na rodinu, brata, sestry, priateľov – to vírilo v jej modzgu.

Netreba mi spomenúť, že octnúť sa vo veľmeste N., mnoho trpela biedou, núdzou a nie raz aj hladom. Pokorenia tiež dost' zažila. Nejednen pán ju premeral podozrivým pohľadom a nejedna dáma sa od nej odvrátila, keď nešťastná Oľga popred kaviarne pozde večer sa tmolila.

Po takýchto zkúsenosťach a keď sa jej už posledné haliere míňaly, vstúpila za bonnu k dvom sedem a desaťročným dievčatkom.

Na túto úlohu skoro privykla, ba zdala sa jej až výhodnou. Na prechádzkach, večer a po obede, kým deti spaly, mohla čítať a to si ona nad všetko cenila... Bola spokojná. Za domom netúžila, ačkoľvek v nešťastí, keď nemala kde hlavu skloniť, pomyslela na svoju izbičku, ale vrátiť sa – radšej by smrť volila...

Keď sa jej pani spytovala, že odkiaľ je, či má rodičov, bratov, sestry – Oľga tupo odpovedala, že nie.

Pri všetkej spokojnosti Oľga necítila sa v poslednom prístave, ale kde sa pohnúť, keď nebola k ničomu uspôsobená? Vzdelat' sa a ísť za spoločnicu, v tom videla svoju kariéru.

Kde na aké prednášky mala prístup, všade šla, usilovne čítala, reči sa učila, do divadla chodila, hudbe chcela rozumieť, maliarstvu sa prizerala, v ruskej, norskej, anglickej, domácej a v iných literatúrach chcela sa vyznať, po starých klassikoch túžila, v matematike sa nedostatočnou cítila[,] históriu sa učila, sochárstvo ju interessovalo; vôbec, myslela si, že všetko, všetko musí vedieť, ak chce byť vzdelanou. Ale či na to stačí jeden modzog, čo pri akej ambiciósnosti, keď niet potrebných základov a pri dennom inom zamestnaní? Oľga to najlepšie a najbôľnejšie cítila, že nie.

Nemala základu a bez základu nemožno napredovať.

To vrhlo ju do kráčov nového nešťastia.

– Ešte i teraz mi prekážajú, – myslievala na domácich, – pred oči sa mi stavajú, – ale ja ich nenávidím, lebo zmarili mi život.

Jej nešťastie stupňovalo sa každým dňom. Zmiznúť, ztratiť sa, nebyť, – to bolo jej myšlienkou.

A predsa, ešte aj ona mala, čo jej život robilo životom. Boly to práce spisovateľa-herca, ktorý zastával stanovisko voľnej výchovy a slobodného života vôbec. Svoju ideu podával v umeleckej forme a Oľga ním žila-mrela. Cítila isté zadosťučinenie, keď seba poznala v jeho osobách. Zlostne sa smiala nad tragickým koncom obmedzovane vychovanej hrdinky...

– Taký človek, to je šťastie pre človečenstvo! – oduševňovala sa Oľga, ale hneď smutne dodala: – Len škoda, mne už nepomôže...

Videť ho na javisku, v tom mala božský pôžitok. Každým svojím dychom vpíjala sa do jeho bytosti.

Keď vystúpil, len jeho videla, – obecnstva ako by tam ani nebolo. Len dvoch bytostí jestvovanie cítila: jeho a seba. Zdalo sa jej, že len k vôli nej hrá tak skvostne, precítene. Bol jej taký blízky, taký drahý, tak by sa mu vedela k nohám hodiť, modliť sa k nemu...

Ovšem láska táto brala na seba už aj zemský náter. Oľga všemožne chcela obrátiť na seba jeho pozornosť, čoho pomocou svojej zvláštnej krásy aj úfala dosiahnuť. Neuspokojovala sa len javiskom, vystopovala jeho kaviareň a po divadle kochala sa v ňom ďalej...

On zbadal Oľgine naň uprené oči a tiež sa jej vďačil nežným pohľadom...

Poznať ho osobne, sblížiť sa s ním, to by bol býval vrchol Oľginho šťastia.

A šťastie to dosiahla, žiaľbohu, k svojej záhube.

Poznala ho – zabudnúť na všetko...

Táto smutná láska strhla ju do víru, v ktorom sa jej duša nevyznala a tam sa ztratila.

Ruch veľkej ulice ju „uspokojil“, ako „uspokojuje“ mnohé nešťastnice.

Ona padla, keď padnúť musela. Klesnutie prišlo, ako trpká reakcia jej predošlého, potlačovaného, ubíjaného života.

Toto a jej nešťastie v nedostihnuteľnej túžbe po vzdelaní nech je obľahčujúcou okolnosťou v súde, ktorý nad zničenou vynášate...

Ol'ga cítila, že už nežije, že zomrela ešte prv, ako sa tomuto víru oddala, lebo potom, v zúfalom hľadaní „šťastia“, ztratila sa...

A tí, ktorí ju hrešili, hnevali sa na ňu pre každú slobodnejšiu myšlienku, teraz plačú nad ňou, ale pozde, pozde...

7. Ženy. In *Slovenský denník*, 1912, roč. 3, č. 32, s. 1.

Ženy.

Ženskú otázku necíti žena šťastlivo vydatá, voči ktorej je muž rozumným, nežným, šetrným a opravdove priateľským. Ženskú otázku necíti ani tá žena, ktorá je matkou početnej rodiny a má dosť síl, aby vyhoveľa aj povinnostiam povolania.

Ol'ga Stranská

Istí učenci posudzujú pokročilosť a civilizáciu istej krajiny dľa intenzity a pokročilosti ženskej otázky. Rozhľadíme-li sa po Europe a iných čiastkach sveta, vidíme, že tam, kde žena požíva slobody, skutočnej rovnoprávnosti a politických práv, že všade tam je blahobyť hospodársky a duševný značnejší, ako v krajinách, kde žena upí v skutočnom, alebo skrytom otroctve. Anglia, Nemecko, nordické krajiny, Francia, zo slovanských národov Česi majú ženskú otázku. Vo Fínsku, Švédsku, Austrálii majú ženy ešte i volebné právo a zastávajú vysoké úrady. A všetci sociologovia a znalci týchto krajín svedčia, že ženy veľmi blahodarne účinkujú ešte i v politike. A naopak v krajinách, kde je žena v úplnom područí muža držaná, tam aj civilizácia, všeobecná vzdelanosť a nasledovne i hospodársky pokrok není veľký. Možno, že ženská emancipácia a kultúrny pokrok sú len v nepriamom pomere, ale analogia medzi krajinami germansko-anglosaskými s krajinami románskymi a slavianskymi (s výnimkou Francie a Čiech) je do očí bijúca.

Starý názor na ženu a ženskú prácu sa vyčerpával v zásade mulier in ecclesia taceat (Žena nemá v cirkvi slova). Učenie Kristove není síce protiženské, ako je napríklad učenie Konfúcia, Budhy alebo Mohameda, ktorí považujú ženu len ako predmet na rozmnožovanie sa ľudstva, ale apoštol Pavel a po ňom cirkevní otcovia vytvorili názor na ženy, ktorý je dnes rozhodne zastaralý a našim pomerom nezodpovedá. Muž není stvorený pre ženu, ale žena pre muža. Žena nech sa bojí muža. Žena má poslúchať a byť poddanou mužovi. Žena nemôže zastávať funkcie kňazské. Neskôr zavládnul v cirkvi kresťanskej čisto aristokratický názor.

A na základe stredovekého názoru o žene vyvinuly sa zvláštne sociálne pomery, ktoré neprialy slobode ženy. Žena zostala otrokyňou, ovšem v zmiernenej forme, i vtedy, keď mužovia na parížskych barikádach za slobodu, bratstvo a rovnosť víťazili. A žena je neslobodná i dnes, v dobe električky a železníc. A nielen to, najdu sa ľudia a vážni mužovia, ktorí nenávidia z duše každý pohyb, smerujúci ku rozumnejšiemu ponímaniu ženskej činnosti a života. Naši starí sa boja žien a myslia, že sa svet na ruby obráti, ak žena dostane prístup ku žriedlam vyššieho vzdelania a ku samostatnejšiemu uplatneniu sa v živote. A predsa emancipácia, akú v poslednej dobe Hana Gregorová hlása, je hodne vodou rozriedená. Není to feminizmus, aký vidíme kvitnúť na západe a na severe europskom.

Keď roku 1898. počali „Hlasisti“ na Slovensku hlásať revíziu národného programu kultúrneho a hospodárskeho, zabudli úplne na ženskú otázku. S týmto problémom sa u nás takmer nik nezaoberal, ponevác naše ženy a dievky sa nikdy nedotkly ženskej otázky. Ak sa nemýlim, písal sa dačo o delnicach vo fabrikách a dačo o nevkusnom prepychu dámskej spoločnosti na martinských plesoch. Ale inak si Hlasisti neupovedomili význam ženskej otázky. A vzorov bolo dosť, i podnetov by sa bolo našlo. Možno, že nedostatok tento zapríčinil nepriamo sám prof. Masaryk, ktorý nezná vlastne ženskej otázky. Masaryk mal to šťastie, že dostal veľmi vzdelanú, energickú, samostanú a dobrú ženu. Charlie G. Masaryková nerada síce vystupuje do verejnosti, ale je všeobecne známa, ako dobrá matka, vychovávateľka i vedecká spolupracovníčka svojho muža. Není

vylúčené, že práve dokonalý súzvuč, aký našiel Masaryk vo svojom manželskom živote, pramal ho k tomu, aby všetky problémy a úlohy, týkajúce sa ženy, zahrnul do otázky humanity a sociálneho vývinu. Všetko, čo žiada žena pre seba, je iba požiadavok humanity. Treba už raz uznať sadu, že všetka nečistota ľudského života nespočíva v tele, ale v duchu. Telo je vždy čisté, ale duch náš býva špinavý. Hovoríť o hriešnom tele, je nesmysel. Postavíme-li sa na stanovisko, že obcovanie muža so ženou sa stáva hriešnym, kadenáhle sa hriešnym spôsobom človek k človeku približuje, vtedy sa budeme pozerat' i na manželstvo a na tvorenie manželstva s vyššieho stanoviska. Masaryk hľadá na ženu ako rovnoprávneho člena spoločnosti, ktorá má právo túžiť po vyššom a dokonalejšom živote sociálnom, kultúrnom i politickom. Základným bodom každého správneho hnutia ženského ale zostane naveky mravný pomer muža k žene. Tento zdokonaľovat' a zlepšovat' je najvzácnejšou požiadavkou feministickej vedy. Poverou domácnosti nazýva Masaryk domnienku, že žena má byť len obsluhovačkou v domácnosti, len kuchárkou, pestúnkou detí a hlúpou vykonávatelkou všetkých nariadení mužových. Najväčšou hlúposťou ale je, tvrdiť o žene, že je nervozná, citne, mravne, politicky, hospodársky, intelektuálne menej cenná, ako muž. Sada táto nestojí. A tam, kde je žena inferiorna, sú tomu na vine sociálne pomery a mravné názory, ktoré nepochybne vyplývajú z pohlavného pomeru muža a ženy.

Vidíme, že učenc, ktorý vzbudil na Slovensku silný ruch národný a mravne-obrodený, má o žene veľmi pekný názor a možno, žeby sme boli čerpali z neho o ženskej otázke viac, keby sa naše ženy boly aj hýbaly, keby bolo bývalo viditeľné, že i ony túžia po vyššom, plnšom živote. Ale každé hnutie má svoj čas. Už aj Slovensko má svoju ženskú otázku a či to je vhod a či nevhod „Národným Novinám“, naše ženy pojdu cestou, akou kráčajú ženy národov do predu sa tisnúcích, národov pokrokových, mladých, životaschopných.

„A je svrchovaný čas, aby i na Slovensku zjavy sa typy nespokojných žien, aby prestala bojzlivá poslušnosť oproti mužom – pánom.“ Takto píše Hana Gregorová svojim priateľkám vo svojej knihe „Ženy“, pred niekoľkými dňami vyšlej zpod tlače v Lipt. Sv. Mikuláši.

Nespokojné ženy. — — —

Mnohému mužovi budú vlasy dupkom stávat'.

A či jesto aj spokojných žien? — —

Ako neženatý človek neviem si predstaviť spokojnú ženu, iba takú, čo je buď úplne pasívnou od prírody alebo ubitou, alebo hlúpou. Spokojnosť v bežnom slova smysle je hľvlenie alebo nadzemska kontemplácia mužská. Jedno i druhé je neprirodené a život priamo negujúce. Kdo chce žiť, nech bojuje, nech napráva, nech sa borí so všetkými prekážkami hmotného i duchovného života. Takto si predstavuje Hana Gregorová nespokojnosť ženy, ktorú chce mať ako živú, plodonosnú, pracovitú a bojovnú osobu, nie ako otrokyňu upejúcou pod ťarchou hmotnej a duševnej biedy.

A prostriedkom ku dosiahnutiu takejto, život oblažujúcej, tvorivej, povznášajúcej, národ obrozdujúcej „nespokojnosti“ ženskej je pre Hanu Gregorovú vzdelanosť. Ako červená niť ťahá sa túžba po vzdelaní cez celú jej knihu. Veľmi dobre vidí, že nerovnosť v našich takzvaných inteligentných rodinách spočíva v nevzdelanosti ženy. Muž má všeobecné i odborné vzdelanie, žena vie snád' korektné písať a čítať. Zriedkavo kedy sa vyšinie žena na taký stupeň vzdelania, žeby mohla byť mužovi v jeho duševných prácach nápomocná. Ba máme i také rodiny, kde žena nechápe ani len nášho národného idealizmu.

Vyššie ženské vzdelanie plynie nášmu národu z erziehungov a penzionatov, jedno lebo dvojročných. Polgárky sú tiež obľúbenými ústavmi pre ženy. Mnoho odtiaľ nedonesú dievčatá a to, čo donesú, zabudnú doma, ponevác hekľovanie, štrikovanie, vyšívanie atď. považujú maminky za

najväznejšie zamestnanie pre slovenskú pannu. Naša slovenská bieda je zväčšená i tým, že svojskej literatúry máme málo, českou sme do nedávna opovrhovali, maďarskú nemilovali a nemeckú dostatočne nerozumeli.

A nedostatky vo vzdelanostnom ohľade, v nedostatočnej rovnosti medzi mužom a ženou, poškodily náš národný život veľmi. Možno, že sa mýlim, ale som toho názoru, že keby v našich inteligentných fámiliach ženy boli samostatnejšie a vzdelanejšie bývaly, že by sa maďarónstvo podrostu, z inteligentných rodín slovenských vyšlého, nebolo tak zahniezdilo, ako sa to skutočne stalo. Muž advokát, lekár, alebo kňaz, nemá času na výchovu, nestará sa o deti, a žena, hlúpa, povrchná, ješitná, nerozumie národovectvu mužovmu, vychová deti za pánov. Nomina sunt omnia, mená netreba uvádzať, veď sa navzájom známe.

Hana Gregorová sa stala teda priekopníčkou ženskej otázky na Slovensku a jej kniha * zaiste vzbudí pozornosť väčšiu, akú plným právom zasluhuje. Práca mladej spisovateľky, ktorá sa v posledných časoch veľmi činí (práve vyšiel v dobrom preklade od nej I–II. sväzok Mikszáthového diela: „Svätého Petrov dáždnik“. V „Dennici“ a „Živene“ má menšie práce uverejnené), není síce dokonalá ani obsahove ani formou, ale sú to veci zo skutočného života, pekne a takou nevinnou naivitou napísané, že človek s radosťou prezre dákesi nedostatky. Podrobne kritizovať neideme pre nedostatok miesta, ale ku prácam Hany Gregorovej sa ešte vrátíme. Veríme, že sa nám v nej vyvinie dobrá spisovateľka a čo je najhlavnejšie, nebojácna a bojovná pracovníčka na poli oprávnenej emancipácie ženskej.

* *Hana Gregorová: Ženy.* – Tlačil F. Klimeš v Lipt. Sv. Mikuláši. – Cena 1 K.

8. [PAULINY-TÓTHOVÁ, Margita]. Inc. Ešte minulého roku... Slovenská národná knižnica-Archív literatúry a umenia, sign. 2 K 23.

Ešte minulého roku, keď peštiansky odbor svetovej aliancie pre volebné právo žien začal sa chystať ku siedmomu medzinárodnému kongresu, ktorý mal byť v Budapešti, predsedníčka uhorského združenia žien, grófka Telekička pozvala práve pred krátkym časom za poslanca do zemského snemu českého vyvolenú Boženu Víkovú – Kunětickú s tou prosbou na peštiansky kongress, aby sa ako prvá žena v monarchii, poverená poslaneckým mandátom, kongresu zúčastnila, a tam i zarečnila. Pani Víková (Kunětická je jej spisovateľské meno) oznámila do Pešte, že vďačne príde, ale že bude hovoriť po česky, alebo po slovensky. Na to dostala odpoveď, že ponač sú Allianciou pre volebné právo žien za rokovacie reči určené: angličtina, francúzština a nemčina, že nemôžu jej žiadosti vyhovieť, ale ju prosia, aby svoju reč spracovala v niektorej z troch výšuvedených rečí. Na to žiadala pani Víková, aby vzalo peštianske predsedníctvo do programu jej protest proti utlačovaniu Slovákov Maďarmi. Na tento list už vôbec nedostala odpovedi. Ale aby jednako mohla oboznámiť aspoň časť účastníčiek kongresu s pravým stavom tej vychýrenej slobody v Uhorsku, pozvala pani Víková všetky delegátky kongresu, aby sa na ceste do Budapešti na niekoľko dní v Prahe zastavily. Mnohým nebolo možné prísť, zčiasťky pre nedostatok času a zčiasťky že im to nebolo po ceste, ale zo severných zemí evropských, z Anglie, z Francie a z Ameriky poprichodily niektoré dámy do Prahy. Niekoľké z nich prišli už v nedeľu, 9. Júna, ale hlavný prúd hostí, v celku asi sedemdesiat osôb, došiel až v pondelok predpoludním. Na nádraží sišli sa Pražania vo valnom množstve a po krátkom, ale srdečnom uvítaní slečny Márie Tůmovej v anglickej a českej reči, dostaly prišlé dámy kytky od vítajúcich, a potom ich títo zaviedli do hotelov.

Po tichom uvítaní na stanici nasledovalo okázalé oficiálne uvítanie na radnici staromestskej.

Pre dážd' sišli sa 9./VI. delegátky miesto o druhej až o tretej popoludní pred staromestskou radnicou, zkadial' nás zaviedli do zasadacej siene.

Tam uvítal cudzinky pán J. Emler po česky aj po francúzsky. Hovoril, že sa veľmi teší, že pred dôležitým ženským kongressom prišli zástupkyne a prehlbovatel'ky jedného z najľudskejších a najetickejších hnutí do Prahy, tohto stáletého strediska Česka, ktoré malo, pamätný podiel na vývine kultúrnej i politickej historie Europy a ktoré i teraz vyslalo prvú ženu ako poslanca do snemu českého, a kde založily i prvé ženské gymnasium v strednej Europy.

Odborná učitel'ka slečna Mária Tůmová stručne ale srdečne pozdravila hostí po česky, anglicky a nemecky vítajúc ich v meste, založenom ženou, kde po prvý raz bola hlásaná rovnoprávnosť ženy s mužom už v starých dobách slávnou Libušou. Iba keď zplna pochopia Libušin výrok: „budete oba (t.j. žena i muž) v jedno vlásti“ bude možné, aby vládol mier.

Pani Ichreinerová pozdravila hostí po francúzsky a pani Hovorková po horvatsky.

Za cudzích hostí ďakovala za uvítanie pani Signe Bergmann, Švédka.

Host'om ukázali potom usporiadatelia pamätnosti radnice a po utíchnutí medzitým sa rozputnavšej búrky i Hradčany, kráľovský hrad a chrám sv. Víta.

O porsiedmej mala byť večera v mramorovej dvorane reprezentačného domu pri Prašnej bráne, ale pre dážd' a búrku sa všetko opozdilo, takže hostia zasadli stoly až o ôsmej. Pri večeri rečnila delegátka z Kalifornie, miss Park.

Tým sa i začiatok slávnostnej schôdze o hodinu opozdil. V nádhernej dórane Smetanovej v obecnom dome čakalo už vybrané obecnstvo žien i mužov na príchod cudzinek. Schôdzu zahájil, akonáhle cudzinky zaujali svoje miesta v lôžach, hudobný skladateľ pán B. Wiedermann virtuóznou hrou na ohromnom organe. Hral J. Klíčkovu veľkú koncertnú fantáziu na chorál „Sv.

Václava“. Potom zaspievalo „Pěvecké sdružení pražského učitelstva“ Smetanovo „Věno“ báječne presne a so zriedkavo zreteľným vyslovovaním a po neutichujúcom potlesku obecenstva ešte niekoľko národných piesní a po opätovnom vyvolávaní potleskom i dupotom (celkom ako u nás) [...?]: „Za tou našú stodoličkou moc ječmena, uvázala žena muže do řemena. [“] „Ouvej, ženo, pust mě z neho, nebudu Ti víc nadávat: psí plemeno.“

Slečna Františka Plamínková zahájila schôdzu, uvítajúc hostí po česky a po francúzsky ako spoluzakladateľka českého výboru pre volebné právo žien „Hnutie za volebné právo žien“, hovorila Fr. Plamínková, „je hnutie za oslobodenie človeka. České hnutie pripojilo sa už ako hotové k medzinárodnému hnutiu žien, veď v Česku bola vždy dobrá pôda pre pokrok a reformu. České ženy ako zachovateľky rodu a vychovateľky detí žiadajú, aby vedľa mužov mohli i ony rozhodovať v zákonodarstve svojho národa. Nechceme a nedomáhamo sa slobody ako uvoľnenia, ale chceme zodpovednosť. Teraz prichádza doba ženy, lebo ženské hnutie zachvacuje svet, ako za dávnych dôb hnutia náboženské, pozdejšie hnutie humanistické. Keď si vymôže žena rovné práva s mužom, až potom nastane stoeleťe dieťaťa. Len oslobodená žena môže vychovať národ v každom ohľade voľný a slobodný.[“(?)]

Dľa zvyku medzinárodnej aliancie prosila potom, aby predsedníctvo zaujali delegátky rôznych sdružení, tak aby každý národ zastupovala jedna dáma. Ameriku reprezentovala medhodistická kazateľka Reverend Anna Howard Shaw, ale okrem nej boli tam i delegátky štátov Oregonu Mrs Bewick Colby a Kanady Mrs Denison; Veľkú Britániu zastupovala sekretárka anglického sdruzenia mrs. [Mrs] Auerbach, Nemecko: pani Regina Deutsch, Francúzsko Mme M. Veron; Holandsko: dr. Aletta Jacobs, Dánsko: slečna Munch, Finsko: vyslanec dr. Jenny al Forselles, Irsko: mrs K. [Mrs C.] Gatty, Švédsko: pani Anna Wieksfell, Norsko: Gina Borchgrovink. Okrem týchto bolo čestné predsedníctvo rozšírené dámami, neprináležajúcimi do svetového sväzu a síce paňou Ludm. Konečnou za moravské Slovensko, p. M. Pauliny – Tóthovou, mnou, za uhorské Slovensko, paňou Ljubou Ivekovičovou za Horvatsko, p. Bož. Víkovou Kunětickou, ako prvého ženského snemového vyslanca v monarchii a zástupkyňami voličstva z Mladej Boleslavy, z Nymburka a z Vysokomýtska.

Slečna Plamínková predstavovala obecenstvu po jednej dámy, zaujímajúce predsednícke stolce. Každú uvítalo obecenstvo potleskom. Avšak keď vystúpila na podium Slovenka z Uhorska zaburácal dvoranou frenetický potlesk, svedčiaci výmluvne a dojemne o sympathiách českého národa k bratskému národu slovenskému.

Prvá rečnila pani Božena Víková – Kunětická po česky. Víta zástupkyne Aliancie ako jedinú poslankyňa v monarchii a ďakuje Aliancii za vreľé prijatie jej vyvolenia, považované za úspech ženského hnutia u nás. Ale čo je z toho vyvolenia, keď proti vôli národa zabraňujú jej ako žene, aby vstúpila so sboru zákonodarného a zaujala svoj dôležitý úrad. A veď je oprávnená nádej, že by žena priniesla do politiky mravnejšie a všeludskejšie zásady, ktoré by i malé národy urobilo rovnocennými politickými činiteľmi. Jej reč na tomto mieste ďalej rozoberať nejdem, lebo trvala päťštvrtí hodín, ale ak si prajete, prečítam Vám ju trocha zkrátenú na budúcom večierku. Len to chcem poznamenať, že zaujala sa pani Víková – Kunětická vrele všetkých ujarmených Slovanov v Rakúsko-Uhorsku, ale menovite nás Slovákov. Asi ôsmu časť svojej reči venuje opisu našich krívd a bied. A ponevác to počuly príslušnice tolkých národov, z ktorých poniektoré o našej existencii ani tušenia nemaly, musíme byť rečníčke veľmi povďační, že práve s toho fóra hovorila o nás.

Jej reč odmenilo obecenstvo búrlivým dlhotrvajúcim potleskom. Ponevác pani Víková – Kunětická hovorila po česky a cudzie delegátky tejto reči nerozumely, rozdali tlačný francúzsky preklad reči cudzím dámam.

Prvá z cudzích dám rečnila methodistická kazateľka Anna Shaw, predsedníčka národného združenia pre volebné právo žien v Spoj. Štátoch severoamerických. Hovorila medzi iným, že v jej domovine vzráha sa demokratický duch ako u mužov tak i u žien od pätnástich rokov badateľne; lenže tento pokrok nie je ešte všade taký, aký by mal byť. V niektorých štátoch ešte nechcú uznať, že žene ako ľudskej bytosti, náležia tie samie práva ako mužovi, lebo veď žena ma najväčší vliv na mladú generáciu národa. Ovšemže v Amerike sú ženy slobodnejšie ako inde, vyjmúc severoeuropejských germánskych štátov, ktoré ešte i Ameriku predčili. V Amerike aspoň ženy, ktoré sú odkázané na vlastný zárobok, alebo ktoré majú voľný čas a chcú pracovať, môžu sa uplatniť pri takom povolani k akému majú chuť a vlohy. Tam nemonopolizuje muž vyššie a výnosnejšie úrady a práce, nestavia sa v cestu prirodzenému rozdeleniu práce dľa schopností. – Ale vo všetkých štátoch žene rovnakých občianskych práv s mužmi mužovia jednako nedožičia. Žena musí zápasiť za spravodnosť sama opustená mužom, ba vše doprosta proti mužovi. Lebo si mužskí vymysleli, že sú ženy umom slabšie. Dajme tomu, že by mali pravdu. Nuž či sú práva iba privilegiami ľudí geniálnych? Veď čím je kto slabší, tým väčšiu oporu má mať v právach ľudských. Nedožiť žene práv, ak je umove i telesne slabšia ako muž, znamená poviazat' na rukách a nohách toho, kto pri starte jednako už zaostal.

Raz som videla, ako priviezli na dostihy ženu vo vozíku, ťahanom dvoma volmi, a hore vo vzduchu vznášal sa muž v aeroplane. Tento nepomer pri zápolení trvá už pridlho. A bolo by dôstojné muža, aby konečne vzhliadol na ten záprah volov a vyzdvihol z neho ženu k sebe do oblakov. Ale čo aké prekážky musely prehátať ženy vykonaly v poslednom čase obdivuhodný boj, hoc i nekrvavý. Priniesly sme do boja len rozum a dôvody a týmito [týmito] sme zvíťazily.

Veríme v zákon a slobodu. Sloboda je duch, zákon telo; a že musí byť duch s telom pospolu, úfame na ich skoré spojenie.

Slečna Munch z Dánska si praje aby urovnoprávnenie ženy s mužom v Čechách sa čím skôr uskutočnilo.

Dr. Jenny al Forselles, poslanec finského parlamentu zaujala veľmi prostotou a mužnou jasnosťou svojej krátkej reči. Hovorila, že cudzinu zaujíma najväčšmi otázka, ako sa osvedčilo volebné právo žien vo Finsku; poslanci – ženy nemôžu samy dobre posúdiť blahodarnosť svojho vlivu a svojej práce. A preto si vyžiadaly úsudky vynikajúcich mužov, z týchto úsudkov nech súdia sestry české. Konštatuje že je síce finský snem v práci značne ochromený tlakom ruskej nadvlády. Ženy – poslanci pracujú vo všetkých odboroch a stranách. Ich mužskí kollegovia prijali ich veľmi priateľsky vo všetkom, naskrze nie separátne. Sú im dobrými radci, ich prácu podporujú a usnadňujú im vstup do nového pôsobišta. Ženy nie sú konzervatívne, nezadržujú zdravý postup, obracajú svoj záujem hlavne na sociálne pomery, na otázky vzdelanostné, právne a hospodárske. Otázka žien a detí nakladá im zvláštne povinnosti, ktorým sa musia čím najbedlivejšie venovať.

Pani Ludmila Konečná z moravského Slovenska riekla úprimne, že Moravanky nie sú také výbojné, ako ich sestry Češky a preto sa začalo ženské hnutie na Morave o niečo neskoršie, ale na to miesto sú vytrvalé a húževnaté; akonáhle príjmu myšlienku za svoju, tak ju i obhája, a nielen sestry v kráľovstve českom, ale i ženy medzinárodnej aliancie, môžu sa na Moravanky spoliehať.

Mme Vérone, delegátka francúzska, parížska advokátka, ešte mladá agilná dáma, prináša pozdrav z feministického kongressu parížskeho. Potom hovorí, že francúzske feministky sú toho náhľadu, že všetka činnosť žien i mužských priateľov ženskej emancipácie je daromná, ak sa neopiera o vymoženie volebného práva ženám. – Doniesla s sebou petíciu, adresovanú na miestodržiteľa i na snem kráľovstva českého, v ktorých Parížania i Parížanky žiadajú, aby bola volba paní Víkovej – Kunčickej konečne uznaná.

Pani Regina Deutsch, delegátka nemecká, víta a pozdravuje sestersky dcéry všetkých národov.

Každá z nás má svoju národnosť, na ktorej lpie, a ktorú miluje a si ctí, ale pri tom si musí vážiť i národnosť ostatných. Inak by nebol možný sväz dvadsiaticich – šiestich národov (ukáže na zástavu feministickú) sdružených k jedinému cieľu, k vymoženiu volebného práva ženám, ktorý je nám vlastne nie cieľom, ale len prostriedkom k dosiahnutiu cieľa najvyššieho: spravodlnosti, slobody a na nich vybudovaného mieru. Vladári majú príslovie: „Ak chceš mať mier, dobre si vyzbroj vojsko!“

My ženy si máme dať heslo: „Ak chceš mať mier, vyzbroj sa vnútorne!“

Mrs Auerbachová, pokladníčka „Národnej Unie“ anglickej pozdravuje Čechov, ktorí dali v minulosti svetu veľkých reformátorov, a ktorí davajú impuls a silu i teraz k reformnému dielu novodobému. Potom spomína, ako obetujú v Anglicku ženy mnoho na dosiahnutie volebného práva. Bez rozdielu stavu, od najbohatšej po najchudobnejšiu, každá dá svoj príspevok, už či v tisícoch, či v drobných. V tejto solidarite vidí záruku víťazstva.

Bola tam i jedna suffražistka, Irčanka, Mrs Catherine Gatty. Pred rokom by nebola mohla tu hovoriť, vtedy mohla len rozmýšľať, lebo bola vo vezení, zkadial' sa len celotýždňovým hladovaním vymohla. Dovliekli ju ta v dotrhaných šatách len preto, že skríkla na ministra: „Votes for women!“ Opisuje ťažké postavenie svojich družiek v Irsku, kde treba bojovať nielen za slobodu a rovnoprávnosť žien, ale i za sl. a rovn. národa; boj to podobný zápasu českému: za samosprávu a právo jazyka.

Dr. Aletta Jakobs, delegátka hollandská spomína vzťahy Čechov a Hollandanov i kultúrne pôsobenie Komenského v Holandsku, ktorí pracoval i na povznesení naroda nesvojho: hollandského. Prácu pre ľudstvo nedal si obmedziť hranicami národnosťnými. Dnešná súčinnosť žien sa mu v tom rovná, lebo pracuje na povznesení mravnej úrovni ľudstva. A dotiaľ nemožno o pravej vznešenej ľudskosti hovoriť, kým väčšia polovica ľudstva: ženy, nežijú na stupni voľnému človeku dôstojnom, a ľudstvo samo sebe sily podkopáva kým nevyužije sputnané sily žien v prospech svojho vývinu.

Chorvatka Ljuba Ivekovičová zo Záhrebu referuje, že činnosť žien horvatských je ešte len počiatočná a nepatrná. Všetky sily horv. národa su v boji za politickú neodvislosť, a tohto boja sú ženy účasné. Čo dokáže horvatská žena, ilustruje prípad z roku 1903, keď 600 Horvatiek úpelo vo väzeniach. Také ženy si zaslúžia všetkých občianskych práv. – Potom spomína na aké postate si už v Horvatsku prekliessila cestu ženská práca. Vyslovuje nádej, že ako si ženy postupne tu i tam vydobývajú práv, že tak pozvoľne vymôžu si slobodu a rovnoprávnosť i Horvatí.

Týmito rečmi sa pretiahlo zasadnutie až do jednej po polnoci. V dvorane už bolo málo obecnstva. Väčšina poodchodila, ešte kým pani Viková Kunětická rečnila, menovite tí sa vzdialili, ktorí bývali v odľahlejších čiastkach Prahy a chceli sa domov dostať po elektrickej tramway – i. A tak hovorila pôvabná a milá Norvéžanka, pani Gina Boršgreving už len malému poslucháčstvu, ilustrujú z vlastnej zkušnosti rôzne spôsoby, akými sa budí záujem v hlasovacie právo žien. V istom malom meste norvéžskom vznikol miestny spolok za volebné právo žien po prednáške delegátky z hlavného mesta. Inde vzniká z rozhorčenia, keď žene prekážajú rozhodovať v spoločných záujmoch. A čím väčšmi sa ženské hnutie šíri, tým viac ústupkov im robia mužskí, ktorí v Norsku majú cit pre spravodlnosť a v celku sú lepší, šľachetnejší ako inde (!) a ktorí sa vo väčšom počte zasadzujú za rovnoprávnosť žien ako inde. Lebo tí najlepšii, najumnejšii mužovia sú u nás nášmu hnutiu naklonení. Pomocou týchto si ženy v Norsku vymohly: roku 1907 obmedzené politické volebné právo do snemu, roku 1909 všeobecné komunálne volebné právo. Mnoho žien je v službach obecných a dobre sa dokazujú. Ale predsa čaká ešte na náš spolok mnoho práce, lebo hoci majú už všetky strany v svojom programme všeobecné volebné právo žien, kto vie kedy sa to uzákoní.

Bolo poldruhej, keď sme sa rozišli.

Na druhý deň v utorok bola prehliadka Prahy, a síce sme od deviatej rána chodily sem a ta. Najprv sme boly na starom židovskom cintoríne. Ztadiál sme šly, v sprievode uvítajúceho komitétu do národopísneho musea, kde sa naše slovenské kroje a výšivky dámam zpomedi všetkého najvkusnejšími a najsamorostlejšími zdaly.

Po obede v „domácnosti“ sa vyviezli cudzie dámy do Stromovky, zkadial' na čaj do Ženského klubu českého, kde sa rozvírila živá, srdečná zábava. Večer sme sa ešte sišly v Nár. Divadle na „Prodanej neveste“ a potom nastalo lúčenie. Poniektoré sme sa za té dva dni tak sblížily, tak sester-sky sme k sebe prilnuly, že niektorým až slzy hraly v očiach pri otázke kedy a či sa ešte uvidíme.

Na mňa pôsobila táto schôdza dvojako. Jedno som bola dojatá srdečnosťou Čechov a ich naozaj úprimnou láskou bohatšieho a vplyvnejšieho k bratovi chudobnej[šiemu].

9. Rôzne zprávy. Slovenským ženám. In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 185-186.

Rôzne zprávy.

Slovenským ženám. Slovenská národná strana, vyzývajúc k vstupovaniu do svojho ústredného klubu, obracia sa menovite i k slovenským ženám, ktoré že veľmi málo vstupujú do klubu, hoci strana vraj, súhlasne s rumunskou, už na martinskom shromaždení 9. februára 1913 vyslovila sa i za volebné právo žien. Nechže toto vyzvanie neodznej na hlucho. Veď každá slovenská žena, ak je nie zadubená, ak cíti lásku k svojmu národu, musí cítiť i povinnosť urobiť zaň všetko, čo jej okolnosti dovoľujú, prispieť mu pomocou, v čom len môže. Keď vstúpi do klubu slov. národnej strany, prispeje mu dvojakým spôsobom: hmotne zaplatením svojho ročného peňažného príspevku, mravne tým, že vstúpiac do spolku národných pracovníkov, dostane viac odvahy účinkovať za národnú vec i okrem svojho rodinného kruhu. Veď účinkovať za národ nie je nežensky, práve je to ušľachtilou, prirodzenou povinnosťou každej i duchom žijúcej ženy – tým viac je to naliehavou povinnosťou prebudených žien ubíjaného národa, ktorému len láska, zaujatost' a práca *všetkých* svojich príslušníkov môže dobyť podmienky dôstojného jestvovania.

Neodťahujme sa teda od diela, slovenské ženy! Naše »ženské hnutie« nech sa javí predovšetkým v pochopovaní a napomáhaní našich národných záujmov a v ušľachtilej súčinnosti na tom poli s našimi mužmi. Smyslu za to máme, chvalabohu, čo javieva sa na pr. i pri vyslaneckých voľbách, kde naše ženy z ľudu vedia sa tak čisto oduševniť za vec národnú, že právom môžeme byť pyšní na ne, musíme si ich vážiť a obľúbiť. Ony sú veľkým faktorom pri voľbách, hoci nemajú volebného práva. Tým viac môžeme sa spoliehať, že ak ho časom obsiahnu, sväto vynaložia ho k dobru národnej veci, tak ako svoje passívne volebné právo použily tejto jari naše statné mošovské obchodníčky, keď svojimi hlasmi dopomohly k víťazstvu slovenským kandidátom pri voľbe prešporskej kupeckej a priemyselnej komory.

**10. MARÓTHY-SOLTÉSZOVÁ, Elena - HALAŠOVÁ, Anna - ROLKOVÁ, Anna.
Slovenským ženám! In *Živena*, 1913, roč. 4, č. 9, s. 284-285.**

Slovenským ženám!

Podľa zkušnosti, že bez prispenia žien, bez ich ušľachtilého vlivu nedaria sa užitočné a dobré diela, a v presvedčení, že naše slovenské ženy nie sú menej schopné zaujať a zasadiť sa za veci národné, ako ženy iných národov, my teraz obraciame sa k Vám, ku všetkým povedomým Slovenkám s prosbou, aby Ste prispely svojou pomocou, *svojím dobrým vplyvom* pri diele, ktoré mnohých z nás týka sa i hospodársky, ale iste všetkých nás ťažko dotýka sa mravne. Je to naša starosť predbežne najviac vyžadujúca záležitosť banky Tatry, ktorej uzdravenie je nateraz našim národným záujmom.

Toto uzdravenie však môže sa podariť nie nejakým zázrakom, ale jedine pri vernej, statočnej pomoci nášho obecnstva, a pomoc tá má záležať v nasledovnom:

1. Aby naši ľudia, nepočívajúc na zlovestné a zloprajné našuškávania nepriateľov a pochybovačov, *všade doplácali druhú polovicu účastinnej istiny na svoje účastiny banky Tatry;*

2. *aby svoje v banke Tatry uložené peniaze z nej nevyberali a do cudzích ústavov ich nevkladali,* ale naopak:

3. *aby, ako predtým, tak i teraz s dôverou vkladali do banky Tatry svoje úspory.*

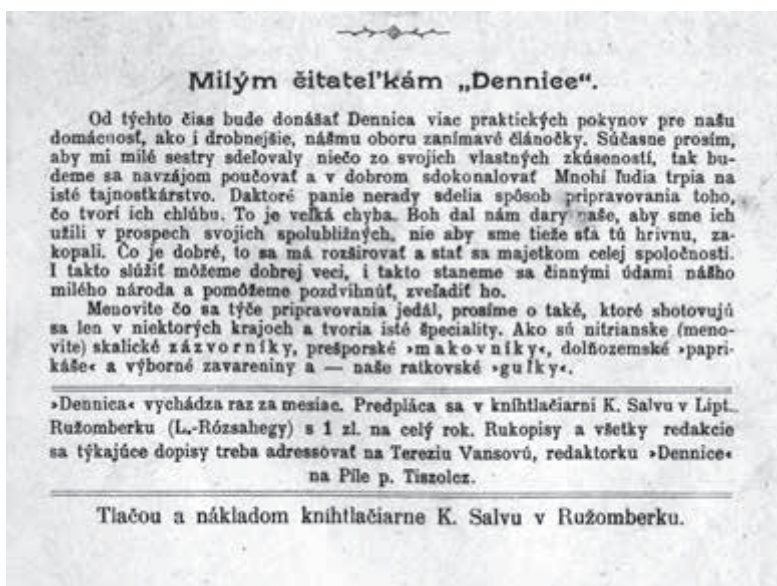
Lebo treba si upovedomiť, že vyberaním vkladov z nej si ju sami zrovna zabíjame, ako by sme jej boli úhlavnými nepriateľmi, – naopak, vkladáním svojich úspor do nej ju najprirodzenejším spôsobom uzdravujeme a nového života jej dodávame. A keď tí, ktorí ju prísne preskúmali, na svoje svedomie tvrdia, že je nie beznádejne chorá, že sama v sebe má životnej sily a okrem obetivej pomoci so strany obecnstva potrebuje len rozumného a svedomitého vedenia, aby k sebe prišla, vtedy nemôžeme byť v pochybnostiach o tom, že máme pomáhať. Ved' seba zachováme od škody a národnú česť od ťažkého, všetkých nás zasahajúceho úderu, keď banku Tatra svojou vernosťou zachováme.

Za túto vernosť aby Ste svojím vplyvom účinkovali i vo svojom rodinnom a priateľskom kruhu i všade vo svojom okolí, o to Vás v záujme tejto pre nás všetkých veľmi vážnej veci s dôverou prosíme.

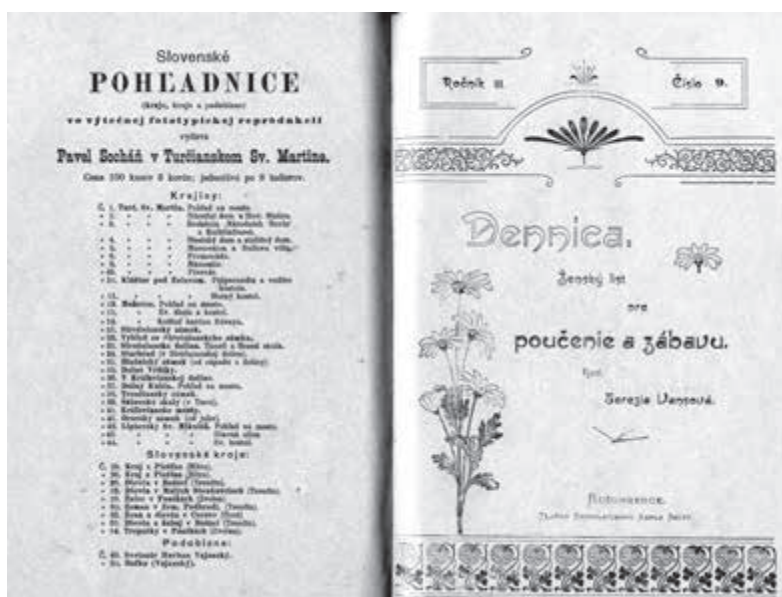
Elena Maróthy-Soltészová.

Vdova Anna Halašová.

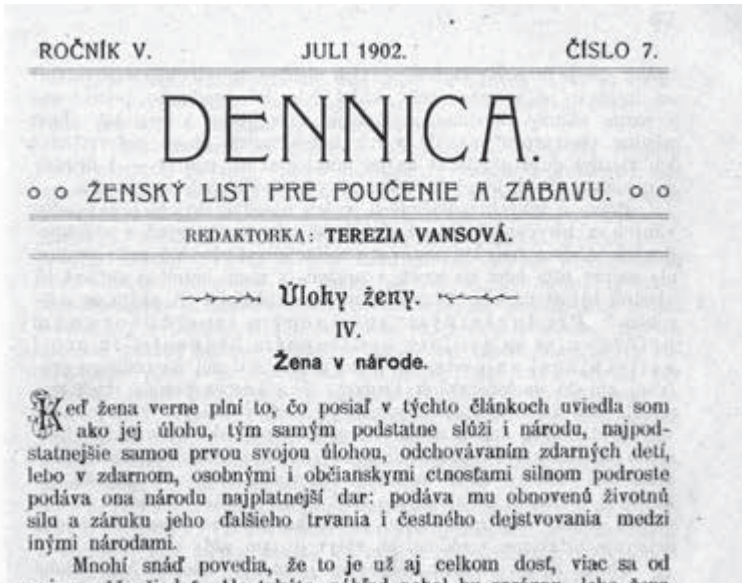
Vdova Anna Rolková.

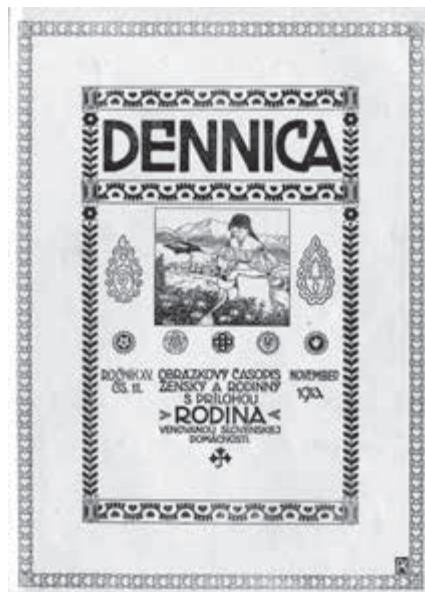
1. Oznámenie čitateľkám *Dennice* o modifikácii obsahu časopisu; *Dennica*, 1898, roč. 1, č. 5, s. 80.

2. Obálka *Dennice* z roku 1900.

3. Fragment zo Šoltésovej textu z *Dennice* o úlohách ženy v národe.

4. Obálka *Dennice* z roku 1913.

5. Fragment nekrológu Pavla Mudroňa z *Dennice*.

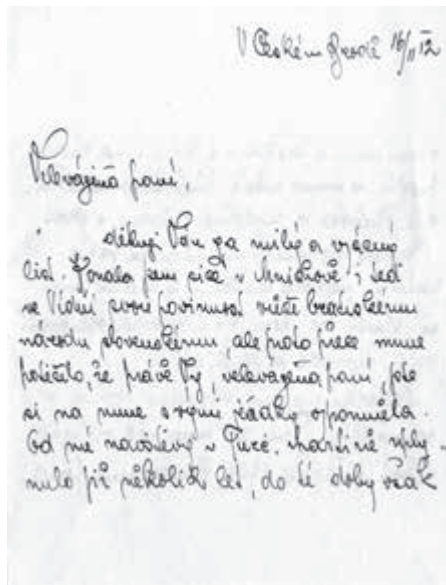
6. Titulná strana novo Založeného časopisu *Živena* s fotografiou T. Vansovej.

7. Ukážka z pravidelných rubrik časopisu Živena; z roku 1911, roč. 2.

8. Rukopis Terézie Vansovej, redaktorky Dennice; fragment z jej listu Maríne Maliakovej, rod. Ormisovej z 16. 3. 1902; SNK-ALU, sign. 198 AB 2.

9. Rukopis Boženy Vikovej-Kunčtickej; fragment z jej listu E. Šoltésovej z 16. 2. 1912; SNK-ALU, sign. A 1642

10. Podobizeň Eleny Maróthy Šoltésovej z r. 1897, ako mladej ženy; SNK-ALU, sign. K 18/12.

11. Podobizeň Terézie Vansovej na pľianskej fare (asi 50 ročná);
SNK-ALU, sign. K 18a/125.

12. Podobizeň Ľudmily Riznerovej Podjavorinskej v mladšom veku (23 ročná).
Foto: Emma Váncza, Miskolcz; SNK-ALU, sign. K 21a/5.

13. Svetozár Hurban Vajanský a Ambro Pietor; SNK-ALU, sign. K 23/105.

14. Karel Kálal – podobizeň českého spisovateľa a pedagóga, záber z roku 1907;
Foto: Antonín Wildt, Písek; SNK-ALU, sign. SK 111/1.

15. Pavel Mudroň s manželkou Annou rod. Kašovicou, záber z 5. 5. 1913;
SNK-ALU, sign. Sm 78/60.

16. Podobizeň Drahotíny Kardosovej, rod. Križkovej; SNK-ALU, sign. SK 10/14.

17. Podobizeň Izabely Textorisovej (sprava s knihou), Ilky Velitsovej (zľava) a ?, rok 1898; SNK-ALU, sign. ST 13/6.

18. Podobizeň Emmy Goldpergerovej; SNK-ALU, sign. SG 17/2.

19. Podobizeň Margity Pauliny-Tóthovej, rod. Milcovej v mladom veku.
Foto: Hegedűs, Turčianske Teplice; SNK-ALU, sign. SP 13/37.

20. Podobizeň Márie Bellovej ako lekárky na fronte r. 1916 v Marmarošskej Sihoti.
Foto: Prosek József, Oradea; SNK-ALU, sign. SB 13/53.